

శ్రీమత్.

శ్రీహయగోపాయనమ్

శ్రీమత్సమస్తాస్త్రికవిద్యజనానాంధర్మాన్మమనోభయ
రూపాం పరమానుగ్రహపతాపాప్రమాణకారోమణినా
గ్రహదాపపంబమహర్షినరైణవిరిచిత్రవికాడపటల
వాత్ప్రింశత్థండమండితపృథమపిన్నే, సకాశంబ
లేకోనత్రింశత్థండమంపరిష్టేయపిన్నేసంబిధక్ర
పామాణికాగ్రేసరివిద్యచ్ఛిఖామణిహేమదత్తమిశ్ర

కృతజ్వలాభ్యవ్యాఖ్యాత్మకం తం

కృష్ణసూత్రాగ్రహవిఖ్యాతం భగవంతుం

శ్రీమన్మహిమండలమండనాయమాన మహిమోభుగ్

మధ్యవిశ్రాంతమాదిప్రశస్తం శరణాగతం

అక్రికస్తరాశ్చేంద్రశాలే,

ధర్మాచారిచక్రవర్త్యయ్యంగంప్రణ

శ్రీమత్సమస్తాస్త్రికవిద్యజనమంబునచరవాన్క

శ్రీధగపసుదే నానాదేశానీతి పానానానెకవిద్య

త్పుస్తకసాహాయకాద్యథామతిపరిగోభ్యపరిష్కార్య

మహిమోభుగ్మహర్షినగ్రా

వివాతరంగణ్యోబ్యసీయగుంబాశాలాయా

మూద్యాంబువిద్యయోమం

ఇదానీమేతన్మాత్రం సాద్గుణాపసంపద్యం

సర్వం

శ్రీమత్సమస్తాస్త్రికవిద్యజనానాంధర్మాన్మమనోభయరూపాం పరమానుగ్రహపతాపాప్రమాణకారోమణినాగ్రహదాపపంబమహర్షినరైణవిరిచిత్రవికాడపటలవాత్ప్రింశత్థండమండితపృథమపిన్నే, సకాశంబలేకోనత్రింశత్థండమంపరిష్టేయపిన్నేసంబిధక్రపామాణికాగ్రేసరివిద్యచ్ఛిఖామణిహేమదత్తమిశ్రకృతజ్వలాభ్యవ్యాఖ్యాత్మకం తంకృష్ణసూత్రాగ్రహవిఖ్యాతం భగవంతుం

శ్రీమన్మహిమండలమండనాయమాన మహిమోభుగ్మధ్యవిశ్రాంతమాదిప్రశస్తం శరణాగతం అక్రికస్తరాశ్చేంద్రశాలే, ధర్మాచారిచక్రవర్త్యయ్యంగంప్రణ శ్రీమత్సమస్తాస్త్రికవిద్యజనమంబునచరవాన్క శ్రీధగపసుదే నానాదేశానీతి పానానానెకవిద్యత్పుస్తకసాహాయకాద్యథామతిపరిగోభ్యపరిష్కార్య మహిమోభుగ్మహర్షినగ్రా వివాతరంగణ్యోబ్యసీయగుంబాశాలాయా మూద్యాంబువిద్యయోమం ఇదానీమేతన్మాత్రం సాద్గుణాపసంపద్యం సర్వం

శ్రీమదాపస్తంబధర్మసూత్రవిషయసూచీ.
ప్రథమపటలే ప్రాధాన్యేన బ్రహ్మచారినియమాః.

పుట	విషయం	పుట	విషయం
	తత్త్వవిప్రభుమఖండ		
౧	ధర్మవాగ్దానప్రతిజ్ఞా	౨౬	ఆత్మరామ్యుర్విర్రోచియస్తవం
౨	ధర్మేషామతాని	౨౭	పిర్విద్యేష్టభాగ్యుర్విద్యుష్టభుక్తిః సమిదాహగణాగ్నిపూజన
౩	చతుర్వీధివిభాగాః	౨౮	ఆదమనాచోవిశేషాః
౪	వర్ణానాంకర్మాణి	౨౯	నియమాతిక్రమేచార్యస్యా పి రహసివోధనం
౫	ఉపనయనస్వరూపం	౩౦	నేష్టిక బ్రహ్మచారిధర్మాః ద్వితీయపటలే ప్రాధాన్యేన గు రూపాసనమ్
౬	ఉపనెతృస్వరూపం		—పంచమఖండే—
౭	ఉపనయనకాలాః	౩౧	ఉక్తనియమాతిక్రమేనింధా
౮	కామ్యోపనయనకాలాః	౩౨	నియమాతిక్రమోదేవాధునా కర్తేయమైతామనుజ్భవః
	తత్కాలాతిక్రమేప్రాయశ్చిత్తం	౩౩	నియమాని ప్రాప్త్యేనా
౧౦	పితౄదీనాముపనయనాభా వే ప్రాయశ్చిత్తం	౩౪	ఆభిషేదనకాలాః
	—స్వీకీయః ఓడే—	౩౫	పితృభివాదేప్లుతాదిపిధిః
౧౩	ఉపనీతస్యాహ్వాన రేవానః	౩౬	ఉపనంగ్రహణక్రమః
౧౪	తస్యావార్ధ్యాననా	౩౭	అభ్యయనక్రమః
	ఆన దేవ్యహోజనానిర్యేః		—షష్ఠఖండే—
౧౬	దివాస్వాపగ్రహణసెధిః	౩౮	గురూపాసనవిశేషాః
	స్నానేనియమః		—సప్తమఖండే—
౧౭	శిశూమాంశు ఉవిధిః	౩౯	సగ్నాపిక్షణాదినిసెధాః
౧౮	వర్ణానాం గుణానాం విధిః	౪౦	ఆహార్యచతుషచరితవాన్ః
	—స్వీకీయః కే—	౪౧	అదార్యదక్షిణాక్రమః
౧౯	అభినవిశేషాః	౪౨	ఆత్మప్రశ్నాపరినింధానక్షనే క దావిష్టస్వస్తరాశ్రయణం అచార్యపత్నీపుత్రాచౌపృత్తిః
౨౦	స్మృత్తిదర్శనాదినియమాః		
	మాదకనశాంత్యాదిగుణాః		
౨౧	భిక్షాచరణప్రకారః		
	—చతుర్థఖండే—		
౨౫	క్షౌరలవణమధుమాంససర్జనం		

పుట విషయాః	పుట విషయాః
౪౮ స్నానాధిభిర్యోగం	౨౯ లోకయోగశ్శాఖం
౫౦ శిష్యునామౌచిత్యము	౩౦ సమాప్త్యంత్యిష్యేతచారాన్
౫౧ శాస్త్రప్రదానమునామౌచిత్యము	౩౧ జ్ఞానిషేధః
౫౨ శాస్త్రప్రదానమునామౌచిత్యము	౩౨ అధ్యయనమోఽకారపూర్వకం
౫౩ శాస్త్రప్రదానమునామౌచిత్యము	౩౩ శుభాప్రయోవాద్యేషు
౫౪ శాస్త్రప్రదానమునామౌచిత్యము	౩౪ వేదేతరేషునశుభాపా
౫౫ శాస్త్రప్రదానమునామౌచిత్యము	౩౫ సమాప్త్యంత్యిష్యేతచారాన్
౫౬ శాస్త్రప్రదానమునామౌచిత్యము	౩౬ మిష్యుః గురుకులేవసేదితి
౫౭ శాస్త్రప్రదానమునామౌచిత్యము	౩౭ కేవలకతుమతనిరాకరణమ్
౫౮ శాస్త్రప్రదానమునామౌచిత్యము	౩౮ వత్తుదశాఖం
౫౯ శాస్త్రప్రదానమునామౌచిత్యము	౩౯ అధ్యయనార్థమగతానపరీ
౬౦ శాస్త్రప్రదానమునామౌచిత్యము	౪౦ త్యాగ్యయః
౬౧ శాస్త్రప్రదానమునామౌచిత్యము	౪౧ మాతాపితృదిమగురువద్యుత్తి
౬౨ శాస్త్రప్రదానమునామౌచిత్యము	౪౨ అభివాదనవిధినిషేధో
౬౩ శాస్త్రప్రదానమునామౌచిత్యము	౪౩ కుశలప్రశ్నాదిక్రియః
౬౪ శాస్త్రప్రదానమునామౌచిత్యము	౪౪ పంచమపటలేపచదశాఖం
౬౫ శాస్త్రప్రదానమునామౌచిత్యము	౪౫ పంచమపటలేపచదశాఖం
౬౬ శాస్త్రప్రదానమునామౌచిత్యము	౪౬ పంచమపటలేపచదశాఖం
౬౭ శాస్త్రప్రదానమునామౌచిత్యము	౪౭ పంచమపటలేపచదశాఖం
౬౮ శాస్త్రప్రదానమునామౌచిత్యము	౪౮ పంచమపటలేపచదశాఖం
౬౯ శాస్త్రప్రదానమునామౌచిత్యము	౪౯ పంచమపటలేపచదశాఖం
౭౦ శాస్త్రప్రదానమునామౌచిత్యము	౫౦ పంచమపటలేపచదశాఖం
౭౧ శాస్త్రప్రదానమునామౌచిత్యము	౫౧ పంచమపటలేపచదశాఖం
౭౨ శాస్త్రప్రదానమునామౌచిత్యము	౫౨ పంచమపటలేపచదశాఖం
౭౩ శాస్త్రప్రదానమునామౌచిత్యము	౫౩ పంచమపటలేపచదశాఖం
౭౪ శాస్త్రప్రదానమునామౌచిత్యము	౫౪ పంచమపటలేపచదశాఖం
౭౫ శాస్త్రప్రదానమునామౌచిత్యము	౫౫ పంచమపటలేపచదశాఖం
౭౬ శాస్త్రప్రదానమునామౌచిత్యము	౫౬ పంచమపటలేపచదశాఖం
౭౭ శాస్త్రప్రదానమునామౌచిత్యము	౫౭ పంచమపటలేపచదశాఖం
౭౮ శాస్త్రప్రదానమునామౌచిత్యము	౫౮ పంచమపటలేపచదశాఖం
౭౯ శాస్త్రప్రదానమునామౌచిత్యము	౫౯ పంచమపటలేపచదశాఖం
౮౦ శాస్త్రప్రదానమునామౌచిత్యము	౬౦ పంచమపటలేపచదశాఖం

పుట	విషయాః	పుట	విషయాః
౯౬	ఆచమనవిధిని పేర్	౧౩౫	అకోర్కాధాడయోయోగాః
౯౯	అభివ్యక్తిరూపణ	౧౩౬	సనమదశమపటలయోః
	సప్తదశఖం		పాపయశ్చిత్తమ్
౧౦౨	భోజనవిధిని పేర్		చతుర్వింశతి
	సప్తపటలే-అపా		బహుశాంత్యాదిపాపయశ్చిత్తమ్
౧౦౯	ప్రతిగత శుచీనాం కషా		మంచవింశతి
	మంత్రం		గురుత్వగమనపాపయశ్చి
౧౧౧	భోజనం, అభివ్యక్తి		సురాపానసేయప్రాపయశ్చి
	మంత్రం	౧౩౮	అదృష్టాదృశానదృష్టానవధే
౧౧౫	సప్తదశఖం	౧౩౯	వాయుసాదివధేపాపయశ్చి
౧౧౬	భోజనాన్నిరూపణమ్		షష్ఠింశతి
	సప్తమపటలే-వింశతి		ధేన్వనశాంత్యాదిపాపయశ్చి
౧౧౯	ఆపదస్య తిఃప్రాదానైకసని	౧౪౦	అన్మతాకోశాదిపాపయశ్చిత్త
	రూపితా భాగ్యాత్మాద్య	౧౪౧	అవకీర్తిమిథ్యాభీతిపాపయ
	ద్ధానిర్మానుష్ఠాననిషేధః		అనుక్తిపాపయశ్చిత్తప్రాయ
౧౨౦	శిలదాలాదివాదేనచశ్చత్విం	౧౪౨	స పరిగ
౧౨౧	ధర్మాధర్మాలక్షణమ్		శ్రవణోముపవాసః తిల
౧౨౨	దృష్టానాన్యసాది పరిజ్ఞాన		భక్షణం, గాయత్రీ స
	తత్ర హేయోపాదేయే		మిత్రహసాధానమ్
	ఏకవింశతి	౧౪౪	అభోజ్యభోజనపాపయశ్చి
౧౨౫	పతితాదిభిస్సంన్యసహాని	౧౪౫	శూద్రాగమనపాపయశ్చిత్త
౧౨౬	పతినీయానికిమాం	౧౪౬	దశమపటలే, అష్టావింశతి
౧౨౮	ప్రాగన్యదోషానాభ్యానం		ఇ సేయాపవాదః
	అష్టమే పటలే ౨౨ ఖం	౧౪౭	పతితైరాచార్యాదిభిస్సం
	అత్తజ్ఞాననిరూపణం, అత్త		స్వహారే విశేషః
	లాభాయయోగానుష్ఠానం	౧౪౮	బ్రహ్మహత్యాదిమ పాపయ
౧౩౨	అత్తలాభీయాక్ష్మాకాః		శ్చిత్తాంతరమ్
	త్రయోవింశతి	౧౪౯	దానస్యతిక్రమపాపయశ్చి
౧౩౩	భూతదాహీయాహా	౧౫౦	భూతహత్యాపాపయశ్చిత్త

పుట	విషయాః	పుట	విషయాః
౧౬౨	ఏకోనత్రింశఖండే ధర్మాధర్మయోర్బుద్ధిపూర్వ కి త్వేఫలభూయస్తవమ్	౧౮౫	స్థాలీపాకపూర్వదిననియమః
౧౬౩	బ్రాహ్మణస్వాయధ్యహ ణనిషేధఃతత్ప్రతివ్యసవత్స	౧౮౬	అగ్న్యైపసమాధానమ్
౧౬౪	పతితోత్పన్నస్వాపిసాతిత్వ	౧౮౭	ఉదధానానామరి కీకరణం
౧౬౬	అభిచారశాసావశుచికరా	౧౮౮	ఋతుకాలాభిగమనమ్
౧౬౮	అనుక్రమ్యైశ్చితానామ్ శుచికరాణాం పతినీయని స్మృత్యతిదేశః	౧౮౯	ద్వితీయఖండ-కర్తవిపాకః
౧౬౯	౧౧ పటలస్నాతకప్రతిమ్. కెంఖండేరమాపర్తకాలః	౧౯౦	చండాలస్పర్శాద్విప్రాయశ్చి
౧౭౦	గోయగో హస్తాంశా సామ్యంస్నానికి ప్రతాని	౧౯౧	ద్వితీయపటల-తృతీయఖండే
౧౭౧	ఏకత్రింశఖండే మలమూత్రివిసర్జనాదివిధి	౧౯౨	వైశ్వదేవాదిక్రమః
౧౭౨	హవీత్రింశఖండే అధ్యాపయిత్వనియమాః	౧౯౩	చతుర్దశండ్-తిచ్చైషః
౧౭౩	సభానగరాదిప్రపశనిషేధ గర్భభయాననదీతరణత్వం	౧౯౪	అతిథిసత్కారః (యనమ్
౧౭౪	దనాదీనిషేధః	౧౯౫	ఆవద్యబ్రాహ్మణాదవ్యధ్య
౧౭౫	౨ ప్రశ్నే ప్రశ్నమపటలే గృహస్తథర్మాః ప్రాధాన్యే	౧౯౬	పంచమఖండే
౧౭౬	ససంతి, గృహస్తథర్మవా ఖ్యాసప్రతిజ్ఞా, దంపత్యోః	౧౯౭	శిష్యసంహారణః
౧౭౭	కాలయోర్భోజనమ్.	౧౯౮	అధ్యాపయితుర్నియమాః
౧౭౮	పర్వసూభయోరుపవాసః ప్రతివర్షంవివాహసక్షత్రే	౧౯౯	తృతీయచతుర్దపటలయోః
	కార్యవిశేషః	౨౦౦	ప్రాధాన్యేనాతిథిపూజనం
		౨౦౧	షష్ఠఖండ-తృతీయపటల
		౨౦౨	జాత్యాచారసంశయోకార్యం
		౨౦౩	మనుష్యయజ్ఞః
		౨౦౪	సప్తమఖండే
		౨౦౫	మనుష్యయజ్ఞప్రశంసా
		౨౦౬	అహితాగ్నికర్తృకాతిథిస
		౨౦౭	త్కారాదావిశేషః
		౨౦౮	చతుర్దపటల-అష్టమఖండ
		౨౦౯	అతిథిశేషభోజనమ్ (ని
		౨౧౦	మధుపర్కార్థాతదవస్తూ
		౨౧౧	షడంగవేదనిరూపణమ్
		౨౧౨	కల్పసూత్రాణాం వేదత్వా
			శంకానిరాసః

పుట	విషయాః	పుట	విషయాః
౧౨౨	నిరాకృతాతిథి తాపణమ్ సవమఖండే (౫)	౧౨౩	కర్మదాయాధికారిణిపుత్రాః జనయితు రేవపుత్రాః
౧౨౩	పతితాదీనామప్యన్నవిభా ఉపసీతస్యాచ్చిప్తవజ్రానం	౧౨౪	పూర్వైరరాచరితస్యాప్య నాచారస్యత్యాజ్యతా (౬)
౧౨౪	శౌతాదస్యస్యసర్వదాన స్యాపుష్కరపూర్వకత్వమ్	౧౨౫	అపత్యస్యదానక్రయనిషే దాయవిభాగక్రమః
	ఆతాత్తీయానుపరోధేనా న్నసంవిభాగః	౧౨౬	అప్రశ్నే-చతుర్దశశఖండే దాయాసహానిరూపణమ్
౧౨౫	పంచమపటల-జీవికా వివాహభేదాశ్చ	౧౨౭	జ్యేష్ఠవదాయాదగత్యాది పక్షదూషణమ్
	అప్రశ్నే-దశమఖండే భిక్షణనిమిత్తైయాచతాం దానమావశ్యకమ్.	౧౨౮	దంపత్యోర్విభాగాభావః అప్రశ్నే-పంచదశశఖండే
౧౨౬	త్రైవిర్దికానాంపుష్కరీవికా	౧౨౯	శాస్త్రవిరుద్ధానాం దేశకు లభిర్దానామగ్రహణం
౧౨౭	యాజ్ఞనైయుద్ధవర్గాన్యః	౧౩౦	శావాశాచమ్ (జనమ్ సంస్కృత్యమహాహ్మణభా
౧౨౮	హస్తానాం లోకాదుః	౧౩౧	హామశిష్టస్యాభోజ్యతా క్షారలవణాదిహామనిషెధః
౧౨౯	ద్వితీయస్యశ్చైంగఖండే	౧౩౨	స్త్ర్యనుపేతయోర్హోమాన భికారః
౧౩౦	దాతవ్యమాగాః	౧౩౩	బాలానామప్రాయత్యావధిః ౨-౮ పటలయోఃశార్ధమ్
౧౩౧	ధర్మాచరణప్రశంసా పత్న్యంతరకరణనిమిత్తమ్	౧౩౪	అప్రశ్నే-షోడశశఖండే శార్ధప్రశంసా, దేవతాకా
౧౩౨	సగోత్రాదిభ్యః కన్యదా సనిషేధః	౧౩౫	శార్ధాహాద్యవ్యాణి(లౌ అప్రశ్నే-సప్తదశశఖండే
౧౩౩	బ్రాహ్మదీప్తివాహక్రమః	౧౩౬	ఖడ్గమృగమత్స్యది మాం సేస్తృప్తివిశేషాః
౧౩౪	దాప్తదశశఖండే అసురరాక్షసవివాహా	౧౩౭	శార్ధభోజనీయబ్రాహ్మణాః
౧౩౫	బ్రాహ్మణస్యాప్యోక్షితాధి ప్రాసనిషెధాది		
౧౩౬	షష్ఠపటలే దాయవిభాగః అప్రశ్నే-త్రయోదశశఖండే		

శ్రీమదాపస్తంబధర్మనూత్రవిషయసూచీ

పుట విషయాః	పుట విషయాః
౨౭౨ శ్వాధ్యైకమప్రయోగాది	౧౦-౧౧పటలయోరాజధర్మాః
౨౭౪ శ్వాదిభిశ్చాధ్యైకమప్రయోగాది	౩౦౫ పంచవింశతిం
౨౭౫ పక్షిపాననాః	రాజధర్మవాఖ్యాప్రతిజ్ఞా,
౨౭౬ రాత్రిశ్వాధ్యైకమప్రయోగాది	౩౦౬ అగ్నిపూజాదిరాజకర్తవ్యం
అష్టమపటల ౧౨౫౦	౩౦౭ షష్టింశతిం
శ్వాధ్యైకమప్రయోగాది	భృత్యానుపరోధేన ధనక్షే
౨౭౮ నిత్యశ్వాధ్యైకమప్రయోగాది	౩౦౮ త్యాదిదానమ్
౨౮౦ ఏకోనవింశతిం	౩౦౯ గ్రామనగరాదిరక్షా (హః
పుష్టికామస్వప్రయోగాః	౩౧౦ శోత్రియాదిభ్యః కరాగ్ర
౨౮౧ భోజనేదిజ్ఞానానినియమాః	౩౧౧ అపరాధిమదండకర్తవ్యః
౨౮౩ అప్రశ్న-వింశతిం (౫)	౩౧౩ సప్తవింశతిం (ప్రతి
మాసిశ్వాధ్యైకమప్రయోగాది	పాయశ్చిత్తైకతేధర్మసంబ
౨౮౪ పటలపాద్యైకతేతసాంధ	౩౧౪ పౌతిలోమేనసజ్జేదంట్టః
అప్రశ్న-౨౦౫౦ (౮)	౩౧౫ సవర్ణానంగమపాయశ్చి
చత్వారితిశ్రమాః	౩౧౬ అపరాధ్యంగచ్యేదనమ్
౨౮౮ నైషికబ్రహ్మచారిధర్మాః	౩౧౭ ఏకాదశపటల ౨౦౫౦
౨౮౯ పరివ్రాజకధర్మాః	కష్టకస్యకీషకీషకీషదండః
౨౯౦ బుద్ధితేమప్రావణిరాసః	౩౧౯ పశుపాలనకర్తవ్యః
౨౯౩ వానప్రస్థాశ్రమాః	౩౨౦ ఏకోనవింశతిం (లం
౨౯౪ అప్రశ్న-ద్వావింశతిం	శుభాశుభకర్మముల ద్వాదిప
వానప్రస్థధర్మాః	దంపతీధనస్యేశానా
౨౯౫ త్రయోవింశతిం	౩౨౧ సాక్ష్యైకకర్తవ్యః
వానప్రస్థవృత్తికర్మః	సాక్ష్యైకప్రశ్నకర్మః
౩౦౦ డార్థ్యైకతేతసాంప్రశంసామ	౩౨౩ స్త్రీశూద్రస్థవిద్యాయాఅపి
నూద్యగృహస్థప్రాశస్త్యసమర్థనం	౩౨౪ ధర్మలక్షణం. (గ్రహణమ్
౩౦౧ చతుర్వింశతిం	స్త్ర్యాదిభ్యోపిధర్మాధిగమః
పునరపి గార్హస్థ్యప్రశంసా	

శ్రీరస్తు.

శ్రీహయగ్రీవాయనమః

ఆపస్తమ్బ ధర్మసూత్రమ్

హరదత్తమిశ్రవిరచితయాఉజ్జ్వలభిక్షయావ్యాఖ్యయా సమేతమ్
హరిః ఓమ్.

పృణిపత్యమహాదేవం హరదత్తైనధీమతా ।

ధర్తాభిషేకపూర్వాయై శ్రీమహాకవియతేవృత్తిరుజ్జ్వలః॥

అథాతస్సమయాచారికాన్ధర్మానాన్వీఖ్యాస్యామః॥౧॥

అథ శబ్దఆనంతర్యే । అతశ్శబ్దోపేతా । ఉక్తానిశ్రోతాని గాఢ్యేణ
ణిచ కర్మాణి । తానివక్ష్యమాణాన్ధర్మానపేక్షంతే । కథం? ‘ ఆ
చాంతేనకర్తవ్యం ’ ‘ శుచినాకర్తవ్యమ్ ’ ‘ యజ్ఞోపవీతినాకర్త
వ్యమ్ ’ ఇతి వచనాదాచమన శౌచాదీనపేక్షంతే॥

‘సంధ్యాహీనోశుచిర్నిత్యమనహాస్సర్వకర్మణః । ౧

ఇతివచనాత్ సంధ్యావందనమపి । ఏవం ‘ అశుచిరనిర్వషః ’ ‘ద్వి
జాతికర్మభ్యోహంః పతనం ’ ఇతివచనాత్ బ్రహ్మహత్యాదిప్రాయ
శ్చిత్తానిచ । ఏవమన్యేష్వపి యథాసంభవమపేక్షాదృష్టవ్యా । అత
స్తదనంతరం సామయాచారికాన్ ధర్మానాన్వీఖ్యాస్యామః । పౌరు
షేయ్యాన్యవస్థా సమయఃసంచత్రివిధః, విధిర్నియమఃప్రతిక్షేధశ్చైతి । త
త్రప్రవృత్తిప్రయోజనోవిధిః‘సంధ్యోశ్చబహిర్గ్రామాదాననవాగ్య
తశ్చ’అగ్రత్యాదినివృత్తిప్రయోజనావితరణా‘ప్రాజ్ఞుభూన్నానిభుంజీత
3ఇతినియమః । క్షుదుపమాతాథాన్భోజనెప్రవృత్తిఃశక్యంచయత్కించ

౧ దక్షస్మృతౌ ద్వితీయాధ్యాయే

అప,ధ,౧,౩౦,౨,

3 ఆప,ధ,౧,౩౦,౧

చిద్విజ్ఞానానామి భుంజనైసక్షుదుపహంతుమ్ । తత్ప్రనియమఃక్రియతే,
 పౌర్ణమివ భుంజితనక్షిణాముఖి ఇతి । పరిసంఖ్యాతు నియమస్తేష
 క్రియానామిభేదః । ఏవంద్రవ్యాజనే రాగాల్ పశ్యంతప్రతినియ
 మః క్రియతే, యాజనాధ్యాపన ప్రతిగ్రహేరేవ బ్రాహ్మణో ధనమా
 జయెత్ । నతు కృషివాణిజ్యాదినేతి । ‘ బ్రాహ్మణస్యగౌరితి ప
 దాపస్పర్శనం వజయెత్ ’ ౧ ఇతి ప్రతిషేధః । సమయమాలా
 ఆచారాస్సమయాచారాః, తేషు భవాస్సమయాచారికాః, ఏవ
 మ్భూతాన్ ధర్మానితి । కర్మజన్యోభ్యుదయనిశ్చేయ సహ
 తురపూర్వాఖ్య ఆత్మగుణోధర్మః, తద్ధైతుభూతకర్మవ్యాఖ్యాన
 మేవ ధర్మవ్యాఖ్యానమ్ । తత్ప్రవిధిషు తావద్విధివిషయానుష్ఠానా
 ధర్మైశ్చిత్తాన్ సై విప్రతిపత్తిః । నియమేష్వపి నియమానుష్ఠానాద్ధర్మః
 నిపేధేష్వపి నాథాన్యస్థానాల్ ధర్మ ఇతికేచిత్ । అతఏవ ధ
 ర్మా నిత్యవిశేషేణాహ । అన్యేతు—విధిష్యేనధర్మః । ఇతరయో
 స్తువిపరీతానుష్ఠానాదధర్మః కేవలం, నతు విషయానుష్ఠానాత్కృ
 ధ్మః । నహ్యప్రతిగృహ్యన్నపిబన్వాసురాం ధార్మికఇతిలోకేప్ర
 సిద్ధః । సూత్రేతుధర్మగ్రహణ మధర్మస్యాపునఃపలక్షణార్థమితి
 స్థితిః ॥

కింనుభోః! సమయోపి ప్రమాణాయదిస్యాత్ ఇదమపిప్రమాణం
 భవతుమహతి—చైతన్యం వందెత స్వగకామః, ప్రగేభుంజిత, కే
 శాన్లుంఛేత్, తిష్ఠన్భుంజిత, నగ్నస్నాన్నయాదితి । తత్రాహ—

—ధర్మజ్ఞసమయిప్రమాణమ్ ॥ ౨౧ ॥—

నబూమస్సమయమాత్రం ప్రమాణమితి । కింతహి ? ధర్మజ్ఞా
 యేమన్వాదయస్తేషాం సమయః ప్రమాణం ధర్మాధర్మయోః ॥

కథం పునరిదమవగమ్యతే మన్వాదయోధర్మజ్ఞాన బుద్ధాదయఇ

తి? యద్యచ్ఛేత బుద్ధాదీశామతీంద్రియేధర్మేజ్ఞానం న సంభవతీతి
తస్మాద్దాదిషష్ఠి సమానమ్ । అథ లేషాం ధర్మజ్ఞానాదతిశయా దతీం
ద్రియేషి జ్ఞానం సంభవతీతి, తద్బుద్ధాదిషష్ఠి సమానమ్ । యథాహ
సుగతాయదిసర్వజ్ఞః కపిలానెతి కాపమా ।

తావుభాయదిసర్వజ్ఞౌ మతిభేదఃకథంతయోః॥ఇతి॥

వక్తవ్యోవాచిశేషః । తమాహ—

—శ్చి వేదాశ్చ ॥3॥శ్చి—

చోవధారణే । వేదావన మూలప్రమాణం ధర్మధర్మయోః ।
నచనిర్వృణోదోషేషు వెదేషుక్తోపాలంభసంభవః । స్వతఃప్రమా
ణస్యహిశబ్దస్యనవక్తృబాషనిబంధనమప్రామాణ్యం । తదిహస్తదా
దీనాం ధర్మజ్ఞానమయః ప్రమాణం- ధర్మజ్ఞానఽతావేదాప్రమా
ణం । మనురప్యాహ—

వేదోఽపి ధర్మమూలం స్మృతిశీలేచ తద్విదామ్ ।

అచారశ్చైవ సాధూనామాత్మనస్తుష్టిరేవచ ॥ ఇతి ॥

శాతమోషి— ‘వేదోఽథ మూలం తద్విదాఃచ స్మృతిశీలే’ ౨
ఇతి ॥ యద్యచ్ఛేతస్యైవ ౩ వేదోధర్మమూలభూత్వాస్తదాదిభి
ర్నోపలభ్యతే; తథాపి మన్వాదయ ఉపలబ్ధవంత ఇత్యనమీయంలే॥
వక్తృత్విచ‘లేషామున్నాపారాః ప్రయోగాదనుమీయంలే ౪ ఇతి ॥

—*చత్వారోవర్ణాబ్రాహ్మణక్షత్రియవైశ్యసూదాః॥౪॥*

బ్రాహ్మణాద్యాశ్చత్వారోవర్ణాసంజ్ఞాకాః । శేచసామయాచరి
క్షేధమైరధిక్రియంతే ॥ చతుర్ణామేవోపదేశేషి పునశ్చతుగ్రా
హణం యథాకథంచ్చతుష్షణ్తర్భూతానామసిగ్గిహణార్థమ్॥ త
తశ్చ బ్రాహ్మణః క్షత్రియోవైశ్యఇతి బోధాయనాదిభిరుక్తానామను

ఆపస్తంబధర్మసూత్రం (౧-ప్ర. ౧-ప)

లోమజానామవ్యత్ర గ్రహణమ్ || తథాచ శాతమః పృతిలోమా నామేవ ధర్మే అనధికారమాహ — , పృతిలోమాస్తు ధర్మహీ నాః' ౧ ఇతి ||

❖ శ్రీ లోమంపూర్వఃపూర్వజన్తతశ్చైయా || ౫ || శ్రీ. ❖

జన్తతశ్చైవచనాత్ సద్వృత్తాదపిసూద్రాల్ వైశ్యబ్రాహ్మణ్య శ్చై యా | ఏవంవైశ్యాల్ క్షత్రియః, క్షత్రియాద్బ్రాహ్మణ్యః ||

❖ శ్రీ అసూద్రాణామదుష్టకర్మణాముపాయనం

వెదాధ్యయనమగ్న్యధేయఫలవంతిచకర్మాణి || ౬ || ❖

శూద్రవర్జితానాం త్రయాణాం వర్ణానాం అదుష్టకర్మణా ము పాయనాదయోధర్మాః | ఉపాయనముపనయనం | నాత్యైవైవణికా నాముపనయనాదీని విధీయంతే, ప్రాప్తవాన్ | నాపిసూద్రా ణాం పృతిషిధ్యంతే, ప్రాప్తభావాల్ | తథాహిఉపనయనం తావ త్ గృహ్యే 'గర్భాష్టమేమద్యాహ్మణ్య' ౨ ఇత్యాదినాత్రైవణికా నామేవ విహితమ్, ఇహాపి తత్రైవవిధాన్యతే | అధ్యయనమపి 'ఉపె తస్యాచార్యకులే బ్రహ్మచారివాసః' ౩ ఇత్యారభ్యవిధానాదనువసీత స్య శూద్రస్యాప్రాప్తమేవ || కించ—'శ్రశానవచ్ఛూద్రపతితౌ' ౪ ఇత్యధ్యయనపృతిషెధవకరణే వక్ష్యతే | తతశ్చ యస్య సమీపేపినా ధ్యేయం సకథంస్వయమధ్యేతుమహాతి | అగ్న్యధేయమపి'వసంతే బ్రాహ్మణః' ౫ ఇత్యాదినా త్రైవణికానామేవ విహితమ్ || ఫ లవంతిచాగ్నిహోతాదీనికర్మాణి 'సత్రయాణాంవర్ణానాం' ౬ ఇత్యుక్తత్వాల్ త్రైవణికానామేవనియతాని, విద్యాగ్న్యభావా చ్చ సూద్రాణామప్రసక్తాని | ఉక్తోవిద్యాగ్న్యభావః | తస్మాద్దుష్టక ర్మపృతిషేధాథేన, సూత్రం, యథాశాస్త్రాన్తరే, 'ద్విజాతికర్మ

౧ గౌ.ధ. ౪, ౨౫, || ౨ ఆప, గృ, ౮, ౨. ౩ ఆప.ధ-౧, ౨, ౧౧

౪ ఆప,ధ, ౧, ౯, ౯, ౫ ఆప, శ్లో, ౫, ౩, ౧౮, ౬ ఆప, ప, ౧, ౨

భ్యో హనిఃపతనం ' ౧ ఇతి । అప్రతిషేధేతు దుష్టకర్తృణామప్యధికా
రోభవణ్యేవ, ఫలవంతిచనమాణీత్యభిధానాత్, క్రియత ఇతికర్తృతిని
ర్వచనాత్ ' ప్రాగుపనయనాత్కామచారవాదభక్ష ' ౨ ఇతి శాత
మస్తరణం బ్రహ్మహత్యాదిమహాపాతకవ్యతిరక్తవిషయమిత్త్యనుపేత
స్యాపి దుష్టకర్తృత్వసంభవాదదుష్టకర్తృణామిత్త్యక్తమ్ । శూద్రప్రతి
షేధస్తుప్రాప్తానువాదః ॥

యథాబ్రాహ్మణాదీనాముపనయనాదయో ధర్మాఃప్రధానభూతాః
తాదృశంశూద్రస్యధర్మమాహ—

—శ్రిశుశ్రూషాశూద్రస్యేతరేషాంవర్ణానామ్ ॥౭॥శ్రి—

ఇతరేషాం బ్రాహ్మణాదీనాం వర్ణానాంయాశుశ్రూషా సా శూ
ద్రస్యపరమోధర్మః? ॥

తత్రవిశేషమాహ—

—శ్రిపూర్వస్థిన్పూర్వస్థిన్వర్ణానిశ్చేయసంభూయః॥౮॥శ్రి—

సర్వప్రకారం కృతాయావైశ్యశుశ్రూషాయామాత్రయాపి కృతా
క్షత్రియశుశ్రూషా బహుతరంఫలంసాధయతి । ఏవం క్షత్రియశుశ్రూ
షాయాఅపి బ్రాహ్మణశుశ్రూషా ॥

' ఉపనయనంపేదాఘ్నయనం ' ఇత్యాది యదుక్తం అస్థిస్క్రమే
ఉపనయనవిశేషమాహ—

—శ్రిఉపనయనవిద్యాధర్మస్యశ్రుతితస్సగ్ంస్కారః॥౯॥శ్రి—

విద్యయా అధఃప్రయోజనంయస్య సవిద్యాధర్మః । తస్యాయం
శ్రుతివిహితస్సంస్కారః । ఉపనయనంనామ విద్యాధర్మస్యేతి వచనా
న్మూకా దెర్నుభవతి । తథాసంఖ్యితౌ 'నూన్తత్తమూకాంతసంస్క
ర్యాత్ ' ఇతి । లింగస్యవివక్షితత్వాత్ (స్త్రి)యాఅపినభవతి, యద్య
పి తస్యః ' అగ్నేగృహపతే ' ౩ ఇత్యాదికయావిద్యయాఅధఃశ్రు

తితఇతివచనంతదతిక్రమేశౌతాతిక్రమప్రాయశ్చిత్తప్రాప్త్యర్థం ॥

అనేకపేదాధ్యాయినాం వెదవృతవదుపనయనమపి ప్రతివేదం
భేదేన కర్తవ్యమితి ప్రాప్తేఉచ్యతే—

శ్రి సర్వభ్యవైవేదేభ్యస్సావిత్యనూచ్య

తఇతిహి బ్రాహ్మణమ్ ॥౧౦॥శ్రి

త్రిభ్యవతువేదేభ్యః పాదంపాదమమూదుహత్ ।

తదిత్యవసాస్సావిత్యాస్యపరవేష్టిప్రజాపతిః ౧

ఇతిమనువచనమ్ । తతశ్చ ఉపనయనై యత్సావిత్ప్రాయశ్చ అనువచనం త
న్ముఖేన సర్వేవేదాతనూక్తాధవంతీత్యగృహ్యమాణవిశేషత్వాత్ ఏక
మేవాపనయనం సర్వాధ్యక్షమితి । అస్మిన్నర్ధై ప్రమాణమపిభవతి,
బ్రాహ్మణమితిహివాచావతితం । అథర్వణస్యతువేదస్యవృథగుపనయ
నుకర్తవ్యమ్ । తథాచ తల్లైవశ్చుతిః— ‘నాస్యత్రసంస్కృతౌ
భృగ్వంగిరసోధీయాత’ ఇతి ॥

విద్యానేవాపనైతాభిగమ్యఇతి విధాతుమవిదుషోనిందామాహ ॥

శ్రి తమసావాపీషతమఃప్రవిశతి యమవిద్యా

నుపనయలైయశ్చావిద్యానితహిబ్రాహ్మణం ॥౧౧॥శ్రి

యథాశ్చిత్తమసస్సకాశాత్తమ ఏవ ప్రవిష్టోనకించజ్ఞానాతి ఏవ
మేవైషః యంమాణవకమవిద్యానుపనయలై । తథాయశ్చావిద్యాన్ ।
ఉపనయలై ఇత్యపేక్షతే । యశ్చ సవ్యమవిద్యాన్నన్నుపనయ
తే సోపి తమసవీచ తమఃప్రవిశతి । అస్మిన్నర్ధై బ్రాహ్మణంభవతి ॥

కీదృశస్తర్క్యవనైతాభిగమ్యః? తత్రాహ—

శ్రి తస్మిన్నభిజనవిద్యాసముదేతగ్ంసమాహితగ్ం

సగ్ంస్కర్తారమిప్పేత్ ॥౧౨॥శ్రి

అవిద్విన్నువేదవేదసంబంధే జన్మాభిజనః । షడ్భిర్ంకైస్సహయ

ధావదశః జ్ఞానవర్యంతమధీతావేదోవిద్యా । సర్వాసంభవేదేదవీవ
వా । తస్మిన్నపనయనైకర్తవ్యే తాభ్యామభిజనవిద్యాభ్యాం సముదే
తా సుపన్నం సమాధితం విహితప్రతిషిద్ధైష్యవహితమనసం సం
స్కర్తామాచార్యమిప్పేత్ । ఇచ్ఛయాకరణంలక్ష్యతే, ఆపుయా
త్ ఆభిగచ్ఛేదితి ॥

— శ్రితస్త్రించేచ్ఛనవిద్యాకర్తాస్తమవిప్ర

తిపన్నై ధర్తభ్యః ॥౧౩॥ శ్రి

తస్మిన్నేవాపనతరివిద్యాకర్త విద్యాగ్రహణం కర్తవ్యం ఆంతం
ఆసమాప్తే, అవిప్రతిపన్నైధర్తభ్యః యద్యసావాచార్యోధర్తభ్యఃప్ర
చ్యుతానభవతి । ప్రచ్యుతేతు తస్మిన్నసంపర్కార్థైః అన్యతాపివిద్యా
కర్తభవత్యేవ ॥ *

ఆచార్యశబ్దంసిరాహ—

— శ్రియస్తాధర్తానాచినోతి స ఆచార్యః ॥౧౪॥ శ్రి

యస్తాత్పురుషాదయంమాణవకోధర్తానాచినోతి ఆత్తనఃప్రచినో
తి శిక్షతే స ఆచార్యః । ‘అప్యక్షరసామ్యాన్నిబూయాత్’ ౧ ఇతి
చకారమాత్రేణైదంనిర్వచనం । అనైసప్రకారేణ మాణవకమాచా
ర్యశ్చౌచారాశిక్షయేదిత్యుక్తంభవతి ॥

— శ్రి తస్మేనమగ్రహేతదాచన ॥౧౫॥ శ్రి

* యేషాచార్య కరణవిధిప్రయక్తమధ్యయనం తేషామేతన్నా
పపద్యతే । కథం? ఉపనీయాధ్యాపనేనాచార్యకంభావయేదితి । సకృ
దుపనీతస్య మాణవకస్య నపురుషయన సంస్కారస్సంభవతి, తత్క
థమన్యోధ్యాపయేదేనం । ఏలైనమధ్యే ఆచార్యమరణే మాణవకస్య
తిదసంతర మధ్యయనం నాచార్యాంతరాత్సంభవతీతి దృష్టవ్యం,

ఇత్యయగ్రన్ధః కేషాచిత్ప్రకేషాపలభ్యమానఃప్రక్షిప్తఇవభవతి

౮ ఆపస్తమ్బధర్మసూత్రం (౧-౪,౧-౪)

ఏవంభూతాయాచార్యాయ కదాచన కదాచిదపినద్యుప్యేత్, తద్విషయమపకారంనకుర్యాత్ ||

కస్తాదిత్యతఆహ—

◀..శ్రి సహివిద్యాతస్తంజనయతి||౧౬||శ్రి..▶

సహి ఆచార్యస్తంమాణవకం విద్యాతోజనయతి, యథాపితామాతృతః |

‘తత్రాస్యమాతాసావిత్రి పితాత్వాచార్యఉచ్యతే ౧ |’

ఇతిశాస్త్రాస్తరమ్ ||

◀..శ్రి తప్యే శ్రిష్టంజన్త ||౧౭||శ్రి..▶

తద్విద్యాశాస్త్రంజ్యేష్ఠం ప్రశస్తరమకు, అభ్యుదయనిశ్చేయినహేతుసూత్రాత్ ||

మాతాపితృభ్యమాచార్యశ్చైవైతాద్యాహ—

◀..శ్రి శరీరమేవమాతాపితరౌజనయతః||౧౮||శ్రి..▶

మాతాపితరౌ శరీరమేవ కాష్టకుడ్కాదినమం జనయతః ! ఆచార్యస్సు సర్వపురుషార్థక్షమం రూపంజనయతితి | ‘ఆచార్యః శ్రేష్ఠోగురూణామ్’ ౨ ఇతిగౌతమః ||

◀..శ్రి వసంలేబ్రాహ్మణముపనయీత గ్రిష్టేరాజన్య

గ్ంశరదివైశ్యంగభాష్టమేమద్రాహ్మణంగభై

కాదశేషరాజన్యంగభేదాద్విదశేషవైశ్యం||౧౯||▶

‘వసంలేబ్రాహ్మణం’ ఇత్యాదిగృహ్యగతం ౩ || *

◀..శ్రి బధకామ్యని ||౨౦||శ్రి..▶

కామనిమిత్రాన్యవనయన్తి పక్ష్యంతే—

౧ మ, స్త్వ, ౨, ౧౭, ౨ గౌ, ౧, ౨, ౩ ఆప, గృ, ౧, ౪,

* ‘గృహ్యసూక్తానాం పునర్వచనమస్తదీయానాం శాస్త్రాస్తరొక్త

కాలవిధిమాభూదితి’ ఇత్యధికఃపాఠః క. పుస్తకే దృశ్యతే ||

ఐమదాప స్తబధ ధృహలై--౧౪శ్లోగఖండః

శ్లో సప్తమేబ్రిహ్మచర్యసకామమ్ ॥౧౧॥శ్లో

శ్లో అష్టమతయమ్కామమ్ ॥౧౨॥శ్లో

శ్లో నవమేతేజస్కామమ్ ॥౧౩॥శ్లో

శ్లో దశమేన్నాద్యకామమ్ ॥౧౪శ్లో

శ్లో ఏకదశశ్చంద్రియకామమ్ ॥౧౫॥శ్లో

శ్లో ద్వాదశేపశుకామమ్ ॥౧౬॥ శ్లో

ఏతానిషహ్నుత్రాణి స్వప్రాధానినన్విత్రాపనయాతెత్యపేక్ష్యతే ॥
‘ఆచార్యాధనస్సన్యతోగత్యాదీనియానిబ్రిహ్మచారివృతానివక్ష్యంతేతే
షష్ఠసమధానాం కుమారాణాం వణద్రమేణానుకల్పనాహ—

శ్లో ఆషోడశాద్వాగ్రిహ్మచర్యానార్యయతదావ

విగ్ంశాత్తద్రియస్యాదతుర్విగ్ంశాదేవశ్య

స్య యథావశ్యం సమథానస్సిద్ధ్యాని వ

క్ష్యామః ॥ ౧౭ ॥శ్లో

ఆకారోభివిధౌ । అర్చయోచిత్రమి, సవితాత్యయః, యాదృచ్ఛి
కోదీనుః । ఆజోవాస్యశ్లేషః । ప్రతిరణాదుపనయనకాలస్యేతిగమ్య
తేయథాప్రరేషసమర్థస్సన్యత్రథా ఏతావాన్కాలః ప్రతిక్ష్యః । పూ
ర్వమేవమసామధ్యే సతి అష్టవధాద్యతీక్రమే వక్ష్యమాణంప్రాయ
శ్చిత్తమేవభవతి । ఏవంషోడశాదిభ్యః క్రిధ్యం కియంతంచితకాలమస
మధానాం పశ్చాత్సామధ్యేనతి ప్రాయశ్చిత్తం భవత్యేవ ।

తదిదానీంప్రాయశ్చిత్తమాహ—

శ్లో అతిక్రాంతేనావిత్కార్యః కాలఋతుంత్రైవి

ద్యకం బ్రహ్మచర్యంచగత్ ॥౧౮॥శ్లో

యస్యయః సావిత్కార్యః కాలఉక్తః తదతిక్రమేత్రైవిద్యకం, తస్య
వయవావిద్యా త్రివిద్యా, తామధీయతే త్రైవిధ్యాః, తేషామిదం
త్రైవిద్యకమ్ । ‘చరణౌద్ధిమాహ్మాయయోః’ ఇతి పుషో । ఏవం

భూతం బ్రహ్మచర్యమగ్ని పరివర్యామధ్యయనం గురుశిష్యామామితి
పరిహావ్య సకలం బ్రహ్మచారిభవంచ రెత్ । కియంతంకాలం ? ఋ
తుమ్ । ‘కాలాధవవా’ ఇతిద్వితీయా । ఋతుమితివచనాద్యత్వావరం
భే ప్రాయశ్చిత్తారుభమిచ్ఛంతి ॥

— శ్లో అహంసయసమ్ ॥ ౨౯ ॥ శ్లో —

ఏనంచరితవ్రతఉపనెతవ్యః ॥

— శ్లో తతస్సంవత్సరముదకోపస్పర్శసమ్ ॥ ౩౦ ॥ శ్లో —

తత ఉపనయాదారిభ్య సంవత్సరముదకోపస్పర్శసమ్ స్నానం క
తవ్యమ్ । శక్తస్య త్రిషవణం స్నానమ్, అన్యస్య యథాశక్తి ॥

— శ్లో అథాధ్యాప్యః ॥ ౩౧ ॥ శ్లో —

ఏనంచరితవ్రతః పశ్చాదధ్యాప్యః ॥

— శ్లో అథయస్యపితౄ పితౄషామహాశ్రమసంస్థానా

స్యాతాం తెబ్రహ్మహంసంస్థతాః ॥ ౩౨ ॥ శ్లో —

యస్యమాణవకస్య పితౄపితౄషామహాశ్రమసంస్థతా స్యాతాం సప్
యంచ, తె తథావిధాన్యమాణవకాస్తేబ్రహ్మహంసంస్థతాః బ్రహ్మహాణ
ల్యేనం కీర్తితాబ్రహ్మవాచిభిః । అత స్థిం ప్రచ్ఛబ్రహ్మధర్మప్రాప్త
థాః । ఏనంచ ‘స్తానానవచ్ఛాద్రపతితా’ ౧ ఇత్యధ్యయనప్రతిషే
ధ ప్రకరణవక్ష్యతే । తతశ్చయథా బ్రహ్మఘ్నసమీపే నాధ్యేతవ్యం
ఏవమేషామపీతి ॥

— శ్లో తెషామధ్యాగమనం భోజనంవివాహ

మితచవజయెత్ ॥ ౩౩ ॥ శ్లో —

తేషామేతేషామధ్యాగమనమాభిముఖ్యేన గమనం మాత్రాపితౄ
పుత్రదారశరీరరక్షణార్థమపి వజయెత్, యద్యపిసర్వతాతక్షాప్ర
తిగ్రాహ్యేతి వక్ష్యతే । భోజనముద్వర్తమపి వజయెత్; ‘అపిదు

అమరావస్తమ్భధర్మసూత్రే ౧-ప్రశ్నే-అంశః

౧౧

స్కృతకారిణః ' ఇతిసర్వపి వచనె । వివాహంచవజ్జయేత్, య
ద్యపి ' స్త్రీరత్నంచమూలాదపి ' ౧ ఇతిమాంస స్మరణమ్ ॥

————— శ్రీ లోకామిత్యతామ్యయ్యైర్ ॥ ౩ ॥ శ్రీ —————

ఇచ్చతామితేపవనాత్ సులత్యై ర్లెలయ్యై ర్లెనకాలయిరన్యమ్॥

————— శ్రీయథాప్రథమేతికృతము సులత్యై ర్లెనకాలయిరన్యమ్ ॥ ౩ ॥ శ్రీ —————

యథాప్రథమేతికృతము ద్విత్వైర్లెనకాలయిరన్యమ్ ॥ ౩ ॥ శ్రీ
తికృతమేనంసర్వకః కాలః ॥

————— శ్రీ అథోపసయ్యై ర్లెనకాలయిరన్యమ్ ॥ ౩ ॥ శ్రీ

గతే ॥

————— శ్రీ ఇతి పదమధ్య డం శ్రీ —————

————— శ్రీప్రతిపూర్వకం సభ్యయస సర్వరానాన్

మహానుభవైశ్చస్మిన్ ॥ ౧ ॥ శ్రీ —————

యది పైవానుభవో దశస్య సర్వవేదే ॥ ౧ ॥ అథానావశోపిర
తా దౌ ॥ అసర్వయమపి మహాకాల మమహాకాలస్య సర్వరానాన్॥

అథోపసర్వకం కాలమ్ —

————— శ్రీ సప్తమి సామమానీభిర్నగ లియన్మహాన్

క ఇన్యైతాభిర్నగ పవిరేణసామపది శ్రితాం

గిరసేనేతి ॥ శ్రీ —————

పవమాన్ శ్రితేన దేవకా యాసా తా సావహాన్యం । ' యద తి
యన్వహారకే భయం చ' మామిహ ' ౨ ఇన్యైతాభిర్ ఋగ్నిమ్ ।
యజురపిల్లై ' ఆహోస్తాన్మగర్భకృధుమ్ ' ౩ ఇన్యేనేస । సామ
పవిల్లై ' కయానశ్చిత్త్యధుచత్ ' ౪ ఇన్యైస్యై ర్గీశన నా వామ
దెవ్యేనసామ్నా । ఆ గిరసేన ' హగ్నోసమ్మచిహన్ ' ౫ ఇన్యేనేస । ఏ

౧ మమ స్మృతి ౨ అతః ౩ యు, సంగ, ౪, ౫ ౬, ౭ ౮ ౯ ౧౦, ౧౧, ౧౨, ౧౩
౪ ఋ-సంగ, ౪-౩౦, ౧ ౫ ట్రై, సంగ, ౧, ౧౨

శ్రీహరదత్తకృష్ణాజ్ఞానాభ్యవ్యాఖ్యానహితే
తైరంజలినా శిరస్సహానిషింఛేత్ ॥

అపివావ్యాహృతీభిరేవ ॥3॥ ధృ
 ఘారై వస్సహవ్యాహృతీనాం వికల్పః ॥

అథాధ్యాప్యః ॥౪॥

శతమ్ ॥

‘అథయస్య పితౌపితౌమహః’ ఇత్యవక్రమే యస్యేత్యేకవచనం, అంతేపి ‘అథాధ్యాప్యః’ ఇతి, మధ్యేతు ‘తేబ్రహ్మహసంస్తుతాస్తేషామభ్యాగమనం’ ‘తేషామిచ్ఛతాం ప్రాయశ్చిత్తమ్’ ఇతి బహువచనం । తత్రోపక్రమోపసంహారయోరనురోధేన మాణవకస్తేయప్రాయశ్చిత్తముపనయన మధ్యాపనంచ । బహువచనంతా తథావిధమాణవక బహుత్వాపేక్షయేత్యవోచామ ॥

అథయస్యప్రపితామహాదినానుస్సర్వత ఉప

సయనంతే శశానసంస్తుతాః ॥౫॥

ప్రపితామహాది ప్రపితామహదారభ్య, ప్రపితామహః పితామ
హః పితాస్వయంచ యథాకాలమతీతే తథావిధమాణవకాః శ్శశాను
సంస్తుతాః । తేన , శ్శశానెనర్వతశ్శమ్యాప్రాసాత్ * ఇత్యధ్యయ
ననిషేధ ఏషామపి సన్నిధౌభవతి ॥

శ్రీతైషామధ్యాగమనం భోజనం వివాహమి
తిచవజయైతైషామిచ్ఛతాఽప్రాయశ్చిత్తం
ద్వాదశవర్షాణితైర్విద్యకం బ్రహ్మచర్యంచ
రెడధోపనయనం తతఃఉక్తోపన్మృతానం పా
నమాన్యాదిభిః॥౬॥శ్రీ

గతం । పావమాన్యాదిభిరిత్యనేస్తేవ ' పృతిపూరుషం సంఖ్యాం
సంవత్సరాన్ ' ఇత్యేతదపి దృష్టవ్యం ॥

ఊమచాపస్తమ్భధర్మనూతేగ-ప్రశ్నాఖండు

౧౩

అథగృహమేధోపదేశనం ||౨||

గృహమేధోగృహ్యశాస్త్రం గృహస్థధర్మోవా ||

నాధ్యాపనం ||౩||

నాధ్యాపనంకృత్సంవేదస్య, కింతుగృహ్యమంత్రాణామేవ||

తతాయోనివర్తంతేతస్యసంస్కారాయ

థాప్రథమేతిక్రమే || ౯ ||

తత ఏవం కృతప్రాయశ్చిత్తాద్గృహస్థీభూతాద్యోనిర్వర్తతేఉత్పద్యతే తస్యాపనయనసంస్కారః కర్తవ్యః । కథం ? యథాప్రథమేతిక్రమే, ఋతుంలైవిద్యకం బ్రహ్మచర్యంచరివైత్సధః||

తతఃతథాధ్వంప్రకృతివత్ ||౧౦||

తతస్తుయోనిర్వర్తతే తస్యప్రకృతివత్ యథాప్రాప్తముపనయనంకర్తవ్యమితి । యస్యతుప్రపితామహస్యపితరూరభ్యనానుస్తర్యతఉపనయనం తస్య ప్రాయశ్చిత్తం నొక్తం, ధర్మజ్ఞైస్తూహితవ్యం । ఏవంతతః సూర్యేషవపి నిరూపితముపనయనం ||

అథాధ్యయనవిధిః—

అష్టాదశేతస్యాచార్యకులబ్రహ్మచారివాసః ||౧౧||

ఏవంయథావిధ్యపేతస్య బ్రహ్మచారిణస్తత ఆచార్యకుల బ్రహ్మచారివాసో భవతి । బ్రహ్మవేదస్తదధ్వం వ్రతంచరతీతి బ్రహ్మచారి । అధ్యయనంగాని వ్రతానిచరతా ఆచార్యకులెనస్తవ్యమిత్యుక్తంభవతి

తత్రకాలః—

అష్టాదశతావరిగంశద్వపాణి ||౧౨||

చతుర్థాంశదానా మధ్యయనకాలఏవోష్టాదశతావరిగంశద్వపాణి, ప్రతివేడుద్వాదశ||

సామూహం ||౧౩||

సపిషకాలః పాదూహం వా ప్రత్యేతవ్యః । పాదెనడిశంపా

౧౪ తుహరద త్తకృతాజ్ఞానలాభ్యవ్యాభ్యాసహితే

దూనం । పరమావంతస్తవత్షట్తిగ్రంథద్యమాణి, ప్రతివేదంనవ

ప్రతిభిధేన ॥౧౪॥

దోనమిత్యపసమస్తమపెక్షలే । చతుర్వింశతినమాణి, ప్రతివేదం షట్ ॥

ప్రతిభిరావ్ ॥౧౫॥

పాదైహూనమితి ప్రకరణాద్గమ్యతే । ద్వాదశవమాణి-ప్రతివేదంతీణి॥

ద్వాదశావరాధ్యం ॥౧౬॥

అవరాధ్యశబ్దో వరమాప్రేత్యైతస్త్రిన్వర్ధైవతే । ద్వాదశవమాణ్యవరమాత్రాయథా భవతి తథా బ్రహ్మచారిణాగురుకులేపస్తవ్యం । శ్రూర్వేణైససద్ధై, యోబ్రహ్మచారి అతిమేధావితయా చతురోవివేదానితొత్పీయసాకాలేనగృహ్యతి తేనాపెత్తావంతంకాలం గురుకులేనస్తవ్యం । విద్యయాస్మాతీత్యస్త్రిన్వత్తేనాతిత్వరితేన స్నాతవ్యమిత్యేనమథామిదమారభ్యతే । ఏతేనైకస్యవేదస్య త్రీణివమాణిబ్రహ్మచర్యమివశ్యంభావీత్యయమథాస్సిద్ధః ౧ । మనురప్యాహ—

షట్తిగ్రంథాద్వికంచర్యం గురౌత్రైవిద్యకంవ్రతం ।

తదర్థికంపాదికంవాగ్రహణాంతికమేనవా॥ ౨ ఇతి॥

త్రయాణాంవేదానాం షట్తిగ్రంథత్, ఏకైకస్యద్వాదశ । తదర్థికం త్రయాణామష్టాదశ, ఏకైకస్యషట్పాదికంవా, త్రయాణాంనవ, ఏకైకస్యతీణి । గ్రహణాంతికమేన వేత్త్యేకైకస్య త్రిభ్యక్షాభ్యమనియమః, నప్రాగిత్యర్థోద్రష్టవ్యః ॥

సబ్రహ్మచారిణోవిద్యార్థస్యపరోపవాసాస్త్రి ॥౧౭॥

బ్రహ్మచారివిద్యార్థశబ్దయోరథాఉక్తః । యోబ్రహ్మచారి విద్యార్థోభవతి తేనదివసమాత్రమపి పరస్యసమీపేనస్తవ్యం । ఆ

ఊమదాపస్తమ్భధర్మనూలైః-ప్రశ్నే శ్చిందః ౧౫

చాన్యసమీపవనస్తవ్యమిత్తుక్తంభవతి । విద్యాధి-స్యేతివచనా
 నైష్ఠికస్య కదాచిదన్యత్రవాసేపి నదోషః । యద్వా-భోజనని
 వృత్తిరెవోపవాసః, పరలోకార్థఉపవాసఃపరోపవాసః । సవిద్యా
 ధి-స్యసభవతి, నైష్ఠికస్యనదోషఇతి । అత్రపక్షే, ఆహితాగ్నిగన
 ద్వాంశ్చ బ్రహ్మచారిచ ౧ ఇత్యాది విద్యాధి-బ్రహ్మచారివిషయం॥

అథబ్రహ్మచర్యవిధిః ॥౧౦॥

బ్రహ్మచర్యం, తదర్థంయద్యత్ర చరితవ్యం తద్బ్రహ్మచర్యం, తదధి
 క్రియతే ॥

ఆచార్యాధీనస్యాదన్యత్రపతనీయేభ్యః॥౧౧॥

‘ఆచార్యాధీనోభవ’ ఇత్యుపనయనాంతే యత్సంశాసనంతస్మి
 ద్దేవాచార్యాధీనతానూద్యతే ‘అన్యత్రపతనీయేభ్యః’ ఇతి విశే
 షంసూక్ష్మీతి । పతనీయఇతిరణైకృత్ప్రత్యయః । అస్తదరాతింబ్ర
 హ్మణం వ్యాపాదయెత్యాచార్యేణ చాదితొప్పేవమాదినకుర్యాదితి ॥

హితకారీగురోరప్రతిలోమయన్యాచా॥౧౨॥

ఆచార్యేణప్రయక్తోప్యప్రయక్తోపి తస్మేహితమేవకుర్యాత్
 వాచాప్రాతికూల్యమకుర్వే ॥

అథాసనశాఖా ॥౧౩॥

శయనశాఖాః । ‘కృత్యబ్యుటాబహుళం’ ఇతి బహుళవచనా
 ధ్వజ్జీ । అథాసనశాఖాయన్య స అథాసనశాఖా । గురుసన్నిధావ
 ధాసీత, అథశ్శయితేత్సుక్తంభవతి । అథశ్శబ్దస్యసవణాదీభిశ్చ
 న్దనం, అపపాఠోవా । తృణేషు సంస్తరేషు శ్చాననశయనేశిష్టా
 చారసిద్ధే ॥

అనుదేశ్యం ॥౧౪॥

అనుదేశ్యం శ్రాద్ధార్థముద్దిష్టం దేవతార్థంవోద్దిష్టంనభుంజీత ॥

అహరద తక్య కొజ్జ వలాఖ్యవ్యాఖ్యాసహితే

తథాతారలవణమధుమాగ్ంసాని ॥ ౨౩ ॥

నభుంజీతేవైవ । తూరాదీనిగృహ్యేం గతాని ॥

అదివాసాస్వపీ ॥ ౨౪ ॥

దివాససుప్యాయే ॥

అగంధసేవీ ॥ ౨౫ ॥

చందనాదిగంధద్రవ్యాణి నసేవేత ॥

మైథునసచరత్ ॥ ౨౬ ॥

ఉపచారక్రియాకెలిస్సర్వోధూషణవాససాం ॥

ఏకశయ్యాసనంక్రిడాచుంబనాలింగనైతథా ॥

ఇత్యేవమాదేశస్సర్వస్యాపలక్షణం ॥

ఉత్పన్నశ్లాఘః ॥ ౨౭ ॥

శ్లాఘాకౌభాసా ఉత్పన్నాయస్య స ఉత్పన్నశ్లాఘః, ఏవంభూ
తౌభవేత్, మృక్షణాదినా ముఖాదికముజ్జ్వలితం నకుర్యాదితి ॥

అంగానినప్రత్యక్షయాత ॥ ౨౮ ॥

వినాశికసా సుఖార్థముష్టాంబాద్వదినా శరీరంనప్రత్యక్షయేత్ ॥

ప్రత్యక్షయాతత్పశుచిలిప్తానిగురోరసందర్శే ॥ ౨౯ ॥

యానిమూత్రపురిషాద్యశుచిలిప్తాన్యంగానితానికామం మృద్వా
రిభిః ప్రత్యక్షయేత్, యానద్గంధోలేపశ్చాపైతి । తదపి గురోరసంద
ర్శే, యత్ర గురుర్నపశ్యతి తత్ర । ఆచార్యపరకరణే గురుగృహణౌ
త్పిత్రాదీనామపి గ్రహణం ॥

నాప్సుశ్లాఘమానసాస్సయాత్ (యదిస్నాయాద్దండవల్లపవేత్) ॥ ౩౦ ॥

స్నానైస్సాప్తైనశ్లాఘమానసాస్సయాత్, కింతుదుండవల్లపవేత్
స్నానీయైర్ద్రవ్యైర్తలపకషణంశ్లాఘా, క్రిడావా । అపరఆహ,
అంగానినప్రత్యక్షయాత । ఇత్యాసమావర్తనాన్నిత్యస్నానస్యప్ర

3   త్రిమదాపస్తమ్భధర్మసూత్రై ౧-పృశ్నే ౨౫౦ఁడః   ౧౭

తిషేధః, ' ప్రత్యక్షయాతత్వశుచిప్తాని ' ఇతి నైమిత్తికస్సానవిధిః

' నాపుస్సక్లాఘమానస్సాన్సయాత్ ' ఇతి తత్రైవక్లాఘాపృతిషేధఇతి

— శ్రి జటిలః || ౩౧ || శ్రి —

సర్వానేవ కేశాః జటాంకృత్వా విభృయాత్ ||

— శ్రి శిఖాజటోవావాపయేదితరాః || ౩౨ || శ్రి —

అథవాశిఖామేవజటాంకృత్వా ఇతరానేశాన్వాపయేన్నాపి తేన

— శ్రి మాంజీమేఖలాత్రివృద్భాగ్దృష్టాణస్య

శక్తివిషయేదక్షిణావృత్తానామ్ || ౩౩ || శ్రి —

ముంజానాంవికారోమాంజీ । త్రివృత్తిగుణా । ఏవంభూతాబ్రా

హ్మణస్య మేఖలాభవతి । సాశక్తివిషయేశక్తాసత్యాందక్షిణావృత్తానాం

కతణ్వ్యా । తద్ధితాథేగుణభూతానామపిముంజానామేతద్విశేషణం

— శ్రి జ్యారాజన్యస్య || ౩౪ || శ్రి —

స్పష్టమ్ ||

— శ్రి మాంజీవాఽయోమిశ్యా || ౩౫ || శ్రి —

అథవాఽయోమిశ్యాక్వచిత్రాలాయసేన బద్ధామాంజీమేఖలాభవ

తి రాజన్యస్య ||

— శ్రి ఆవీసూత్రంవైశ్యస్య || ౩౬ || శ్రి —

అవిరూపాఽయః కంబళపకృతిః, తత్సంబంధినీడూణాఽపి, త

త్కృతం సూత్రమావీసూత్రం, సామేఖలావైశ్యస్య భవతి ||

— శ్రి సేరీతామలీచేత్యేకే || ౩౭ || శ్రి —

సేరీసీరవాహయోక్తగ్రంజః । తామలామూలోదకసంక్షోవృక్షః,

తస్యత్వచాగ్నిధితాతామలీ ||

— శ్రి పాలాకాదండోబ్రాహ్మణస్య నైయగో

ధస్కంధజోఽవాజగ్గోరాజన్యస్య బాదరిబే

దుంబరీవా వైశ్యస్య వాక్షోదండఇత్యవ

౧౮ త్రిమూర్త్యంత్రకృతౌజ్జ్వలౌఖ్యవ్యాఖ్యానహితే
 ణానందోగేనైకఉపదిశంతి ||౩౮||శ్లో..

గృహ్యే ౧ గతమ్ ||

శ్లో వాసః ||౩౯||శ్లో..

వస్యతేకాపీనమాచ్ఛాద్యతే యేనతద్వాసః ||

తద్వక్ష్యతే—

శ్లో శాణితౌమాజనాని||౪౦||శ్లో..

శణన్యవికారశ్శాణీపటీ । క్షుమాంతసీ, తస్యావికారః తౌమః ।
 శ్వేతపట్టాఖ్యోవాసావిశేషఇత్యన్యే । ఆజినం యస్య కస్యచిన్నేధ్య
 స్యపశాః । తీర్ణేస్తాని వణానుపూర్వేణవాసాంసి ||

శ్లో కాషాయంచైవ వస్త్రముపదిశంతి ||౪౧|| శ్లో..

ఏకే ఆచార్యాః వస్త్రంచ ధార్యముపదిశంతి । వస్త్రంచకారౌ
 సమ్; తచ్చకాషాయం కషాయేణరక్తం । బ్రాహ్మణస్యేత్యథాధ్యమ్య
 తే, ఇతరయోస్తువక్ష్యమాణత్వాత్ ||

శ్లో ఇతిద్వితీయఃఖండఃశ్లో..

శ్లో మాంజస్త్వం రాజస్యస్యశ్లో..

మాంజస్త్వయారక్తమాంజస్త్వమ్ ||

శ్లో హరిద్రం వైశ్యస్యశ్లో..

హరిద్రయారక్తం హరిద్రం । ఏతాన్యై తరీయాణి ||

శ్లో హరిణమైశ్వర్యంవాక్పష్టంబ్రాహ్మణస్య||౪౩|| శ్లో..

‘ బస్మాజినం ’ ఇతి వక్ష్యమాణత్వాదిహాస్యజనమితి గమ్యతే । ‘ అ
 జినము త్తరము త్తరయ ’ ౨ ఇత్యుపనయనై యదజినంధార్యముక్తం త
 ధ్ధారిణం బ్రాహ్మణస్య । హరిణోమృగస్తస్య వికారోహరిణం । ఐ
 శ్వర్యంవాక్పష్టం, ఏశోమృగీ, తస్యావికారబిశేషం । ‘ ఏత్యాధో
 ద్వివిధావణాః కృష్ణాశ్చ గౌరాశ్చ, అతావిశేష్యైకృష్ణమైశ్వర్యమితి

౨ త్రిమహాపస్తమ్మధర్మసూత్రే ౧-ప్రశ్నే ౩ ఖండః

అస్మిన్నత్యైవిశేషమాహ—

శ్రీకృష్ణంచేదనుపస్తీణాననశానాసాన్ ॥౫॥శ్రీ

కృష్ణంచేద్విభృయాన్నహరిణం, తతస్తస్మిన్నపస్తీణానాసీతనచ శయాత | అయంతావదధణః, శబ్దనిర్వాహస్తు ‘అథాననశానా’ ౧ ఇత్యత్యక్యతః ||

శ్రీరౌరవంరాజన్యస్య ॥౫॥

రురుఖిందుమామ్మగః ||

శ్రీబస్తానంవైశ్యస్య ॥౬॥

బస్తశ్చగః ||

శ్రీఆవికంసార్వవణికమ్ ॥౭॥

అవిరూణాన్యః, సవీమావికః, తస్యచమఆవికం | తత్స ర్వేషామేవ వణానామ్ | అస్యహరిణాదిభిర్వికల్పః ||

శ్రీకమ్బలశ్చ ॥౮॥

అయమప్యవికవీవప్రావరణస్సర్వేషామ్ ||

‘కామాయంచైకేవస్త్రముపదిశంతి’ ఇత్యారభ్యవాసాంస్యజినా న్నిచవిహితాని | తత్రకామవశేన విశేషమాహ—

శ్రీబ్రహ్మపృథ్విమిచ్ఛన్నజినాన్యేవవసీత క్షత్ర

పృథ్విమిచ్ఛన్నస్త్రాన్యేవోభయపృథ్విమిచ్ఛన్నభ

యమితిహిద్రాహణమ్ ॥౯॥

బ్రహ్మపృథ్విద్రాహణపృథ్విః | క్షత్రపృథ్విః క్షత్రియపృథ్విః ||

అథ స్వపక్షమాహ—

శ్రీఅజనంత్వేవోత్తరంధారయేత్ ॥౧౦॥

ఉత్తరముత్తరీయమజనమేవధారయేత్

శ్రీఅస్మత్తదర్శి ॥౧౧॥

**యెహూరద తక్కుతొజ్జ్వలాభ్యవ్యాభ్యాసహిత
స్మృతంనపశ్యేత్ ॥**

అజ్ఞానభాస్వమాజాగ్ంశ్చాగంతా ॥౧౨॥

ద్యూతాదిస్థానంసభా ! ఉత్పవాదిషుసమవాయస్సమాజః । తాస్స
భాస్వమాజాంశ్చ అగంతాతాచ్ఛిల్యేననగచ్ఛేత్ । యదృచ్ఛాగమ
నెన దోషః ॥

అజ్ఞానజనవాదశీలః ॥౧౩॥

జనవాడుః పరివాడుః లూకవారావా, తచ్ఛిల్యోనస్యాత్ ॥

అజ్ఞానరహస్యశీలః ॥౧౪॥

సతిసంభవే రహస్యీలస్స్యాత్ ॥

అజ్ఞానరూపదాచారేష్వకర్తాస్తేరికమాణి ॥౧౫॥

యెముప్రదేశేషు గురురుదాచరితి పాసఃపున్యేనచరతి తేషు స్తే
రికమాణి మైత్రప్రసాధనాదీని నకుర్యాత్ ॥

అజ్ఞానస్త్రిభిర్యావదిథాసంభాషీ ॥౧౬॥

స్త్రిభిస్సహయావత్ప్రయోజనమేవ సంభాషేత, న ప్రసక్తాశూ
ప్రసక్తమతిచిరమ్ ॥

‘బలవానిందియగ్రామోవిహ్వంసమపికర్షతి’ ॥

ఇతి! అతిబాలాభిగతిప్యధ్ధాభిశ్చనదోషః ॥

అజ్ఞానమృదుః ॥౧౭॥

క్షమావాన్ ॥

అజ్ఞానశాంతః ॥౧౮॥

ఇందియాణామనద్విషయే ప్రవృత్తభానశ్యమః, తద్వాక్ శాస్త్రః ॥

అజ్ఞానదాస్త్రః ॥౧౯॥

విహితేషు కర్మస్వగ్గానిదణమః, తద్వాక్ ॥

అజ్ఞానహీమాన్ ॥౨౦॥

హీనలక్షణాతద్వాక్ ॥

అథైవ్యధధృతిః॥౨౦॥

లభ్యేనప్తేమృతేవాధృతావేవావస్థితస్సాన్యత్, స హృష్యేత్,
నచవిషీదేత్ ॥

అథైవ్య అగ్గాగ్ంస్సుః ॥౨౧॥

ఉత్సాహసంపన్నః । ‘గ్గాజిస్థశ్చగున్యః’ అత్రానుసావర
పాతశ్చందనః, అపపాతోవా ॥

అథైవ్యకోధధనః॥౨౨॥

నకస్తేచిదపి కృధ్యేత్ ॥

అథైవ్య అననూయః ॥౨౩॥

పరభాగ్యానుసంతాపోనూయా, తచ్చిలోనస్యాత్ ॥

అథైవ్య సర్వంలాభమాహరస్కరవే సాయంప్రాతర

మత్రైణభిక్షాచర్యంచ రెద్భిక్షమాణోన్యత్రా

పసాత్రైభ్యోభిశస్తాచ్చ ॥౨౪॥

అపపాత్రాః ప్రతిలామజారజకాదయః । అపగతానిహితేషాం
పాత్రాణిపాకాద్యథాణి చతుర్భిక్షైశ్చైవస్సహ । అభిశస్తాన్వక్ష్య
తి ‘అథపతనీయాని’ ౧ ఇత్యధినా । తానుభయాన్వజయితాన్వ
త్యభిక్షేత్ । తత్రచ భిక్షమాహరస్కరం లాభయచ్చయావచ్చలబ్ధింగో
హిరణ్యాది తత్సర్వమమాయయా .౨ గురవేఅహరేత్ । ఏవమహరహః
కుర్వణసాయంప్రాతరమత్రైణ సహస్తాదినా భిక్షాచర్యంభిక్షాచర
ణంచరేత్ కుర్యాత్ । సాయంప్రాతరితి వచనాన్న సాయంగృహీ
తేన ప్రాతరాశః, నాపి ప్రాతర్గృహీతేన సాయమాశః॥

అథభిక్షాప్రత్యాఖ్యానంనిందితుం బ్రాహ్మణమాఘుష్యతే—

అథైవ్య స్త్రీణాంప్రత్యాచక్షాణానాగ్ం సమాహి

తోబ్రహ్మచారిష్టందత్తగ్ంహుతం ప్రజాం ప

శూశ్చబ్రహ్మవచనసమన్నాద్యంవృక్షైతస్తా

శ్రీమహారత్నకృతాంజ్ఞాన్విలాఖ్యవ్యాఖ్యానహితే

దుహవైబ్రహ్మచారిసంఘదరంతంసప్రత్యాచ

క్షీతాపిహైమ్యేనవిధవీవం వ్రతస్సాదితి హి

(బ్రాహ్మణమ్ || ౨౨ || శ్లో)

వ్యాఖ్యాతస్సమాహితః । సమాహితోబ్రహ్మచారి యాభిప్రీతి
భిక్షాప్రత్యాఖ్యాయతే తాసాంవ్రత్యాచక్షాణానామిష్టయాగేనా
జితం ధర్మం, దత్తందాసేనాజితం, హుతందర్శిహోమైశ్చ గా
మ్యోరాజితం, సర్వమేవధర్మంవృత్తైః ఆచిన్తతి । యస్తాదేవం
తస్మాద్బ్రహ్మచారిసంఘం చరంతంసప్రత్యాచక్షిత । ఉహవాఇతి నిపా
తావాక్యాలంకారాథాః! అపిహశబ్దాకదాచిదిఽప్యేవమథంధ్యోత
యతః । ఏవంసంఘేనా తేషాం బ్రహ్మచారిణాం కదాచిదేవంవిధస్సమాహి
తః ఏవంవ్రతస్సాచీత్, ‘అథబ్రహ్మచర్యవిధిః’ ఇత్యారభ్యయానివ్ర
తాన్యక్తాని తైస్తద్వాక్ బ్రహ్మచారిస్సాచీత్ । సంభావనాయాంలిజ్
సంభవేత్ । తస్మాన్నప్రత్యాచక్షితేఽప్యేవంబ్రాహ్మణంభవతీతి ॥

—శ్రీనానుమానైసభైక్షముచ్చిష్టంధృష్టశ్చతాభ్యాంతుం॥౨౩॥—

భిక్షాణాం సమూహోభైక్షం । న తల్లింగాభాసేనొచ్చిష్టం మంత
వ్యం, కేతుధృష్టశ్చతాభ్యామేవ । ధృష్టమాత్మనః ప్రత్యక్షం, శ్చుత
మాప్రాపదేశః, తాభ్యామేవతదుచ్చిష్టమవగంతవ్యం । అయమంశః
ప్రాప్తానువాచాశ్చార్యమంశం విధాతుం, యథా ‘నానువషట్కు
రోత్యపివాపాగ్ంశ్వనువషట్కుర్యాత్’ ౧ ఇతి ॥

—శ్రీభవత్పూర్వయాబ్రాహ్మణోభిక్షేత ॥౨౪॥ శ్లో—

బ్రాహ్మణో బ్రహ్మచారి భవత్పూర్వయావాచా భిక్షేత భిక్షాం
యాచత ‘భవతి భిక్షాందేహి’ ఇతి ॥

—శ్రీభవత్తద్యయారాజనయః ॥౨౫॥ శ్లో—

‘భిక్షాంభవతిదేహి’ ఇతిరాజన్యోభిక్షేత ॥

అథై భవదంత్యయా వైశ్యః || ౩౦ ||

‘భిక్షాం దేహి భవతి’ ఇతి ||

‘సర్వం లాభమాహరన్తురవే’ ఇతి వృత్తం । అథాహృత్యకేంక
తప్యమిత్యతపా—

అథై తస్మిన్మాహృత్యోపనిధాయాచార్యాయప్రబూయాత్ || ౩౧ ||

తద్భైక్షం సమాహృత్య సమీపేనిధాయాచార్యాయ ప్రబూయా
దిదమిత్రమాహృతమితి || ౧

అథై లైసప్రదిష్టంభుంజీత || ౩౨ ||

తేనాచార్యేణ ప్రదిష్టంసౌమ్యత్వమేవ భుజ్ క్షేత్రవృత్తంభుంజీత ||

అథై శ్రీవిప్రవాసెగురౌరాచార్యకులాయ || ౩౩ ||

యదిగురుర్విప్రోషితః అసన్నిహితస్సాన్యతత ఆచార్యకులాయ ఆ
చార్యస్య యత్కులం భార్యాపుత్రాది తస్మై ప్రబూయాత్ ||

అథై తైర్విప్రవాసేన్యైభ్యోపిశ్రోత్రియైభ్యః || ౩౪ ||

తైస్సవిగులేస్సహగురోర్విప్రవాసేనైభ్యోపి శ్రోత్రియైభ్యఃప్ర
బూయాత్ । లైః ప్రదిష్టం భుంజీతేతి విపరిణామేనాన్వయః । శాత
మోపాధిహ- ‘అసన్నిధౌతద్భార్యాపుత్రసంబంధాచారినదభ్యః’ ఇతి

అథై నా త్తప్రయోజనశ్చరత్ || ౩౫ ||

ఆత్మాప్రయోజనం ప్రయోజకోయస్యసత త్తప్రయోజనః, ఏవంభూ
తోభిక్షాంనచరత్, ఆత్మాధానచరదిత్యథాక్షి । అస్యప్రయోజనం
యదాశ్రోత్రియాఅపి న లభ్యంతే తదా ‘ప్రోషితౌతైక్షాదగ్నాకృ
త్యాభుంజీత’ ౩ ఇతివక్ష్యమాణమప్రోషితేతియథాస్యాదితి ||

అథై భుక్త్యాన్వయమమత్రం ప్రక్షాళయాత || ౩౬ ||

అమత్రంభోజనపాత్రం, భుక్తేతిసన్నిధానాత్ । తత్స్వయమేవ
ప్రక్షాళయాత ప్రక్షాళయేత్ । భిక్షాపాత్రస్యత్వస్యేనాపి ప్రక్షాళ

౨౪ త్రిహగద త్తక్కుజ్జల్లాఖ్యవ్యాఖ్యాసహితే
నేన దాషః । ఉభయారపి పాత్రయోగ్యహణమిత్యన్యే ॥

అశ్చైవచాచ్చిష్టంకుర్యాత్ ॥౩౨॥

యావచ్చక్నోతి భోక్తుంతావదేవ భోజనపాత్రకృత్వాభుంజేత॥

అశ్చైవశక్తాధూమానిభినేత్ ॥౩౩॥

భోజనప్రవృత్తాయదితావద్భోక్తుం నశక్కుయాత్ తదాధూమా
నిభినేత్ ॥

అశ్చైవఅప్పువాప్రపేశయేత్ ॥౩౪॥

అప్పుప్రక్షిపేత్ ॥

అశ్చైవర్యాయవాపర్యవదధ్యాత్ ॥౩౫॥

ఆగ్యస్త్రీవశికస్తస్తే అనుపనీతాయ పర్యవదధ్యాత్ సర్వమేక
స్థిన్నావత్రనిధాయ తత్సమీమే భూమాస్థాపయేత్ ॥

అశ్చైవఅంతర్ధీనెవాశూద్రాయ ॥౩౬॥

అంతర్ధానమంతర్ధీః సోస్యాస్తీతి । పీహ్యదిత్వాదినిః । అం
తర్ధీదానః । అంతర్హితంహితస్య శూద్రత్వం, ఆశౌచేషుస్వామి
తుల్యత్వాత్ । ప్రకరణాచ్చాచార్యస్యేతి గమ్యతే । ఆచార్యదానా
య శూద్రాయపర్యవదధ్యాత్ ॥

అశ్చైవప్రోషితోఽత్రైతాదగ్నోక్తాభుంజేత॥౩౭॥

యదిశిష్యఆత్తార్థమాచార్యాశంవా ప్రోషితస్సాన్యత్తదాభై
తాత్కాలిదాదాయాగ్నోక్తాభుంజేత్యేషం భుంజేతకోత్రియా
ణాం సద్భవేనసద్భవేన । ‘ అన్యభ్యోషితోత్రియేభ్యః ’ ఇ
త్యేతత్సత్ప్రసంగవతి । యదిస్యాత్తత్రైవాయంబూయాత్ ‘ తదభా
వేగ్నోక్తాభుంజేత ’ ఇతి । యద్యపితత్రాచార్యస్య విప్రవానః
ప్రకృతః, తథాపి న్యాయసామ్యాచ్చిష్యస్యాపి విప్రవాసాభవిష్యతి॥

అథ బ్రహ్మచారిణో యజ్ఞం సమ్పాదయితుం హవిరాదీని సం
పాదయతి—

౪   త్రిమదాపస్తమ్బధర్మసూత్రే ౧-ప్రశ్నే ౪ఖండః   ౨౫

అథైతద్భైక్ష్యం హవిషా హవిషానగ్న్స్తతంతత్రాచార్యో దేవతార్థే || ౪౩ ||

భైక్ష్యం హవిషా హవిష్యైవ సంస్తుతకీర్తితమ్ । తత్రతస్మిన్
హవిషిచార్యో దేవతార్థే దేవతాకార్యే, తస్మిన్త్యర్థతాన్వితస్యేతి

అథైతద్భైక్ష్యం హవిషానగ్న్స్తతంతత్రాచార్యో దేవతార్థే || ౪౪ ||

తస్యజరరాగ్నోహయమానత్వాత్ ॥

అథైతస్మి తం భోజయితాన్వ ॥ ౪౫ ॥

ఇతి తృతీయః ఖండః.

అథైతస్మి యదుచ్చిష్టం పాశ్చాతి || ౧ ||

అనువాదేమనర్వత్రవిధిః కల్ప్యతే, తం భోజయేత్, భోజయి
త్వాతస్యచ్చిష్టం ప్రాశ్నియాత్ । పాశ్చాతీతి ఇకారోఽపపాఠ
శ్చాందసావా, 'శాత్' ఇతిచుత్సప్రతిషేధాత్ ॥

అథైతహవిరుచ్చిష్టమేవతిత్ ॥ ౨ ॥

ఇడాభక్ష్యాదిస్థానీయమిత్యర్థః ॥

* యదన్యాని ద్రవ్యాణి యథాలాభముపహరితి దక్షిణావవతాః || ౩ ||

యదన్యాని ద్రవ్యాణి గవాదీని భిక్షాచరణేలభ్యాని సమిదాదీనిచ
స్వయమాహృతాని యథాలాభముపహరితి దక్షిణావవతాః । దక్షిణానా
మానాధికరణ్యాత్తా ఇత్యుక్తమ్ ॥

అథైతస్మి సపిషబ్రహ్మచారిణో యజ్ఞానిత్యప్రతతః || ౪ ||

సపిష ఏవంభూతాయజ్ఞాబ్రహ్మచారిణానిత్యంప్రతాయతే, ఏవం
కుర్వతా బ్రహ్మచారిణా యజ్ఞ ఏవనిత్యం క్రియతఇత్యర్థః ॥

అథైతస్మి సప్తే శ్రుతివిప్రతిషిద్ధముచ్చిష్టందద్యాత్ || ౫ ||

అప్తే శిష్యాచార్యశ్శ్రుతివిప్రతిషిద్ధా శాస్త్రప్రతిషిద్ధముచ్చి
ష్టంనదద్యాత్   కిమున స్తత్?—

అథైతస్మి యథాక్షారలవణమధుమాగ్ంసానీతి || ౬ ||

యథేతివచనాత్, శ్రుతివిప్రతిషిద్ధమితి లక్షణతః ప్రతిషేధాచ్చ

అ తుహరదత్తకృత్జ్ఞానలాభవ్యాఖ్యానహితే
తూరాదిగ్రహణమేవం విధస్యోపలక్షణమ్ ॥

❧* ఏతేనాన్వేనియమావ్యాఖ్యాతాః ॥౭॥*❧

అభ్యంగశేషో గంధశేషో మాల్యశేష ఇత్యాదయో బ్రహ్మచారి
 ౧: పృథివీద్వీ: ఆచార్యేణనదేయో ఇత్యుక్తం 'భవతి ॥

కేచిత్తు శ్రుతివిప్రతిషిద్ధమప్యచాగ్యన్యశేష ముపభుంజానాద్యశ్య
నే పూర్వఃపూర్వః ఆచారః ప్రమాణమితివదంతః । తాన్ని రాకరొతి
శ్రుతిపిఠా బలీయస్యానుమానికాదాచారాత్ ॥౨౮॥

అనుమానాయప్రభవతీత్యానుమానికః । ఆచారాద్ధిశ్చుతిః స్మృతి
ర్వానుమీయతే । తస్మాదానుమానికాదాచారాత్ప్రత్యక్షాశ్చుతి బల
వీయసి । తద్విరోధేనానుమాతుంశక్యతే, ' అనుమానవదాధితమ్ ' ఇ
తిన్యాయాల్ । ఏవంచబ్రువతాబ్రహ్మచారిణః శ్రారలవణాదిప్రతిషేధః
ప్రత్యక్షబ్రహ్మణమూలఇతి దశింశంభవతి । యద్యపి శ్రారాదిప్రతిషే
ధశ్చ తేరుద్భిష్ట వ్యతిరిక్తోవిషయస్సంభవతి, తథాపి సంకోచాపి త
స్యాఅవిశేషప్రవృత్తాయా అనుమానికాదాచారాదయ్య క్తః ॥

నను వరస్పరవిరుద్ధా అపిశ్చుతయ ఉపలభ్యంతే, యథా 'గృహ్లాతి' 'నగృహ్లాతి' ఇతి | తత్కి-మాచారాత్సంకోచికాశ్చుతిర్నానుమీయతే ? అతఆహ—

దృశ్యతేచాపిపన్నతికారణం || ౯ ||

స్వాదేశం యద్యయమాచారోఽగృహ్యమాణకారణస్సాన్యత్ |గృ
హ్యతే తు తత్ప్రకారణమ్ ||

కిం తల్!—

ప్రీతిహ్యుఁపలభ్యతే ||౧౦||

తూ రాదిభాజనె భుంజానస్య పీఠిహ్యార్థవతి । తతశ్చయత్య
పీఠ్యుపలబ్ధిః ప్రవృత్తిః స తత్ర శాస్త్రమస్తీతి న్యాయాల్ స
సంకోచికా శ్చుతిరనుమీయతే ఇతి ॥

‘త్రుమవావస్తమ్మభర్తనూత్రై-ప్రశ్నకథంః
 పితుజ్యేష్ఠస్య చ భ్రాతృదచ్ఛిష్టంభోక్తవ్యమ్॥౧౧॥
 సప్తమ్ ॥

శ్రీ ధర్మవిప్రతిపత్తావభోజ్యమ్ ॥౧౨॥

యది తయోధర్మమాద్విప్రతిపత్తిరపాయోభవతి తతో నభో
 జ్యం । యదాప్య— ధుంజానస్య బ్రహ్మచారిణః యది ధర్మవిప్రతిప
 త్తోభవతి మధుమాంసాది మిశ్రితత్వేన తతోనభోజ్యమితి ॥

సాయంప్రాతరుదకుమ్భమాహరేత్ ॥౧౩॥

ఆచార్యస్య స్నానపానాద్యధర్మమ్ ॥

—సదారణ్యాదేధానాహృత్యాధోనిదధ్యాత్ ॥౧౪॥—

సదా ప్రత్యహమరణ్యాత్ న పిత్రాదిగృహాత్ ఏధాన్ కాష్ఠాని
 ఆచార్యగృహేపాకాద్యధర్మమాహరేత్, ఆహృత్య చాధోనిదధ్యాత్
 అధోనిధానం ఆచార్యస్య పుత్రాదిమ బాలేషు పతనశంకయా । అప
 రతిహ—ఆ త్తనస్సమిదాధానాథమేధాహరణమితి । ఉక్తం హి
 గృహ్యే ‘ఏవమన్యస్తిన్నపి సదారణ్యాదేధానాహృత్య’ * ॥ఇతి ।
 తదనువాదేనాధోనిధానమత్ర విధీయతే దృష్టాథమదృష్టాథంవతి

శ్రీ సమితే సమిధారోగచ్ఛేత్ ॥౧౫॥

అస్తమితే ఆదిత్యే సమిధ ఆహతుం నగచ్ఛేత్, చారవ్యాఘ్ర
 దిసంభవాత్ । సమిధారణితి ‘అణికమణిచ’ ఇతి తుమధేఽ
 బ్బ్రుత్యయః ॥

శ్రీ అగ్నిమిధ్యాపరిసమూహ్య సమిధ ఆదధ్యా

తాయంప్రాతర్యథోపదేశమ్ ॥౧౬॥

పరిసమూహనం పరితోమాజనం । విప్రకీర్ణస్యాగ్నే రాశీకర
 ణమిత్త్యనే । యథోపదేశం యథా గృహ్యఉక్తం తథా సమిధ ఆద
 ధ్యాత్ । గృహ్యే విహితమపి సమిదాధానం విధీయతే సర్వాచర

అం త్రిహరద త్తకృతాజ్జ్వలాభ్యవ్యాఖ్యానహితే
 తాథా, సాయంప్రతీతిత్వాదికాన్విశేషాన్విత్యామితచ ॥

శ్లో సాయమేవాగ్నిసూజేత్యేకే ॥౧౭॥

ఏక ఆచార్యాస్సాయమేవాగ్నిసూజాకార్యానప్రాతరతిమన్యస్తే
 శ్రిసమిద్ధమగ్నింపాణీనా పరిసమూహేన్న సమూహన్యా ॥౧౮॥ శ్రి
 సమిదాధానెన సమిద్ధమగ్నిం పాణీనా పరిసమూహేత్, న స
 మూహన్యా । సమూహనీ సమూజానీ దభానిమితావేదాకృతిః, ఆ
 చారాత్ ॥

శ్లో ప్రాక్షుయాథాకామి ॥౧౯॥

ప్రాక్షుసమిదాధానాత్పరిసమూహనే యాథాకామీభవతి । య
 థాకామస్య భావాయాథాకామిః ప్యర్థో, పితృద్వికారః ॥

శ్లో నాగ్నృదకశేషేణవృథాకర్మాణికుర్వీతాచామేదాన్ ॥౨౦॥

అగ్నిపరిచర్యాయాం పరిసమూహనే పరిషేచనేచ యదుపయుక్త
 ముదకం తచ్చేషేణ వృథాకర్మాణి అదృష్టప్రయోజనరహితాని పంక
 ప్రక్షాళనాదీనిన కుర్వీత, నాప్యాచామేత్ । అవృథాకర్మాత్పదస్య
 పునఃప్రతిషేధః ॥

శ్రిపాణిసంక్షుభ్దేనోదకేనేకపాణ్యావజ్జితేనచనాచామేత్ ॥౨౧॥ శ్రి

పాణిసంక్షుభ్ధంకుంభాదిగతయత్పాణినా సత్కర్తృభిరంతేహోదకేన
 నాచామేత్ । నెదం * తటాకాదిషు స్వయమాచమనే । యదా పర
 ఆచామయతి తదావీకేన పాణినా యదావతితముదకం తేననాచా
 మేత్, కింతూభాభ్యాం హస్తాభ్యాం కరకాది గృహీత్వాప్యదావజ్జి
 తంతేనాచామేత్ । ఏవంచస్వయంవామహస్తేనావజ్జితేనాపి నా
 చామేత్ । అలాబుపాశ్రేణ నాళికెరెణ వైణవేన చమమయేన ౨
 తామ్రమయేన వా పాశ్రేణ స్వయమాచమన ౩ మాచరంతిశిష్టాః ॥

౧ కృ, ఘ, ఙ, డ-ఇదం. ౨ ఘ-మృణ్మయేన. చ-చమరు(చమూరు?)మ
 యేన. ౩ 'స్వయం' ఇతికేమచిత్పుస్తకేషునాస్తి.

అథైవస్వస్వంచవజయేత్ ॥౨౨॥

పూర్వం ' అదివాస్వాపీ ' ౪ ఇత్యనేన దివాస్వాపః పృతిషిద్ధః । అనేనతు రాత్రావపి యావదాచార్యో నస్వపితి తావంతం కాలంస్వాపః పృతిషిద్ధ్యతే । స్వస్వకథనంచ వజయేదిత్యన్యే॥

అథాహరహరాచార్యగోపాయేద్ధర్మార్థయ్యుక్తైకమభిః ॥ ౨౩ ॥

అథ స్వస్వస్య పృశ్నతత్వాత్సవిపైనస్తరం బ్రాహ్మేముహూర్తే ఉత్థాయేత్సధః । అహరహర్నిత్యమాచార్యంగోపాయేద్యక్షేత్ । కిం దండాదిగృహీత్వా ? నేత్యాహ—ధర్మార్థయ్యుక్తైః కమభిః ధర్మయ్యుక్తానికమార్థాని సమిత్కుశపుష్పహరణాదీని, అర్థయ్యుక్తాని యుగ్యఘానాహరణాదీని ॥

అథైవగుప్తావసంవిశన్పూర్వయాద్ధర్మగోపాయ

మాజుగుపమహమితి ॥౨౪॥

సబ్రహ్మచారి యావదుత్థానాదస్య యావచ్ఛసంవేశనాత్ ౨ ఏవ మాచార్యం గుప్తావసంవిశేత్ శయనంభజేత్ ' ధర్మగోపాయమాజుగుపమహమ్ ' ఇతిమంత్రంబ్రూయాత్ । ధర్మగోపాయతీతిధర్మగోపాయఆచార్యః తమహమాజుగుఘం ఆభిముఖేనరక్షితవానస్తి, ఇదానీం తు సంవిశామితి మంత్రస్సాధః । అపరతహ—పౌధర్మమాంగోపాయ రక్షయన్తాదహం ఆజుగుపమాచార్యమేతావంతం కాలమితి ॥

అథైవప్రమాదాదాచార్యస్య బుద్ధిపూర్వంవా నియ

మాతిక్రమగ్ంరహసిబోధయేత్ ॥౨౫॥

ప్రమాదోఽనవధానం, ప్రమాదాద్బుద్ధిపూర్వం వాచార్యస్య యోనియమాతిక్రమః తం రహసి బోధయేత్, ఇత్థమయం నియమః పూజ్యపాదైరతిక్రమ్యతఇతి ॥

30 తుహర తృతీయాశ్వాసాఖ్యవాఖ్యానహితే

అనివృత్తాన్వయం కర్మాణ్యారభేత్ || ౨౬ ||
 యదిబాధితోపాచార్యస్తతా న నివర్తేత తతస్సన్వయమేవ త
 స్య కర్తవ్యాని బ్రహ్మయజ్ఞాదీని కర్మాణి ఆరభేతకుర్యాత్ ||

అనివర్తయేద్వా || ౨౭ ||

ప్రసహ్యవాన్వయం నివర్తయేత్ | పితృదిభిర్వానివర్తయేత్

అథయః పూర్వోక్తాయా జఘన్యసంపేశే తమా
 హుర్నన్వపితి || ౨౮ ||

యఃపూర్వమాచార్యాదుత్తిష్ఠతి ప్రబుధ్యతి | జఘన్యశబ్దః ప
 శ్చాదధై | జఘన్యం చ సంవిశతితం బ్రహ్మచారిణంన స్వపితిధర్మః
 జ్ఞాతహుః | ప్రయోజనం—ఉపనయనే ' మాసుషుష్ఠాః ' ఇతిసం
 శాసనస్యామధః, న సావపస్యాత్యంతాభావఇతి | అథశబ్దశ్చ
 వాక్యోపక్రమే ||

సయవనం ప్రణిహితాత్తా బ్రహ్మచర్యత్రైవా

స్య సర్వాణి కర్మాణి ఫలవన్త్యవాప్తాని భవంతి

యాన్యపి గృహమేధే || ౨౯ ||

' ఆచార్యాధీనస్యాత్ ' ౧ ఇత్యారభ్య యన్యనియమాఉక్తాః స
 బ్రహ్మచారి ఏవముక్తేన ప్రకారేణ ప్రణిహితాత్తా ప్రకషేణ ని
 హితఆచార్యకులైస్థాపిత ఆత్మాయేనసతఘోక్తః | ప్రకషేణశ్చ
 న్నాత్తత్రైవ శరీరన్యాసః | వక్ష్యతి ' ఆచార్యకులశరీరన్యాసః ' ౨
 ఇతి | అస్తేనంవిధన్య బ్రహ్మచారిణోత్త్రైవ బ్రహ్మచర్యశ్రమే
 సర్వాణి కర్మాణిఫలవంతి జ్యోతిష్టోమాదీని కర్మాణ్యవాప్తానిభవం
 తి | తత్ఫలావాప్తిరేవ తదవాప్తిః | యాన్యపికర్మాణి గృహమేధేగృ
 హ్యశాస్త్రే వివాహాదీన్యష్టకాంతాని తాన్యప్యవాప్తాని భవంతి | త
 దేతన్నైష్ఠిక బ్రహ్మచారివిషయమిదంసూత్రమే ||

—ఇతి చతుర్థఃఖండః—

ఇతి త్రుమదతత్త్వమిదమవిరచితాయామాపస్తమ్బధర్మసూత్ర

వ్యాఖ్యానాయాముజ్జ్వలాయాం ప్రథమఃపటలః.

శ్లో॥ నియమేషుతపశ్శబ్దః ॥౧॥శ్లో॥

‘అచార్యాధీనస్సాన్సిత’ ౧ ఇత్యేవమాదయో యేనియమాః అ
స్తిస్పృహాచారి ప్రకరణే నిర్దిష్టాః తపశ్శబ్దస్తేషు ద్రష్టవ్యః, న
తు కృచ్ఛాదిషు ॥

శ్లో॥ తదతిక్రమేవిద్యాకర్మనిస్సవతి బ్రహ్మ

సహపత్యాదేతస్తాత్ ॥౨॥శ్లో॥

తేషాం నియమానామతిక్రమే విద్యాకర్మ విద్యాగ్రహణం
బ్రహ్మనిస్సవతి గృహీతం వేదంనిస్సారయతి । కుతః ? ఓతస్తాన్ని
యమాతిక్రమేగాధ్యేతుఃపురుషాత్ । నకేవలాదేతస్తాత్, కింతహి ?
సహపత్యాత్ । అపత్యేన సహవర్తత ఇతిసహపత్యః । ‘వాపసర్జ
వస్య’ ఇతిసభావాభావే చూపమ్ । అపత్యాదపి నిస్సారయతి । య
ద్యప్యపత్యం నియమాతిక్రమకారి నభవతి, తథాపిపితృదోషాదేవత
తాపి బ్రహ్మనిస్సారయతి నియమాతిక్రమేణ విద్యాగ్రహణం ఈ
ర్వతః పురుషాత్ సహపత్యాగ్లృహీతం బ్రహ్మనిస్సవతి, బ్రహ్మ
యజ్ఞాదిమాపయుజ్యమానమప్య కించిత్కరం భవతీత్యర్థోవివక్షితః
స్రవత్యేషు సకర్మకస్య ప్రయోగోభాష్యేద్యుష్టః, స్రవత్యుదకం
కుండికేతి ॥

అపరతహ—తదతిక్రమే నియమాతిక్రమే విద్యాకర్మవిద్యా
గ్రహణం సకర్తవ్యం । కుతః ? యతానిస్సవతి బ్రహ్మనిస్సరతి
త్యర్థః । శేషంసమానమితి ॥

విద్యాకర్మనిస్సవతి బ్రహ్మ చ నిస్సవతీత్యన్వే ॥

3-౨   త్రిహరద త్రకృతౌజ్జ్వలాభ్యవ్యాఖ్యానహితే

కుర్వత ఇతివా అధ్యాహారః । తదతిక్రమేణ విద్యకమకర్వతౌ

బ్రహ్మనిస్సవతి ॥

నకేవలమకించిత్కరం నియమాతిక్రమేణ విద్యాగ్రహణం, ప్ర

త్యుతానధికారీత్యాహ—

శ్లో కతపత్యమనాయష్యంచ ॥౩॥శ్లో

కతశబ్దేన శ్వబ్రాభిధాయినా నరకోలక్ష్యతే । పతత్యనేనైవ ప
త్యమ్ । ఏవంధూతం విద్యాగ్రహణం నరకపాతవేతుభవతి । అ
నాయష్యంచఅనాయష్కరంచ ॥

శ్లో తస్మాద్యషయోఽవరేషు న జాయంతే నియ

మాతిక్రమాత్ ॥౪॥శ్లో

అతఏవావరేష్వరాచీనెషు కలియుగవర్తిమ ఋషయోనజాయ
నైమంత్రదృశోనభవంతి; నియమాతిక్రమస్యేదానీమవజన్తీయత్వాత్

కథంతహ్యేద్యతనా అతిక్రమంతాపి నియమానల్పేనైవ య
త్నైన చతురోవేదాగృహ్యంతి? యుగాంతరే సమ్యగనుష్ఠితస్య
నియమకమణః ఫలశేషేణైత్యాహ—

శ్లో శ్రుతషయస్తుభవంతి కేచిల్కమఫల శేషే

ణపునస్సంభవే ॥౫॥శ్లో

౧ పునస్సంభవః పునజన్త ॥

అత్రోదాహరణమ్—

॥౬॥శ్లో

శ్వేతకెతుస్సల్పేనైవ కాలేనచతురోవేదాజగ్రహ । తథాచ
చ్ఛాందోగ్యం ‘ శ్వేతకెతుహారణయ ఆసతం హపితౌవాచశ్వేతకే
తావన బ్రహ్మచర్యం నవైసామ్యాస్తత్కులీనాననూచ్య బ్రహ్మబం

౧ ‘ సకృచ్ఛృతస్యావిస్తరారః శ్రుతషయః’—ఇత్యధికఃపా
ఠః. క. పు స్తకే.

౫ త్రిమదాపస్తమ్బధర్మసూత్రేగ-ప్రశ్న ౫౩౦౬: 83

భురివ భవతి సహదాద్వదశవషణ ఉపెత్స చతుర్వింశతివషణస్సర్వా
నైదానధీప్తిమహామనాఅనూచానమానీ సబ్ధవయాయ ౧ ఇతి ॥

ఏవం నియమాతిక్రమే దోషముక్తావతదనుష్ఠానేసిద్ధిమాహ—

అశ్చైయత్కించసమాహితోబ్రహ్మప్రాయశ్చార్యాదు

పయంజ్ఞై బ్రహ్మవదేవ త స్థిన్ధులంభవతి ॥౨॥

అ బ్రహ్మపి ! పరమాపం కతంతవత్ ! అపెర్వా అకారలోపః,
పిహితపినద్ధాదివత్ ! వెదవ్యతిరిక్తమపి యత్కించిద్విషమంత్రాదికం
సమాహితోనియమవాఙ్భూత్వా ఆచార్యాదుపయంజ్ఞైగృహ్యతి బ్ర
హ్మవదేవత స్థి ఫలంభవతి ॥

ని గ్రహాను గ్రహశక్తిరవ్యస్య భవతీత్యాహ—

అశ్చైఅథోయత్కించమనసావాచా చక్షుషావాస

జ్జల్పయన్త్యాయత్యాహాభివిపశ్యతివా తథైవత

ద్భవతీత్యుపదిశతి ॥ ౩॥

అథోఅపిచ యత్కించ నిగ్రహ త్కమనుగ్రహ త్కం వా సంకల్ప
యో చిక్షిగ్ మనసానిదయెన శివేనవాఙ్మాయతి ఇత్థమిదమస్యా
స్త్వీతి తదైవ తద్భవతి । తథాయత్కించ సంకల్పయో వాచాకూర
యా మధురయా వా ఇదమిత్థమస్యాస్త్వీతి తదైవతద్భవతి । ఏవం
యత్కించ సంకల్పయోచక్షుషాఘోరేణ మైత్రేణవాభివిపశ్యతిత
థైవతద్భవతీత్యుపదిశతి ధర్మజ్ఞాః ॥

అవశ్యంధర్మయక్తేనాద్యేతవ్యమిత్యక్తంభవతి । ఇదానీం తే ధ
ర్మాః లక్షణతస్త్రివిధా ఇత్యాహ—

అశ్చైగురుప్రసాదనీయాని కర్మాణిన్వస్త్యయనమ

ధ్యయనసంవృత్తిరితి ॥౪॥

యైరనుష్ఠితైగురుః ప్రసీదతి తానిగురుప్రసాదనీయాని పాదప్ర

తాళనాదీని కర్మాణి । స్వస్తీత్యవినాశనామ, తత్ప్రప్తిసాధనం
 స్వస్థ్యయనం । తచ్చత్రివిధం, దృష్టార్థమదృష్టార్థముభయార్థ
 భోజ్యై । దృష్టార్థంబాహుతరణాదినిషేధః, అదృష్టార్థం తూరాదిని
 షేధః, ఉభయార్థంభిక్షాచరణాది । అధ్యయనసంవృత్తిరధీతస్య వేద
 స్యాభ్యాసః ॥

అతాన్యానినివర్తంతేబ్రహ్మచారిణఃకర్తాణి॥౧౦॥

ఏతేభ్యాన్యాని కర్తాణిర్థిక్యాత్రాదీని నివర్తంతే బ్రహ్మచారి
 ణః, సకర్తవ్యానీత్యర్థః ॥

సావధాన్యధృగ్ధర్మచిస్తపస్వ్యృజుర్మమ

స్సిధ్యతి బ్రహ్మచారి ॥౧౧॥

సావధాన్యధృక్ అధీతస్య సావధాన్యస్య ధారయితా అవిస్త
 రా । ధర్మోరుచిర్యస్య సధర్మరుచిః । తపస్వీనియమేమ తపశ్శబ్ద
 స్తద్వాక్ ఋజురమాయావీ । మృదుః క్షమావాక్ । ఏవంభూతా
 బ్రహ్మచారిసిన్ధృతి సిద్ధింప్రాప్నోతి । ఉక్తాసిద్ధిః ‘అథోయత్కించమ
 నసా’ ౧ ఇతి । తత్రక్రానాం పునర్వచనమాదరాధం, తదనుష్ఠానె
 ఫలభూమా, తదతిక్రమే దోషభూమేతి ॥

సదామహంతమపరరాత్రముత్థాయ గురొస్తిష్ఠ

స్వాతరభివాద మభివాదయాతాసావహంభోఇతి॥౧౨॥

సదాపృతిదినం మహంతమపరరాత్రం రాత్ర్యాః పశ్చిమేయామె
 ఉత్తిష్ఠేత్, ఉత్థాయచ సమిపేతిష్ఠత్ గురోః ప్రాతరభివాదమభివా
 దయాత అసావహంభోఇతిబ్రువత్ అసావిత్యత్రాత్తనో నామనిర్దో
 శః; యథాఅభివాదయే యజ్ఞశర్తాహంభోఇతి ॥

సమానగ్రామేచ వసతామన్యేషామపి వృద్ధతరా

ణాం ప్రాకృప్రాతరాశాత్ ॥౧౩॥

త్రిమదాపస్తమ్భధర్మసూత్రే ౧-ప్రశ్నోఽఖండః ౩౫

ప్రాతర్భోజనాత్పూర్వం ప్రాతరభివాదమభివాదయాత, తే చైత
వృద్ధతరాస్సమానగ్రామేపసంతి ||

————— పోష్యచసమాగమే ||౧౪|| —————

యదాస్వయం పోష్యచసమాగతోభవతి, ఆచార్యాదయోవాత
దాప్యభివాదయాత | ఇదంచైమితితం, పూర్వం నిత్యమ్ ||

అథకామ్యమ్—

————— స్వర్గమాయశ్చేష్టా ||౧౫|| —————

ఆభివాదయితేత్యేవ ||

అభివాదనప్రకారం వర్ణానుపూర్వైశ్చాహ—

————— దక్షిణంచాహుగ్ంత్రోత్తరసమం ప్రసార్యబ్రా
హ్మణోభివాదయితోరస్సమగ్ంరాజన్యోమధ్య
సమంచైశ్శ్రోనీచైశ్శుద్ధః ప్రాంజలిః ౧ ||౧౬|| —————

బ్రాహ్మణోభివాదయమాన ఆత్మనోదక్షిణంచాహుం త్రోత్తరసమం
ప్రసార్యభివాదయాత | ఉత్తరసమంరాజన్యః, దక్షిణంచాహుం ప్ర
సార్యభివాదయితేత్యనువర్తతే | ఏవము తరయోరపి | ఏవం మధ్య
సమముదరసమంచైశ్శ్రః | ఉరుసమమిత్త్యస్త్యే | నీచైః పాదసమంశూ
చోభివాదయాత ప్రాంజలిర్యథాభవతి తథాఅభివాదయాత, అంజ
లింకృత్యేత్యర్థః | ప్రాంజలిరితి యుక్తఃపాఠః ||

————— స్థావనంచనామ్నోభివాదనప్రత్యభివాదనేచపూ

ర్వహింవర్ణానామ్ ||౧౭|| —————

అభివాదనస్య యత్ప్రత్యభివాదనంతత్రాభివాదయితుర్నామ్నః
స్థావనంకర్తవ్యం, పుత్రః కర్తవ్యఇత్యర్థః | పూర్వహింవర్ణానాంశూ
చోవర్ణితానామభివాదయమానానామ్ | ‘ప్రత్యభివాదేశూచ్యో
ఇతి పాణినియస్త్యుతే తత్ర ‘వాక్యస్యైః’ ఇత్యనువృత్తైః ప్రత్య

౧-‘ప్రాంజలిం’ ఇతిముమైప్పముద్రితపుస్తకే.

౧౬ త్రిహరద త్తక్మహోజ్జ్వలాభ్యవ్యాఖ్యానహితే

భివాదవాక్యస్యానేనామప్రయోగః, తస్య టః స్లుతః । ఆయుష్షాకా
భవసౌమ్యఇతిప్రయో క్తవ్యః । స్లుత్యంతరవశాన్నామ్నశ్చ పశ్యాద
కారః । తథాదమనుః—

ఆయుష్షాన్భవసౌమ్యేతి వాచ్యోవిహోభివాదనె ।

అకారశ్చాచ్ఛనామ్నోలైవాచ్యఃపూర్వాక్షరః స్లుతః ౧ ॥

ఆయుష్షాన్భవసౌమ్యదెనదత్తా ౩ అఇతి ప్రయోగః । శమ్భుర్విష్ణుః పి
నాకపాణిః ఇత్యాదీనాం నామ్నాంసమ్బుద్ధౌ గుణైకృతే ఏచోప్రగృ
హ్యస్యాదూరాద్ధూతే పూర్వస్యాథకస్యాదుత్తరస్యేదుతౌ ౨ ఇత్య
యమపివిధిభవతి । అంతైఅకారః, తయోర్వ్యావదినంహితాయాం ౩
ఇతి యకారవకారౌభవతః । శమ్భు ౩ వ, విష్ణు ౩ వ, పినాకపాణా ౩
య, ఇతి । అత్యసూత్రే ‘ప్రత్యభివాదనెచ’ ఇతి చకారస్యాథకం
సవశ్యామః । అవగతహ— అభివాదనే ప్రత్యభివాదనెచ స్థావశ
మితి । అస్తిన్నపి పక్షేద్వంద్వేనాభిహితత్వాచ్చ శబ్దౌనథకపవ ॥
అభివాదనెచ శాస్త్రాంతరే న కాపి స్లుకావిహితః, తస్మాదనథక
పవ చకారః । అనథకాశ్చ నిపాతాబహుళం ప్రయుజ్యంతే ॥

— శ్రి ఉదితేత్వాదిత్యే ఆచార్యేణ సమేత్యావ

సంగ్రహణమ్ ॥౧౮॥ శ్రి

ఉదితేత్వాదిత్యే ఆచార్యేణాధ్యయనాథకం సమేత్యవక్ష్యమాణేన
విధినాపసంగ్రహణం కుర్యాత్ ॥

— శ్రి సదైవాభివాదనమ్ ॥౧౯॥ శ్రి

అన్యదానర్వదాపూర్వోక్తప్రకారేణాభివాదనమేవ । ఆయంత్య
నువాదఉత్తరవివక్షయా ॥

— శ్రి ఉపసంగ్రహ్య ఆచార్యఇత్యేకే ॥ ౨౦ ॥ శ్రి

అభివాదనప్రసంగేన దైవాపసంగ్రహ్య ఆచార్యఇత్యేకేమన్యదై

కిమిదముపసంగ్యహణమ్? తదాహ—

— శ్రీ దక్షిణేనపాణినా దక్షిణం పాదమధస్తా

దభ్యధిమృశ్య సకుప్తికముపసంగ్యస్త్రీయాత్ ॥ ౧౧॥ శ్రీ

ఆత్మనోదక్షిణేన పాణినా ఆచార్యస్య దక్షిణం పాదం అధస్తాదభ్య
ధిమృశ్య । అధిశబ్దఉపరిభావే । అధస్తాచ్ఛపరిష్టాచ్ఛాభిమృశ్య స
కుప్తికం నగుల్పం, సాంగుష్ఠమిత్యన్యే । ఉపసంగ్యస్త్రీయాత్, ఇద
ముపసంగ్యహణం, ఏతత్కుర్యాత్ ॥

— శ్రీ ఉభాభ్యామేవాభావభిషేదయతఉపసంగ్య

హ్యవిత్త్యేకే ॥ ౧౨॥ శ్రీ

ఉభాభ్యాం పాణిభ్యాముభావేవాచార్యస్య, పాదావభిషేదయతా
మాణవకస్య ఉపసంగ్యహ్యవిత్త్యేకే మన్యంతే । అభిషేదయతఇతి కృ
త్యానాఁకర్తరివా ' ఇతికర్తరిరష్ట్రీ । అత్రమనుః—

వ్యత్య సపాణినాకార్యముపసంగ్యహణంగురోః ।

స వ్యేనసవ్యస్సప్రప్తవ్యోదక్షిణేనతుదక్షిణం ౧ ఇతి ॥

— స రాష్ట్రాంసుయక్తోధ్యయనాదనంతరోధ్యాయో ॥ ౧౩॥

సర్వంచ తదహశ్చసరాష్ట్రమ్ । ' రాజాహస్సభ్యష్టవ్ ', ' ఆ
హ్నోహ్నావతేభ్యః ' ఇత్యహ్నదేశః, ' ఆహ్నోదంతాత్ ' ఇతిణత్వం
అశ్యగతసంయోగే ద్వితీయా । సరాష్ట్రాంసుయక్తః సుసమాహితోఽన
న్యచిత్తః । అధ్యయనాదనంతరం, నాంతరయతీత్యనంతరం, అధ్యయ
నాద్యథాత్తానం నాంతరయతి, యథా అధ్యయనాన్న విచ్ఛిద్యతే, త
థాస్యాత్ । అధ్యాయేస్వాధ్యాయకాతే । అధ్యాయ ఇత్యనువాదః,
' మనసాచానధ్యాయే ' ఇతి విశేషవిధానాత్ । ' అధ్యాయేత్ ' ఇ
తిప్రాచీనపఠః । తత్ర తకారోఽపపాతశ్చాచదసావా ॥

— శ్రీ శ్రీధాగురుకమః సు ॥ ౧౪॥ శ్రీ

త్రుహరదత్తకృతాజ్ఞాపలాభ్యవ్యాఖ్యానహితే

గురుకమఃసుచతఘాస్యాత్, సుయక్తౌనన్తరశ్చస్యాత్॥

—శ్రిమనసాచానధ్యాయే॥౨౫॥శ్రి—

అనధ్యాయకాలేచ మనసాధ్యయనాదనంతరస్సస్యాత్, సందేహా
స్థానానిమనసానిరూపయెత్, అధ్యయనవిషయామేవచింతాఽనుర్యాత్॥

—శ్రిఆహూతాధ్యాయాచస్యాత్॥౨౬॥శ్రి—

అచార్యేణాహూతస్సన్నధీయాత । నాధ్యాపనైస్సయంప్రసర్తయెత్॥

—శ్రి ఇతిపఞ్చమఖండః॥ శ్రి—

—శ్రిసదానిశాయాంగురుంసంవేశయెత్తస్యపా

దౌప్రక్షాళ్యసంవాహ్య ॥౨౭॥శ్రి—

సదాప్రత్యహానిశాయాం అతిక్రాంతేప్రదాషై గురుం సంవేశ
యెత్ । కథమ్ ? తస్యగురోః పాదౌప్రక్షాళ్యసంవాహ్యచ । సం
వాహనం మదఃనమ్ ॥

—శ్రి అనుజ్ఞాతస్సంవిశెత్ ॥౨౮॥శ్రి—

పశ్చాద్గురుణానుజ్ఞాతస్తుస్వయం సంవిశెత్ శయ్యాత్॥

—శ్రి నచైనమభిప్రసారయీత ॥౩౦॥శ్రి—

ఏనమాచార్యంప్రతిపాదానప్రసారయెత్ ॥

—శ్రిసఖట్యానాంసంతాభిప్రసారణమస్తీత్యేకే॥౩౧॥శ్రి—

యదాగురుః ఖట్యానాం శెతే తదాతం ప్రతిపాదయోః ప్ర
సారణం నదాషాయేత్యేక మస్యంతే । స్వపక్షస్తుతత్రాపి దాషఇతి ॥

—శ్రినచాస్యసకాశేసంవిష్టోభాషేత ॥౩౨॥శ్రి—

అస్యాచార్యస్యసకాశేస్వయం సంవిష్టశ్చయానానభాషేత । కా
ర్యావేదనాదాపత్తయైవభాషేత॥

—శ్రి అభిభాషితస్తాన్సీసః ప్రతిబ్రూయాత్ ॥౩౩॥శ్రి—

అచార్యేణాభిభాషితస్సన్సీసః ప్రతిబ్రూయాత్ । ఏతదా

అనూత్థాయతిష్ఠంతమ్ ॥౭॥

యదా ఆచార్యస్త్రాంతాబ్రూతే తదోత్థాయప్రతిబ్రూయాత్ ॥

ఉత్తరే ద్వే సూత్రే స్పష్టార్థే —

గచ్ఛంతమనుచ్ఛేత్ ॥౮॥

ధావంతమనుధానేత్ ॥౯॥

నసోపానద్వేష్టితశిరా అవహితపాణి

ర్వాఽఽసీదేత్ ॥౧౦॥

ఉత్తరత్రా * పానత్ప్రతిషేధాత్ 'నసోపానత్' ఇత్యనువాదః, 'అధావపన్నస్తు' ఇతిప్రతిప్రసూతుమ్ । ఆచార్యం నసోపానత్కృత్తీ దేత్ । నాపి వేష్టితశిరాః । అవహితపాణిః దాత్యాదిహస్తః, ఏవం భూతాపి నాసీదేత్ ॥

అధావపన్నస్తుకర్మయక్త్రోవాఽఽసీదేత్ ॥౧౧॥

ప్రాప్తాధావపన్నః । కర్మణి దాత్యాదిసాధ్యే ప్రవృత్తికర్మయక్త్రః । ఏవంభూతస్తుసోపానత్రాప్యాసీదేత్ ॥

నచేదుపసీదేత్ ॥౧౨॥

నచేదాచార్యసమీపే ఉపసీదేదుపవిశేత్ । యది తూపవిశేదధావపన్నః కర్మయక్త్రోవా తదోపానత్ప్రభృతీని విహయోపవిశేత్ ॥

దేవమివాచార్యము పాసీతావికధయన్నవిమనా

వాచం శుశ్రూషమాణాస్య ॥౧౩॥

యోయందేవం భజతే సతద్భావనయాచార్యముపాసీత । అవికధయత్, వ్యర్థాకథా వికథా, తామకుర్వత్ । అవిమనాః అవిక్లిప్తమనాః । అస్యాచార్యస్య వాచం శుశ్రూషమాణః ॥

అనుపస్థకృతః ॥౧౪॥

ఊహారద త్తకృతాజ్జ్వలాభ్యవ్యాఖ్యానసహితే
ఉపస్థకరణం ప్రసిద్ధం * । తత్కృత్యానోపాసీత ।

అనువాతివీతః ॥౧౫॥

వాతేననువాతివీతః విపర్యయేణైవవాసయి । ప్రతిపాద్యమా
క్షమానాన ప్రతిపిద్యతే । మనురప్యాహ—

‘ ప్రతివాతేనవాతేచనాసీత గురుతాసహ ౧ ’ ॥

ఇతి ॥

అప్రతిష్ఠభిః పాణినా ॥౧౬॥

ప్రతిష్ఠభో న స్యాత్, పాణితలం భూమాకృత్యా పాణ్యాలమ్బ
నానాసీత ॥

అనప్రతిష్ఠతోఽన్యత్ర ॥౧౭॥

అన్యత్రకుడ్యాదావాశ్రితానస్యాత్, కుడ్యాద్యపాశ్రితానాసీత ॥

యదాద్వివస్త్రియజ్ఞోపవీతీద్వివస్త్రిః ॥౧౮॥

యదాద్వివస్త్రిస్తదావాససాన్యతరేణ యజ్ఞోపవీతీస్యాత్ । “అ
పివా సూత్రమేవాపవీతార్థే” ౨ ఇత్యేషకల్పస్తదానభవతి ॥

అథానివీతస్తేష్వకవస్త్రిః ॥౧౯॥

యదాద్వైకవస్త్రాభవతి తదాథానివీతస్యాత్, శతస్య దీర్ఘ
స్యాద్వైకదేశేనాత్తరీయం కుర్యాత్ ॥

అభిముఖోఽనభిముఖమ్ ॥౨౦॥

స్వయమాచార్యాభిముఖ ఆత్మానం ప్రత్యనభిముఖమాచార్య ము
పాసీత । స్వయమాచార్యమేవపశ్యన్నాచార్యస్యపురతఃఆజ్ఞావేనాసీత

అనాసన్నానతిదూరే ॥౨౧॥

* ‘ ఉపస్థంకృత్యా—ఉపస్థశబ్ద ఆసనవిశేషం బూతే, ఆకుంచితస్య
సవ్యజానుసఉపరిదక్షిణపాదప్రక్షేపే సతియత్ సుఖాపస్థానం భవతి
తత్ కృత్యా’ ఇతి తై, ఆ, ౨-౧౧-౩ మాధవీయవ్యాఖ్యానై.

అత్యాసన్నతిదూరేవ నన్యత్ ॥

అత్యాసన్నతిదూరేవ నన్యత్ ॥ ౨౦ ॥

యావత్ప్రతరాశే ఆసీనఆచార్యం బాహుభ్యాం * ప్రాప్తుంశక్ను

యాత్రావత్సాసీత ॥

అప్రతివాతమ్ ॥ ౨౩ ॥

ఆచార్యస్యప్రతివాతంనాసీత ॥

అప్రతివాతంనాసీత ॥ ౨౪ ॥

యదాపకపీవాధీతే తదాఽఽచార్యస్య దక్షిణంబాహుంప్రతిదక్షి

ణపాశ్వేఽఽపసీదేత్ ఉపవిశేత్ ॥

అనుభావకాశంబహవః ॥ ౨౫ ॥

బహవస్తుశిష్యానుభావకాశముపసీదేయః ॥

అప్రతిష్ఠితినాసీతానాసనయోగవిహితే ॥ ౨౬ ॥

ఆసనయోగ ఆసనకల్పనా । ఆసనయోగేన విహితస్సమ్భవితః ఆ
సనయోగవిహితః । ఆసనయోగేనాసమ్భవితే ఆచార్యేతిష్ఠతిస్వయం
నాసీత ॥

అప్రతిష్ఠితినేచననంవిశేత్ ॥ ౨౭ ॥

అశయనయోగవిహితఇతిపూర్వానుసారేణ గమ్యతే । శయనయో
గేనాసమ్భవితేఆచార్య ఆసీనేన్ద్రయం ననంవిశేత్ నశయాత॥

అప్రతిష్ఠితచికిత్సాన్తచ్ఛక్తివిషయే ॥ ౨౮ ॥

వ్యత్యయేనపరస్పేషదమ్ । ఆచార్యచెప్తతిసతి స్వయమపి చికి
త్సాన్యత్ । కిమవిశేషేణ? తచ్చక్తివిషయే,యద్యాచార్యేణక్రియ
మాణ మాత్తనశ్శక్తైర్విషయో భవతి । చికిత్సాన్నితి సస్పృత్యయయో
గాదిచ్చామేవ ప్రదశయేత్, నాచ్ఛిద్యతుర్యాత్ । ప్రదశితాయా
మిచ్చాయామాచార్యశ్చేదనుజానీయాత్కుర్యాత్ । అశక్తివిషయేతు

* జ—ఆచార్యబాహుభ్యాంప్రాప్తుంశక్యేత.

౪౨ త్రిహరదత్తకృణ్ణాజ్జ్వలాభ్యవ్యాఖ్యానసహితే

నేచ్ఛాపిప్రదశయితవ్యా । చికిషేదితియ క్తఃపాతః ॥

అచార్య సచార్య సకాశేన్వత్సానినముపసంగ్యస్త్రీయాత్ ॥ ౨౯ ॥

అచార్యవ్యతిరిక్తా గురవోన్వత్సానినఇతి స్థాతోవ్యవహారిః । ఆచార్యశ్చైష్టోగురుణామ్ ౧ తమవేత్సాన్వత్సానం పదమేషామితి కృత్వా । ఆచార్యస్య సన్నిధావన్వత్సానినం నొపసంగ్యస్త్రీయాత్ ॥

అగోత్రేణవాకీర్తయేత్ ॥ ౩౦ ॥

నచైసమన్వత్సానినం గోత్రేణాభిజనకులాదినా వా కీర్తయేత్ స్తుపీతథా ౫౯ వాయం మహాకులవ్రసూతఇతి ॥

నచేనంప్రత్య త్తిష్ఠేదనూ త్తిష్ఠేదాన్వ ॥ ౩౧ ॥

ప్రత్యుత్తానమప్యస్య సకతావ్య మాచార్యస్య సకాశే । యదాపు సరాచార్యస్య సకాశే ఆసితాన్వగమనాయోతిష్ఠతి తదానూత్తానమపిసకతావ్యమ్ ॥

అచార్యపిచైతస్యగురుస్యాత్ ॥ ౩౨ ॥

యద్యప్యసా తస్యాచార్యస్య మాతులాదిగురుస్యాన్వత్తదా । ‘ఆచార్యప్రాచార్యసన్నిపాతే ’ ౩ ఇతిపూజాంపక్ష్యతి, తేనైవ న్యా యేన మాతులాదిష వ్విపి వ్రసంగ ఇదముక్తమ్ ॥

దేశాత్తావసనాచ్చ సంగంసర్పేత్ ॥ ౩౩ ॥

కింతుదేశాదాసనాచ్చ సంగంసర్పేత్తస్య సమూనాథామ్ ॥

నామ్నాతదంతేవాసినంగురుమప్యాత్తనఇత్యేక ॥ ౩౪ ॥

తస్యాచార్యస్యాంతేవాసినం నామ్నైవ కీర్తయేత్, యజ్ఞశర్మణ్నితి, యద్యప్యసావాత్తనోగురుభావతీత్యేకే మన్యంతే । న్వపక్షస్తు గురోర్నామగ్రహణం సకతావ్యమితి ॥

స్థిగంస్త్రీనాచార్యసంబంధాల్లారవం వృత్తి

స్త్రీస్త్రీన్వత్సానీయేప్యాచార్యస్య ॥ ౩౫ ॥

యస్మిన్స్తు పురుషే శిష్యాచార్యభావమంతరేణాపి విద్యాచారి
త్రాదినా లౌకికానాం గౌరవం తస్మిన్నన్వత్థానీయేపి ఆచార్యయా
వృత్తిసాసకతవాప్య, అన్వత్థానీ (యే) ప్యనన్వత్థానీ (నీయై) వ ౧ ॥

అత్థానకావ్యాచార్యసకాశేనానూత్థాయోచ్ఛిష్టంప్రయచ్ఛేత్ ॥౩౬॥

ఆచార్యస్వభుంజానన్యాభుంజానస్య వా సకాశే భుక్త్యాఅనూత్థా
య । ఛాందసోదీఘః । ఉత్థానమకృత్వా ఉచ్ఛిష్టం ప్రయచ్ఛేత్ ,
' ఆర్యాయవా పర్యవదధ్యాత్ ' ౨ ఇతి యద్విహితమ్ ॥

అచామేద్యా ॥౩౭॥

ఆచమనమప్యనుత్థాయ న కుర్యాత్ ।

కింకరవాణీత్యామంత్య ॥౩౮॥

ఆచమ్య కింకరవాణీతి గురుమామంత్య ॥

ఇతి షష్ఠః పాదః ॥

ఉత్తిష్టేత్తాప్తీంవా ॥౩౯॥

వికల్పః । ఆమంత్ర్యేతిలింగాదుత్థాయాప్యాచమననకుర్యాత్, ౩
ఆచార్యసకాశవివాచామేత్ ॥

రాపపర్యావతేతగురోః పదక్షణీకృత్యాపెయాత్ ॥౪౦॥

ఉత్థాయకార్యవత్తయాగంతుమిచ్ఛత్ గురౌరపసవ్యం సపర్యావ
తేత, కింతుపదక్షణీకృత్యాపెయాత్ ॥

పౌపౌత్రేతసగ్నాగ్ంస్త్రియమ్ ॥౪౧॥

యాంపౌత్రమాణస్య మనసావికారోభవతి తాంసగ్నాంస్త్రియం
నేతేత ॥

షధినసస్పతీనామచ్ఛిద్యనౌపజిఘ్రేత్ ॥౪౨॥

౧-ఘ-అన్వత్థానీయోప్యనన్వత్థానీయమ, క—అన్వత్థానీయోప్య
న్వత్థానేవ, ౨-ఆప-ధ-౧, ౩-౪౦, ౩ఘ-చ—'సకుర్యాత్' ఇతిభా
గోనదృశ్యతే.

౪౪ త్రిహరద త్తకృతాజ్ఞానలాభ్యావ్యాఖ్యానహితే

ఓషధయః ఫలపాకాంతాః, వనస్పతయః యేషుపై ఎరివనాఫలంతి,
పిరుద్యవృక్షాణామపుష్పలక్షణమ్ । తేహంపత్రపుష్పాద్యాచ్చిద్య నా
పజఘ్నేత్ । ఆచ్చి ద్యేతి వచనాద్యాదృచ్చి కే గంధగ్రహణేనదోషః॥

శ్లో॥ హింసాచ్యుత్యంతయానమితచవజయేత్ ॥౫॥

యానంశకటాది । ఇతిశబ్దఏవమ్మికారాణాముపలక్షణార్థః । త
త్రగౌతమః— ‘ వజయే స్థభుమాంసగంధమాల్యదివాసవీపాజ్ఞానా
భ్యజ్ఞనయానాపానచ్యుత్రకామకోధలోభమోహ వాదవాదన స్నాన
దంతధావన హర్షాస్మత్తగీతపరివాదభయాని ’ ౧ ఇతి ॥

— న స్తయేత్ ॥౬॥ —

స్థితనమర్యాత్ ॥

శ్లో॥ యది స్తయేతాపిగృహ్య స్తయేతేతిహిబ్రాహ్మణమ్ ॥౭॥

యదహపాఠేతిరేకాద్ధారయతు, నశక్నోతి తదా అపిగృహ్యహ
స్తేన ముఖంపిథాయ స్తయేత్, ఇతి బ్రాహ్మణం న స్తయేతేతాభ్య
॥

శ్లో॥ నోపజఘ్నేత్త్రియంముఖేన ॥౮॥

స్నాతామనులిప్తాంగావాస్త్రియంచాలామపి ముఖేననోపజఘ్నే
త్ । ముఖేనైతి వచనాద్యాదృచ్చి కే గంధగ్రహణేనదోషః ॥

శ్లో॥ హృదయేనపాపార్థయేత్ ॥౯॥

హృదయేనమనసాస్త్రియంచపాపార్థయేత్, అపీయంమేస్యాదితి

శ్లో॥ నాకారణౌదుపస్పృశేత్ ॥౧౦॥

కారణేనవినాస్త్రియం నోపస్పృశేత్ । కారణంయోక్త్యసన్న
హనవిమోచనవిషమపతన ధారణాది ॥

శ్లో॥ రజస్వలారక్తదన్తసత్వవాదీ స్వాదితిహిబ్రాహ్మణమ్ ॥౧౧॥

రజస్వలౌమలినగాత్ర్యం, రక్తాదుతాయస్యసరక్తదత్ । ఛాందసోద
త్యాదేశః । పక్షిలదంతతత్వగ్రహః । తదుభయమ్ ‘ఉత్పన్నశ్లాఘుః’ ౨

త్రిమహాపస్తమ్బధర్తనూత్రైగ-ప్రశ్నేఽఖండః ౪౫

ఇత్యనేన గతమపి పునరుద్యతే శ్రౌతప్రాయశ్చిత్తమతిక్రమేన్యాదితి । ‘ అస్మతంవోక్తావ్ ’ ౧ ఇతిప్రాయశ్చిత్తం వక్ష్యతి । సత్యవాదీన్యాదితి ద్వాహ్వాణమ్ ॥

శ్రౌత్యమాంవిద్యాంకురులైగురౌతెష్యస్యాచార్యాయే

తస్యాంగురౌర్వంశ్యాః ॥౧౨॥ శ్లో॥

ఆత్మియేగురౌయాం విద్యాంకురుతేఽధీతేస్యాంగురౌర్యవంశ్యా ఆచార్యాస్తేప్యస్యమాణవకస్యాచార్యాః । ముద్యపి సాక్షాత్తైభో న గృహ్యతే విద్యా, తథాపి తెఆచార్యవదుపచరితవ్యాః । తస్యామితివచనాద్విద్యాంతరేషు యేవంశ్యాస్తేషు నాయంవిధిః ॥

శ్రౌత్యమానన్యాన్నశ్యతోఽస్యాపసంగృహ్ణీయాత్తదా

త్వేతఉపసంగ్రహ్యాః ॥౧౩॥ శ్లో॥

అస్యమాణవకస్య పశ్యతః అస్మిన్మాణవకే పశ్యతి యానన్యానాచార్యఉపసంగృహ్ణీయాత్రై మాణవకస్యాపున్యపసంగ్రహ్యాః । కింసదా? నెత్యాహ— ‘ తదాత్వేతే ’ ఇతి, తస్యాం ౨ దశాయామ్ । అపర ఆహ—తదాప్రభృత్యైత ఉపసంగ్రహ్యాః । తుశబ్దాత్పమావృత్తైనాపి!

శ్రౌత్యగురుసమవాయేభిక్షాయాముత్పన్నాయాయమ

సుబద్ధస్తదధీనాభిక్షా ॥ ౧౪ ॥ శ్లో॥

యదాద్వితీయం తృతీయం వా వేదమధీయానస్య మాణవకస్య గురుసమవాయోభవతి గురవస్సమవెతాభవంతితదాభిక్షాయాముత్పన్నాయాం యంగురుమిదానీమనుబద్ధో మాణవకః । యతోఽధీతేతదధీనాభిక్షా, యచ్ఛయావచ్ఛలబ్ధంత త్తస్మై నివేదనీయమ్ । తదుక్తశ్చవినియోగః

శ్రౌత్యమాన్యత్తామాత్రేదద్యాత్ ॥౧౫॥ శ్లో॥

కృతసమావతానోవివాహాత్ప్రగాజితంమాత్రేదద్యాత్ ॥

శ్రౌత్యమాతాభతాఽరంగమయేత్ ॥౧౬॥ శ్లో॥

౪౬ త్రిమూరద త్తకృతాక్షిప్తలాభ్యావ్యాఖ్యానసహితే

మాతాపతింప్రాపయేత్ ||

అక్షిప్తాక్షి గురుమ్ || ౧౭ || శ్లో॥

సోపిగురుం ప్రాప్సయేన్తాణవకస్య | మాణవకాజితంద్రవ్యం తద్దా
మియక్తమ్ ||

అక్షిప్తమక్ష్యత్యేషువోపయోజయేత్ || ౧౮ || శ్లో॥

ధమక్ష్యత్యాని వివాహాదీని, తేషువోపయోజయేత్; గురౌరథా
వేధతాతదధావేమాతా, సర్వేషామభావేనమాప్నోతస్సవ్యమేవవా
—శ్రికృత్వావిద్యాంయావతీగంశక్నుయాద్వేద దక్షి

ణామాహరెద్ధమత్యాయథాశక్తి || ౧౯ || శ్లో॥—

యావతీవిద్యాం కతుం శక్నుయాద్వేదం వేదావేదానాన్,
తావతీం కృత్వా అధీత్య, గురవేదక్షిణామాహరెద్ధవ్యాద్యథాశక్తిర్న
తౌలబ్ధాన్యాయాజితామ్ |

ధమత ఇత్యస్యాపవాదః—

—శ్రివిషమగతేత్వాచార్యుడగ్రతశ్శూద్రతౌవాఽఽహరేత్ ౨౦ శ్లో॥—

యదాత్వాచార్యోవిషమగతఃపద్ధతస్తదాడగ్రతశ్శూద్రతౌవాప్ర
తిగృహ్యదక్షిణామాహరేత్ | వైశ్యాచ్ఛూద్రాయాంజాతడగ్రః ! డ
గ్రకర్మావాద్విజాతిః ||

అక్షిప్తి సర్వదాశూద్రతడగ్రతౌవాఽఽచార్యాధా

స్యాహరణంధామ్యమిత్యేకే || ౨౧ || శ్లో॥

సర్వదాఅపద్యనాపది చ ఆచార్యాధాస్యాచార్యాయయోధో
దేయస్తస్యాగ్రతశ్శూద్రతౌవాఽఽహరణంధమ్యం ధర్మాదనపేత
మిత్యేకేమన్యుతే | ధామ్యమితి పాతేనాన్వరేష్యభి ||

అక్షిప్తతాపనానుకథయేత్ || ౨౨ || శ్లో॥

ఆచార్యయైవమాహృత్యదత్వా సకీర్తయేత్ పితౄన్సయాదత్తమితి

అక్షిప్తకృత్వాచనానుస్తరేత్ || ౨౩ || శ్లో॥

గురవేపాణసంశయాదా మహంతముపకారం కృత్వా నానుస్తరే
త్ నానువితయేదహోమయైతత్కృతమితి ॥

అథ తత్ప్రశ్నాంసంపరగహామితిచవజ్జయేత్ ॥౨౪॥

ఇతి కరణాదేనంప్రకారాణామాత్మనిందాదీనామపి ప్రతిషేధః ॥

అథాపిషిస్తదేవ ప్రతిపద్యత ॥౨౫॥

ఇదం కుర్విత్యాచార్యేణ పెరిషితస్తదేవ ప్రతిపద్యత కుర్యాత్
క్రియమాణమపి కర్మవిహాయ, యద్యపి తదాచార్యస్య భవతి ॥

అథాశాస్త్రశ్చానాగమాదన్యత్తిరన్యత్ర ॥౨౬॥

‘తస్మిన్చైవవిద్యాకర్మాంతం గ ఇత్యస్యాపవాదః । యద్యధి
గంతుమిష్టా విద్యా శాస్త్రశ్చాసితురాచార్యస్య సమ్యజ్ఞాగచ్ఛతి,త
దాతస్యానాగమాదన్యత్ర పురుషాంతరే వృత్తిభవత్యేవ, యస్య స
మ్యగాగచ్ఛతి ౨ ॥

అన్యత్రాపసంగ్రహణాదుచ్ఛిష్టాశానాచ్ఛాచార్య

వదాచార్యదారేవృత్తిః ॥౨౭॥

అన్యత్రైత్యభయోశ్శేషః । ఆచార్యవదాచార్యదారేషు వృత్తిక
తవాన్య । కిమవిశేషేణ ? అన్యత్రాపసంగ్రహణాదుచ్ఛిష్టాశానాచ్ఛ
పాదోపసంగ్రహణముచ్ఛిష్టాశనం చేత్యభయంపజ్జయితావ్,అత్యమనుః

‘గురుపత్నితుయువతిర్నాభివాద్యహ పాదయోః ’ ౩ ఇతి ।
గౌతమస్తు—‘తద్భార్యాపుత్రేషు చైవమ్ । నొచ్ఛిష్టాశనస్నాపన
ప్రసాధనపాదప్రక్షాళనోన్మదానోపసంగ్రహణాని ’ ౪ ఇతి । దా
రఇత్యేకవచనం ఛాందసమ్ ॥

౧ ఆప,ధ- ౧-౧-౧౩

౨ క. పుస్తకే ‘యేషామాచార్యక

రణవిధిప్రయక్తమధ్యయనం,తేషామేతన్నోపపద్యత ఇత్యనాచామ
(౧-౧౩) ఇత్యధికాపాఠః. ౩ మనుస్మృ. ౨-౨౧౨.

౪ గౌ.ధ.౨.౩౧-౩౨.

౪౮   శ్రీహరద త్రికృటాంజ్ఞ వీలాఖ్యవ్యాఖ్యానహితే

అథాశ్చరధాసమాదిశైధ్యాపయతి || ౨౮ ||

యతచార్యణసమాదిష్టోనియక్తోఽధ్యాపయతి తస్మిన్నాచార్యదానవ
దస్యత్రిః। అధ్యాపయతీతివత్మాన నిదేశాద్యావదధ్యాపనంతానదె
వాతిదేశః || —————   వృద్ధతరచసబ్రహ్మచారిణి || ౨౯ || —————

అధ్యాపయతీతి నానువత్తతే । తరిన్నిదేశాత్ జ్ఞానవయోభ్యా
ముభాభ్యాం వృద్ధోగృహ్యతే । సబ్రహ్మచారీ సహాధ్యాయా, సమా
నే బ్రహ్మణివ్రతంచరతీతి । తస్మిన్నప్యాచార్యదానవదస్యత్రిః,

ఆచార్యాత్పదమాదత్తై పాదం శిష్యస్స ఏమేధయా ।

పాదంసబ్రహ్మచారిభ్యః పాదః కాలేన పచ్యతే ||

ఇత్యధ్యయనేఉపయోగసమ్భవాత్ ||

ఉచ్ఛిష్టాశనవజ్జమాచార్యవదాచార్యపుత్రైస్సత్రిః || ౩౦ ||

ఉచ్ఛిష్టాశనవజ్జమితి వచనాదుపసంగగ్రహణంభవతి । ఏతచ్చజ్ఞా
నవయోభ్యాంవృద్ధే । తదథం వృద్ధతరఇత్యనువర్తతే । గౌతమీయ
స్తూపసంగగ్రహణవ్రతిష్ఠోవృద్ధతరాదన్యవిషయః ||

సమావృత్తస్యాప్యేతదెసామయాచారికమేతేషు || ౩౧ ||

కృతసమావర్తనస్యాప్యేతదేవానంతరోక్తమేతే ష్వాచార్యాది
మపుత్రాంతేషు సామయాచారికం సమయాచారప్రాప్తం వృత్తమ్ ।
' సమాదిష్టాధ్యాపయతి ' గ ఇతి విశేషఉక్తః ||

————— ఇతి సప్తమఃఖండః. —————

అథాయథాబ్రహ్మచారిణోవృత్తమ్ || ౧ ||

సమావృత్తస్యేత్యనువత్తతే। సమావృత్తస్యబ్రహ్మచారిణోఽకృతవి
వాహస్య యథా వృత్తంవత్తనం తథావక్ష్యామః ||

అథామాల్యాలిప్తముఖఉపలప్తకేశశ్మశ్శురక్తోభ్యక్తోవె

ష్టిత్యుపవెష్టితీకాంచుక్యపానహీపాదుకీ || ౨ ||

మాలీమాల్యవాత్ । ఆలిప్తముఖశ్చందనాదినా । ముఖగృహణము
 పలక్షణం, 'ముఖమగ్నబ్రాహ్మణోనులిమేష్' ౧ ఇత్యాశ్వలాయ
 నవచనాత్ । సుగుంధిభిరామలకాదిభిర్ద్రవ్యైరుపలిప్తం సంస్కృ
 తం కేశ శ్శశ్శుయస్య న ఉపలిప్తకేశ శ్శశ్శుః । అ క్రః అంజనెనాత్మ్యోః
 అభ్య కస్తేతన । వెష్టితీ, వెష్టితశిరాః । ఉపవెష్టితీ, కటిప్రదేశాద్వి
 తీయేన వాససావేష్టితో యస్యన ఉపవెష్టితీ । కంచుకంచాపానచ్చ క
 ణ్బుకోపానహమ్ । 'దవంద్వాచ్చుదషహంజాత్' ఇత్యచ్ఛమాసాం
 తః । తదస్యాస్తి కంచుకోపానహీ । 'దవంద్వాపతాపగహ్యుల్' ఇతీ
 నిప్రత్యయః । పసిద్ధై పాతే కంచుకమేవ కాంచుకం తద్వాకాం
 చుకీ । ఉపానద్వానుపానహీ । వీహ్యదిత్యాదినిః । పాదుకే దాదుమ
 యే పాదరక్షణే, తద్వాన్నాదుకీ ॥

ఉదాచరణుచాస్తే తాని నకుర్యాత్కారయేద్వా ॥౩॥

అస్యాచార్యాదేః పుత్రాంతస్య ఉదాచరణు దృష్టిగోచరణు
 దేశేషు ఏతానిమాల్యాదీని నకుర్యాత్ కారయేద్వా ॥

సేష్విరికమసుచ ॥౪॥

ఏతాని న కుర్యాత్కారయేద్వా ॥

అత్రోదాహరణమ్—

యథాదంతప్రక్షాళనాత్సాదనాపలేఖనానీతి ॥౫॥

దంతప్రక్షాళనం దంతధావనమ్ । ఉత్సాదనముద్వర్తనమ్ । అపలే
 ఖనం కంఠతాదినా కేశానాం విభాగేనావస్థాపనమ్ । ఇతిశబ్దః ప్రద
 శ్శనాథః, తేన భోజనమూత్రోచ్చారాదిషష్టి ప్రతిషేధః ॥

తద్వీర్యవ్యాణాంచనకథయేదాత్తసంయోగేనాచార్యః ॥౬॥

తస్యశిష్యస్య గృహస్థీధూతస్య యానిద్రవ్యాణుపస్థాపితాని ౧
 తేషాం మధ్యేపికేనాపి ద్రవ్యాణయథాత్మా సంయజ్యతే న తథాకథ

౫౦

శ్రీహరదత్తకృష్ణాజ్ఞానాభ్యావ్యాఖ్యానసహిత

యోగ్ / ఆచార్యశ్శిష్యగృహం ప్రత్యాగతః అహా ! దశానీయం
భోజనపాత్రమిత్యాది లిప్సా యథాగమ్యతే తథా న కథయేదితి ।

అస్మాన్మత్తస్తుకాలే యథావిధ్యభిహృతమాహుతా

భ్యతా వా న ప్రతిసంహరేదిత్యేకః॥౭॥

పదమధీత్యస్మాన్మత్తా '౧ ఇతి విధినా స్మాతః తస్మిన్కాలేయ
థావిధ్యభిహృతమాబద్ధం ౨ సగద్యాచార్యేణాహుతస్సవ్యయమేవ
వా తత్సమీపమభ్యేతా న ప్రతిసంహరేన్న విముంచేదిత్యేక మన్య
నే । స్వపక్షస్తుతదాపి ప్రతిముంచేదితి । ' కాలే యథావిధ్యభిహ
తమ్ ' ఇతివచనాదపరే ద్యురారభ్యప్రతిసంహరేదేవ ॥

ఉచ్చైస్తరాంనాసీత ॥౮॥

స్వాధ్యైతరప । ఆచార్యస్యాననాదుచ్చతర ఆసనే నాసీత ॥

అథైతథాబహుపాదే ॥౯॥

సీచేప్యాసనే బహుపాదేనాసీత ॥

—శ్రిసర్వతఃప్రతిష్ఠితే ॥౧౦॥—

ఆసనేత్వాసీత । ఆచార్యంపీఠాదాపుపవేశ్య స్వయం వేత్త్రాననా
దావాసీత, ౩ తద్ధిఘామా సర్వతః ప్రతిష్ఠితంభవతి॥

—శ్రిశయ్యాసనేచాచరితేనావిశేత్ ॥౧౧॥—

ఆచార్యేణాచరిత ఉపధుక్తశయ్యాసనే నావిశేత్ । శయనే న శ
యాత, ఆసనే నాసీత । పిత్రాదిషష్ఠి గురుమ సమాసమిదమ్ । త
థాచ మనురవిశేషేణాహ—

‘ శయ్యాసనేచాధ్యక్షితేశ్రేయసానగమాశ్రయేత్ ' ౪ ఇతి ।

గతంసమాప్య త్రస్య వైశేషికమ్ । అథ బ్రహ్మచర్యవిధేరవ శేషః

౧ ఆప-గృ-౧౨-౧.

౨ క-హృతంలబ్ధం.

౩ ‘ సర్వతః ప్రతిష్ఠితే ఆసనే నాసీత । ఆచార్యం.....వేత్త్రాననా
దా నాసీత ' ఇతి ముమ్మైబ్బముద్రితపుస్తకే. ౪ మన్యు-౧-౧౯.

తిమదాప స్తంబధర్మసూత్ర-గవ్యశ్లోకభరణః

..౫౧

—శ్రియానముక్త్యాధ్యనావరోహేత్ ||౧౨|| శ్రి—

యానం శకఁగది, ఆరోహేత్కుక్తుగురుణా పశ్చాదారోహేత్
' ఛత్త్రయానమితి వజ్రయేత్ ' ౧ ఇతి పూర్వోక్తస్య ప్రతిషేధ
స్యాపవాదః । యానంచ గుర్వాపరాధమన్యవామ్

—శ్రిసభానికషకటస్వస్తరాగ్ంశ్చ ||౧౩||శ్రి—

ఉక్తోన్వారోహేదిత్యేన । ' సభాస్సమాజాంశ్చాగంతా ' ౨ ఇత్య
స్యాపవాదాధఁం సభాగ్రహణమ్ । నికయోనామ కృషీవలాన ముప
కరణం, కృష్టంక్షేత్రం యేన సమీక్రియతే । తచ్చ క్త్తింశ్చదారూఢే శ
నచిదాకృష్యతే ౩ । తత్రగురుణాకృష్యమాణేపి తేనోక్తస్సన్నారోహే
త్, న త్వనౌచిత్యభయాన్నారోహేదితి । కటాపీరణనిమిత్తాశయా
తత్ర గురుణోక్తస్స నహసీత । ఉత్సవాదాపేష ఆచారః । స్వస్త
రొనామ పరిాలశయా, ' నవస్వస్తరే సంవిశంతి ' ఇతి దశనాత్
తత్రాపి గురుణోక్తస్స నహసనాదికుర్యాత్ ||

—శ్రి నానభిభాషితో గురుమభిభాషేత ప్రియాదన్యత్ ||౧౪|| శ్రి—

గురుణానభిభాషిణాగురుంప్రతి న కించహ్మ్యాయాత్ ప్రియాద
న్యత్ । ప్రియవచనంతు బ్రూయాత్ యథాపుణ్యజాతఇతి ||

—శ్రి వ్యవతాదవ్యవజాపవ్యభిహసాదామంత్రణ

నామధేయగ్రహణప్రేషణానీతి గుర్వోజయేత్ ||౧౫||శ్రి—

వ్యవతాదోంగుశ్శ్యాదినా ఘట్టనమ్, యదాభిముఖ్యాధఁం క్రి
యతే । వ్యవజాపకణయోర్దహుజల్పనమ్ । వకారశ్చాందసాపపా
రొవా । వ్యభిహసః ఆభిముఖ్యేన హసనమ్ । ఉదామంత్రణముచ్చే
స్సమ్పాదనం యథాబధిరం ప్రతి । నామధేయగ్రహణం దశమ్యాం
పితృవిహితస్య నామధేయస్య గ్రహణమ్, న పూజ్యనామ్నో భగవ

౧౨   శ్రీహరదత్తకృతాంజ్ఞావలాఖ్యవ్యాఖ్యానహితే

దాదెః । పెరిషమాజ్ఞాపనం । ఏతానిగురువిషయే న కర్తవ్యాని ।
 ఇతి కరణాదేవమృకారాణాం చాన్యేషామపి ప్రతిషేధః । యథా
 హ మనుః—

నోదాహరేత్తస్యనామపరోక్షమపి కవలమ్ ।

నచైవాస్యానుకుర్వీత గతిభాషితచేష్టితం ॥ ౧ ॥ ఇతి ॥

—శ్రీఅపద్యధఃఽజ్ఞాపయేత్ ॥ ౧౬ ॥ శ్రీ—

అపదివ్యవతోదాదిభిరవ్యధఃమభిప్రేతం జ్ఞాపయేత్ । అనతి పు
 రుషాంతరే వచనెనాపి బాధయేత్, న సాక్షాత్పేరిషయేత్, యథా
 శూలతోదామేభవతి, న చాగ్నినా శామ్యతి, న చాత్రకశ్చిత్సన్ని
 హితః, కింకరోమి మందభాగ్యఇతి ॥

ఉత్తరేనూత్రేనమాపుత్రవిషయే—

—శ్రీసహవసంతానయమ్పుత్రరనామూతాగురుం ద

శానార్థోగచ్ఛేత్ ॥ ౧౭ ॥ శ్రీ—

ఏకస్థిత్యాగ్రామే వనా సాయంప్రాతరనామూతాపి గురుండగ్న్య
 నార్థోనాన్యప్రయోజనార్థోగచ్ఛేత్ ॥

—శ్రీవిప్రోష్యచతదహరేవపశ్యేత్ ॥ ౧౮ ॥ శ్రీ—

యదాగ్రామాస్తరం గతః పృత్యాగచ్ఛతి తదా తదహరేవాచ
 ర్యంపశ్యేత్ ॥

—ఆచార్యప్రాచార్యసన్నిహితేప్రాచార్యాయోప

సంగృహ్యోపసంజఘ్నేదాచార్యమ్ ॥ ౧౯ ॥ శ్రీ—

ఆచార్యస్యాచార్యఃప్రాచార్యః, పృథితామహ ఇతివత్ । య
 దాచార్యస్య ప్రాచార్యస్యచ కార్యవశాత్సన్నిహితో మేళనం భ
 వతి, తదా ప్రాచార్యయ । ద్వితీయాద్ధై చతుర్థీ । ప్రాచార్యం
 పూర్వముపసంగృహ్య పశ్చాత్సాన్వితాచార్యముపసంగ్రహితుమిచ్ఛేత్ ।

నకవలఁ మనసా, కిఁతు, యథాచార్యోజానాతి మామయముపసంజి
ఘృక్షతీతి తథాచెచ్చైత | అన్యథాఽదృష్టార్థముపదిష్టంస్యాత్ ||

—శ్రిప్రతిషేధేదితరః || ౨౦ || శ్రి—

ఇతరఽచార్యః ప్రతిషేధేత్, వత్సమోపసంగ్యహీరితి ||

—శ్రిలుప్యతే పూజాచాస్య సకాశే || ౨౧ || శ్రి—

అన్యప్రాచార్యస్య సకాశే సన్నిధౌ ఆచార్యస్య పూజాల్పస్య
తే సకార్యా, సకేవలముపసంగ్యహణమేవ ||

ఉ త్రనూత్రం సమావృత్తవిషయమ్—

అన్యముహూగ్ంశ్చాచార్యకులందర్శనార్థౌ గచ్ఛే
ద్యథాశక్త్యధిహస్త్యమాదాయాపి దంతప్రక్షాళనానీతి || ౨౨ || శ్రి

ముహూంశ్చైత్యనుస్వార్దీక్షాఞ్చాందసౌ | వీహ్సలోపశ్చాత్ర
దర్శిస్తవ్యః | ముహూముహూరితి వివక్షితిమ్ | గ్రామాంతరే వసన్నపి
ముహూముహూరాచార్యకులం దర్శనార్థౌగచ్ఛేత్ | యథాశక్తిగౌ
రసాపూపాద్యధిహస్త్యంహస్తేభవమాదాయ స్వయమేవ గృహీత్వైత్య
ధః | అపిశబ్దః అభావేపివిధిం ద్యోతయతి, గౌరసాద్యభావే దంత
కాష్ఠాన్యపీతి | ఇతి శబ్దోఽంతేవాసిధర్మాణాం సమాప్తిద్యోతనార్థః ||

అన్యై ౧ త స్థిగ్గురోవృత్తిః || ౨౩ || శ్రి

తస్మిన్నంతేవాసిని గురోవృత్తిఃవృత్తైః ప్రకారోవక్ష్యతే ||

అన్యైపుత్రమివైనమనుకాంతం సర్వధర్మేష్వన ప

చ్ఛాదయమానస్సుయక్తౌవిద్యాంగ్రాహయేత్ || ౨౪ || శ్రి

ఏనశిష్యం పుత్రమివాస్యాభ్యుదయస్సాన్యదిత్యను కాంతంత్సరే వ
మా ధర్మేష్వప్యనపచ్ఛాదయమానః ఆగ్రాహణ సుయక్తః సుష్ట
వహితస్తత్పరోభూత్వావిద్యాం గ్రాహయేత్ ||

౧ తతఃపూర్వం 'మాతరంపితరమాచార్యమగ్నిగ్ంశ్చగృహాణి'చరిక్త
పాణిర్నీవగచ్ఛేత్ ' ఇతి సూత్రం గ. చ. పుస్తకయోః దృశ్యతే ||

నైపుణ్యమధ్యయనవిఘ్ననాత్తాథేమాప దుష్ట్యా

దనాపత్ను || ౨౫ || శ్లో

నచైనం శిష్యమధ్యయన విఘ్ననాత్తప్రయోజనేమాపరు ధ్యా
త్ | ఉపరోధోఽచ్యుతంత్రీకరణమ్ | అనాపత్నివృత్తి వచనాదాపద్యధ్య
యన విఘ్నాతేనాపుష్పరోధే న దోషః ||

అథైతం తేవాస్యనం తేవాసీధవతి వినిహితాత్తాగురా

వనైపుణమాపద్యమానః || ౨౬ || శ్లో

అపద్యమానశ్శాంతభావితణ్యధః | యోనైవాసీవినిహితాత్తా
ద్యయోరాచార్యయోర్విధివన్నిహితాత్తాగురావనైపుణ మాపదయతి,
నానెనాయుప్రదేశస్సమ్యగుక్త ఇతి, సోస్తేవాసీ న భవతి, సత్యాజ్య
ఇత్యధః | అత్ర మనుః—

ధర్మాద్ధౌయతనస్యాతాంశుశూషాపినతద్విధా|

తత్రవిద్యానవ ప్రవ్యాశుభఃపీజ మివాషరే ౧ ||

అపరతహ—యోం తేవాసీవాజ్ఞనః కాయక మభిరనైపుణమాపద్య
మానః గురౌవినదృశం నిహితాత్తా భవత్యనురూపం నశుశూషవై, సో
స్తేవాసీనభవతి ||

అచార్యోప్యనాచార్యోభవతి శ్రుతాత్పరిహరమాణః || ౨౭ || శ్లో

అచార్యోప్యనాచార్యోభవతీతి, త్యాజ్యఇతిధః | కింకుర్వే?
శ్రుతాత్పరిహరమాణః, తేనతేన వ్యాజేనవిద్యాప్రవాసమకుర్వే ||

అపరాధేషుచైనగ్ంసతతముపాలభేత|| ౨౮ || శ్లో

అపరాధేషుకృతేషువినగ శిష్యం సతముపాలభేత, ఇదమయ్యుక్తం
త్వయాకృతమితి ||

అభిత్రా సఉపవాసఉదకోపస్పర్శన మదర్శనమితి

దండామథామాత్రమానివృత్తైః || ౨౯ || శ్లో

త్రిమహాపస్తమ్మధర్మశాస్త్రే ౧-పర్వశ్లో ౧౬: ౫౫

అభిత్రాసారజ్జవేణాద్విదితాభయోత్పాదనమ్ । ఉపవాసాభోజనలో
పః । ఉదకోపస్పృశనం శీతోదకేన స్నాపనమ్ । అదశనమ్ । య
థాసావాత్తానం నపశ్యతి తథాకరణమ్, గృహప్రవేశనిపెథః । సర్వ
త్రాణ్యంతాత్ప్రత్యయిః । ఇత్యేతేదండాశ్శిష్యస్యథాచూత్రాయాప
త్యపరాధమాత్మాతదనురూపం వ్యస్తాస్సవస్తాశ్చ । అనివృత్తిః, యా
వదసాతతోపరాధాన్నివర్తతే తావదేతేదండాః ॥

— నివృత్తంచరితబ్రహ్మచర్యమన్యేభ్యోధర్మై
భ్యోనంతరౌభవేత్ప్రతిస్పదేత్ ॥౩౦॥ —

ఏవంచరితబ్రహ్మచర్యం నివృత్తం గురుకులాత్, కృతసమావర్తన
మిత్యధః । ఏవంభూతమేన మన్యేభ్యోధర్మేభ్యో యమసావాశా
మం ప్రతిపత్స్యతే తత్ర తేభ్యో ధర్మేభ్యోనంతరౌభవః, తేభ్యోధ
ర్మేభ్యోయథాత్వమంతరితానభవసి తథాభవేత్సక్త్యాప్రతిస్పదేత్ త
మాశామం ప్రతిపత్తుముత్ప్రదేత్ ॥

— శ్రిఇత్యష్టమఃఖండః.శ్రి —

ఇతి త్రిహరదత్తమిశ్రవిరచితాయాం ఆపస్తమ్బధర్మశాస్త్ర
వ్యాఖ్యానాయాం ఉజ్జ్వలాఖ్యానాయాం ద్వితీయఃపటలః.

— శ్రి శావణ్యాంపౌణమాస్యా మధ్యామము
పాకృత్యమానంప్రదోషేనాధీయాత్॥౧॥శ్రి. —

ఏవమధ్యేతురధ్యాపయితుశ్చ ధర్మాఉక్తాః । అథ దేశకాలకృతా
ధ్యయనధర్మాఉచ్యంతే—

మేషాదిశ్శేనవితరియోయోదశః ప్రవర్తతే ।

చాంద్రిమాసాస్తత్తదంతావైచిత్ర్యాద్యాద్యావదశస్తృతాః ॥

తేషుయాయాపౌణమాసీ సాసాచైత్యాదికాస్తృతా ।

కాదాచిత్కేనయోగేన సక్షత్రస్యేతినిరణయః ॥

తదేవంసింహస్థే నవితరి యామావాస్యా తదంతాచాంద్రిమసే మా

౫౬ తుహరద త్తకృతౌజ్జ్వలాభ్యవ్యాఖ్యానహితే

సేయా మధ్యవర్తిని పౌణమాసీ సాశ్రావణీ । శ్రవణయోగస్తు భవ
తు, మావాధూత్ । తస్యాం శ్రావణ్యం పౌణమాసాన్యమధ్యాయము
పాకృత్య గృహ్యోక్తేన విధినా పాకమే కృతాన్ సాన్యధ్యాయమధీ
యాత । అధీయానశ్చ మాసమేకం ప్రదోషే ప్రథమే రాత్రిభాగే, నా
ధీయాత గృహణాధ్యయనం ధారణాధ్యయనం చ నకుర్యాత్ । ప్రదో
షగృహణాద్రాత్రావపూర్వధ్యం నదోషః॥

తైష్యాం పౌణమాస్యాన్ రోహిత్యాం వా విరమేత్ ॥౨॥

తిష్యః పుష్యః తేనయక్తా పౌణమాసీ తైషీ, శ్రావణీవత్ । త
స్యాం విరమేత్ ఉత్సజ్జనం కుర్యాత్ । తస్యాపిప్రయోగో గృహ్యో
క్తవివ । రోహిత్యాం వా, తైషే మాసి తిష్యాత్పూర్వాయా రోహితీత
స్యాం వా విరమేత్ । అనయోః పక్షయోః పంచమాసానధీయాత॥

అథాపంచమాగ్ శ్చితు రోమాసాని యేకై ॥౩॥

అథాపంచమయేషాం తే అథాపంచమాః । అథాధికాంశ్చ తు
రోమాసానధీయాతే యేకై మన్యంతే । అస్మిన్వక్షే ప్రోష్టపద్యాముపా
కరణం, శాస్త్రాంతరదర్శనాత్ ఉత్సజ్జనస్య వాపకషణః * । ఉత్స
జ్జనేకృతే శ్రావణ్యాః ప్రాక్ శుక్లపక్షే మధారణాధ్యయనం వేదస్య
కృష్ణపక్షే మవ్యాకరణాధ్యయనం గానా మధ్యయనమ్, పునశ్చ శ్రావణ్యా
ముపాకృత్య అగృహీతభాగస్య గృహణాధ్యయనమితి । ప్రపంచితమే
తద్భవ్యే ౧ ॥

నిగమశ్చత్వరాః, గ్రామనిగమమాగావా, నియమేన గమ్య
స్తే యేషితి । తేషునర్వప్రకార మధ్యయనం వజ్రయేత్ ॥

నిగమాశ్చత్వరాః, గ్రామనిగమమాగావా, నియమేన గమ్య
స్తే యేషితి । తేషునర్వప్రకార మధ్యయనం వజ్రయేత్ ॥

అనడుత్సంబంధినా శక్యత్విండేనోపలిప్తేధీయాత ॥౪॥

అనడుత్సంబంధినా శక్యత్విండేన ఉపలిప్తనిగమేష్వధీయాత

శ్తశానసత్తతశ్శమ్యాప్రాసాత్ ॥౭॥

శ్తశానేచాధ్యయనం వజ్రయేత్ । సర్వతస్సర్వాసుదిక్షు శమ్యా
ప్రాసాత్ । పంచమీనిదేశాదర్వాగ్రితిగమ్యతే । శమ్యాక్తిప్తాయావతి
దేశే పతితి తతారాగ్రితి ॥

గ్రామేణాధ్యవసితేక్షేత్రేణవానానధ్యయః ॥౮॥

యదాశ్తశానం గ్రామతయాక్షేత్రతయా వాధ్యవసితం స్వీకృతం
భవతి తదానానధ్యయః, అధ్యేతవ్యమేవ ॥

జ్ఞాయమానెతుతస్త్రిన్నైవ దేశేనాధీయాత ॥౯॥

యదా తు తదధ్యవసితమపి శ్తశానం జ్ఞాయతే, అయంసప్రదేశఇ
తి, తదాతావల్యైవ ప్రదేశే నాధీయాత, స శమ్యాప్రాసాత్ ॥

శ్తశానవచ్చూద్యపతితౌ ॥౧౦॥

శూద్యపతితయోస్స కాశేపి శమ్యాప్రాసాన్నాధ్యేయమ్ ॥

సమానాగారఇల్యైకే ॥ ౧౦॥

ఏకే మన్యంతే సమానాగారే శూద్యపతితౌ వజ్ర్యా, సశమ్యాప్రా
సాదితి ॥

శ్రీశూద్రాయాంతు పెక్షణప్రతిపెక్షణయోరెవానధ్యయః ॥౧౧॥

శూద్రాయాం తు యదా పరస్పరపెక్షణం భవతి, తదైవాన
ధ్యయః, స సమానాగారే శాపి శమ్యాప్రాసాదితి ॥

తథాన్యస్యాగ్ (స్త్రీ)యాం వణవ్యతిక్రా

న్తాయాం మైథునే ॥ ౧౨ ॥

శూద్రావ్యతిరిక్తాపి యా (స్త్రీ)మైథునే వణవ్యతిక్రాంతా నీచవ
ణగామినీ, తస్యామపి పెక్షణప్రతిపెక్షణయోరెవానధ్యయః ॥

బ్రహ్మధ్యేష్యమాణోమలవదాప్ససేచ్ఛ

సమ్భషితుం బ్రాహ్మణేన సమ్భష్యతయాస

మ్భషేత సమ్భష్యతు బ్రాహ్మణేనైవ సమ్భ

ష్యాధీయైవతస్యాః పృజానిశ్శ్రియనం ॥౧౩॥

౧౮   శ్రీహరదత్తకృతాజ్ఞానలక్ష్మివాగ్భాసహితే

యోవేదమధ్యేష్యమాణో మలవద్వాససా రజన్వలయా సహ
సమ్భాషితుమిచ్ఛతి, స పూర్వం బ్రాహ్మణేనసమ్భాష్యపశ్చాత్తయా
సమ్భాషేత । సమ్భాష్య చ పునరపి బ్రాహ్మణేనైవ సమ్భాష్యా
ధీయాత । కిమేవం సతిభవతి ? ఏవంతస్యా మలవద్వాసస ఆగామి
నీ యా ప్రజా తస్యానిశ్చేయసమభ్యుదయో భవతి । ప్రజారూపం
వానిశ్చేయనం తస్యాభవతి । ప్రజానిశ్చేయసమితివచనాద్విధవాది
భిస్సంభాషణే నైతత్కర్తవ్యమ్ ॥

❖ అస్తశ్వమ్ ॥ ౧౪ ॥ అస్తశ్చాండాలమ్ ॥ ౧౫ ॥ ❖

అంతశ్వవో యత్రాగ్రామే తత్రనాధ్యయం । ఏతేనాంతశ్చాండా
లమితి వ్యాఖ్యాతమ్ । చండాలఏవ చాండాలః । ఉభయత్ర ప్రథ
మాసప్రవృత్తే, అవ్యయాభావో వా విధక్త్యర్థేద్రష్టవ్యః ॥

❖ అభినిహ్నతానాంతు సీమ్నస్సన్ధ్యాయః ॥ ౧౬ ❖
యదాతు శవాగ్రామసీమ్నభినిర్హతాభవంతితదాతత్త్రానధ్యాయః

❖ సందశన్ నెచారణ్యే ॥ ౧౭ ॥ ❖

అరణ్యేచ యావతిప్రదేశే శవశ్చాండాలో వా దృశ్యతే తావ
త్సన్ధ్యాయః ॥

❖ తదహరాగతేషుచ గ్రామంబాహ్యేషు ॥ ౧౮ ॥ ❖

బాహ్యేఉగ్రనిషాదాదయః పరిపంథినః । తేషుచ గ్రామమాగతే
షు తదహరసన్ధ్యాయః । తస్మిన్నహని నాధ్యేతవ్యమ్ ॥

❖ అపిసత్సు ॥ ౧౯ ॥ ❖

యేవిద్యాచారిత్వాదిభిర్వహంతస్సంతస్తేషుచ గ్రామమాగతేషు
తదహరసన్ధ్యాయః ॥

❖ సంధావను స్తనితేరాత్రిమ్ ॥ ౨౦ ॥ ❖

సంధిస్సంధ్యా । తస్మిన్ సంధావను స్తనితే మేఘగర్జితేనతి రా
త్రిమసన్ధ్యాయః సర్వాంరాత్రిం నాధీయాత । వషణ్ణావిడమ్ ।

అన్యస్తిన్నధికం వక్ష్యతి ॥

—..స్వప్నపర్యాంతం విద్యుతి ॥౨౦॥..—

స్వప్నపర్యాంతమ్ । అంత్యోద్యమః ఉపాన్త్యాహృత్సః । విపర్యాసశ్చాందసః, అపపాఠోవా । సంధావిద్యుతి సత్త్వాం స్వప్నపర్యంతాం రాత్రిమనధ్యాయః, నసర్వామ్ । స్వప్నపర్యంతారాత్రిః ప్రహరావశిష్టా

ఏవం సాయంసంధ్యాయాముక్తమ్ । ప్రాతస్సంధ్యాయామాహం

—.. ఉపవృషం యావతా వా కృష్ణాగ్రోహిణీ

మితి శమ్యప్రాసాద్విజానీయాదేతస్త్రిన్కాలేవి

ద్యోతమానే సప్రదోషమహరనధ్యాయః ॥౨౧॥..—

ఉషస్సమిపే ఉపవృషమ్ । తత్ప్రాపివిద్యోతమానే విద్యుతి సత్త్వామపరేద్యుస్సప్రదోషమహరనధ్యాయః । ప్రదోషాదూర్ధ్వం రాత్రావధ్యాయం । యావతావాకాలేన శమ్యప్రాసాదర్వాగవస్థితాం గాంకృష్ణామితి వారోహిణీమితి వావిజానీయాత్, ఏతస్త్రికాలే ఉపవృషం విద్యోతమాన ఇత్యన్వయః । రోహిణీ గౌరవణాత్ । ఇతిశబ్దప్రయోగే ద్వితీయాప్రయజ్యతే । తత్ప్రాన్వయప్రకారశ్చింత్యః ॥

—..దప్రాపరరాత్రైస్తనయిత్తునా ॥౨౨॥..—

రాత్రైస్తృతీయోధాగస్సర్వోపరరాత్రః । తస్యైత్రధావిభక్తస్యాహ్యంకౌమహారాత్రః, అంత్యోదహృః । తస్త్విన్ద్యోపరరాత్రైస్తనయిత్తునా నిమిలైన సప్రదోషమహరనధ్యాయః ॥

—..ఉర్ధ్వమథరాత్రాదిత్యేకే ॥౨౩॥..—

అథరాత్రామాధ్వం సనిలై సప్రదోషమహరనధ్యాయ ఇత్యేక మన్యంలై స్వపక్షస్తుదహృషివేతి ॥

—..గవాంచావరోధే ॥౨౪॥..—

దస్యప్రభృతిభిరవధ్ధాసుగోష తావంతం కాలమనధ్యాయః ।

౬౦ త్రిహరదత్తకృతౌజ్జ్వలఖ్యవ్యాఖ్యానహేతే.

అవరోధోగ్రామాన్ని గ్రహమననిరోధః||

అవరోధానాంచయావతావాహస్యంతే || ౨౩ ||

వధాహాణాం చౌరాదీనాముపరోధే యావతాకాలేన లెహస్య
నే తావంతం కాలమనధ్యాయః ||

అవరోధానాం పశూనాం నాధీయాత || ౨౪ ||

హస్త్యశాపదీనాం పశూనాం పృష్ఠాపూర్వాధీయాత

అహోరాత్రావమావాస్యాసు || ౨౫ ||

అమావాస్యాను ద్వావహోరాత్రౌ నాధీయాత | తాసుచ సూ
ర్యేద్యుత్పత్తుడేశీమచ | తథాచమనుః—

‘ అమావాస్యా చతుర్దశ్యోః పౌర్ణమాస్యష్టకాసుచ | ఇతి ’||

ఇతి సమక్షం దుఃస్థితి

చాతుర్మాసీమచ || ౧ ||

చతుర్మాసేషు భవాత్పాతుర్మాస్యః | సంక్షేపాతిస్మృతౌ
పౌర్ణమాసీనాం, యాసుచాతుర్మాస్యానిక్రియంతే | కాఃపునస్తాః ?
ఫాల్గున్యాషాఢీకాతికన్యః | చాతుర్మాస్యోయజ్ఞః | ‘ తత్రభవః
ఇతి వతమానై ‘ సంజ్ఞాయామత్ ‘ ఇత్యేవ త్యయః | తాసుచ
చాతుర్మాసీమసూర్యవద్ద్వావహోరాత్రావధ్యాయః | గౌతమస్తు స్వశ
బేనాహ ‘ కాతికీఫాల్గున్యాషాఢీపౌర్ణమాసీ ‘ ౧ ఇతి | పౌర్ణ
మాస్యంతరే ప్రతిపత్తుచ శాస్త్రాంతర వదనాదనధ్యాయః, యథాహాశ
నా ‘ వర్షణీతిహాసవజితానాం విద్యానా మనధ్యాయః ‘ ౨ ఇతి,
‘ ప్రతిపత్తునచిన్తయెత్ ‘ ఇతిచ | ఏవంచతుర్దశీమాత్రస్యవజ్జనై
శాస్త్రాన్తరంమూలం * || తత్రయాజ్ఞవల్క్యః

పంచదశ్యంచతుర్దశ్యమష్టమ్యం రాహుసూతకే |

౧ గౌ-ధ- ౧౬-౩౨. ౨ ఉ-౩-౨౫. (ముద్రితే ఔశానసకోశేష
ద్యహాపమిదంవచనమ్.) * ఘ-ధ-తరంమృగ్యమ్.

ఋతుసంధిమఘక్వాచ శ్యాద్ధికంప్రతిగృహ్యచ ౧॥

వివరము వై గురుషవప్తాకృతౌపాకరణ ఇతి త్రయహః ॥౨॥

విరమాముత్సజనం, తదేవవైరమణం, తస్మిన్ వైరమణే । ప్ర
ధమాంతపాతే సప్తమ్యథే ప్రధమా । గురుషు శ్వశురాదిషు, సం
స్థితేష్వితి ప్రకరణాదవ్యతే । అప్తకేవాప్తకృమ్ । సావధేఃప్యథా । ఆ
దాప్రాప్తావృద్ధిమణ్యేకృతా । ఉపాకరణమేవాపాకరణమ్ । ఏత్
షు నిమిత్తేషు త్రయహంత్యయనరహితాః । తత్ర గురుషుమరణాదినా
దారభ్య త్రయహః, ఇతరేషుతుపూర్వేద్యురవరేద్యుస్తస్తింశ్చదినే నా
ధీయాత । తత్ర శాతమః—‘ తిస్రాష్టకాస్త్రిరాత్రమ్ ’.....‘ అ
భితౌవాషిికమ్ ’ ౨ ఇతి । ఉపాకరణాదూర్ధ్వం ప్రాగుత్సజన్
నాద్యదధ్యయనం తద్వాషిికమ్, తదభితస్తస్యాదావంతేచ యత్క
మక్రియతే తత్రా పి త్రిరాత్రమిత్యథః ఉశనసాచ వ్యక్తము
క్తమ్—‘ ఉపాకమణిహృత్సగే త్రిరాత్రక్షణం స్మృతమ్ ’ ఇతి ।

వివరము తథాసమ్బద్ధే హజాతిషు ॥౩॥

సన్నికృష్టాయెజ్ఞాతయః ధ్యాతృతత్పుశ్యపిశ్చివ్యాదయః లెవ్వపిమృతమ
తథా త్రయహమనధ్యాయః । బ్రహ్మచారిణోవిధిరయం । ఆశౌచవతాం
తు యావదాశౌచమనధ్యాయః శాస్తాగ్నింతరసిద్ధః । తత్రమనుః—

ఉభయత్రదశాహసి కులస్యాన్నంసభుజ్యతే ।

దానంప్రతిగృహోహోమః సావధ్యాయశ్చనివర్తతే॥

ఉభయత్ర, జననే మరణేచ ॥

—మాతరిపితర్యాచార్య ఇతి ద్వాదశాహః ॥౪॥

మాత్రాదిషుమృతేషు ద్వాదశాహమనధ్యాయః । అయంవిధిః గృ
హస్థానామపి । కెచిదాశౌచమపి తావంతం కాలమిచ్ఛంతి । నేతివ
యమ్, అనధ్యాయప్రకరణాత్ ॥

౬౨ తుహరద త్తకృతాజ్ఞానీలాభ్యావ్యాఖ్యానసహిత

తమ వాదకస్పర్శసంతాపంతంకాలమ్ ॥౫॥

మూత్రాదిషష్టినికం—తావంతంకాలం అహరహస్సాన్ననమపి కార్యం, నకవలమనధ్యాయః ॥

—అనుభావినాంచ పరివాపనమ్ ॥౬॥ —

అనుపశ్చాద్భూతా జాతాఅనుభావినః మృతాపెక్షయా౨వరవయసః, తెషాంపరివాపనమపి భవతి కేశానాం । కృత్యచః ' ఇతి ప్రాప్తస్య ఐత్యస్య ' శైర్విభాషా ' ఇతివికల్పః । అన్యేతు—శావందుః ఖమనుభవతా సర్వేషాం పరివాపనమిచ్ఛంతి । అపరలహ—అనుభావినః ఉదకాహారః, తెషాంమరణే పరివాపనమితి ॥

శ్రీసనమావృత్తా వపరన్నస్యత్రవిహారాదిత్యైకే ॥౭॥

విహారోయజ్ఞదీక్షా, తతోన్యత్రసనమావృత్తావపరన్నిత్యేకే వస్యంతే । స్వమతంతువపరన్నేచేతి ॥

తత్రవపనస్యా మంగళత్వంగుణవిధినా పరిహారంచ వక్తుం బ్రహ్మణముదాహరతి ॥

—అథాపిబ్రాహ్మణం । రిక్తోవాపిషో౨నపిహి

తాయన్తుండస్తస్యేతదపిధానం యచ్ఛిఖేతి ॥౮॥

రిక్తోస్తశ్శూన్యోస్థుటాదిః । సాయమనపిహితః పిధానరహితోయాదృశః తాదృశవిషయన్తుండోనామ । తస్య రిక్తస్యాపిధానమేతలోయచ్ఛిఖానామ । అనేన చైతద్దశితం—నిషేధశాస్త్రం సహశిఖయావపనప్రతిషేధ పరమితి ॥

కథుంతహిసత్రైమ ' శిఖామనుప్రవపంతయుడ్యే ' ౧ ఇతి వచనమ్ ? తస్యబలీయస్త్వాదిత్యాహ—

శ్రీసత్రైమతువదనాద్వపనగ్ శిఖాయాః ॥౯॥

స్పష్టమ్ ॥

అచార్యేనహారాత్రానిత్యేకే ॥౧౦॥

అచార్యసంస్థితే తీర్థహారాత్రానధ్యయనం వజ్రయేదిత్యేకే మ
న్యంతే । నవక్షస్తుద్వాదశాహః పూర్వోక్తః ॥

శ్రోత్రియసంస్థాయామపరిసవత్సరాయామేకాం ॥౧౧॥

శ్రోత్రియం వక్ష్యతి ౧ । తస్యసంస్థాయామపరి పూర్ణసంవత్స
రాయాం శ్రుతాయామేకాం రాత్రిమేకమహారాత్రమనధ్యాయః ।
అత్రసంస్థాశ్రవణాద్ధుర్వాదిషష్ఠి సేవనిమిత్తమనధ్యాయస్య ॥

అత్రసంవత్సరాయామేకాం ॥౧౨॥

ఏకేతు సవత్సరాయామరణ ఏవానంతరోక్తమనధ్యాయమిచ్ఛంతి,
నశ్రోత్రియసామాన్యమరణే ॥

శ్రోత్రియాభ్యామేధిజాగ్రం సమానాధీయా

నావానుజ్ఞాప్యాధీయాత ॥ ౧౩॥

శ్రోత్రియాభ్యామే అధ్యేతుకామోధీయానశ్చ తమనుజ్ఞాప్యాధీయాత

అధ్యాపయేద్వా ॥౧౪॥

అధ్యాపయితుకామోధ్యాపయన్వేతి, ప్రకరణాద్గమ్యతే । సాహ
శ్రోత్రియమధ్యాగతం అనుజ్ఞాప్యాధ్యాపయేదితి ॥

శ్రోత్రియసన్నిధౌచాధీహితోఇత్యుక్తాధీయాత ॥౧౫॥

ధారణాధ్యయనంపారాయణాధ్యయనం వా కుర్వీత్ గురౌసన్ని
హితేనతి అధీహితోఇత్యుక్తాధీయాత ॥

అధ్యాపయేద్వా ॥ ౧౬॥

అధ్యాపయన్నపి గురౌసన్నిహితే ఏవమేవాక్త్యాధ్యాపయేత్ ॥

ఉభయతడపసంగ్రహణమధిజాగ్రంసమానస్యచాధీత్యచ ॥

ఉభయశ్రాధ్యయనస్యాదావంతేచ ఉపసంగ్రహణం కర్తవ్యమ్, అ
త్యేతుకామస్యాదావధీత్యచాంతే ॥

ఋహరద త్తకృతాజ్జ్వలాభ్యవ్యాఖ్యాసహితే

అధీయానేమవాయత్రాన్యోవ్యవేయాదేతమేవ

శబముత్సృజ్యోధీయాత ॥౧౮॥

బహువచనమతంత్రం । అధీయానేమవాయత్రాన్యో వ్యవేయా
త్ అంతరాఽఽగచ్ఛత్, తత్రాపి ' అధీహిభా ' ఇత్యేతమేవ శబ్ద
ముత్సృజ్యోచ్యార్యాధీయాత । పృత్యేకముపదేశాదేకవచనమ్ । అ
ధీయారే ॥

అప్యగదాభనాదాస్సలావృత్యేకస్మకోలూక శబ్దా

స్సర్వేవాదితశబ్దారోదనగీతసామశబ్దాశ్చ ॥౧౯॥

శునాగదాభానాంచ బహూనాం నాదాః, బహువచననిదేశా
త్ । సలావృక్తి వృకజాతానవాంతరభేదః, కోష్ఠీకృత్యేనే । లింగస్యావి
వక్షితత్వాత్పుంసోపి గ్రహణం । ' ఇంద్రోయతీంతస్సాలావృకేభ్యః ౧
ఇత్యాదౌ దశానాత్, సర్వత్రాదిమస్సర్వరోదీఘః । నవివాయం వి
కృతః ప్రయుక్తః । ఏకస్యకః ఏకచరస్సగౌళః । ఉలూకోదివాభీ
తః । ఏతేషాంచ శబ్దాః । వాదితాని వాదిత్యాణి వీణామృదంగా
దీని । లేషాంచ సర్వశబ్దాః రోదనశబ్దగీతశబ్దాస్సామశబ్దాశ్చ, ఏతే
శూయమాణానధ్యాయస్య హేతవః ॥

అశాఖాంతరే చ సామ్నామనధ్యాయః ॥౨౦॥

పేదాంతరస్య సకాశే సామనాభ్యేయమ్, ' గీతిషు సామాఖ్యా ' ౨
తవ్యోగాద్వేదవచన స్సామశబ్దఇత్యనే ॥

సర్వేషామశబ్దకర్మసు యత్రనగ్ంస్యభ్యేరే ॥౨౧॥

ఆకోశపరిహాసాదిషు సర్వేషామశబ్దకర్మసు అనధ్యాయః, య
త్యాధ్యయనశబేన తే సంస్కభ్యేరే ॥

అభిధానయితావస్థాస్తమ్ ॥౨౨॥

భదానంవచనం, తత్కృతావస్థాస్తాంతం యావన్నాధీయాత ॥

ఊమదాపస్తమ్మధర్మసూత్రేఁగ-ప్రశ్నే ౧౦౪౦ఁడః

౬౫

అథై సర్పిర్వాప్రాశ్య ॥౨౩॥

అథవాసర్పిః ప్రాశ్యాధీయాత ॥

—సూతిగంధః ॥౨౪॥—

దుగంధః । సచోపలభ్యమానోనధ్యాయశేతుః ॥

అథై సూక్తంచాత్మసంయుక్తమ్ ॥౨౫॥

యత్పక్షం కాలపాకేనాప్లం జాతం తచ్ఛూక్తం । తద్యావదాత్మ
సంయుక్తం సోపదరస్థమజ్ఞానం, యావత్తదనుగుణఉద్ధారోవా, తా
వదనధ్యాయశేతుః ॥

అథై ప్రహపేచభుక్త్యా ॥౨౬॥

నాధీయాలైతి శిషః । లెనాధీతైవధుంజితః॥

అథై ప్రోదకయోశ్చపాణ్యోః ॥౨౭॥

భుక్త్యైవ । భుక్త్యామావత్ప్రోదకౌ పాణీతద్రాతావన్నా
ధీయాత । కెచిద్భుక్త్యైతి నానువతయతి ॥

అథై ప్రేతసంశ్చింతంచాన్నంభుక్త్యా సప్రదోషమహారనధ్యాయః

యోమృశాసపిండికృతస్సప్రేతః । తదుద్దేశేనదత్తమన్నంభుక్త్యాస
ప్రదోషమహర్నాధీయాత । ప్రదోషాదూర్ధ్వంసహాషః । అత్రమమః
యావదేకానుదిష్టస్య గన్ధాలపశ్చతిష్ఠతి ।

విప్రస్యవిదుషోదేశే తావద్భిక్షానకీర్తయేత్ ౧ । ఇతి ॥

అథై ఆచవిపాకాల్ ॥ ౨౮॥

యదితావతా కాలనతదన్నం జీణం వివక్షిం సభవతి తతశ్చావి
పాకాత్తస్యనాధీయాత ॥

అథై అశ్వాద్దేన తు పర్యవదధ్యాత్ ॥౩౦॥

జీణేఅజీణేచ తస్మిన్ అశ్వాద్దేనాన్నేన పర్యవదధ్యాత్ । త
సోపర్యశ్వాద్ధమన్నం భుంజీతేతుక్తం భవతి । కెచిల్ — అశ్వాద్దేనే

శ్రీహరదత్తకృతాంజలివ్యాఖ్యానము

తివచ నాత్పూర్వత్రాపి పేతాన్న మితి శాస్త్రమార్గవివక్షితం మనన్యై॥

శ్రీకృష్ణతిదశమఃఖండః. శ్రీకృష్ణ

శ్రీకృష్ణాపకరణచామత్మకస్య॥౨॥ శ్రీరామ

కాండోపాకరణం కాండవృత్తాదేశనం । తిస్తిన్నహస్యమాత్మక
స్యాన్నం భుక్తావసప్రదోషమహరనధ్యాయః । అపరతహ—భుక్తే
తి నానువతతే । తథాహ త్రరతి భుక్తాగ్రహణం । కాండోపాకర
ణే నిమిత్తైమాత్మకస్య మాణషకస్య సప్రదోషమహరనధ్యాయఇతి ।
ఏతేనా త్రరం వ్యాఖ్యాతమ్ ॥

శ్రీకాండసమాపనోవాపిత్వకస్య ॥౨॥ శ్రీకాండ

కాండసమాపనంవ్రతవిసగ్గః ॥

శ్రీమనుష్యపక్యతీనాంచ దేవానాం యజ్ఞధుక్తైశ్చైకే ॥౩॥

యెమనుష్యాపూతాన్ ప్రకృత్యైన తపనాదేవాస్సృచన్నాస్తే మను
ష్యపశ్యతయోదెవాః, నందీశ్వరుమారాం దయః । లెహంయజ్ఞే
తత్ప్రిత్యథేబ్రాహ్మణభోజినే ధుక్తాన్ సప్రదోషమహారణధ్యాయజ
త్యేకే మన్యంతే! మనుష్యముఖేషు ౨ దెవేషిజ్యమానోషిత్వన్య
జ్ఞైరపర్జ్యసిత్వైస్తంతులే రామమాగ్ంసేనచనానధ్యాయః ॥౩॥

‘ పృథ్వీసంక్లృప్తమ్ ’ 3 ఇతిస్యాపవాదః । పర్యపితారాత్యంతరి
తాః । హ్యుపగ్రాగ్నిహితేషు తండులేషు అద్యపక్వా భుజ్యమానా
నానధ్యాయః । తథామమాసేనతిదహభక్షితేనాపినానధ్యాయః ।
పర్యపితేనేత్యన్యైః । పర్యపితైరితి వచనాత్తదహభుక్తేస్సప్రదో
షమహరనధ్యాయః ॥

❧ తిథౌష.పివనస్పతిమూలస్థలైః ||౫|| ❧

ఓషధిగ్రహణేన వీరుధోపి గృహ్యంతే । వనస్పతిగ్రహణేనాపివృక్షమాత్రిమ్ । తేషాం మూలైస్సురణకందాదిభిః ఫలైశ్చామ్రాదిభిః

త్రిమహాపస్తంబధర్మసూత్రే-నిష్కశ్చే ౧౧౪౦ఁడు: ౬౭

పక్షైర్వరపక్ష్యైశ్చ తదహభక్ష్యైరపినానధ్యాయః పర్యపి తేనేత్యన్యైః॥

అష్టైశ్చ యత్క్రొడముపాకుర్వీత యస్య చానువాక్యం

ర్వీత స తత్తదహరథీయాత ॥౬॥

యస్మిన్నహని యత్క్రొడముపాకృతం స తత్తదహరథీయాత । త
థా శ్రావణం పౌర్ణమాస్యాముపాకృత్య ప్రశస్తేహరంతరే యస్య
కాండస్యానువాక్యమధ్యేతుమారమ్భం కుర్వీత, స తత్తదహరథీయాత
అహరిత్యహోరాత్రపలక్షణం ॥

అష్టైశ్చ ఉపాకరణసమాపనయో స్థ పారాయణస్య తాంవిద్యామ్॥౭॥

అనేకవేదాధ్యాయైరైకస్య వేదస్య పారాయణం కురుతే, త
దాతస్య పారాయణస్యయే ఉపాకరణోత్సజన్తే తయోః కృతయో
స్తాం విద్యాంతదహరార్థీయాత । ఏతద్వెన్జ్ఞాపకం పారాయణస్యా
ప్రపాకరణోత్సజన్తే భవతి ఇతి । ‘తాంవిద్యా’ ఇతి వచనాద్విద్యా
స్తరాధ్యయన్తే స దోషః ॥

అష్టైశ్చ వాయుఘోషవాన్భూమా వా శృణుసంవాహం

వవతి వాయుత్పిధారాః ప్రసవేత్ ॥౮॥

ఘోషవాన్భూణశ్రావః । భూమాపవస్థితాని శృణోనిసంవాహతి ఉ
త్తిప్య గమయతీతి శృణుసంవాహః । వవతి వామేఘేధారాః ప్రస
వేత్ విక్షిపేత్ । యత్యదేశే ఏనంవిధో వాయుప్రత్యతావంతం కా
లం నాథీయాత । అత్యమనుః—

‘కణశ్యపేనిలేరాత్రైదివాపాసుసమూహనై’ ౧ । ఇతి ॥

ఉత్తరేనూత్రేనిగదసిద్ధే—

అష్టైశ్చ గ్రామారణ్యయోశ్చ సర్థౌ ॥ ౯॥

అష్టైశ్చ మహాపథేచ ॥ ౧౦॥

౧ ‘పర్యపి తేనేత్యన్యై’ ఇతి కేమచిత్కౌశేమ స.

౨ మనుస్మృ-౪-౧౦౨.

౧౨ త్రిహరదత్తకృత్ జ్ఞానలాభ్యవ్యాఖ్యానహితే.

విప్రప్రసాదసమధ్యయనం తదహః ॥౧౧॥

యదాసహధీయానెషు కేచిత్కారణవశాద్విప్రవసేయుః, కేచిచ్ఛా
చార్యేణ సంగతాః, తదాసమధ్యయనం సహధీయమానం ప్రదేశం త
దహర్నాధీయాత । విప్రప్రసాదానాం యదహః పునఃమేళనం తద
హర్నాధీయతెత్యన్యే ॥

స్తేష్వరికమణుచ ॥౧౨॥

నాధీయాతెత్యేవ ॥

తత్రాదాహరణమ్—

యథాపాదప్రక్షాళనాత్సాధనానులేపనాణీతి ॥౧౩॥

ణత్ప్రమాక స్థికమ్, అపపాఠోవా ॥

తావంతంకాలం నాధీయాతాధ్యాపయేద్వా ॥౧౪॥

తేషుస్తేష్వరికమణు తావంతా కాలమధ్యయనమధ్యాపనంచవర్జయేత్

సన్ధ్యోః ॥౧౫॥

‘సన్ధ్యోతిష్యాజ్యోతిషోదశానాత్’ ౨ । ఉభేసన్ధ్యేతయోస్తావ
స్తం కాలం నాధీయాతాధ్యాపయేద్వా । ఏవము త్రరత్రాప్యనువృత్తిః ॥

ఉ త్రరూత్రేనిగదసిద్ధే—

తథావృక్షమారూఢః ॥౧౬॥

అపుచావగాఢః ॥౧౭॥

కంచాపావృతే ॥౧౮॥

వివృతద్వారమపావృతమ్తత్రనక్తంనాధీయాత ॥

౧౫, ౧౬, లేపనానీతి. య—అనలెఖనానీతి.

౨ ౧౫, ౧౬-౧౧. ‘సన్ధ్యోతిషికాలే సమరభ్య ఆజ్యోతిషో దర్శ
నాత్ జ్యోతిరంతరదర్శనాత్ । ప్రాతర్నక్షత్రజ్యోతిరాగభ్య ఆనూర్య
జ్యోతిరదశానాత్ సాయమాదిత్యజ్యోతిరాగభ్య ఆనక్షత్రజ్యోతిరదశా
నాత్ ఇతి’ ఇతి మితాక్షరీ.

అపరిమితావాచాపితే || ౧౯ ||

సంవృతద్వారమపిహితమ్ । తత్ప్రదివానాధీయాత ॥

అపరిమితమనువాకాధ్యయనమాషాఢవాసంతికయోః || ౨౦ ||

వాసంతికోవసంతోత్పన్నః, సచైత్యే మాసిశుక్లత్రయోదశ్యాంభవతి
ఆషాఢశబ్దేనాపి తస్మిన్నాసే క్రియమాణస్తాదృశః కశ్చిదింద్రోత్పవా
దిర్వివక్షితః । తయోస్తదహరనువాకాధ్యయన మవిహితమ్ । అనునా
కగృహణాన్నూన్యనైవ దోషః । అపరఆహ—అనువాకగృహణాం
స్తంత్రద్వాహ్లాదయో రేవ పృతిషెథోనాంగానామితి ॥

తస్యనిత్యప్రశ్నస్య చావిధినా || ౨౧ ||

నిత్యంప్రశ్నాధ్యయనం యత్రసనిత్యప్రశ్నోబ్రహ్మయజ్ఞః । తస్య
చావిధినా వక్ష్యమాణేన ప్రకారేణ వినానువాకాధ్యయనమవిహితమ్
యద్యపినిత్యం బ్రహ్మయజ్ఞాధ్యయనం, తథాపి కేనచిదప్యంగేన వినాన
కతావ్యమ్ । తేనవి స్మృత్య ప్రాతరాశేకృతే ప్రాయశ్చిత్తమేవ,నబ్ర
యజ్ఞః । మనుః—

వేదోదితానాం నిత్యానాంకమణాం సమతిక్రమే ।

స్నాతకవ్రతలోపేచ ప్రాయశ్చిత్తమభోజనం ॥ ఇతి ॥

తస్యనిత్యవిధిః || ౨౨ ||

తస్యనిత్యప్రశ్నస్య విధిర్వక్ష్యతే ॥

అకృతప్రాతరాశుడకాంతం గత్వా ప్రయత
శ్శుచౌ దేశేధీయాత యథాధ్యాయముత్సృజన్వాచా || ౨౩ ||

అకృతప్రాతరాశః అకృతదివాభాజనః । ఉడకాంత ముడకసమీ
పం గత్వా । ప్రయతస్సానమాజనాదినా శుద్ధశ్శుచౌదేశేప్రా
చ్యాముదీచ్యాం వా దిశ్యచిదిదర్శేధీయాత యథాధ్యాయం యథా

౧ ' న్యూనే ' ఇత్యాదిః ' గృహణాత్ ' ఇత్యంతోగ్రన్థః క
మచిత్కౌశేమ స. ౨ మను స్మృతి, ౧౧, ౨౦౪.

పాఠమనుషంగరహితం । ఉత్పజ్జ, ఆదిత ఆరభ్య ప్రథమాదిష్వహ
స్ససిధీతం ద్వితీయాదిష్వహస్సాత్పజ్జతతిః పరమధీయాత । వా
చాఉచ్చేరిత్యథః ॥

శ్లో మనసాచానధ్యాయే ॥ ౨౪ ॥ శ్లో

అనధ్యాయేచ మనసాధీయాత నిత్యసాన్విధ్యాయమ్ ॥

— విద్యుతిచాభ్యగ్రాయాగ్ం స్తనయిత్వాచ

ప్రాయత్యైత్రతాన్వేనీహారేచమానసంపరిచక్షతే ॥ ౨౫ ॥ —

విద్యుత్సభ్యగ్రాయామవిత్తాయామ్ । స్తనయిత్వాచాభ్యగ్రా
ప్రాయత్యై ఆత్మనోఽశువిధావేప్రేతాన్నేచఘక్తే । నీహారోహిమా
నీ-త స్తిశ్చవత్తమానె । మానసమనంతరొక్త మగ్రయసం పరిచక్ష
తే వజ్రయంతి ॥

శ్లో శ్వాధ్ధభోజనవీవ్రేకే ॥ ౨౬ ॥ శ్లో

ఏకేత్వాచార్యాశ్చాధ్ధభోజనవీవమానసంపరిచక్షతే, నవిద్యుదాదిహ

శ్లో విద్యుత్స్ననయిత్తువృష్టిశాచపతాయతగ్రస్మి

పతేయస్త్రయహామనధ్యాయః ॥ ౨౭ ॥ శ్లో

అపతా, య స్కిదేకే యోవషకాలస్తాన్యస్తత్రాపతుః
తత్రయది విద్యుదాదయస్సన్నిపతేయస్సముదితాస్సన్యస్తదా తస్య
హామనధ్యాయః ॥

శ్లో యావత్సూమివృష్టదకేత్యేకే ॥ ౨౮ ॥ శ్లో

యావత్తా కాలేన భూమిర్విగతాదకాభవతి తావంతం కాలమన
ధ్యాయఇత్యేక మన్యంతే ॥

శ్లో ఏకేన దావధ్యాం వైతేషామాకాలం ॥ ౨౯ ॥ శ్లో

ఏతేషాం విద్యుదాదీనాం మధ్యేకేన దావధ్యాం వా యోగే ఆ
కాలమనధ్యాయః, అపరేద్యురా తస్య కాలస్యప్రాప్తేరిత్యథః ॥

శ్లో సూర్యాచంద్రమసాగ్రహణేభూమిచలేఽపస్వా

త్రుమచాపస్తమ్భధర్మనూత్రైగ-ప్రశ్నైగంఖండః 20
 నడల్కాయామగ్నూత్పతే చ సర్వాసాంవిద్యానా
 గ్ంసార్వకాలికమాకాలమ్ ||30||

నూర్యాచంద్రమసారితి వచనం బృహస్పత్యాదిని వృత్త్యథేమ్!
 ధూమిదలధూమికమ్మే । అపస్వానెనిఘాతే । డల్కాయాముల్కా
 పాతే । అగ్నూత్పతే గ్రామాదిదాపే । ఏతేమనిమిత్రైమ సర్వా
 సాం విద్యానాం—

అంగానివెదాశ్చత్వారోమీమాంసా న్యాయవిస్తరః ।

పురాణంధర్మశాస్త్రంచ విద్యాప్యేతాశ్చతుర్దశః॥

ఇత్యుక్తానాం సార్వకాలికమృతౌ చాపతౌ చాకాలమనధ్యాయః ।
 సర్వాసామితి వచనాదన్యత్ర వెదానామేవ ప్రతిషేధః । అంగానా
 మపీత్య న్యే ॥

— అభింఛాపతౌ నూర్యాచంద్రమసాఃపరి

వేషఇంద్రధనుః ప్రతిసూర్యమత్స్యశ్చవాలే పూ

తిగంధేనిహరేచ సర్వేష్వైతేమ తావత్కాలం॥31||

అపతావభిం దృశ్యమానం యావద్దృశ్యతే తావత్కాలమనధ్యా
 యః । ఏవంపరివేషాదిషష్టి యోజ్యమ్ । అత్రాపి బృహన్వి
 త్యాదిపరివేషే నదోషః । ఇంద్రధనుః పృసిద్ధం । సూర్యనమిపెతదా
 కృతిః ప్రతిసూర్యః । మత్స్యః పుద్భవన్నక్షత్రమ్ । నమాహరద్వం
 ద్వైధాండసాలింగవ్యత్యయః । సర్వేష్వైతేమ వాతాదిమచ త్రిమతా
 వత్కాలమనధ్యాయః । వాతే ఘోషవతి । పూతిగంధేదుగేధే । నీ
 హరే హిచూన్యాం । వాతాదిగ్రహణం పూర్వోక్తానాం శ్వగదభా
 దీనాముపలక్షణార్థమ్ । పునరిహవచనం తావత్కాలమితి విధాతుం
 అత్రైవ శ్వగదభాది గ్రహణై కతేవ్యేపూర్వత్రపాఠస్య చింత్యం
 ప్రయోజనమ్ ।

— ముహూతంవిరతేవాలే ||32||

౨   ముహురద త్రకృతౌజ్జ్వలాభ్యవ్యాఖ్యానహితే

వాతే ఘోషనతి విరతేపి ముహూర్తమాత్రమనధ్యాయః । దేవీ
గాడికేముహూర్తః ॥

సలావృక్కామేకస్యకఇతినస్పష్టపర్యాఽస్తంకృతి

తావత్కాలమిత్యస్యాపవాదోయమ్ । సలావృక్కేకస్యకశబ్దావ్యా
ఖ్యాతౌ ౧ ॥

ఇత్యనక్తంచారణ్యేనగ్నానహిరణ్యేవా॥౩౪॥

రాత్రావగ్నివజ్జితేహిరణ్యవజ్జితేవారణ్యే నాధీయాత ॥

ఇత్యుచననూక్తంచాపతౌఁఛందసౌనాధీయాత ॥౩౫॥

ఉత్పజ్జనాదూర్ధ్వముపాకరణౌదర్వాగపతుః । తత్ప్రభందసౌ
సనూక్తమంశమపూర్వం నాధీయాత, గృహణౌధ్యయనమపతౌఁన
కతఃవ్యమ్ । యద్యపి “ తైష్యాం పౌణణమాస్యాం రౌహిణ్యాంవావి
రమేత్ ” అ ఇత్యుక్తం, తథాపి, కియంతం కాలం తద్విరమణం ? క
స్తాదధ్యయనాత్ ? ఇత్యపేక్షాయాముచ్యతే — ఏతావంతం కాలం
గృహణౌధ్యయనం నకతఃవ్యమ్ । ధారణౌధ్యయనేతు నదోషః । త
థా ‘ ఛందసః ’ ఇతి వచనాదంగానాం గృహణౌధ్యయనేపినదోషః

— పృథోషేచ ॥౩౬॥—

పృథోషేచాననూక్తమృతావపి నాధీయాత । ‘ మాసంపృథోషే
నాధీయాత ’ ౩ ఇత్యేతత్తుధానౌధ్యయనస్యాపి పృథిషేధాధౌ । అ
పరతిహ—యస్యాంరాత్రౌ ద్వాదశీత్రయోదశీ చ మిశ్రే భవతస్త
స్యాంపృథోషేనాధీయాతాననూక్తమనూక్తంచ । ఋతావపతౌఁచై
షటిచారఇతి ॥

— శ్రీసార్వకాలికమామ్నాతమ్ ॥౩౭॥—

ఆమ్నాతమధీతమ్; తత్సార్వకాలికమపతౌఁ పృథోషేచ సర్వస్మి
న్కాలైః ధ్యేయమ్ ॥

—శ్రియథో క్రమస్యదతః పరిషత్సు ॥౩౩॥ శ్రి—

అతవీవ తస్మాదనధ్యయన ప్రకరణాదనధ్యయన నిమిత్తం పరి
షత్సు మానవాదీను ధర్మశాస్త్రేషు యథోక్తం తథా దృష్టవ్యమ్
తత్రవసిష్ఠః—‘ద్విగ్రహపర్వతప్రపాతేమాపలరుధిరపాంసువషేషావ్
కాలికమ్ ౧’ ఇతి । యమః—

శ్లేష్ఠాతకస్యశల్కల్య వధూకస్య తథాప్యధః ।

కదాచిదపినాధ్యయం కోవిదారకపితృయోః ॥

“సంగ్రామోద్యానదేవతాసమిపెమనాధీయాత ” ॥

ఇత్యేకాదశఃఖండః.

ఇతి త్రిహరదత్తమిశ్రవిరచితాయా మాపస్తమ్బధర్మసూత్ర

వ్యాఖ్యానముజ్జ్వలాఖ్యానాం తృతీయఃపటలః.

—శ్రితపస్సావధ్యాయఇతి బ్రాహ్మణమ్ ॥ ౧ ॥ శ్రి—

యోయన్తిత్యసావధ్యాయస్తతపః, కృచ్ఛాత్రికృచ్ఛృచాందా
యణాదిలక్షణం తపోయావత్ఫలం సాధయతితావత్సాధయతీత్యధః ॥

—శ్రితత్రహూయతే । సయదితిష్ఠన్నాసీన శ్శయా

నావాసావధ్యాయమధీతే తపవీవ తత్తప్యతే తపోహి

సావధ్యాయఇతి ॥౨॥ శ్రి—

తత్రైవ బ్రాహ్మణేసయది తిష్ఠన్నాసీన ఇత్యావత్కల్ప శ్శూ
యతే । తత్ర ‘దధాణాం మహదుపస్తీరోపస్థం కృత్వా పాజా
సిరస్సావధ్యాయమధీయాత ’ ౨ ఇత్యాదిముఖ్యః కల్పబ్రాహ్మణవ
వౌక్తః । ఇహపునరాసీనవచనం యథాకథంచిదాసనాథమ్ । స
ర్వభాష్యధీయానస్తపవీవ తత్తప్యతేఇతి బ్రాహ్మణౌధః । మనురప్యహ
ఆహోవసనఖాగ్రేభ్యః పరమంతస్యతేతపః ।

యస్సగ్రవివిధవిజౌధీలైసావధ్యాయంతక్రితాన్వహమ్ ౩ ఇతి

స్యోగ్వితిస్తేవరం దశయతి ||

ఏవంకర్తుణ్ణయమోనాపద్యతీవాదరణీయశత్రుత్వావకాలేప్యాహ

అథాపివాజసనెయిద్రాహ్మణమ్ । బ్రహ్మయజ్ఞా
హవా ఏష యత్సావధాయస్తస్తేతే వషట్కారా
యత్తనయతి యద్విద్యోతతే యదవస్థాజతి య
దావతోవాతి । తస్మాత్తనయతివిద్యోతమానెవ స్థు
జతి వాలేనా వాయత్సధీయాలైవవషట్కారాణా
మచ్ఛమ్పట్కారాయేతి॥౩॥

అథాపిఅపిచసావధాయోనామయదేషబ్రహ్మయజ్ఞః, బ్రహ్మవేదః తత్సా
ధనోయాగః, యథాదశాపూర్ణమాసాదయః పురోడాశాదిసాధనాః
హవైశబ్దాప్రసిద్ధిద్యోతయతః । తస్య యజ్ఞస్తేతే పక్ష్యమాణాస్తన
నయిత్సావధాయోవషట్కారాః । బహువచన నిర్దేశాద్వషట్కారా
నువషట్కార సావహారాదయస్సర్వే ప్రధానాథాన్ గృహ్యంతే ।
స్తననంపేఘః । విద్యోతనంవిద్యుద్వాన్విపాకః । అవస్థాజః నమ
శనిపాతః, తత్త్ర ' అవస్థాజః ధుర్నిగమ్ ' ఇతిదశనాత్ । వాయ
తీతి ఓవైశోపణేశత్యస్యరూపం । యథాద్రావ, దేశశ్శుభాభవతి త
థావాతీ ౧ త్యధః । యస్మాదేతేవషట్కారాబ్రహ్మయజ్ఞస్య, తస్మాత్
స్తననాదిషవనధాయ నిమిత్తేషా సత్సవ్యధీయాలైవ, నపునరనధాయ
యఇతి నాధీయాలై, బ్రహ్మయజ్ఞం కుర్యాదిత్యధః । కిమథః? వ
షట్కారాణామేతేషామచ్ఛమ్పట్కారాయ అవ్యధాతాయ । తస్య
థావేతేవషట్కారావ్యధాతస్యస్య । తత్తస్య యథాహోత్రావషట్కారై
భవ్యుర్నజహయతాద్యగేతత్సావత్ ॥

అథాపి తస్య శాఖాంతరే వాక్యసమాప్తిః॥౪॥

తస్యవాజసనేయిద్రాహ్మణస్య శాఖాంతరే వాక్యసమాప్తిభవతి

సతావతాపర్యవసానమ్ ॥

తదేవశాఖాంతరం పతతి—

అథ యదివాతో వా వాయాత్ స్తనయే చాన్విదోన్య
 తెతవాస్సు జేదైన్వికాన్వగ్భ మేకం వాయజ రెకంవా
 సామాభివ్యాహ రెమభ్యుర్భవస్సువస్సత్సంతపశ్శ్చిద్ధా
 యాం జహోమితివైతల్ । తెనాహేవాస్తేతదహ
 స్సాన్విధ్యాయ ఉపాత్సాభవతి ॥

అంతే ఇతి శబ్దోఽధ్యాపారతః వ్యః । వాతాదిషు సత్సుపకామ్యచ
మధీయాత ప్రాప్తైప్రదేశే । యజుర్వేదాధ్యయనపికం యజుః । సామ
వేదాధ్యయనపికం సామ । సర్వేషువా వేదేషు భూభువస్సుసరి
త్యాదికం యజురభివ్యాహరేత్, నపునర్యథాపూర్వం ప్రశ్నమాత్త్రం ।
తేనైతావదేవాస్యాభ్యేతు సదమాస్తస్మిన్నహని స్యాధ్యాయ ఉపా
త్తౌ భవతిస్వీకృతాభవతి, అధీతాభవత్యధ్యయః । కేచిత్తు—భూర్భువ
స్సుసరిత్యాదికం బ్రాహ్మణాధాగాధ్యయన విషయం మన్యంతే, న సార్య
తికమ్ ॥

కస్తాత్పునర్వాజసనేయద్బ్రాహ్మణస్యోదాహృతే శాఖాంతరేవాక్య
సమాప్తిరాశ్చీయతే, న పునర్యధాశ్చిత్రామాత్యుగృహ్యతే, తత్రాహ-

శ్రీవివేకానందత్యాగ్యసమయోనావిప్రతిషిద్ధాః॥౬॥శ్రీః

ఏవంసతి ఏవంవాక్యసమాప్తావాక్యైయమాణాయాః, ఆర్యసమయే
న, ఆర్యాశ్శిష్టామనావదయః, లేషాఃసమయోఽప్యవస్థా, లేనావిప్రతి
పద్ధంభవతి । ఇతిరథావిప్రతిపద్ధంస్యాత్ ॥

కథమ్ ?

శ్రీలక్ష్మణానంద్యయోగం హ్యపదితంతిదనధృక

గొంస్వాద్వాజసనేయబ్రాహ్మణం చదవెత్తెత ॥౭॥

ఆర్యాహ్యధ్యాయమనధ్యాయం చొపదిశంతి తదుప దేశనమనధా

కం స్యాత్ యదివాజసనైయబ్రాహ్మణం యథాశ్రుతమవేక్షేతాధ్యతా
ఆహ—అనర్థకమేతదస్తు శృతివిరోధాత్ । తత్రాహ—

అర్చనమయోహ్యగృహ్యమానకారణః॥౮॥

యోయమధ్యానానధ్యానవిషయఆర్జనమయః సతత్యోగించిత్వా
 రణం గృహ్యతే, యథా ' వైసజ్జనహోమీయం వాసాధ్వర్యజే దదా-
 తి ' ఇత్యత్రాగృహ్యమాణకారణశ్చార్జనమయః శ్రుత్యనుమానదావ్
 రణ ప్రమాణం అతావాక్యసమాప్తిరేవ యక్తా ఏనంహివాజసనే
 యద్యాహ్మణస్యాపి నాత్యంతదాహః । అనధ్యాయోపదేశసన్యాసిప్రభూ
 తాభ్యయన విషయతయాధావత్త్వమితి । సూత్రే ' అగృహ్యమానకా-
 రణ ' ఇతి తత్వాధావశ్చాచందసః ॥

కాపునరసా స్మృతిః యాబ్రహ్మయజ్ఞేవ్యసధ్యాయముపదిశతి ? మా
నవేతానద్విపల్యయశ్శూరియతే—

నైత్యకే నా స్త్యనధ్యాయోబ్ధానత్రోహిత త్స్మతమ్ ౧ ఇతి ॥

సామాన్యేనాసన్ధ్యాయోపదేశస్తుబ్రహ్మయజ్ఞాదన్యత్రచరితాధః । త
స్మాత్తాదృశీస్తృతిమృగాగ్నావీపంతహ్యగ్నిహోత్రాదిషన్విమన్త్రాణా
మనన్ధ్యాయః ప్రాప్నోతి । నైత్యాహ—

అక్షరద్యాంప్రత్యరథ్యాయశ్శ్చాయతేనకమయో

గెమంత్తాణమ్ ||౯||

విద్యావేదనమధ్యయనం, తాం ప్రశస్యనధ్యయశ్శూరియతే న పు
నమంత్రాణాం కమయోగే । హేతుః పరిభాషాయాముక్తః ‘ అ
థాంతరత్వాత్ ’ ౨ ఇతి । ఆథాంతరంహికమణిప్రయోగో మ
న్త్రాణాం నపునగ్రహణార్థమధ్యయనమనుష్టేయాథాప్రకాశక త
యా । ఏవంచ పారాయణధ్యయన మధ్యే అనధ్యాయాగమే అధ్య
యనంభవతి న వేతి చింత్యమ్ । ఏవంచద్యౌదిజపేపి ॥

కథః పునరావృతమయః పరమాణం యావతా న తేషా మతీంద్రి
యాథా జ్ఞానం సంభవతీతి ? తత్రాహ—

అథాబ్రాహ్మణోక్తావిధయస్తేషాముత్సన్నాః పాఠాః

ప్రయోగాదనుమీయంతే ॥౧౦॥

విధియంతి ఇతి విధయః కర్మాణి । తె సర్వేషి స్తాతా అపి బ్రా
హ్మణేషేవోక్తాః । నన్విదానీం బ్రాహ్మణాని నాపలభ్యంతే ! నత్యం
తేషాముత్సన్నాః పాఠాః, అభ్యేత్సదాబల్యత్ । కథం తస్మిన్ తేషా
మస్తత్త్వం ? ప్రయోగాదనుమీయంతే । ప్రయోగస్మృతినిబంధన మ
నుష్ఠానం చ, తస్మాద్బ్రాహ్మణాన్యనుమీయం లేమనాన్విదిభిరుపలభ్యానీతి
కథమపరథా స్మరేయరనుష్ఠేయర్వా । సంభవతి చ తేషాంవేదసం
యోగః ॥

అథప్రసంగాదపస్త్యుతిరుద్యతే—

యత్ప్రతిపత్తిరీతి పీత్యపలభ్యతః ప్రవృత్తిర్న తత్రాహ

స్త్రమస్తి ॥ ౧౧ ॥

యత్ప్రతిపత్తిరీతి పీత్యపలభ్యతః ప్రవృత్తిర్న
తత్రాత్సన్నపాఠం శాస్త్రమనుమీయతే, పీతేరేవ ప్రవృత్తిహేతోస్స
మృవాత్ ॥

తతశ్చ—

అథాతదనువర్తమానానరకాయరాధ్యతి ॥ ౧౨ ॥

తద్విధానమనుమిష్టన్నరకాయైవకల్పతే ॥

అథాబ్రాహ్మణోక్తావిధయః ॥౧౩॥

ఏనం స్మృత్యాచారప్రాప్తానాం శ్మృతిమూలత్వము కమ్ । అథేదా
నీ పూర్వబ్రాహ్మణాకావకచిద్విధయో వ్యాఖ్యానం తే తేషా
మపి స్తాతేష్యమప్రవేశాధం । తేనతదతిక్రమే స్తార్థాతిక్రమని
మిత్తమేవ ప్రామత్త్యభవతి ॥

త్రై లోహం మహాయజా మహాపత్రాణీతి సన్ స్తుతిః || ౧౪ ||

త్రైహం నక్షత్రమాణానాం మహాయజ్ఞా ఇతి సంస్తుతిః సావధాన్యబ్రాహ్మణే । మహాసత్రాణీతి చ సంస్తుతిభేదా వతి బృహదార్యకాదౌ । సంస్తుతిగ్రహణేన సన్స్తుతిమాత్రమిదం న నామధేయం ధర్మాతి దేశాధర్మా మితి దశయతి । తేన మహాయజ్ఞేషు సామయాగేషు యే ధర్మా ఉక్తాః ‘న జ్యేష్ఠభారతరమతీత్యసామేన యస్తవ్యమ్’ ఇత్యాదయః, యే చ మహాసత్రస్య గవామయనస్య ధర్మాః ‘ఇష్టప్రథమయైజ్ఞేర్యస్తవ్యం’ ఇత్యాదయః, ఉభయైపి తే వక్ష్యమాణేషు పంచమహాయజ్ఞేషు న భవంతి ॥

కే పునస్తే ? తానాహ—

త్రై లోహరహభూతబలిమనుష్యభ్యోయథాశక్తిదానం || ౧౫ ||

ఇతి దానదశఃఖండః.

—శ్రీదేవేభ్యస్సాస్వహాకార ఆకాష్టాత్పితృభ్యస్సవీధా

కారదపాత్రా త్సావధాన్య ఇతి || ౧౬ || శ్రీ—

వైశ్వదేవేవక్ష్యమాణేన బలిహరణప్రకారేణ భూతైభ్యోఽహరహ ర్భూతబలిదేయః । ఏషభూతయజ్ఞః । మనుష్యేభ్యశ్చ యథాశక్తి దానం కర్తవ్యమ్ । ఏషమనుష్యయజ్ఞః । దేవేభ్యశ్చ సాస్వహాకారేణ ప్రదానమాకాష్టాత్, అశనీయాభావే కాష్టమపి తావద్దేయం వైశ్వదే వాక్తేన ప్రకారేణ । ఏష దేవయజ్ఞః । కేచిదైశ్వర్యదేవాహుతిభ్యః పృథగ్భూతామిమామాహుతిం మన్యంతే, ‘దేవేభ్యస్సాస్వహా’ ఇతి మంత్రమిచ్ఛంతి, ‘దేవయజ్ఞేనయైవ’ ఇతి చ సంకల్పమిచ్ఛంతి । న యంతు నతథేతి గృహ్యవీవాచావామ । కేచిదాహుః ‘ఆకాష్టాత్’ ఇతి వచనాదశనీయాభావేన భోజనలోపేషి యథాకథంచిద్దేవైశ్వదే వం కర్తవ్యం, పురుషసంస్కారతావదితి । అపరత్వశనీయసంస్కార ఇతి వదంతో భోజనలోపే వైశ్వదేవం న కర్తవ్యమితి త్థితాః । ౨

త్వభ్యస్సంధాకారేణ ప్రదానమోదపాత్రాత్, అన్నాద్యభావ ఉ
చాత్రిమపి సంధాకారణాతావద్దేయంపాత్రగ్రహణాత్పహపాత్రేణ
దేయం । ఏషపితృయజ్ఞః । నాన్వధ్యాయః, 'తస్యవిధిః' ఇత్యాభ్యో
క్తోనిత్యసాన్వధ్యాయః । ఏషబ్రహ్మయజ్ఞః ఇతిశబ్దస్సమాప్తౌ, ఇత్యేతే
మహాయజ్ఞాఇతి । సచాయముపదేశక్రమోనుష్ఠాన ఉపయుజ్యతే । అను
ష్ఠానంతు బ్రహ్మయజ్ఞౌదేవయజ్ఞౌభూతయజ్ఞః పితృయజ్ఞౌమనుష్య
యజ్ఞాఇతి ॥

పూజాంప్రసంగాదాహ—

—పూజావర్ణజ్యాయసాంకార్యా ॥౨॥ —

వర్ణతోయేజ్యాయాంసః ప్రశస్తతరాభవంతి తేషామవరణవ
ర్ణేన పూజాకార్యా, ఆధ్వన్యనుగమనాదికా, ఉత్సవేషు చ గంధ
మాల్యాదికా ॥

—నృద్ధతరాణాంచ ॥౩॥ —

సజాతీయానామపి పూజాకార్యా । తరపోనిదేశాద్విద్యావయః
కర్మభివృద్ధానాం గ్రహణం । హీనానామపీత్యేకేతథాచమనుః
'మూద్రోపిదశమింగతః' ౨ ఇతి ॥

పూజాకార్యేత్యుక్తమ్ । తద్విరోధీహమోవజ్యేఇత్యాహ—

—హృష్టోదర్పతిదృప్తోధర్మమతిక్రామతిధ

మాతిక్రమేఖలుపునర్నరకః ॥౪॥ —

అభిమతలాభాదినిమిత్తశ్చ త్రివికారోహషణః, తద్వ్యక్తోహృష్టః ।
దర్పతిదృప్యతి । దర్పగర్వోభిమానః । దృప్తోధర్మమతిక్రామతి,
పూజ్యపూజనాదికం ప్రతిస్తబ్ధత్వాత్ । ఖలుపునశ్శస్త్రౌ వాక్యాలం
కారే । ధర్మాతిక్రమే ఖలుపునర్నరకో భవతినిరయంప్రతిపద్యతే । త
స్మాద్ధర్మాతిక్రమమూలధూతో హమోనకతవ్యః । యద్యపి భూత

దాహీయేషు దోషేషు వజ్రానీయేషు హయాపి వక్ష్యతే, ౧ తథాపీ
హ విశేషేణ హవ్రస్య వజ్రానాథోయమారమ్భం, యోగాంగతావ
దవక్ష్యమాణస్య ॥

సమావృత్తైసమాదేశోవిద్యతే ॥ x ॥

సమావృత్తం శిష్యం ప్రత్యాచార్యేణ సమాదేశో న దేయః, ఇ
దంత్యయాకతావ్యమితి, యథాసమావృత్తదశాయామాజ్ఞాదీయతే
ఉదకుంభమాహరత్యాది, నైవమిదానీం । సేవచ్ఛయాకరణే న ప్ర
తిషేధ్యమ్ ॥

ఓంకారస్వగ్దావరం తస్మాద్భగ్మద్యే

ష్యమాణవితదాది ప్రతిపద్యేత ॥ ౬ ॥

ఓంకారప్రణవః । సచస్వగ్దావరమివ, యథా దావరే
ణ గృహభ్యంతరం ప్రాప్యతే తథానేనస్వగ్దావరం । తస్మాద్భగ్మద్యే
స్వగ్దాసాధనమధ్యేష్యమాణ వితదాది అనామ్నాతమద్యోజ్ఞా
మాదా కృత్యా ప్రతిపద్యేత ఉపక్రమేతాద్యేతుమ్ ॥

వికథాంచాన్యాంకృతైవనలౌకిక్యా వా

చావ్యావర్తతేబ్రహ్మ ॥ ౭ ॥

అధ్యయనైనుపయుక్తా కథావికథా, తాంచాన్యాంకృతైవితదాది
ప్రతిపద్యేత । ఏవనతి బ్రహ్మవేదః లౌకిక్యావాచా వ్యావర్తతే త
మామిశ్రితం నభవతి ॥

పునరప్యంకారమేవ స్తోతి—

యజ్ఞేషు దర్శపూర్ణమాసాదిషు ఏతదాదయః ఓంకారాదయః

ప్రసవా అనుజ్ఞావాక్యాని భవంతి । బ్రహ్మాదీనాం ‘ ఓమ్మృణయ, ‘
‘ ఓనిర్వప, ‘ ఓగ్ంస్తుధ్యమ్ ‘ ఇతి సోమే ॥

— లోకేచ భూతికర్తృస్వేతదాదీన్యేవవాక్యా

నిస్సృర్యథాపుణ్యాహగ్ సప్తస్త్యృద్ధిమితి॥౯॥ —

యథాయజ్ఞేషు ఓజ్జ్వరాదయః ప్రసవాః తథాలోకేచ భూతికర్మసు పాణిగ్రహణాదిషు ఏతదాదీన్యేవ వాక్యానిస్సుయః, తాన్యుదాహరతి—యథేతి । పుణ్యాహవాచనే ‘ఓంకర్మణః పుణ్యాహం భవంతోబుద్ధివంతు’ ఇతివాచయితావదతి । ‘ఓంపుణ్యాహంకర్మణోస్తు’ ఇతిప్రతిపక్తాః । తథా ‘ఓంకర్మణైస్సస్త్రిభవంతోబుద్ధివన్తు’ ఇతి వాచయితా । ‘ఓంకర్తృణైస్సస్త్రి’ ఇతిపరే । ‘ఓంకర్తృణముద్ధింభవంతోబుద్ధివంతు’ ఇతివాచయితా । ‘ఓంకర్మముద్ధ్యతాం ఇతి పరే ॥ తస్మాదేవం ప్రశస్తఓజ్జ్వరః ॥

— నాసమయేనకృచ్ఛగ్రింకురీవతత్త్రిశ్శ్చావణం

త్రిస్సహవచనమితి పరిహాప్య ॥౧౦॥ —

సమయశ్శుశ్రూషా, తేనవినాకృచ్ఛగ్రింకురీవతత్త్రిశ్శ్చావణమపూర్వం గ్రంథంనకురీవత । క్రియాసామాన్యవచనః కరోతిః అధ్యయనైఽధ్యాపనైః పఠతే । సమయేనవినా శిష్యోపి కృచ్ఛగ్రిం గ్రంథం నాధీయిత, ఆచార్యోపి నాధ్యాపయేత్ । తథాచమనుః—

ధర్మాధోయత్రనస్యాతాంశుశ్రూషావాపితద్విధా ।

నతత్రవిద్యావప్తవ్యా శుభంబీజమివాషరే ౧ ఇతి ॥

కిమవిశేషేణ ? నేత్యాహ—త్రిశ్శ్చావణం త్రిస్సహవచనం పరిహాప్య వజ్రయితావ్ । త్రిశ్శ్చావణమాత్రే త్రిస్సహవచనమాత్రే చాన్యతరాపేక్షయాక్రియమాణై శుశ్రూషా నాపేక్ష్యా । తతోధికనర్వత్రాపేక్ష్యేతి ॥

— అఽవిచిత్సాయాబ్జిహ్వానిగంశన్యమితి హ

రీతః ॥ ౧౧ ॥ —

౪౨ త్రిమూర్తీ త్రికృణ్ణాజ్జ్వలాభ్యవ్యాఖ్యానహితే

విచిత్సాంశయః తదభావో విచిత్సాయావదుత్పద్యతే తావద్భృ
హ్మనిగంతవ్యం నియమసూర్యకం గంతవ్యమితి హరిత ఆచార్యో మన్య
తే । అత్యవత్యేత్రిశ్శాసనాతిస్సహవదనయోరపి శుశ్రూషితవ్యమ్ ।
బ్రహ్మగ్రహణాదంగేషు నాయంవిధిః ॥

—..నబహిర్వేదేగతిర్విద్యతే ॥ ౧౨ ॥ —

వేదాద్బహిర్భూతైకావ్యనాటకాదిశ్రవణే గతిశ్శుశ్రూషా న వి
ద్యతే, యద్యపి తదుపయుక్తం వేదార్థజ్ఞానై ॥

—..సమాదిష్టమధ్యాపయంతం యావదధ్యయనము
పసంగ్యస్త్రీయాత్ ॥ ౧౩ ॥ —

య ఆచార్యేణ సమాదిష్టోధ్యాపయతి తం యావదధ్యయనం యా
వదసానధ్యాపయతి తావదుపసంగ్యస్త్రీయాత్ । ‘తథాసమాదిష్టేధ్యా
పయతి’ ౧ ఇత్యత్రనూత్రే ఆచార్యదారవద్వృత్తిరుక్తా, తత్ప్రచ ‘అ
వ్యత్రాపసంగ్యహణాత్’ ౨ ఇతి వత్తతే, అతడపసంగ్యహణార్థో
యమారంభః ॥

—..నిత్యమహంతమిత్యేకై ॥ ౧౪ ॥ —

స చెల్లమాదిష్టోహాన్యునతి విద్యాసదాచారా ౩ దినా, త్తతా
నిత్యముపసంగ్యస్త్రీయాత్ ఇత్యేకై మన్యంతే । నిత్యమతంతు యావద
ధ్యయనమితి ॥

—..నగతిర్విద్యతే ॥ ౧౫ ॥ —

యద్యవ్యసానహాన్యునతి, తథాప్యాచార్యే యాగతిశ్శుశ్రూషా,
సాతస్థిన్నకర్తవ్యా ॥

—..వృద్ధానాంతు ॥ ౧౬ ॥ —

తుశ్చార్థే । వృద్ధానాం చాంతేవాసినాం నగతిర్విద్యతే పూర్వ
వయసాంతేవాసినా అవరవయా ఆచార్యోనశుశ్రూషితవ్యః । అధ్యయ

౧ ఆప,ధ,౧,౨,౩ ౨ ఆప,ధ,౧,౨,౩ ౩ ఘ,జ,చ,సమాచారా.

నామాధ్వమిత్యేకే । అధ్యయనకాలపీత్యన్యే । కేచిత్ — అవరవయ
సాప్యంతేవాసినా న వాధాకేగతిః కథావ్యేత్యాచూః ॥

❖..బ్రహ్మణిమిథోవినియోగే న గతిర్విద్యతే ॥౧౭॥ ❖

బ్రహ్మణివేదవిషయేదామిథోవినియోగః క్రియతే బహ్వచా
యాజుషసకాశాద్యజుర్వేదమధీతే, సాపితస్తాద్యవం, తదాపిపగన్సు
రం శుశ్రూషానకథావ్యా ॥

అత్ర హేతుం స్వయమేవాహ—

❖..బ్రహ్మనధాతృత్వసదిశంతి॥౧౮॥ ❖

ద్యయోరపిబ్రహ్మనధాలే, స్తేసబ్రహ్మనృద్ధిః శుశ్రూషేత్సుపదిశం
త్యాచార్యాః ॥

❖..నివేశేన్యత్రైసంవత్సరేసంవత్సరే ద్వాద్వయమా

సా సమాహిత ఆచార్యకులేససేచ్ఛయశ్శ్రుతిమి

చ్ఛన్నితి శ్వేతకెతుః ॥౧౯॥ ❖

భూయశ్శ్రవణమిచ్ఛన్పురుషః నివేశేన్యత్రైదాతకమణి నృతైపి
ప్రతినంవత్సరం ద్వాద్వయమాసా సమాహితాధూత్వా ఆచార్యకు
లే న సీదితి శ్వేతకేతురాచార్యోమన్యతే ॥

అత్ర హేతుత్వేన శ్వేతకెతువ శిష్యాన్ప్రతివచనమ్—

❖..త్రైసంవత్సరం యోగేనఘోషాన్యస్తాతా-లా

చ్ఛన్ప్రతివచనమర్హతి ॥౨౦॥ ❖

ఏతేనానాతరోక్తేన యోగేనఘోషాయేనాహం పూర్వస్తాద్బ్రహ్మచ
ర్యకాలామ్భయోధికతరం శుక్రమకుర్వి కృతవానస్తి; అతాయాయ
మపి తథాకరుధ్వమితి ॥

❖..తచ్ఛాస్తే గ్రిప్తిప్రతిపిద్ధమ్ ॥౨౧॥ ❖

తదిదం శ్వేతకెతుర్వచనం శుశ్రూదిభిశ్శాస్తే గ్రిప్తిరుద్ధమ్ ॥

కథమిత్యాహ.

యదృచ్ఛాయామసంవృత్తౌ గతిరేవ తస్మిన్ ॥౫॥

సమానమధీయానెషు మాణవకెషు యదికస్య చిద్యదృచ్ఛయాదృష్టహేతుమంతరేణైవ బుద్ధిమాంద్యాదినా అధ్యయనస్యా సంపృత్తిస్యాన్యత్ అధీశాభాగోమాణవకాంతరవన్నాగచ్ఛేత్తదాతస్యాం యదృచ్ఛాయామసంవృత్తౌ తస్మిన్నాచార్యే గతిరేవ, శుశ్రూషైరమాణవకస్యశరణమ్ । తథాదమనుః—

యథాఖనస్థనిత్యేణ సరోవార్యధిగచ్ఛతి ।

తథాగురుగతాంవిద్యాంశుశూఢురధిగచ్ఛతి ॥౬॥

అధికం శుశ్రూషితో గురుస్సర్వాత్తనా తం శిక్షయేదితి ।

మాతృగృహణేన పితృచార్యవచ్ఛుశ్రూషా ॥౭॥

మాతృగృహణేన పితామహీప్రపితామహ్యోరపి గృహణమ్, పితృగృహణేన పితామహప్రపితామహయోః । సర్వవీతే ఆచార్యవచ్ఛుశ్రూషీతవ్యాః ॥

అశ్రీసమావృత్తేన సర్వేగురవ ఉపసంగ్రహ్యః ॥౮॥

ఉక్తాశ్చానుక్తాశ్చ జ్యేష్ఠభ్రాతృమాతృలాదయః సర్వేగురవస్సమావృత్తేన అహరహరుపసంగ్రహ్యః ॥

ప్రాప్త్యచ సమాగమే ॥౯॥

యదిస్వయం ప్రాప్త్యచ సమాగతోభవతి, గురవోవాప్రాప్త్య సమాగతా భవంతి, తదాపి తే ఉపసంగ్రహ్యః ॥

భ్రాతృభృతృషు భగినీషు చ యథాపూర్వ ముపసంగ్రహణం ॥౧౦॥

పూర్వేణైవ సిద్ధౌ క్రమాభ్యామిదం వచనమ్ । యథాపూర్వం జ్యేష్ఠక్రమేణైతి ॥

నిత్యాచపూజాయధోవదేశమ్ ॥ ౧౦ ॥

‘పూజావర్ణాజ్యాయసాం కార్యా । వృద్ధతరాణాంచ ౨’ ఇత్య

౧౫   ఊహ రదత్తకృత్ జ్ఞానలాభ్యవ్యాఖ్యానహితే.

వదేశానురోధేన యా నిత్యాపూజాసాచ యథాపూర్వం వృద్ధక్రమేణ

— ఋత్విక్స్వశురపితృవ్యమాతులానవరవయసః

ప్రత్యుత్థాయాభివదేత్ ॥౧౧॥—

‘త్రివర్షపూర్వశ్రోత్రియోభివాదనమహాతి ౧ ఇతివక్ష్యతి తేన
అవరవయసఋత్విగాదయోప్యభివాదయంతే, తాసభివాదయమానా
స్ప్రత్యుత్థాయాభివదేత్, నాన్యేష్విస యథాసుఖమాసీనవత్ । అతః
ఉత్క్రష్టానాం తేషామియమేవ పూజా ॥

అథాత్మాష్టింవాపసంగృహ్ణియాత్ ॥౧౨॥

అథవాప్రత్యుత్థాయ స్వయమపితౄత్మాష్టిముపసంగృహ్ణియాత్
విద్యాచారిత్రాద్యపెక్షోవికల్పః ॥

అథాభివాద్యాఉచ్యతే—

దశవర్షంపౌరసఖ్యం పంచవర్షంతుచారణమ్ ।

త్రివర్షపూర్వశ్రోత్రియ ఆభివాదనమహాతి! ॥౧౩॥—

పురెథవం పౌరం పౌరంచ తత్సఖ్యం చ పౌరసఖ్యం సేవాదినిబ
ద్ధసంబాంధవం, తదభివాదనస్య నిమిత్తమ్ । కీదృశం? దశవర్షమాంత
రాశః । దశవర్షాధికంపౌరసఖ్యాఽశ్రోత్రియోప్యభివాద్యఇతివివక్షి
తః । పంచవర్షం తు చారణం సఖ్యమితుపసమస్తమపేక్షతే ।
చారణ శబ్దః శాఖాధ్యాయమరూఢః । తేషాం సఖ్యం పంచవర్ష
మభివాదనస్య నిమిత్తమ్ । శ్రోత్రియం వక్ష్యతి ౩ । స త్రివర్ష
పూర్వతామాత్రేణాభివాదన మహాతి, సపూర్వసం స్తసమపేక్షతే ॥

జ్ఞాయమానేవయోవిశేషే వృద్ధతరాయాభివాద్యం ॥౧౪॥

క్రమాథామిదంవచనమ్ । వయోవిశేషే జ్ఞాయమానే పూర్వం వృ
ద్ధతరాయాభివాద్యం అభివాదనం కథావ్యయవశ్యాద్యధ్యయేతి॥

విషమగతాయాగురవేనాభివాద్యమ్ ॥౧౫॥

౧ ఆప,ధ,౧,౧౧,౧౩   ౨ గ,జ,చ;దశణ   ౩ ఆప,ధ,౨,౬-౪

అమరావ స్తమృగ ర్థసూ త్రై-ప్రశ్నోగముఁడః ౫

ఉచ్చస్థానె నీచైస్థానే వా స్థితౌ విషమగతః । తస్మై గురువ్య
తిరిక్తాయనాభివాద్యమ్ । గురవేత్వభివాద్యమేవ, దశనేసతి తూష్టి
మవస్థానసాన్యాయ క్తవాత్ ॥

అన్వయవాచ్యవాభివాదయాత్ ॥౧౬॥

ఇదమగురువిషయమ్ । యత్ర సావభివాదనీయస్థితస్తత్రాన్వయ
వాచ్యవాభివాదయాత్ । అన్వయమప్యేత్యేతదపి ద్రష్టవ్యం, న్యాయ
స్వతుల్యత్వాత్ । గురౌతుదృష్టమాత్రపీవాభివాదనమిత్యుక్తం ॥

సర్వత్ర తు ప్రత్యుత్థాయాభివాదనమ్ ॥౧౭॥

సర్వత్ర గురావగురౌ చ ప్రత్యుత్థాయైవాభివాదనంకర్తవ్యం
ఉత్తర ద్వేనూత్రేనిగదసిద్ధే—

అప్రయతేన నాభివాద్యమ్ ॥౧౮॥

అతథా ప్రయతాయ ॥౧౯॥

అప్రయతశ్చ న ప్రత్యభివదత్ ॥౨౦॥

యద్యజ్ఞానాద ప్రయతాయ కశ్చిదభివాదయేత్, తథాపి సాప్ర
యతా న ప్రత్యభివదత్ ॥

అవతివయసస్త్రియః ॥౨౧॥

పత్యుర్యద్యయస్తదేవ స్త్రిణాంవయః । తేన తదనురోధేన జ్యేష్ఠ
భార్యాదిష వభివాదనమ్ ॥

అనోపాన ద్వేష్టితశిరా అవహితపాణిర్వాభివా

దయాత్ ॥ ౨౨ ॥

అవహితపాణిస్సమిత్కుశాదిహస్తః, దాత్రాదిహస్తావా । అన్య
త్ప్రసిద్ధమ్ ॥

సర్వనామ్నస్త్రియోరాజన్యవైశ్యేన న నామ్నః ॥౨౩॥

స్త్రియస్సర్వనామ్నైవాభివాదయాత్ అభివాదయేహమితి, ననా
మ్నా అసాధారణేన దేవదత్తాహమభివాదయ ఇతి । ఏవం రాజన్యవై

శ్లోచ ॥

మౌనమాతరమాచార్యదారం చెల్వేకే ॥౧౪॥

మాతరమాచార్యదారం చైతెతిపి ద్వే సర్వనామ్నైవాభివాదయా
త, న నామ్నైత్యేక మన్యంతే । న్యమతం తు నామ్నైవేతి ॥

వయోవిశేషణాభివాదనం హీనవణే నాస్తీత్యాహ—

దశవషణ్మద్యార్హణశ్చతవషణ్మ క్షత్రియః

పితాపుత్రాస్తతావిద్ధితయోస్తు బ్రాహ్మణః పితా ॥౧౫॥

శిష్యంప్రత్యాచార్యస్యామపదేశః । స్తశబ్దః శ్లోకపూరణే ని
పాతః । బ్రాహ్మణః క్షత్రియఇత్యుపలక్షణ ముత్తమాధమ వర్ణా
నామ్ । విద్ధిజానీహి । స్పష్టమన్యత్ ॥

కుశలమవరవయసం వయస్యం వా పృచ్ఛేత్ ॥౧౬॥

బ్రాహ్మణవిషయమిదం, క్షత్రియాదిమ విశేషస్యవక్ష్యమాణత్వా
త్ । వయసాతుల్యవయస్యః । అవరవయసం వయస్యం వా బ్రాహ్మ
ణం పథ్యాదిమ సంకతంకుశలంపృచ్ఛేత్ అపి కుశలమ్? ఇతి ॥

అనామయం క్షత్రియమ్ ॥౧౭॥

అనామయః అరోగః, తం పృచ్ఛేత్, అప్యనామయో భవతః? ఇతి

అనన్తంవైశ్యమ్ ॥౧౮॥

అప్యనన్తపశుధనాసి? ఇతి ॥

ఆరోగ్యంశూద్రమ్ ॥ ౧౯ ॥

శూద్రమారోగ్యం, అప్యరోగోభవాత్? ఇతి ॥

నాసంభాష్యశ్రోత్రియంవ్యతివ్రజేత్ ॥౩౦॥

శ్రోత్రియం పథినంగతమసమ్భాష్య న వ్యతివ్రజేత్ ॥

—అరణ్యచ స్త్రియమ్ ॥౩౧॥—

సభయస్యదేశస్యోపలక్షణమరణ్యగృహణమ్ । తత్రస్త్రియమే
కాకినీం దృష్ట్వాసంభాష్య న వ్యతివ్రజేత్ । సంభాషణంచ మః

౧౨   త్రిమదాపస్తమ్మధర్మసూత్రే-ప్రశ్న ౧౫ఖండః   ౮౯
 త్వవద్భుగీవద్భు, భగిని! కిం తే కరవాణి! నభతవ్యమితి॥

— శ్రిఇతి చతుర్థాశఃఖండః శ్రి—

ఇతిత్రిమహారదత్తమిశ్రవిరచితాయామాపస్తమ్మధర్మసూత్రవాఖ్యా
 యా ముజ్జవలఖ్యాయాం చతుర్థాఃపటలః.

సర్వేషామేవకర్మణాం శేషధూతమాచమనం విధాన్యంస్తదు
 పయోగినోవిధీనాహ—

ఉపాసనె గురుణాం వృద్ధానామతిథీనాం హో
 మేజప్యకర్మణి భోజనఆచమనే సాన్విధ్యాయేచ
 యజ్ఞోపవీతీస్యాత్ ॥౧॥

గురుణామాచార్యాదీనామన్యేషాంచ వృద్ధానాఃపూజ్యానామ
 తిథీనాం చోపాసనె యదా తానుపాస్తే తదా, హోమే సాంగే పి
 త్రాదన్యత్ర, జప్యకర్మణి జపక్రియాయాం, భోజనాచమనయోశ్చ,
 సాన్విధ్యాయేధ్యయనెచ, యజ్ఞోపవీతీ స్యాత్ భవేత్ । వాసోవిన్యాసవి
 శేయా యజ్ఞోపవీతమ్ । ‘ దక్షిణంబాహుముద్ధరతేవ ధత్తై నవ్యమితి య
 జ్ఞోపవీతమ్ ’ ౧ ఇతి బ్రాహ్మణమ్ । వాససాసంభవేనుకల్పం వక్ష్య
 తి ‘ అపివా సూత్రమేవాపవీతాథే ’ ౨ ఇతి । మనురప్యాహ—

కారౌసముపవీతంసాన్విద్యప్రసాన్యధ్వవృతం త్రివృత్ ౩।ఇతి,
 ఉద్భృతేదక్షిణపాణాభుపవీత్యుచ్యతేద్విజః ౪ ఇతిచ ॥

ఏతేషు కర్మణసు యజ్ఞోపవీతవిధానాత్కలాంతరే నావశ్యంభావః

ధూమిగతాన్వపస్స వచమ్యప్రయతోభవతి ॥ ౨॥

ఆపశ్శుద్ధాధూమిగతావైతృష్ట్యంయాసుగోభవేత్ ।

అవ్యాప్తాశ్చేదమేధ్యేన గంధవణారసాన్వితాః ౫ ॥

శుచిగోతృప్తికృత్తాయం ప్రకృతిష్ఠంమహిగతమ్ ౬ ॥

౧ త్రై, ఆ, ౨; ౧   ౨ ఆప, ధ, ౨, ౪, ౨౨   ౩ మనుస్మృ, ౨, ౪౪

౪ మనుస్మృ, ౨, ౬౩   ౫ మనుస్మృ, ౫, ౧౨౨   ౬ యజ్ఞ, ౧, ౧౯౨

౯౦   క్రిహరడ త్తకృతాజ్ఞ వలాఖ్యవ్యాఖ్యానహితే

ఇతి యాజ్ఞవల్క్యః ॥

అజాగావామహిష్యశ్చ బ్రాహ్మణీచ ప్రసూతికా ।

దశరాత్రేణ శుద్ధ్యంతి భూమిష్ఠంచ సవదకమ్ ॥

ఇతిమనుః ॥

శ్యావణేమాసిసంప్రాప్తై సర్వానద్యోరజస్వలాః ।

ఇతి స్మృత్యంతరే । ఏవంఘాతదోషరహితాస్వపునాచమ్యప్రయతౌ
భవతి । ప్రాయత్యాధమాచమనంభూమిగతాస్వపునకర్తవ్యమితి ।

శ్రీయం వా ప్రయత ఆచమయేత్ * ॥౩॥ శ్లో

యం వా ప్రయతోన్య ఆచమయేత్సాపి ప్రయతో భవతి । స
ర్యథాన్వయం వామహస్తావజ్జితాభిరద్భిరాచమనం న భవతి । ఏతే
న శాస్త్రాంతరోక్తం కమండలుధారణమప్యాచార్యస్య నాభిమతమి
తి లక్ష్యతే । అలాబుపాత్రేణ నాళి కరపాత్రేణ వా స్వయమాచమ
నమాచరంతిశిష్యాః ॥

శ్రీ న వషధారాస్వాచామేత్ ॥౪॥ శ్లో

పూర్వోక్తేన ప్రకారేణ ప్రియత్యాధాస్యాచమనస్య వషధా
రాసు ప్రసంగాభావాత్పిపాసితస్య పానప్రతిషేధాధోయమితి క
చిత్ । అపరఆహ—అస్తాదేవ ప్రతిషేధాచ్చిక్యాదిష్టస్య కరకాదే
ర్యాధారా తత్ర ప్రియత్యాధమాచమనం న భవత్యేవ ॥

శ్రీ తథా ప్రదరొదకే ॥౫॥ శ్లో

ఘామేన్స్వయందీణః ప్రదేశః ప్రదరః, తత్ర యదుదకం త
స్మిన్భూమిగతేపి నాచామేత్ ॥

శ్రీ తప్తాభిశ్చాకారణాత్ ॥౬॥ శ్లో

తప్తాభిశ్చాద్భిన్నాచామేదకారణాత్ । జ్వరాదా కారణేనతిన
దోషః । తప్తాభిరితి వచనాత్ శృతశీతాభిరదోషః । తథాచాస్తానా

* ఆచమయేత్, ఇతి పారాంతరమ్,

మెవ ప్రితిషేధస్సత్తిమ ప్రాయశోభవతి॥

శ్రీ కృపాణిర్వయన ఉద్యమ్యాప ఉపస్థ శైల్ ॥౭॥

వయి ఇతి పక్షినామ । యోరిక్తపాణిస్సన్దయసే పక్షిణఉద్యమ్యత
స్య వ్యోత్సారణాయ పాణిముద్యచ్ఛేత్, స తత్కృతావపఉపస్పృశే
త్ తైన్రవపాణినా । రిక్తపాణిరితి వచనాత్కాష్టలోష్టనహితస్య పా
ణే రుద్యమనే న దోషః । కేచిదుపస్పృశేన మాచమనమాహుః ॥

శ్రీకృష్ణ క్రిష్ణయేనముహూత౯మప్యప్రయతస్సాగ్న్ ||౨||

శక్తానంతాం ముహూర్తమాత్ర మప్యప్రయతా న స్యాత్ । ఆచ
మనయోగ్యం జలం దృష్ట్యైవ మూత్రపురీషాదికంఘ ర్యాత్, యదితా
వంతం కాలంవెగం ధారయితుం శక్నుయాత్ ॥

నగ్నవా॥౯॥

ముహూర్తమపి న స్వాదితి సంబధ్యతై, శక్తివిపయభితి చ । ౧౨
 తాదినా కౌపీనాచ్ఛాదనాశక్తౌ న దోషః ॥

శ్రీనాపునతః ప్రయమణంవిద్యతే ॥౧౦॥ శ్రీ

యేనప్రయత్నభవతి తత్ప్రయమణమాచమనం । కరణైర్బుట్ ।
తదప్పుసతా వతమానస్య నభవతి । జలమధ్యేతిసీనోపినాచామేత్

శ్రీకృష్ణ ప్రార్థనాచామత్ || ౧౧ || శ్రీ

తీరే ఉత్తర్య తావచామేన్న జలే ఇత్యయమర్హో న విధేయః, పూర్వేణ గతత్వాత్ । తస్మాదయమర్థః—యదానదీముత్తరతి నావాప్యకారాంతరేణ వా, తదాత్మాముత్తర్య తీరాంతరం గతఃప్రయతౌప్యాచామేత్, నద్యాదేరుత్తరణ మప్యాచమనస్యనిమిత్తమితి । తుశ్చైవోప్యథే ॥

జ్ఞానాప్రోక్షితమిందనమగ్నావాదధ్యాత్ ॥౧౦॥

శ్రౌతేనా లైలౌకిక వాగ్మతప్రక్షి తమింధనం నాదధ్యాయేన
ప్రక్షిపేత్ | కచిత్తాకికే నేచ్ఛతి ||

— మూఢస్వస్థరెచాసగ్ంస్మశన్నానవ్యసవ్య

తాన్ప్రయతామన్యేత ||౧౩||

పతితచండాలసూతికోదక్యాశవన్పుష్టితత్సృష్ట్యపస్పశానెనచ
 లాదకోపస్పశానాచ్చుద్యేత్ ౧ ఇతిగౌతమః తస్మిన్విషయఇదముచ్య
 తె, శయనతయాననతయా వాసుష్టాస్తీణాః పలాదిసంఘాతస్సవి
 స్తరః । పృషోదరాదిమ దశానాద్యాపసిద్ధిః । యత్రాతిశ్లక్ష్యతయాప
 లాలాదెమూలాగ్రవిభాగో న జ్ఞాయతే పమాధః । మూఢశ్చాసౌ
 న్వస్తరశ్చ మూఢస్వస్తరః । తస్మిన్పతితాది ష్వప్రయతేషానీనెమ
 యది కశ్చిత్ప్రయత ఉపవిశేన్న చ తాన్సంస్మృశేత్తదా న ప్రయ
 తామన్యేత, యథా ప్రయత ఆత్మానం మన్యతే ప్రయతాస్తీతి, తదైవ
 మన్యేత । నైవంవిధే విషయే తత్సృష్టిస్థానీయః ప్రవర్తత ఇతి॥

శ్రీకృతథాతృణకాష్టేషు నిఖాతేషు ||౧౪||

తృణకాష్టేషుభూమానిఖాతేషుతత్సృష్టిస్థానీయోనభవతి॥

శ్రీప్రోక్ష్యవానకపయోజయేత్ ||౧౫||

శుద్ధమపి వాసః ప్రోక్ష్యేవాపయోజయేత్, వసీత । అపరత
 హ—అశుద్ధస్యాపి వాససః ప్రోక్షణమేవ శుద్ధిపాతురితి ॥

శ్రీశునాపహతస్సచేలోవగాపేత||౧౬||

శునాడపహతఃస్పృష్టః । యద్యపిచెలం న శునాన్సృష్టం । త
 థాపి సచేలోవగాపేతభూమిగతాన్వపు సాయాన్సృష్టతాభిః
 దప్తస్యతు స్తృప్యంతరే ప్రాయశ్చిత్తమ్ । తత్రవసిష్టః—

బ్రాహ్మణస్తుశునాదప్తో నదీంగతాన్వముద్రగామ్ ।

ప్రాణాయామశతంకృత్వా ఘృతః ప్రాశ్యవిశుద్ధ్యతి॥

అంగిరాః—

బ్రహ్మచారిశునాదప్త స్త్రిరాప్రేణైవ శుద్ధ్యతి ।

గృహస్థస్తుద్విరాప్రేణ ఏకాపానాగ్నిహోత్రవాన్ ॥

నాభేరూధ్వంతుడప్తస్య తదేవద్విగుణంభవేత్ ।
 తదెవత్రిగుణంవక్త్రే ॥ మూర్ధ్నిచేత్సాన్యచ్ఛతుగుణమ్ ॥
 క్షత్రవిటూర్ద్రయోనిస్తు స్నానైనేవ శుచిభవేత్ ।
 ద్విగుణంతువనస్థస్య తథాప్రవాజితస్యచ ॥
 బ్రాహ్మణీతుశునాదిష్టా సోమేదృష్టినిపాతయేత్ ।
 యదానదృశ్యతేసామః ప్రాయశ్చిత్తంతదాకథమ్ ॥
 యాందిశం తు గతస్సోమస్తాం దిశంత్యవలోకయేత్ ।
 సోమమాగ్నేణసాపూతా పంచగవ్యేనశుద్ధ్యతి ॥

ప్రక్షాళ్య ప్రక్షాళ్యవాతం దేశమగ్నినానగ్ంస్పృశ్యపునః
 ప్రక్షాళ్య పాదౌచాచమ్యప్రయతాభవతి ॥౧౭॥

శునావాస్పృష్టం దేశంప్రక్షాళ్య, అగ్నినాచన్స్పృశ్య, పునః
 ప్రక్షాళ్య, పాదౌచప్రక్షాళ్య, వశ్పాదౌచమ్య ప్రయతాభవతి ।
 వ్యవస్థితవికల్పాయమ్—

ఊర్ధ్వంనాభేక రాముక్త్యా యదంగముపహస్యతే ।
 తత్రస్నానవిధిఃప్రాక్తోహ్యభఃప్రక్షాళనంస్తృతమ్ ॥
 ఇతి మానవేదశానాల్ ॥

అగ్నింసాప్రయతాసీదేత్ ॥౧౮॥

అప్రయతస్సన్నగ్నిం సాసీదేత్, అగ్నేరాసన్నో న భవేత్,
 యావతిదేశ ఊష్ణోపలవ్యః । అత్యావ్యశక్తౌ న దోషః ॥

ఇమమాత్మాదిత్యేకే ॥౧౯॥

ఇమమాత్మాదిరావజ్ఞాసీదేత్ అగ్నేరాసన్నో న భవేత్ ఊ
 ష్ణోపలవ్యభవతు, మా వా భూదిత్యేకమన్యంతే ॥

నచైనముపధమేత్ ॥౨౦॥

అప్రయతఇత్యేవ । ఏనమగ్నిమప్రయతా నోపధమేత్ । ప్రయ
 తస్య నదోషః ॥

౯౪ త్రిహరద త్తకృణ్ణాజ్ఞానాఖ్యవాన్యాఖ్యానహితే

ముఖానాపథమేదగ్నిం ముఖాదగ్నిరజాయత॥

ఇతి స్మృత్యంతరే దశనాత్ । ‘నాగ్నిముఖేనాపథమేత్’ ౧ ఇతి
మానవే దశనాదుభయోవికల్పః । అపరతహ—వాజసనేయికే
శ్వాతప్రకరణే ‘ముఖాదగ్నిరజాయత తస్మాన్ముఖానాపథమింధ్యాత్’
ఇతి దశనాచ్ఛాంతేషు ముఖనేవాపథమనమ్, ఆస్యత్యస్మాత్కేవ్ర
తిషేధ ఇతి । అన్యేతు—వైణవేనాయసేన వాసుషిరణోపసమింధన
మిచ్ఛంతి । ఏవంహి ముఖవాపరస్యాస్వయా చ్ఛ్చుత్తిరప్యనుగృహీ
తా భవతి, ఆస్యబిందూనాంపతనశంకాభావాత్ప్రతిషేధ స్మృతిరపీతి॥

—ఖట్యాయాంచనాపథధ్యాత్॥౨౧—

ఖట్యాయాంఖట్యాయాఅధఃఅగ్నింనాపథధ్యాత్॥అత్రప్రశక్తానదోషః

—ప్రభూతైధోదకక్రామే యత్రాత్మాధీనం

ప్రయమణంతత్రీవాసోధామ్యోబ్రహ్మణస్య॥౨౨॥

ప్రభూతమేధోదకం యస్మిన్ గ్రామే తత్ర బ్రాహ్మణస్యవాసో
ధామ్యః ధమ్యః । తత్రాపి న సర్వత్ర । కింతహి ? యత్రాత్మా
ధీనం ప్రయమణం ప్రాయత్యం, మాత్రపురీషప్రక్షాళనాదీని య
త్రాత్మాధీనాని తత్రైవ । యత్రేతు కూపేష్యేవాదకం తత్ర బహుకూ
పేపి న వస్తవ్యమ్ । బ్రాహ్మణగ్రహణాదవణాంతరస్యానియమః ।
గ్రామగ్రహణాదేవంధూతేషు ఘోషాదిషష్టి నవస్తవ్యమ్॥

—మూత్రంకృత్వాపురీషం వా మాత్రపురీష

లేపానన్నలేపానుచ్ఛిష్టలేపానేత్రసశ్చ యే లే

పాస్తాన్ప్రక్షాళ్యపాదాచాచమ్య ప్రియతాభవతి॥౨౩॥

మాత్రపురీషం వా కృత్వా ఉత్సృజ్య, తయోమూత్రపురీష
యోర్యే లేపాస్తస్మిదేశ్యేతాః పృథ్వీంతరవాపతితాస్తాం త్వరాన్
నన్నలేపానుచ్ఛిష్టానపుచ్ఛిష్టలేపానన్నలేపానపి తథా రేతసశ్చ యే

శ్రీమదాపస్తంబధర్మసూత్రే ౧-ప్రశ్నో ౧౬ ఖండాః ౯౫

లేపాస్స ఏపాదౌ మైథునై చ, తాంత్సరావసద్భిర్మృదాచ ప్రక్షా
ళ్య, పాదౌ చ తపవజ్జితావపి ప్రక్షాళ్య, పశ్చాదాచమ్య ప్ర
యతాభవతి | అత్రమృత్ప్రమాణస్య సంఖ్యాయాశ్చాను కతావోయా
వతాగంధలేపక్షయోభవతి తావదేవవివక్షితమ్ | తథాచయాజ్ఞవల్క్యః ||

గంధతపక్షయకరం శౌచంకుర్యాదతందిగ్రతః ౧ | ఇతి |

దేవలస్తు వ్యక్తమేవాహ—

యావత్సశుద్ధిమన్యేత తావచ్ఛౌచం సమాచరేత్ |

ప్రమాణంశౌచసంఖ్యాయా న శిష్టేరుపదిశ్యతే | ఇతి |

అత్ర షైవీనసిః—

మూత్రాచ్ఛార్షారేక్యలైశౌచం న స్యాదంతర్జ్వాలాశయే |

అన్యత్రాద్ధృత్యకుర్యాత్తు సర్వదైవ సమాహితః || ఇతి

శ్రితి ఇతి పంచదశః ఖండాః శ్రి

తిష్ఠన్నాచామేత్ప్రహోవవా || ౧ ||

తిష్ఠన్నప్రహోవవానాచామేత్ | నాయంప్రతిషేధశ్శక్యోవత్తుమ్ |
కథమ్? ‘ఆసీనస్త్రిరాచామేత్’ ౨ ఇతి వక్ష్యతి | తతశ్చయథాశ
యాసస్యాచమనం న భవేత్తథాతిష్ఠతః ప్రహ్వస్య వా న భవతి | ఏవం
తహి నాయశౌచార్థస్యాచమనస్య ప్రతిషేధః | కింతర్హి? పానీ
యపానస్య ప్రతిషేధః | తథాచ గౌతమః— ‘నాంజలి నాపిదేత్ |
నతిష్ఠత్’ ౩ ఇతి | అపరఆహ— అస్తాదేవప్రతిషేధాత్కచ్చిత్తిష్ఠతః
ప్రహ్వస్య చాచమనమభ్యనుజ్ఞాతంభవతి, భూమిగతాసప్తపుతీరస్యా
యోగ్యత్వే డోరుదఘ్ననాభిదఘ్నైవాజలై స్థితస్యాచమనం భవతి |
గౌతమీయేషి నతిష్ఠన్నుద్ధృతౌదకేనాచామేత్’ ౪ ఇతి సూత్ర
చ్చేదాదుద్ధృతౌదకేనైవ తిష్ఠతః ప్రతిషేధఇతి ||

౧ యా, స్తృ, ౧, ౧౭

౨ ఆప, ధ, ౧, ౧౬, ౨

౩ గౌ, ధ, ౯, ౯, ౧౦

౪ గౌ, ధ, ౯, ౧౦

౯౬   శ్రీచరణ తక్కుతొ జ్ఞానలాభ్యవ్యాఖ్యానహితే

అథాచ మనవిధిః—

శ్లో ఆసీన (స్త్రి) రాచామెద్ధదయంగమాభిరద్భిః || ౨ || **శ్లో**
అద్భిః, ద్వితీయాభే తృతీయా । అత్రానుక్తం స్త్రుత్యంతరవచ
నాదుపస్క్రియతే । ఆసీనశ్శుచాదేశే నాసనె, భోజనాంతైత్వస
నె, దక్షిణంబాహుమూర్ధ్వంతరేకృత్వా, ప్రాజ్ఞుభండపవిష్టడదజ్ఞుభో
వా హృదయంగమా ఆపః కరతలస్థితాసు యావతీమ మాహో నిమ
జ్జతి తావతీః ఛేన బుద్ధుదరహితా పీక్షితా (స్త్రి) రాచామెత్తిబెద్ద్వా
హ్మణః, క్షత్రియఃకంతగాః, వైశ్యస్త్రాటుగాః, శూద్రోజిహ్వస్సప్తపా
నసకృత్ ||

శ్లో త్రిరోష్ఠాపరిమృజేత్ || ౩ || **శ్లో**
పరిమృజ్యత్ ||

శ్లో ద్వీరిత్యేక || ౪ || **శ్లో**
తుల్యవికల్పః ||

శ్లో సకృదుపసప్న శేత్ || ౫ || **శ్లో**
మధ్యమాభి స్తిస్సభిరంగుళీభిరెవాష్టా ||

శ్లో ద్వీరిత్యేక || ౬ || **శ్లో**
తుల్యవికల్పః ||

శ్లో దక్షిణేన పాణినా సవ్యంప్రోక్ష్య పాదాశిరశ్చైం
ద్రియాణ్యుపస్పృశేద్బక్షుషీ నాసికే శ్రోత్రేచ || ౭ || **శ్లో**
దక్షిణేన పాణినా సవ్యంపాణింప్రోక్ష్య, తథా పాదా శిరశ్చ, ఇ
ద్రియాణ్యుపస్పృశేదంగుళీభిః । సర్వేషామింద్రియాణాం పృసంగే
పరినంచట్టే—చక్షుషీనాసికే శ్రోత్రేచేతి । ఇంద్రియాణీతివచనంస్వ
రూపకధనమాత్రమ్ । తత్రాంగుష్ఠానామిశాభ్యాం చక్షుషీ, కెచిద్దు
గపత్, కెచిత్పుష్కలకృష్ణకృష్ణ । అంగుష్ఠప్రదేశేనీభ్యాం నాసికే అంగుష్ఠ
కనిష్ఠికాభ్యాం శ్రోత్రే । అత్ర సహభావస్యాశక్యతావత్పుష్కలగ్భావస్యన

౧౩   తిమదాపస్తస్పృశ ర్థసూత్రేన-ప్రశ్నే ౧౬ఖండః   ౯౩

శ్చితత్వాత్పూర్వత్రాపివృథగేవేతి యుక్తమ్ ౧ ॥

అథాపడపస్పృశేత్ ॥౨॥

ఇంద్రియస్పృశనానంతరం హస్తాప్రహారమేత్ ॥

అథోక్త్యమాచస్తు ప్రయతోపి ద్వీరాచామేద్వినిః

పరిమృజేత్సకృదుపస్పృశేత్ ॥౩॥

భోజనంకరష్యేత్ ప్రయతోపి ద్వీరాచమనం కుర్యాత్ । అత్య
విశేషః—ద్విః పరిమృజేత్, న వికల్పనశ్చిః । నకృదుపస్పృశేత్,
న వికల్పనశ్చిః । ప్రయతోపి వచనాద ప్రాయత్యేనర్వత్ర ద్వీరా
చమనమాచార్యస్యాభిప్రాయః । అత్ర స్పృశ్యంతరమ్—

తుమలిన్ద్రుప్తేవచనాత్పాప స్థితిర్వాక్యాన్వతంతవచః ।

అచాంతఃపునరాచామే ద్వాహవిపరిధాయక ॥ఇతి॥

అథాపడపస్తస్పృశాచామేత్ ॥౧౦॥

దంతములాత్ప్రభృత్యష్టే । తత్కాలాదుకః ప్రదేశశ్శాన్యః ।
లిన్ద్రుప్తేనాచమనః । లెన్ద్రుప్తేనాచామేత్పాపస్పృశాచామేత్ । ఏ
స్తయోరూహా ప్రదేశమంగుల్యోకాస్తాదినాచాపస్పృశాచామేదితి

అథాపడపస్తస్పృశాచామేత్ ॥౧౧॥

పస్పృశాచామేత్ ॥౧౨॥

స్పృశాచామేత్ ॥౧౩॥ అంతరంతరాసే సద్ధి
చచ్ఛిద్ధిసంభవతి, యావన్న హస్తేనాపస్పృశతి । ఉపస్పృశనే తూ
చ్ఛిద్ధిసంభవతి, తస్మాదాచామేదితి । అస్తాదేవప్రతిషేధాజ్ఞామతే—
యత్కించదపి దృష్టమంతరాసే సమచ్ఛిస్తతాయాం నిమిత్తమితి ॥

అథాపడపస్తస్పృశాచామేత్ ॥౧౪॥

చమనం విహితమ్ ॥౧౫॥

౧౪. శక్యతావత్పుంసాంకీర్తియతే । అత్ర పుంసాంవస్యనశ్చితత్వా
త్పూర్వత్రాపి వృథగేవేతియుక్తమ్, క....యుక్తమిత్యన్వే.

౯౮   త్రిహరదత్తకృత్ జ్ఞానలాభ్యవ్యాఖ్యానహితే.

భాషమాణస్యాస్యాత్పతంతో యేలాలాబిందవ ఉపలభ్యంతే చక్షు
 మాన్మనసేన వాయే ఉపలభ్యం యోగ్యాస్తేష్వాచమనం విహితం ।
 వేదోచ్ఛారణైతు గౌతమః— మంత్రబ్రాహ్మణముచ్చారయతో యే
 బిందవశ్శరీర ఉపలభ్యంతే న తేష్వాచమనమ్ ౧ ఇతి ॥

యే భూమాభిందవః పతంతి న శరీరే తేషునాచామేదిత్యేకే మ

న్యంతే । స్వమతంతు తేష వ్యాచామేదితి ॥

స్వస్మైక్షవత్ శింఘాణికా శ్చాస్తిలమృలోహి
 తస్యకేశానామగ్నేగ్వాం బ్రాహ్మణస్య స్త్రియా
 శ్చాలమృమహాపథం చ గత్వా మేధ్యంచోపస్మృ
 శ్యాప్రయతంచమనుష్యం నీపిం చ పరిధాయాప ఉప
 స్మృశేత్ ॥౧౫॥

స్వస్మిః స్వాపః, క్షవధుః క్షుతమ్, తయోః కృతయోః । శింఘా
 ణికానాసికామలం, అశ్రునేత్రజలం, తయోరాలమృన్మశే । లా
 హితస్య రుధిరస్య, కేశానాం శిరోగతానాం భూమిగతానాంచ, అ
 గ్నాద్దీనాం చతుర్థామాలమృ । మహాపథంచగత్వా । అమేధ్యం
 చ గౌర్యతిరిక్తానాం మూత్రపురీషే తాంబూలనిషేకాది చోపస్మృత్య
 అప్రయతంచ మనుష్యముపస్మృత్య । నీపిప్రసిద్ధా, తద్వ్యాగాదధో
 వాసాలక్ష్యతే, తచ్చపరిధాయాపఉపస్మృశేత్ । కేమచిత్సాన్నినమ్, కేమ
 చిదాచమనమ్, కేమచిత్స్పృశేనమాత్రమ్, యావతాప్రయతో మన్యతే

అద్యేంద్రేంద్రావాశకృత్ ఓషధీభూమింవా ॥౧౬॥

ఉపస్మృశేదిత్యేవ త్రిష్వాద్యేశబ్దస్సంబధ్యతేలింగవచనాది పరి
 తామేన, అద్యేంద్రావాశకృత్ ఓషధీర్వాఅద్యేంద్రాభూమింవా

-
- ౧ గౌ, ధ, నా స్త్రి, ముద్దితకోశే.
 ౨ శృంఘాణికా, శృంఖాణికా ఇత్యపిపాతా.

త్రుమవాప స్తంబధర్మసూత్ర-గవ్యశ్లో ౧౬౪౬
 పూర్వోక్తే పేవ సర్వేషు వైకల్పికమిదమ్ ॥

ఏవమాచమనం సనిమిత్తముక్తమ్ ॥

అథాభిప్రాయాధికారః—

అస్మిహింసాధేనాసినామాగ్ంసంభిన్నమభోజ్యమ్ ॥౧౬॥
 అసిగ్రహంక్షురాదేరపుష్పలక్షణం యన్తాంసం పాకకాలేహిం
 సాధేనాసినాభిన్నంతదభోజ్యమ్ ॥

అస్మిదభిరపూపస్యనాపచ్చింద్యాల్ ॥౧౭॥
 అపూపగ్రహణం మూలఫలాదేరపుష్పలక్షణమ్ । ద్వితీయాధేష
 థీ । దంతైరపూపంనాపచ్చింద్యాల్, కింతుహస్తాదిభిరపచ్చిద్యభక్షయేల్
 అస్మి యస్యకులే మ్రియేతస తత్రానిదేశభోక్తవ్యమ్ ॥౧౮॥
 యస్య కులే కశ్చిన్నియేతాసపిండతాయాం సత్యా తత్రానిర్వ
 శే దశాశా సభోక్తవ్యమ్ । అనిదేశ ఇత్యాశౌచకాలాపలక్షణమ్ ।
 తేన క్షత్రియాదిషు వధికం, పక్షిణ్యాదిషు న్యూనమ్ ॥

అస్మి తథానుత్థితాయాం సూతికాయామ్ ॥౧౯॥
 సూతకా సూతికా, తస్యామనుత్థితాయాం । ఉత్థానం నామ సూ
 తికాగారే నివేశితాశాముదకుంభాదీనామపసయనమ్ । తచ్ఛుదశమై
 హని భవతి ' దశమ్యానుత్థితాయామ్ ' ౧ ఇతి గృహ్యేఉక్తత్వాల్ ।
 అత్రాప్యాశౌచకాలాపలక్షణత్వాద్వావదాశౌచం తావదభోజనమ్ ।

అత్రాంగిరాః—

బృహ్మక్షత్రవిశాం భుక్త్యానదోషస్తస్మిహాతిగ్ణాం ।
 సూతకేశావతశౌచే తస్మిన్సంచయనాత్పరమ్ ॥ ఇతి ॥

అస్మి అంతశ్శవేచ ॥౨౦॥

యావద్ధ్రామాన్నహ్రియతే శవస్తావత్తత్ర సభోక్తవ్యమ్ । ఆచా
 రసుధనుశ్చతాదర్వాక్ । తత్రాపి ప్రదీపమారోప్య, ఉదకుంభం

హాపనిధాయభుంజతే, యది సమానపంశం గృహం * న భవతి ||

అప్రయతేనాశుచినోపహతిం స్పృష్టమప్రయతంభవతి || ౧౦ ||

అప్రయతేనాశుచినోపహతిం స్పృష్టమప్రయతంభవతి | కిస్త్యశ్చ
ద్రవమప్రభోజ్యం న భవతి | కః ఘనోప్రయతస్యాభోజ్యస్య చ విశే
షః ? ఉచ్యతే—అప్రయతమన్న మగ్నాస్ఫృశితమద్భ్యః ప్రాక్రితంభ
స్తనామృదావా సంస్పృష్టం వాచా త ప్రశస్త- ప్రయతం భవతి
భోజ్యంచ | అభోజ్యంతలశునాది న కథం చిదపీతి ||

అప్రయతేనాశుచినోపహతిం స్పృష్టమప్రయతంభవతి || ౧౧ ||

అప్రయతేనాశుచినోపహతిం స్పృష్టమప్రయతంభవతి || ౧౨ ||

అప్రయతేనాశుచినోపహతిం స్పృష్టమప్రయతంభవతి || ౧౩ ||

అప్రయతేనాశుచినోపహతిం స్పృష్టమప్రయతంభవతి || ౧౪ ||

అప్రయతేనాశుచినోపహతిం స్పృష్టమప్రయతంభవతి || ౧౫ ||

అప్రయతేనాశుచినోపహతిం స్పృష్టమప్రయతంభవతి || ౧౬ ||

అప్రయతేనాశుచినోపహతిం స్పృష్టమప్రయతంభవతి || ౧౭ ||

అప్రయతేనాశుచినోపహతిం స్పృష్టమప్రయతంభవతి || ౧౮ ||

అప్రయతేనాశుచినోపహతిం స్పృష్టమప్రయతంభవతి || ౧౯ ||

అప్రయతేనాశుచినోపహతిం స్పృష్టమప్రయతంభవతి || ౨౦ ||

అప్రయతేనాశుచినోపహతిం స్పృష్టమప్రయతంభవతి || ౨౧ ||

అప్రయతేనాశుచినోపహతిం స్పృష్టమప్రయతంభవతి || ౨౨ ||

అప్రయతేనాశుచినోపహతిం స్పృష్టమప్రయతంభవతి || ౨౩ ||

* అ-పంశత్వం గృహంతాం. ౧ అ, ధ, ౧౧, ౧౨, ౧౩

త్రిమదాపస్తమ్భధర్తసూత్రైః ప్రతిపక్షే గుణభిః ౧౦౧

‘యస్మిన్ శాస్త్రే కేశస్యాత్’ 3 ఇతి వ్యవహితమపి సంబధ్యతే । అమేధ్య సేవీకీటః పూర్వండాభ్యః ॥

అమేధ్యమూషికలాంగంవా ॥ ౨౭ ॥

పూర్వపత్నంబంధః । మూషికలా మూషికపురిషం । అంగంవా । సమస్తమపి మూషికగృహణం సంబధ్యతే । యస్మిన్ శాస్త్రే మూషికస్యాంగం పుష్పసాగాదిభవతి తదవ్యభాజ్యమ్ ॥

— శ్రిపదానౌపహతమ్ ॥ ౨౮ ॥ శ్రి

ప్రయతేనాపియత్పదాసమ్మిష్టం తదవ్యభాజ్యమ్ ॥

అమేధ్యమూషికలా ॥ ౨౯ ॥

సగన్వస్త్రపశాపరిహితస్యవాససంఘాయత్సమ్మిష్టంతదవ్యభాజ్యం

అమేధ్యమూషికలానౌపహతమ్ ॥ ౩౦ ॥

సృష్టమితి ప్రత్యేకమధిసంబధ్యతే । శునా వాయద్వత్తం అనపాశ్రియవాయద్వత్తం తదవ్యభాజ్యమ్ । పతితపండానూతికోదక్యాదగోపసాత్కారః । అపగతాః పాత్రేగ్నః । స హితేనాశ్రియోధూర్తంబధస్తే ॥

అమేధ్యమూషికలానౌపహతమ్ ॥ ౩౧ ॥

అపరిహితస్య శుద్ధస్యాపి వాససంఘాయత్సమ్మిష్టంతదవ్యభాజ్యమ్ ॥

అమేధ్యమూషికలానౌపహతమ్ ॥ ౩౨ ॥

దాస్య రాశ్వావాప్యతమభ్యాజ్యమ్ । స్త్రీలింగనిదేశాద్దాసేనాహృతే సదోషః । అన్యలింగమవివక్షితం మన్యంతే । సక్రమితి వచనాద్దివాసదోషః ॥

— సంజానంవా ॥ ౩౩ ॥

అమేధ్యమూషికలానౌపహతమ్ ॥

౨౨ అహరద త్తక్యతాజ్ఞావలాఖ్యవ్యాఖ్యానహే ౬

అభ్యంత్రహృద్యపస్పశేత్ ॥౧॥

యదాభాజనదశాయాం హృద్యపస్పశేత్ తదాపి న భుంజీత |
భుంజానగృహణాదన్యదా హృద్యోపస్పశనే నాప్రాయత్యమితి శ
చిత్ | అన్యేతు—నదా భవత్యేవాప్రాయత్యం, భాజనదశాయా
మాధిక్యపరిపాదనాయ నిషేధితి ॥

అనహృద్భిర్వాసమానపక్షౌ ॥౨॥

సర్వత్రవాశబ్దస్సముచ్చయే | అభిజనవిద్యావృత్తరహితానహృ
ద్యః | తైస్సహ సమానాయాం పక్షౌ న భుంజీత |

భుంజానెమవా యతానూత్తాయోద్భిష్టంప్రయచ్ఛే

దాచామేదాన్ ॥౩॥

సమానపక్షౌ విత్యనువతతే | సమానపక్షౌ బహుమభుంజా
నేమ యద్యేకోనూత్తాయ భాజనాద్విరమ్య ఉద్భిష్టంశిష్యాదిభ్యః
ప్రయచ్ఛేత్, ఆచామేదాన్, తస్యాం పక్షౌ వితరేషాం చ న భా
క్తవ్యమ్ | అతాబహుమ భుంజానేమ ఏకాం మధ్యేనవిరమేత్
భాజనకంటక ఇతితమాచక్షతే ॥

శుత్యుత్వా వా యతాన్నందద్యుః ॥౪॥

మూఖవైధవేయ, విషంభుంక్ష్వ ఇత్యేవం శుత్యుత్వా యతా
న్నం దద్యుః తదవ్యభాజ్యమ్ ॥

మనుష్యైరవఘాతమన్యైర్వామేధైః ॥౫॥

మనుష్యైరన్యైర్వా మాజా రాదిభిరమేధ్యైరవఘాతమన్నమ
భాజ్యమ్ | అవెత్యవసగేప్రయోగాద్ధూరస్థే గేంధస్యాఘాతాన
దోషః ॥

ననావిభుంజీత ॥౬॥

నావ్యాసీనానభుంజీత శుద్ధపిపాత్యే ॥

ఊమదాన స్తమ్భధర్మనూత్తర-శ్రీశైలిఖండి

అథాపాసాదె॥౭॥

పాసాదోదారుమయోమఞ్చః, తక్రాపి నభుంజీత ॥

అథాకృతభూమాతుభుంజీతః॥౮॥

భూమావపి భుంజానః కృతాయాం గోమయాదినా సంస్కృతా
యాం భుంజీత । అపరతహ—పాసాదోపి యదాకృతభూమిభవ
తి, నకేవలం దారుమయః, తదా తత్రభుంజీతైవేతి ॥

అథాఅనాప్రీతేమృన్తయేభోక్తవ్యమ్ ॥౯॥

యదిమృన్తయే భుంజీత, తదా అనాప్రీతే భోక్తవ్యమ్ । ఆప్రీ
తం క్వచిత్కార్య పాకాదాపుపయక్తమ్ ॥

అథాఆప్రీతంచేదభిదగ్ధః॥౧౦॥

ఆప్రీతమేవచేల్లభ్యతే, తదాగ్నినా తదభితా దగ్ధస్ తత్రభో
క్తవ్యమ్ ॥

అథాపరిమృష్టం లోహంప్రయతమ్॥౧౧॥

లోహం లోహవికారభూతం కాంస్యాదిభోజనపాత్రం భిక్షాది
భిః పరిమృష్టం సత్ప్రయతం భవతి । తత్రభిక్షనాకాంస్యం, ఆమైన
తామ్రం-రాజతం శకృతా, సౌవణ్యమద్భిరవేత్వాది స్తుత్యంతరవ
తాద్ధిప్తవ్యమ్ ॥

అథానిర్విఘ్నతందారుమయమ్ ॥౧౨॥

దారుమయంభాజనం నిర్విఘ్నతంతష్టం సత్ప్రయతంభవతి॥

అథాయథాగమంయజ్ఞే॥౧౩॥

యజ్ఞపాత్రం తు యథాగమం శోధితం ప్రయతం భవతి । తద్యథా
అగ్నిహోత్రహవశే దధైరద్భిః పృత్యాళితా, సోమపాత్రాణి మా
జానీయేపృత్యాళితాని, అజ్యపాత్రాణ్యుష్టైనవారిణా ॥

అథానాపణీయమన్నమశ్నీయాత్ ॥౧౪॥

అపణః పణ్యవీధికా । తత్ర కీరణం లబ్ధం వా అపణీయం, తవ

౧౦౪   త్రిమూర్తి పుస్తకమున జ్ఞానాభ్యుదయమున హిలే

తానను నాశ్చర్యమున నహోహం ॥

అతః పాదానామ మమోక్షం సమయమునా నీతిపరిహరణ ॥౧౫॥

రసం చా సదృశ్యాని । తానృపావళియాని నాశ్చర్యమున, ఆ
మమోక్షాదీనవిజయితావ ॥

అతః తైలసర్పిషి తావయోజయేమద కేవలాయ ॥౧౬॥

తైలసర్పిషి తావయే అపునపయోజయేత్, ఉదకైవలాయ నిషి
చ్య పాకెన తైలసర్పిషీ హృదయితావ । కాన్యవిరోధో యథా సభవతి
తిథాది కేన సుస్మయేత్యనైవ వ్యాదయతే ॥

అతః కృతాం పర్వతీయమభూద్యావయోనాద్యమ్ ॥౧౭॥

కృతాం పర్వతీయమభూద్యావయోనాద్యమ్ పర్వ సదృశ
ద్యమహిమనాద్యంచ । యథాయోగం భరదీపం చైవం యమ
విశదు సిద్ధుః (సర్పి) ॥

అతః మాత్రం చ ॥౧౮॥

మాత్రం కాలవాకం స్థాపయి, తదపర్వతీయ మభ్యుదయమున
యానాద్యమ్ ॥

అతః పాదానామ మమోక్షం సమయమునా నీతిపరిహరణ ॥౧౯॥

సపిష్టానామ కావయోజయేమద కేవలాయ ॥౨౦॥
అనుతరం కృత విశద్యయి ఘోషతాదీన విజయితావ దృష్టవ్య
ఘోషితం పాసవళిషి, ఇత్యుదయతీ కిదిత్ । భజితానాం క్రిహ
గాం తిండులం పృథూక్రతాః పృథూకాః । కరమ్భం దళసక్తునమ
హారాయః కరమ్భితావసిద్ధం । జేదేపుభయం భవతి—కరంజేజా
హృతి తావదానాకరమ్భః పరివాహం ౩ ఇతి । భరుజాభిప్రాయ
వాః । క్షీరవికారోదధ్యాది । పసిద్ధమనృత్ ॥

౧ ఘ-జ-ఇ—దృవమితి నాస్తి. ఖ, గ—దృఢం,
౨ అ, ఐ, ఊ, ౩. ౪-౧౪   ౩ తై-సం-౬-౪-౧౧

అథశూక్తంచ ౧ ఇత్యస్యవిధేశ్యేషః—

అథశూక్తంచాపరయోగమ్ ॥౨౦॥

పరేణ ద్రివ్యాంతరేణ యోగోయస్యతత్పరయోగం, తతోన్యదపరయోగమ్ । తదేవశూక్తం వజ్యమ్ । యత్తుదధ్యాదిద్రీవ్యాంతర సంస్పృష్టంశూక్తం తద్యోజ్యమేవ । ఏవంచ పూర్వలైవాపరయోగమితి విశేషణం వక్తవ్యమ్, ఇదమేవవా సూత్రమస్తు । సూత్రద్వయకరణం తాన్విచార్యవృత్తికృతమ్, యథా ‘సలావృక్కైక స్పృకోలూకశబ్దాః’ ౧ ఇతి పూర్వంసామానేనాభిధాయ ‘సలావృక్యామేకస్మక ఇతిస్వప్నపర్యాంతమ్’ ౩ ఇతి పశ్చాద్విశేషఉక్తః ॥

అథసర్వంమద్యమపెయమ్ ॥౨౧॥

మద్యంమదకరం తత్సర్వమపెయంఅత్రతు స్మృత్యంతరవశాద్వ్యవస్థాఅత్రమనుః—

గౌడిమాధ్వీచపైష్టిచ విజ్ఞేయాత్రివిధాసురా ।

యథైవైకానపాతవ్యా తథాసర్వాద్విజా తమైః ౪ ॥ ఇతి సురావ్యతిరిక్తం తు మద్యం బ్రాహ్మణస్య నిత్యమపేయం । తథాచ గౌతమః— ‘మద్యంనిత్యంబ్రాహ్మణస్య క్షత్రియవైశ్యయోస్తు’ బ్రహ్మచారిణోః ౫ ఇతి ॥

అథైలకంపయః ॥౨౨॥

అవిరేలకా, తస్యాఃక్షీరమపెయమ్ ॥

అథక్షిప్తీక్షీరమృగీక్షీర సంధినిక్షీరయమసూక్షిరాణీతి ॥౨౩॥

క్షిప్రీమృగ్యాపసిద్ధై । యాగభిణీనతీమద్ధే సాసంధినితి శాస్త్రాంతరే పసిద్ధా । ఏకకాలదోషాత్సన్యే । ఏక స్థిన్నసవేయానైకం గర్భంసూతే సాయమసూః । ఉష్ణాన్యదీనాం క్షీరాణ్యపేయాని । ఇ

౧ ఆప,ధ,౧,౧౭-౧౮   ౨ ఆప,ధ,౧-౧౦-౧౯

౩ ఆప,ధ,౧; ౧౦, ౩౩   ౪ మను స్మృ,౧౧-౯౫   ౫ గౌ,ధర్మ-౨; ౨౦

౧౦౬ త్రిమూర్తీకృతాజ్ఞానలాభ్యవ్యాఖ్యానహితే.

తి కరణాదేవంప్రకారాణామైకశఘానాంక్షీరమపేయం । తథాచమనుః

అరణ్యానాంచసర్వేషాం మృగాణాంమహిషీంవినా ।

స్త్రీక్షీరంచైవనజ్ఞ్యాని సర్వశూక్తానిచైవహి ॥

అనివేశాయాగోక్షీరమాప్త్యైకశఘం తథా ।

అవికంసంధిసిక్షీరం వివత్సాయాశ్చగోపయః ౧ ॥ ఇతి ॥

శ్లో ధేనోశ్చానిదేశాయాః ॥౨౪॥

ధేనుర్నవప్రసూతికా శాః । చకారాదజామహిష్యశ్చ, 'అజా
గావోమహిష్యశ్చ' ఇతి మానవేశదేశనాత్ ॥

శ్లో తథాకీలాలోషధీనాంచ ॥౨౫॥

కీలాలోషధయః సురాధాః ఓషధయః, తాసాం వికారభూతమ
స్థానాద్యమ్ ॥

శ్లో కరంజపలండుపరారికాః ॥౨౬॥

కరంజంరక్తలశునం, పలండుశ్వేతం పరారికా కృష్ణం, డుండుభా
ఖ్యయా ౩ మైచ్చానాం ప్రసిద్ధం । ఏలేచాభక్ష్యః ॥

ప్రతిపదవారో నశక్యతి సమాసీనాహ—

శ్లో యచ్చాన్యత్పరిచక్షతే ॥౨౭॥

యచ్చాన్యదేవంభూతంశిష్టాఃపరిచక్షతేవజయంతితదప్యభక్ష్యం
తత్రమనుః—

లశునంగృంజనంచైవ పలండుకవశానిచ ।

అభక్ష్యాణిద్విజాతీనా మమేధ్యప్రభవాణిచ ౪ ॥ ఇతి ॥

శ్లో క్యాకన్వభోజ్యమితిహిబ్రాహ్మణమ్ ॥౨౮॥

క్యాకుభక్ష్యాకం, తదప్యభోజ్యమభక్ష్యంబ్రాహ్మణగ్రహణముక్తార్థం ॥

శ్లో ఏకఋరోష్ట్రగవయగ్రామసూకరశరభగవామ్ ॥౨౯॥

౧ మనుష్యుః, ౨ గ; పలండుపరారికాః ఖ, పరారికాః

౩ ఖ, ఘ, జ, ఞ, మండుభాఖ్యయా ౪ మనుష్యుః, ౫

తమదాప స్తంబధర్తనూత్త్ర-గవ్యశ్చింతః ॥ ౩౦ ॥

మాంసమిత్యథాద్ధమ్యతే । ఏకఖురా అశ్వాదయః । గవయోగో
సదృశః పశుః । శరభాష్టపాదఆరణ్యోమృగః । ఆన్యైవసిద్ధాః । ఏ
తేషాం మాంసమభక్ష్యమ్ ॥

అథేనస్వనడుహోభక్ష్యమ్ ॥ ౩౧ ॥

ధేనస్వనడుహోమాంసంభక్ష్యమ్ । గోప్రతిపేధస్యప్రతిప్రసవః ।

అథేనమేధ్యమానడుహామితివాజసనేయకం ॥ ౩౨ ॥

అనడుహామాంసం నకేవలం భక్ష్యం । కిం తహి ? మేధ్యమ
పీతివాజసనేయిసస్సమామనంతి ॥

అథుక్కుటావికిరాణాం ॥ ౩౩ ॥

వ్యవహితమప్యథేజ్యమితి సంబధ్యతే । పాదాభ్యాంవికీర్య కీట
భాన్యాది యే భక్షయంతి తే మయూరాదయో వికిరాః । తేషాం మ
ధ్యే కుకుటానభక్ష్యః ॥ స్పృత్యంతరివశాద్ధ్రామ్యోనాఽణ్యః ॥

—.. ప్లవఃప్రతుదామ్ ॥ ౩౪ ॥ —

తుండేనప్రతుద్య యేభక్షయంతి తే చార్వాహూటాదయః ప్రతు
దాః । తేషాం మధ్యేప్లవవిపాభక్ష్యః । ప్లవశ్శకటవిలాభ్యో ౧ ఒకవిశేషః

— క్రవ్యాడః ॥ ౩౫ ॥ —

క్రవ్యమాంసం తిలకేవలం యేదంతి తే క్రవ్యాదాగృభ్యాద
యః । తేవ్యభక్ష్యాః ॥

— శ్చిహ్ గంసభాసచక్రవాకసుపణాశ్చ ॥ ౩౬ ॥ —

హంసః ప్రసిద్ధః । భాసః శ్వేనాశ్మతిః పీనతుండః । చక్రవాకో
మిథునచరః । సుపణాశ్శ్వేనః । ఏతేచాభక్ష్యాః ॥

— క్రుంచక్రొందవాధ్రాణసలక్షణవజ్రా ॥ ౩౭ ॥ —

క్రుంచాబృందచరాః । క్రొంచామిథునచరాః । తేచాభక్ష్యాః ।
నూత్యేక్రొంచతి విభక్తిలోపశ్చాందసః । కిమవిశేషేణ క్రుంచక్రొం

౧౦౮ త్రిమూర్తి తత్వతాజ్ఞానాభ్యాసాభ్యాససహిత

చానభక్త్యాః? నెత్తాహ—వాధ్యాణసలక్ష్మణవజ్రం । శ్వేతాలా
హితావామూర్త్యాద్యేషాం తే లక్ష్మణాః । త ఏష విశిష్యంతే వా
ధ్యాణసాధితీ । వాధ్యాణచమ, తదాకారా నాసికా యేషాంతా
నేమధూతా లక్ష్మణాస్వజయిత్వా క్రుచక్రాంచానభక్త్యాధితీ । అ
న్యైత్వాహుః—కర్వాదధితీ ప్రాప్తస్య ప్రతిషేధస్య క్రుంచాదిమ
చతుష్వప్రతిషేధితీ । తత్రలక్ష్మణాసారసీ । లక్ష్మణవజ్రమితి జ్యో
హాస్సంజ్ఞాధందసోబహుళం ' ఇతి హ్రస్వః । ఏవంక్రూచాదిశబ్ద
స్యాప్యజాదిటాబంతస్య ॥

—పంచనఖానాంగోధాకచ్చ పశ్వావిట్పుర్యకఖ

ద్దశశపూతిఖషవజ్రం ॥౩౭॥—

పంచనఖాః సరవాసరమజరాదయః । తేషాంమధ్యే గోధాదీ
న్నప్తవజ్రయిత్వాన్యైభక్త్యాః । గోధాకృకలాసాకృతి మహాకా
మా । కచ్చపః కూమః । శ్వావిట్ వరాహవిశేషః, యస్యనారా
చాకారాణిరోమాణి । శర్యకః శల్యకః, యస్యచమణౌ తనుత్రాణం
క్రియతే । శ్వావిట్పుర్యకఇతి యుక్తః పాఠః । ఏకేతుఢకారం పఠంతి
ఢకారాత్పూర్వవి ౧ కారం । ఖడ్గోమృగవిశేషః, యస్యశృంగం తై
లధాజనం । శశఃప్రసిద్ధః । పూతిఖషశ్శశాకృతిః హిమవతిప్రసిద్ధః॥

—అభిభక్త్యశ్చైటామత్సాన్యనాం ॥౩౮॥

మత్సాన్యనామధ్యేచేటాభ్యామత్సాన్యనభక్త్యాః । ఇత రేభక్త్యాః

—సపక్షిషీమృదురః కర్వాద్యోయేచాన్యవి

కృతాయథామనుష్యశిరసః ॥౩౯॥—

సపక్ష్యవశిరాయస్యసాపిమత్సాన్యనభక్త్యాః । మృదురోమకరః
మేదకృప్యమేవాదంతి శిశుమారాదయస్తేప్యభక్త్యాః । యేచాక్తా
భ్యాన్యే వికృతాకారామత్సాన్యః । తత్రాదాహరణం—యథా మ

౧ 'పూర్వమికారం' ఇతి బహుషుకోశేమపాఠః,

మష్యశిరసః, జలమనుష్యాఖ్యాః జలహస్త్యాదయశ్చ । తేషి న రేవసథ
త్యాః । అత్రమనుః—

అనుమంతావిశసితా నిహంతాక్రమవిక్రయా ।

సంస్కర్తాచౌపహర్తాచభాదకశ్చైతి ఘాతకాః ॥

మాంసభక్షయితాముత్రయస్యమాంస మిహద్వహం ।

ఏతన్మాంసస్యమాంసత్వం ప్రవదంతిమనీషిణాః ॥

సమాంసభక్షణేదోషా నమద్యేనచమైధునై ।

ప్రవృత్తిరేషాభూతానానివృత్తిస్తుమహాఫలా ౧ ॥ ఇతి ॥

అప్రతిష్ఠితేషవిభక్షణాన్నివృత్తిరేవ జ్యాయతీత్యధః ॥

❖ ఇతి స వైదశఃఖండః.. ❖

ఇతిత్రైహరదత్తమిశ్రివిరచితాయా మాపస్తమ్బధర్మనూత్రై

వ్యాఖ్యానా ముజ్జ్వలాఖ్యానాం పంచమఃపటలః

ఏవం తావన్నిమిత్తదుష్టం కాలదుష్టం జాతిదుష్టం చాభ్యాజ్యము
క్తం । తత్రనిమిత్తదుష్టం ‘యస్యకులేమ్మియైత’ ౨ ఇత్యాది । కాల
దుష్టం పర్యుషితాది । జాతిదుష్టం కళంజాది । ఇదానీం ప్రతిగ్రహ
శుచిని కానిదిదనుజ్ఞాయ కానిచిత్ప్రతిషేధయతి—

విష్కంభమధావ్విమంమాగ్ధంమాగ్ధంసంఘామిమూలఫ

లాని రక్షాగవ్యాతిర్నివేశనం యగ్యసూసశ్చ

గృతః ప్రతిగృహ్యణి ॥౧॥ విష్కంభ

మధుపకప్తమపకప్తంవా । ఆమంతండులాది । మృగస్యవికారోమా
గ్ధం మాంసం । భూమిః శాలయాదిత్రైత్రం, విశ్రమస్థానమిత్యన్వే
మూలఫలానిమూలకామ్రాదీని । రక్షాఅభయదానం । గవ్యాతిగో
మాగ్ధః । నివేశనం గృహం । యగంవహతీతి యగ్యోబలీవదః,
తస్య ఘాసోభక్ష్యం పలాలాది । ఏతాన్యగృతాః ప్రతిగృహ్య

గంగం   త్రిమూర్తి తత్కృతాజ్ఞానాభ్యావ్యాఖ్యానహితే
 క్య దుభిక్షేపి । ఉగ్రః పాపకమాద్విజాతిః, వైశ్యాద్వాసూద్రా
 యాంజాతః । ఉగ్రగ్రహణంతాదృశానాముపలక్షణమ్ ॥

అ ఏతాన్యపినానంతేవాస్యాహృతానీతి హరితః ॥ ౨ ॥ **అ**
 ఏతానిమధ్యాదీన్యపన్వంతేవాస్యాహృతాన్యైవ పృతిగ్మహ్యణి,
 స్వయముగ్రతఇతి హరిత ఆచార్యమన్యతే ॥

అ ఆమంవాగృహ్నిరక్ష ॥ ౩ ॥ **అ**
 పూర్వోక్తపాపముం స్వయమేవ వా గృహ్నిరక్ష ద్విజా ఇతిహరి
 తాచార్యస్యపక్షః ॥

అ ఏతాన్మన్యవావిరసస్య ॥ ౪ ॥ **అ**
 ఆమస్యాలాభకృతాన్మన్య వా విరసస్య లవణాదిరషైరనంస్యప్త
 స్య । షష్ఠీనిదేశాల్ ప్రాకంస్వయమంతేవాస్యాహృతం వా గ గృ
 హ్నిరక్ష ॥

అ నసుభిక్షాస్సస్యః ॥ ౫ ॥ **అ**
 అనంతరోక్తే విధిద్వయే యద్గృహీతం తేన సుభిక్షాస్సహితానభ
 వెయః । యావతాప్రాణయాత్రాభవతి తావదెవగృహ్నిరక్ష, న
 యావతాసాహిత్యంతావదితి ॥

అ స్వయమప్యవృత్తౌ సువణం దత్వాపశులవాభురత ॥ ౬ ॥ **అ**
 యదాతుదుభిక్షతయా త్త్రయ త్తిర్నులభ్యతే ప్రాగేవపోష్య
 వగ్గస్య, తదాస్వయమప్యవృత్తౌ యత్రైవలభ్యతే తత్తక్రతాన్మ
 మపి భుజీత । తత్త్రగుణవిధిః—సువణం దత్వాపశుదేవపశ్చ
 ముపరిష్టాన్సువణం సన్నిష్టా । ఏన ‘పశుంవాదత్వా’ ఇతి
 వ్యాఖ్యాతః । పశురగ్నిః, ‘అగ్నిపశురాసీత్’ ౨ ఇతిమంత్రవి
 ణాల్ గొసూక్తేనా ౩ గ్నైరుపస్థానదక్షిణాచ్చ ॥

శ్రీమదాప స్తమ్భధర్మసూత్రేణ-ప్రశ్నెగిరిః

౧౧౧

నాత్యంతమవ్వవస్యేత్ ||2||

సపునరత్యంతమేవసీదేత్ ||

నాత్యంతప్రాప్యవిరమేత్ ||౩||

యదాపిహిల సైత్తిలః శ్రితే తదానిషిద్ధాయా విరమేత్, స పునస్సకృత్ప్రసక్త్యాః కిమపయంతనెతి న్యాయేన తత్రైవరమేత । అత్ర ఛాంబాగ్యోపనిషత్ — ‘మటచీహ లేమకుడుష్వాట క్యాసహజాయయోష స్తిహాచాక్రా, యణ ఇభ్యగ్రామే ప్రద్యాణక ఉవాస । సహాభ్యంకుర్తామాః ఖాదంతంబిభిత్తే ౨, ఇత్యాది । మంత్రవంశ్య భవతి—‘అవత్యాశునఆస్తా గ్రామేచే ౩ ఇతి । అవత్యాశుత్వభావేన । అపరతహ—దుభిత్తేన్వయమవ్యవృత్తావా ఆతన్నిష్కలైర్యత్రకుత్రిచిన్ని చెపిదాతరి భుజానావసేత్, యాంచ యావతీంచ సువణమాత్రాయం కంచనపశుంవా తస్తేదత్వా స పునరత్యంతమవ్వవస్యేత్, వృత్తిప్రాప్యవిరమేదితి ॥

ఏవమాపదివృత్తిముక్త్యాసుభిత్తేనాపదివృత్తిమాహ—

నాత్యంతయాణాం వణానాం క్షత్రియప్రభృతీనాం సం

మావృత్తైననభోక్తవ్యమ్ ||౪||

సమావృత్త్యాద్విజాతిః క్షత్రియాదీనాం త్రియాణాం వణానాం శృపానభుంజితే ॥

ప్రకృత్యాబ్రహ్మణస్యభోక్తవ్యంకారణాదభోజ్యం ||౫||

బ్రహ్మణస్యత్వన్నప్రకృత్యా స్వభావేనైవ భూక్తవ్యం కారణాదేవత్వ భూజ్యమ్ ॥

కారణమాహ—

యత్యాప్రాయశ్చిత్తం కర్మాసేవతేప్రాయశ్చిత్తవతి ||౬||

యత్రయదాగ్నిహోత్రవైశ్వజేవాది నిత్యమాభ్యుదయికంవా అ

౧ ఘ,జ —సర్వప్ర ౨ ఛా,జ,గ-౧౦ ౩ ఋ,క,గౌ-౧౩

మహారథ త్తకృతాజ్ఞానాభ్యావ్యాఖ్యాసహితే

ప్రాయశ్చిత్తంకమానేవతే తాత్పర్యేణ కరొతి, ప్రాయశ్చిత్తవ
త్యాత్తని చాదితంప్రాయశ్చిత్తం ప్రాణాయామోపవాసపథిక్యదాది
భకరొతి, తదావీతస్తాత్కారణాద్బ్రహ్మణస్యాన్నమభేజ్యమితి ||

చరితని ర్వేషస్యభేజ్యత్వమ్ || ౧౧ ||

చరితని ర్వేషః ప్రాయశ్చిత్తంయేన తస్యాన్నభేజ్యత్వమ్, త
భజనేపదావః | నిష్ఠయాభూతకాలస్యాభిధానాచ్ఛర్యమాణేపి ని
ర్వేషినభూజ్యమ్ | కింతహి ? చరితే ||

సర్వవర్ణానాం స్వధర్మేవతమానానాం

భూక్తవ్యంశూద్రవజ్జమిత్యేకే || ౧౨ ||

శూద్రవర్ణతానాం స్వధర్మేవతమానానాం త్రయాణాం వ
ర్ణానాం భూజ్యం, నబ్రాహ్మణస్తేవేత్యేకమన్యంతే ||

తస్యాపిధర్మోపనతస్య || ౧౩ ||

తస్యాపిశూద్రస్యాన్నం భూజ్యంయద్యసౌ ధర్మాధర్మముపనత ఆ
శ్రితాభవతి | ధర్మగ్రహణాదధర్మముపనతస్యాభూజ్యం | ఆప
త్కల్పశ్చాయమ్ ||

అత్యగుణవిధిః—

సువర్ణాండత్వాపశుంవాభుంజీత నాత్యంతమన్య

వసేద్యప్రతిప్రాప్యవిరమేత్ || ౧౪ ||

గతమ్ ౧ ||

సంఘాన్నమభూజ్యమ్ || ౧౫ ||

సంఘాగణః, తస్యయత్స్వమన్నం న త్యేకస్య, తదభూజ్యం, య
ద్యపి తేనర్వేదద్యుః ||

పరికుష్టంచ || ౧౬ ||

భోక్తుకామాకగచ్ఛతేత్యేవం పరికుశ్ల సర్వతతహాయో యద్దీయ

శ్రీమదావంత్యుధర్వసూత్రగోప్యశ్చరణాంః ౧౧౩
తత్పరిమృష్టం, తదభోజ్యమ్ ॥

—స ర్వేషాంచ శిల్పజీవానామ్ ॥౧౨॥
చిత్రకమచిత్రనిర్మాణాదికం శిల్పయోజనీయతే తేషాం సర్వ
మపి బ్రాహ్మణానామన్నమభోజ్యమ్ ॥

 యేచశస్త్రమాజీవతి ॥౧౬॥
యేచశస్త్రేణజీవతి తేషామప్యన్నమభోజ్యం, క్షత్రియవజ్రం, త
స్య విహితత్వాత్ ॥

 యేచాధిమ్ ॥౨౦॥
అజీవంతీత్యపేక్షతే । సర్వగృహేపరానాస్సయిత్యాతేభ్యోభృతిగృ
ణామాధిః, యస్తాస్మిషతి ప్రసిద్ధః ॥
పరభూమాకుటింకృత్వా స్తామందత్వానసేతుయః । ఇతి ।
తంచాధియేఅజీవంతి తేషామప్యభోజ్యమ్ । యేతుప్రసిద్ధమాధి
హజీవంతి తేషాంవాధుషికత్వాదేవాభోజ్యాన్నత్వంసిద్ధమ్ ॥

 భిషక్ ॥౨౧॥
అభోజ్యాన్నఇతి ప్రకరణాద్గమ్యతే । భిషక్భిషజ్యవృత్తిః । ధ
ర్మాధఃతు యేసపదష్టాదీంశ్చికిత్సంతి తేభోజ్యాన్నావప ॥
షికః ॥౨౨॥

వృద్ధ్యాజీవాప్యభోజ్యాన్నః ॥
 దీక్షితాకోతరాజకః ॥౨౩॥
దీక్షితాదీక్షణీయేష్ట్యాసంస్కృతః । సోసి యావత్క్రితరాజకోస
భవతి సోమక్రయణం సకరోతి తావదభోజ్యాన్నః ॥

 అగ్నిషోమీయసగ్ంస్థాయామేవ ॥ ౨౪॥
భోక్తవ్యమితి వక్ష్యమాణమపేక్షతే । అగ్నిషోమీయపశాసం
స్థితేసమాప్తవభోక్తవ్యమ్, నప్రాగితి పక్షాంతరమ్ ॥
 పలుతాయాంవాపయాదీక్షితవ్య భోక్తవ్యం ॥౨౫॥

౧౧౪   శ్రీహరద త్తక్మనోజ్జ్వలాభ్యవ్యాఖ్యానసహితే

అగ్నిసోమీయస్య వహాయాంహుతాయాంవాదీక్షితస్యాన్నం భో
క్రవ్యం । తథాచ బహవ్యచద్యాహ్వాణమ్— అశితవ్యం వహాయాం హు
తాయాం ' ఇతి

పక్షాంతరమాహ—

అగ్నియజ్ఞాథావానిదిప్తే శేషాద్భుంజరన్నితిహి

బ్రాహ్మణం ॥ ౨౬ ॥ శ్లో

ఇదంయజ్ఞాథమితి వ్యాదేశే కృతేశేషాద్భుంజరన్నితిబ్రాహ్మణం
భవతి । బ్రాహ్మణగ్రహణం ప్రీత్యుపలబ్ధితః పవృత్తైరప స్తృతి ౧ తా
మాధూదితి ప్రత్యక్షమేవాత్యబ్రాహ్మణమితి ॥

అగ్నిక్షీబః ॥ ౨౭ ॥ శ్లో

షండః । సోప్యభోజ్యాన్నః ॥

అగ్నిరాజ్ఞాంప్రేషకరః ॥ ౨౮ ॥ శ్లో

రాజ్ఞామితి బహువచనాత్ గ్రామాదేర్యః ప్రేషకరః తస్యాపి
పృతిషేధః ౨

అగ్నిహవిర్యాజే ॥ ౨౯ ॥ శ్లో

యశ్చాహవిషా నరరుధిరాదినా యజతే ఆభిచారాదౌ, యథా
'యమభిచరే త్రస్యలోహితమవదానంకృత్వా' ఇతి, సోప్యభోజ్యాన్నః

అగ్నిచారి ॥ ౩౦ ॥ శ్లో

చారోగూఢచరస్సృశః । సోప్యభోజ్యాన్నః ॥

అగ్నివిధినాచప్రవృజితః ॥ ౩౧ ॥ శ్లో

యేచావిధినాప్రవృజితాః శాక్యాదయస్తేప్యభోజ్యాన్నాః ॥

అగ్నియశ్చాగ్నినపాస్యతి ॥ ౩౨ ॥ శ్లో

అవిధినేత్యేవ । యశ్చావిధినా ఉత్సర్గేష్టావిదినాగ్ని నపాస్యతి
సోప్యభోజ్యాన్నః ॥

౧ ఖ, గ, ఘ, జ—అ స్తృతి.

౨ ఖ, గ, ఘ, జ—తస్యాపృతిషేధః.

ఊమచాప స్తంబధ రసూత్ర-నివృత్తిగ్రంథం

白濁

అభియశ్చనరావనవజ్జయతెసరావన్నీచక్రాత్రి

యోనిరాక్యతివృష్టవతిః ॥౩౩॥

యశ్చసర్వాన్సర్వజయతి భోజననకర్షదిదపి భుక్తైః, సకంచి
ద్భోజయతి, యశ్చసర్వాన్నీసర్వహావన్నం భుక్తైః, తావప్యభో
జ్యంతౌ । శ్రోత్రియఇత్యుభయోశ్చేషః, శ్రోత్రియౌపి సన్నభో
జ్యన్న ఏవేతి । నిరాకృతిర్నిసాన్వధాయః । నివ్రతః ఇత్యన్యే
సోప్యభోజ్యన్నః । వృషలీపతిః, క్రమవివాహే యస్యవృషలీపత్ని
జీవతి ఇతరామృతాః స వృషలీపతిః । శ్రోత్రియౌప్యభోజ్యన్న ఇతి॥

— ఇత్యాపాదశఃఖండః.

శ్రీమత్తానందాబ్ధినికఃపరిత్యుపనిష్టోయశ్చ

ప్రత్యుపవేశయతే తావంతంకాలమ్॥౧॥

మత్తామదద్రవ్యసేవయా వికృతంగతః । ఉన్నత్తాభ్యాంగతః । బ
 ణ్డానిగభితః । అణికః పుత్రాచ్ఛుత్రాగ్రహీ, పుత్రాచార్యకఇతి శా
 స్త్రేషు నిందితః । పృథ్వీపవిష్టః ఋణాదినా కారణేనాధమణాది
 కం నిరుశ్యతత్పాశ్చ ఉపవిష్టః । ప్రత్యుపవేశయితాశ్చ తస్య పరిహ
 గమకుర్వత్ తేనసహకామం సుచరమాస్యతామిత్యాసీనః । ఏతేషు
 త్రాదయస్తావంతంకాలమభాజ్యన్నామ్, యావన్నదాద్యనువృత్తిః ।
 అపరతహ—అణికః ఋణికః ఋణస్య దాతా । ప్రత్యుపవేశ్చరిడం
 విశేషణమ్ ॥

శ్రీకృష్ణానమః॥ ౧॥

యద్యేతే అభౌజ్యాన్నాః కస్తహ్యశ్యాన్నః, కస్తతహ్యశ
 నీయమన్నమితి ? యద్యప్యేతే అభౌజ్యాన్నా ఇత్యుక్తే పరిగిష్టాభౌ
 జ్యాన్నా ఇతి గమ్యతే, తథాప్యనేకమతాపన్యాసాధోయంప్రశ్న
 పూర్వకఆరంభః ॥

య్యయిరూపేంద్రికణ్వః ||౩|| **ప్ర**

యవపాద్రథాయతే స ఆశ్యాన్న ఇతి కణ్వముషీమన్యలెప్రతిషి
ద్ధవజమ్ ||

య్యపుణ్యఇతికౌత్సః ||౪|| **ప్ర**

‘సర్వవర్ణానాం స్వధర్మేవతేమానానాం’ ౧ ఇత్యుక్తతావ
దౌభిజ్యాన్నాస్స ర్వపుణ్యావవ । ఇహపునః పుణ్యగ్రహణమతిశయా
థం । తపోహోమజప్రైస్సవిధమేణచయ్యుక్తః పుణ్యఇతికౌత్సః
సస్వయమప్రాధ్యయమానాపి భోజ్యాన్న ఇతికౌత్సస్యపక్షః ||

య్యయిరూపేంద్రికణ్వః ||౫|| **ప్ర**

యఃకశ్చన పుణ్యోవాఽపుణ్యోవా సతతందానశీలః, సభోజ్యా
న్న ఇతివాప్యాయణిరాహ । తథాచమనుః—

శ్రీధృతాతంవదాన్యస్యహతిమశ్రద్ధమైతరత్ ౨||ఇతి||

అత్రోపపత్తిః—

య్యయిరూపేంద్రికణ్వః ||౬|| **ప్ర**

లందానెన నిర్దోషోభవతి ||౬|| **ప్ర**

రజః పాపం । తద్యది పురుషైకతారి స్థావరంస్థిరం సభోగమం
తరేణక్షీయతే, తదాతతః ప్రతిగ్రహేపిభోక్తరి సంకమాభావా
దౌభిక్తవ్యమ్ । అథచేచ్ఛలముపభోగమంతరేణాపి క్షీయతే, తదాన
తతందానశీల ముహూతమపిపాపంనావతిష్ఠత ఇతి కుతాభోక్తు
ర్దోషఇతి ||

య్యశుద్ధాభిక్షాభౌక్తవ్యైకకుణికౌ కాణ్వకుత్సత

థాపుష్కరసాదిః ||౭|| **ప్ర**

ధామికేణోద్యతా ఆహృతాభిక్షాశుద్ధా । సాభోజ్యైశ్చకాదీ
శాం పంచానాం పక్షః । పుష్కరసాదిః పౌష్కరసాదిః । ఆదివృద్ధస్

త్రిమదాపస్తమ్బధర్మసూత్రేన-ప్రశ్నోగము ౧౦౩

భావశ్చాందసః ॥

—శ్రీసర్వతాపేతం వామ్యాయణీయం ॥౧॥ శ్రీ—

సర్వతః ఉపేతం సర్వతోపేతం । ఛాందసాగుణః । ఉపేత మ
యాచిసోపవన్నమ్ । తత్సర్వతాపిభోజ్యమితి వామ్యాయణీయం మతం
ఇదానీంస్వమతమాహ—

—శ్రీపుణ్యస్వేషుతాభాక్తవ్యమ్ ॥౨॥ శ్రీ—

కణ్వకౌత్సయోః పతౌ సముచ్చితావాచార్యస్య పక్షే ॥

పుణ్యస్వాప్యనీషుతానభోక్తవ్యమ్ ॥౧౦॥ మై

యః పౌర్ణికతాపి నేత్యనకృదుక్తానకథంచదాపాదితెషుస్సోసీషు
న్నిత్యుచ్యతే । తస్య పుణ్యస్వాప్యభోజ్యమితి । అపరతహ—అనీ
షుతఇతికర్తవ్యమ్ । పుణ్యస్వాప్యన్నంనభోజ్యమితి, యదిభిక్షమా
ణః పూర్వవైరాదినా స్వయమీషు ౧ స్స భవతీతి ॥

యతఃకుతశ్చభ్యుద్యతంభోక్తవ్యమ్ ॥౧౧॥ మై

సర్వతాపేతమిత్యక్తమేవ పునరుచ్యతేవిశేషవివక్షయా ॥

తమాహ—

అనియోగపూర్వమితి హరీతః ॥౧౨॥ మై

అద్యతుభ్యమిదమాహరిష్యామి తదత్రభవతా గ్రాహ్యమితి నివా
దనా నియోగః । తదభావ అనియోగః । పునర్నాన్యమాసః । శ్వాన
జ్ఞాప్రకృతమథంగమయతః, అననియోగోనియోగః । తత్సూక్తిం
చేదభ్యుద్యతం నభోజ్యమితి ॥

అథపురాణేశ్చోకాపుదాహరంతి—

ఉద్యతామాహృతాంభిక్షాంపురస్తాదప్రవదితామ్ ।

భోజ్యాంమైనేప్రజాపతిరపిదుష్కృతకారిణః ॥

౧ ఘ,జ,ఝ,ఞ— అనీషుత ఇతికర్తవ్యమ్...భిక్ష(క్ష్య)మాణం...
మీసిరమ్.

౧౧౨ త్రిమూర్తి తత్వ తాత్పర్యము వ్యాఖ్యానము

నతస్యపితరౌశ్చ తదిదశవర్షాణిపంచద ।

నచహవ్యం వహత్యగ్నిర్యస్తామభ్యధిమన్యతే ॥ ఇతి ॥ ౧౩ ॥

అథ అపిచ పురాణే

సగౌతమీప్రతిసగౌతమీ వంశమన్వంతరాణిచ ।

వంశానుచరితంచేతి పురాణంపంచలక్షణమ్ ॥

ఇత్యేవంలక్షణే భవిష్యదాదా । ఉద్యతాంహస్తాభ్యాముద్యమ్యధారితాం, ఆహృతాం స్వయమేవానీతాం, పూర్వమనివేదితాం భిక్షాం దుష్కృతకారిణాం నకాశాద్భిజ్ఞాంమేనేప్రజాపతిమనః । ‘మనఃప్రజాపతిర్యస్త్రి’ ఇతి దక్షేదశనాత్ । యస్తతామభ్యధిమన్యతే ప్రత్యాచక్షే, తస్యపితరః కవ్యంనాశ్చంతి । కియంతం కాలం? దశవర్షాణిపంచద । అగ్నిశ్చహవ్యంనవహతి తావంతమేవ కాలం । ఇతిప్రత్యాఖ్యాతుర్నిందాధావాదః ॥

చికిత్సకస్యమృగయోశ్శల్యకృంతస్య పాశిసః ।

కులటాయాష్టండకస్యచ లెహమన్నమనాద్యమ్ ॥ ౧౪ ॥

చికిత్సకోభిషగ్వృత్తిః । మృగయమృగమాతీలుభకః । శల్యకృంతస్యస్త్రీణగ్రంథాదీనాం చెఛ్రతాఽమృతః । పాశిపాశవాపాశజాలస మృగాదీనాం గ్రాహకః । కులమటతీతి కులటావ్యభిచారిణీ । షండకస్తృతీయాప్రకృతిః । లెహంచికిత్సకాదీనామన్నమనాద్యమ్ । చికిత్సకషండయోః పునర్వచనముద్యతస్యాపి ప్రతిషేధాధామ । పూర్వప్రతీతిహిగ్రహణమ్ కథామశక్యమ్ ౧ । ఏవంతహి—సూత్రకారస్య సప్రతిషేధః, అయంతుపురాణశ్లోకఇత్యపేక్షా క్త్యమ్ ॥

అథాపునదాహరంతి—

అన్నాదెభ్యూణహాఘాష్టిఅనేనాభిశక్ంసతి ।

స్తేనఃప్రముక్తౌరాజనియాచన్ననృతనంకరః॥ ఇతి ॥ ౧౫ ॥

౧ గ, ఘ, జ, ఙ—అస్యవైయధ్యమ్.

త్రుమదాప స్తమ్భధర్మనూత్రోగ-ప్రశ్నైతంబుండః ౧౧౯

సపడంగస్య వెదస్యాధ్యేతా భూమిః, తయోహతవాక్ సభూ
ణహా । సోన్నా దేమాప్తిలిమ్మతి । కిమ్? ప్రకరణాదేన ఇతిగమ్యతే
భూమిః ఘ్నాయోన్నమ త్రిత స్థిం స్తదేస్సంక్రామతి । తస్మాత్తస్యో
ద్యతమప్యభూజ్యమితి । ప్రకరణసంగతః పాదః । ఇతరత్పురాణా
క పత్యమానె పతితమ్ । అనెనసంయోభిశలనతి మిత్తైవ బూతేఇ
దం త్వయాకృతమితి, సత్ స్థిన్నభిశంసతి తదేనామాప్తిః । యన స్తు-
పతితంపతి లేత్సుక్త్యాచారం చారతివాపునః ।

వచనాత్పుల్యదోషస్సాన్యన్తిభ్యాద్విహోషభ గృహేత్ ॥

ఇతి దైవగుణ్యమాహ । తదభ్యాసేద్రష్టవ్యం । ‘స్తేః ప్రకీర్ణక
శః’ ఇతి వక్ష్యతి । సవితత్వతీయపాదస్యాధః । కర్తృభేదాద
పౌనరుక్త్యమ్ । సంగతః ప్రతిజ్ఞాప్రతిశ్ఛవః, సత్యసంగరఇతి యథా ।
యః ప్రతిశ్ఛత్యనదదాతి సాన్యతసంగతః । కకారశ్చాందసః । తస్మిన్
యాచా స్వయమేనామాప్తిః । తస్మాత్ప్రతిశ్ఛతం దేయమితి ॥

— ఇత్యేకోనవింశతిబంధుండః —

ఇతిత్రుమద త్తమిశ్రవిరచితాయామాప స్తమ్భ ధర్మనూత్ర

వ్యాఖ్యానాయాముజ్జ్వలవ్యాఖ్యానాంపష్టఃపటలః

ఇత్యేమంలౌకిక మధాంపురస్కృత్య ధర్మాగ్ంశ్చ రేత్ ॥౧॥

ఇమంలౌకికం లోకేవిదితం ఖ్యాతిలాభపూజాత్తకమధాం వ
యోజనం పురస్కృత్యాభిసంధాయ ధర్మాన్నచరేత్ ॥

కింకారణమ్?

— నిష్ఫలాహ్యాభ్యుదయేభవంతి ॥౨॥

హి యస్తా దెవక్రియమాణా ధర్మా అభ్యుదయేఫలకాలె నిష్ఫలా
భవంతి । లోకార్థం హ్యాసౌధమణచరతి, స కర్తవ్యమితి శ్రద్ధ
యా, సచ శ్రద్ధయావినా ధర్మఃఫలం సాధయతి, ‘యోవైశ్రద్ధామ

౧౨౦   త్రిమూర్తి తత్వతాత్పర్యాభ్యాససహితే

సారభ్య '౧ ఇత్యాదిశ్రుతిః ॥

కిమిదానీంద్యష్టఫలంత్యాజ్యమేవ? నేత్యాహ—

తద్యథా మేఘలాఢే నిమి తేఛాయాగంధ ఇత్యనూత్పద్యే
తైవివంధమణచర్యమాణమథా అనూత్పద్యంతే ॥౩॥

తదితి వాకోఽపన్యాసే । ఫలాథంహ్యమృత్యుక్షోనిమీయతే ఆరో
వ్యతే । త స్త్రిఫలాథే నిమి తేఛాయాగంధశ్చానూత్పద్యేతే । ఏవం
ధమణచర్యమాణమథాః ఖ్యాత్యాదయోనూత్పద్యంతే అనునిష్ప
ద్యంతే, తద్దైవసీకారాః, నచాదైశ్యతయా । తథాచాహ—

యథేక్షుషేతాస్సలిలం ప్రసేచితం తృణానివల్లీరపి చప్రసించతి ।
తథానరోధమణపథేన వతయే యశశ్చకామాంశ్చవసూనిచా
శ్నుతే ॥ ఇతి॥

యథాచేదనూత్పద్యంతేవధమణానిభవతి ॥౪॥

యద్యపి దైవాదథా నానూత్పద్యంతే, తథాపిధమణస్తావద్భవతి ।
నచస్వతంత్రః పురుషాథః, కిమనైరభైరితి ॥

అననూయదుష్పృలమ్భసాన్విత్యుహక శత
నాస్తితకబాలవాదేషు ॥౫॥

కుహకః ప్రకాశేశుచిః ఏకాంతైయథేష్టచారి, శతౌ వక్రచిత్తః ।
నాస్తికః పెత్త్యథావాపవాదీ, బాలశ్శృతః హితః, ఏతేషాం వా
దేష్టనూయర్నస్యాత్ । అనూయయా ద్వేషోలక్ష్యతే, ద్వేష్టానస్యా
త్ । తాన్విషయాకృత్య ద్వేషమపినకుర్యాత్ । తథాదుష్పృలంభశ్చస్యా
త్ । ప్రలంభనంవిసంవాదనం మిథ్యాఫలాఖ్యానమ్ । “గృధ్రివంచాః
ప్రలంభనే” ఇతి దశనాత్ । దుష్పృలంభేనావిసంవాదయితం మి
థ్యాఫలాఖ్యానేన ప్రవతయితుమశక్యః । కుహకాదివాదేషువచి
తాపి నస్యాత్, తద్వశోనస్యాదిత్యథః॥

౧౬ త్రిమదావస్తమ్యధర్మసూత్రే-ప్రశ్న-అంఖండః ౧౨౧
 వంచనస్యసంభవమాహ—

సధర్మః సధర్మః చరత ఆవగ్ంస్వ ఇతి । సదేవ
 గంధర్వానపితర ఇత్యాచక్షుః కైఽయంధమోఽయ
 మధర్మః ఇతి ॥౬॥

ఆవమితి ఛాండసంరూపమ్ । భాషాయాంతు ‘ ప్రథమాయాశ్చ
 ద్వివచనే భాషాయామ్ ’ ఇత్యాత్వంప్రాప్నోతి । యదిహి ధర్మః
 ధర్మః విగ్రహవంతో గోవ్యాఘ్రివచ్చరేతాం ఆవాం స్వ ఇతి బ్రువా
 నౌ, యదివాదేవాదయః ప్రకృష్టజ్ఞానాబ్రూయిరిమాధర్మః ధర్మః
 వితి, తతః కుహకాదివాదేషు సస్యాద్వలచనా, తదభావాత్తు వంచనా
 సంభవ ఇతి । ఇదంచాత్మద్రష్టవ్యం ప్రత్యక్షాదేరగోచరౌ ధర్మః ధ
 మః, కింతు నిత్యనిదోఃషవేదావగమ్యా, తదభావతన్మూలధర్మ
 శాస్త్రాసగమ్యా వితి ॥

యత్రేతేషాం పౌర్యశ్చిత్తాదౌ విషయవ్యవస్థాదుష్కరా తత్రనిర్ణయ
 మాహ—

యత్త్వార్యః క్రియమాణం ప్రశగ్ంస్తి సథ
 మోయధర్మః కైసాధమః ॥౭॥

ఆర్యాశ్చిష్టాస్తే ప్రణిఃకాః । బహువచనాచ్చత్వారస్త్రయోవా ।
 యథాహయాజ్ఞవల్క్యః—

చత్వారోవెదధర్మజ్ఞాః పక్షత్తైరివిద్యమేవవా ।

సాబ్రూలైయంసథర్మసాస్యదేకోవాధ్యాత్మవిత్తమః ॥ఇతి॥

ఇదానీంశ్చుత్తిస్త్రుత్యాః ప్రత్యక్షయోరదశనే శిష్టాచారాదప్య
 వగమ్యధర్మః కార్య ఇత్యాహ—

సర్వజనపదేష్యేకాంత సమాహితమార్యాణాం
 వృత్తగ్ంసమ్యగ్వినితానాం వృద్ధానామాత్మవతా
 మలోలుపానామదామ్భికానాంశ్చ త్త సాధ్యశ్యం
 భజేత ॥ ౮ ॥

సమ్యగ్వివేచితాః 'ఆచార్యాధీనస్సాన్యత్' ౧ ఇత్యాదినా వినయేన సంపన్నాః । వృద్ధాః పరిణతవయస్కాః, యావన్ విషయవశతాపిస్యా దిత్తీదముక్తమ్ । ఆ తత్తవంతాజితేంద్రియాః; । అలాలుపాః అకృషణాః అదామ్భికా అధర్మార్థజా ఏకాంతప్రకాశయోరెకవృత్తాః । ఏవం భూతానామార్యాణాం సర్వజనపదేషు యదేకాంతేనావ్యభిచారేణ సమాహితమనుమతం వృత్తమనుష్ఠానం, సమాతులసుఖాపరిణయాది వత్క్రతిపయవిషయం, తదవృత్తసాదృశ్యం భజేత తదనురూపం 'చైత్యే త' । నతేషామనుష్ఠానం నిరూపయత్, భవతి చవైదికానా ముత్సన్నపాత బ్రాహ్మణానుభవఇతి ॥

ఏవమనుష్ఠానాలోకావభిజయతి ॥౯॥

ఏవంశృతి స్మృతిసదాచారమూలమనుష్ఠానం కుర్వన్ ఉభౌలోకావభిజయతి ఇమంచాముంచ ॥

అవిహితాబ్రాహ్మణస్యవగీజ్యా ॥౧౦॥

క్రయవిక్రయవ్యవహారోవగీజ్యా । సాన్వయం కృతాబ్రాహ్మణస్య వృత్తిర్నవిహితా । ప్రాప్తానువాదోయమపవాదవిధానార్థః ॥

అపివ్యవహారేత పణ్యానామపణ్యానిపునదస్య ॥౧౧॥

బ్రాహ్మణవృత్తైరలాభఆపత్ - తస్యాంసత్యాం పణ్యానాం । 'వ్యవహృపణోస్సమర్థయోః' ఇతి కర్మణిషష్ఠీ । వ్యవహారేత, క్రయశ్చవిక్రయశ్చ వ్యవహారః, పణ్యాని క్రీణీయాద్విక్రీణీత చేత్యర్థః । అపణ్యాని వక్ష్యమాణాని పునదస్య వజ్జయన్ । కృత్వాన్నయా వైశ్యవృత్తైరుపలక్షణమిదమ్ । క్షత్రియవృత్తిశ్చ దందాస్రాపికయా సిద్ధా । తథాచకౌతమః - 'తదలాభేక్షత్రియవృత్తిః । తదలాభేవైశ్యవృత్తిః' ౨ । ఇతి ॥

అపణ్యానాహ -

తమవాపస్తంబధర్మసూత్ర-గవ్యశ్లో-అంబుండః

మనుష్యానానాగార్థానన్నం చమః

పాంవశాగ్ంశ్చేషోదకతాక్తకణ్డే పిష్పలిమరి

చేధాన్యంమాగ్ంసమాయుధగ్ంసుకృతాశాంచ॥౧౨॥

మనుష్యాదానాదయః । రసాగుడలవణాదయః, క్షీరాదయోవా ।

రాగాః కుసుంభాదయః రజ్యతేనేనేతి । రజ్యంతఇతివారాగావస్తాద

యః । గంధాశ్చందనాదయః । గవాంమధ్యేనశావంధ్యాగః । శ్లేష్మజ

త్వాది, యేనవిశ్లిష్టం చమాదిసంధీయతే, యథా—‘శ్లేష్మణాచమా

ణ్యంవానృదాన్ విశ్లిష్టంసంశ్లేషయేత్’ ఇతి బహ్వృచబ్రాహ్మణేదగ్గ

నాత్ । తాక్తానీషదంకురితాని వీహ్యాదీని । కిణ్వం సురాప్రకృతిద్ర

వ్యం । సుకృతం పుణ్యం, తన్యఫలం సుకృతాశా । శిష్టాని ప్రసిద్ధా

ని । ఏతాన్యపణ్యాని వజ్రయిత్వా అన్యేషాంపణ్యానాం వ్యవహరేత

మనుష్యాదీన్ వజ్రయిత్వేత్యేవ సిద్ధై, అపణ్యానీతి వచనమన్యేషా

మపణ్యానాం స్మృత్యంతరోక్తానామపి వృదానాథం, తత్రమనుః

సర్వానానానాపాత కృతాన్నంచతిలైస్సహ ।

అశ్వనాలవణంచైవ పశవాయేచమానుషాః॥

సర్వంచతాంతవంశక్తం శాణతౌమావికానిచ ॥

అపిచేత్స్వరరక్తాని ఫలమూలతథాషధీః ॥

అపశ్శస్త్రంవిషంమాంసం సోమంగంధాశ్చసర్వశః॥

క్షీరంతౌరందధిఘృతం తైలంమధుగుడంకుశాన్ ॥

ఆరణ్యంశ్చపశూన్సర్వాన్ దంష్టిరిణశ్చవయాంసచ ।

మద్యంనీలంచలాత్మాంచ సర్వాన్శైశ్చశఘాన్పశూన్॥ఇతి॥

తలతండులాగ్ంస్తేష్వ ధాన్యస్య విశేషణ

వికీర్ణీయాత్ ॥౧౩॥

ధాన్యానాంమధ్యే తలతండులానేన విశేషణాతిశయేన నవికీర్ణ

❖ వినిమయా, ఇతిమున్నెముద్రితపుస్తకః

త్రైమదావస్తమ్భధర్మనూత్రై-వ్యస్తే-అథ- ౧౩

అక్రీతపత్యైవ్యవహరేత ॥౧౬॥

వింశతి-భుజా- ౧౪

మంజుబల్పజైమూలఫలైః ॥౧౫॥

అక్రీతాని స్వయముత్పదితాని అఽన్యదాహృతాని వా యానివ
గాని తైర్వ్యవహరేత ముంజాదిభిః | ముంజబల్పజాస్త్రణవిశేషాః ||

తృణకాష్ఠేరవికృతైః ॥౧౬॥

తృణానాంవికారోరజ్జ్వదిభావః కాష్ఠానాంవికారస్థూణాదిభావః |
తృణత్వాదేవ సిద్ధేముంజబల్పజగ్రహణం వికారార్థమ్ ||

నాత్యంతమన్వవస్థే ॥౧౭॥

ప్రతిపిష్ఠానామపి విక్రయవినివయాభ్యాం జీవత్, న పునర
త్యంతమన్వవస్థే అవసీదేత్ | తథాచశాతమః— ‘సర్వభాతుష్ట
త్తిరశక్తావశోద్యేణ | తదప్యేకే ప్రాణసంయో ౧ ఇతి | మనురపి
జీవితాత్యయమాపన్నోయోన్నమ త్రియత స్తవః |

అకాశమిపపక్వైన నసదౌషణలిప్యతే ౨ ॥ఇతి ॥

వృత్తిప్రాప్యవిరమేత్ ॥౧౮॥

౫తమ్ ॥

నవతితైస్సంవ్యవహరోవిద్యతే ॥౧౯॥

పతితాస్తేనాదయోవక్ష్యమాణాః | తైస్సహసకశ్చిదపిన్యవహ
రః కర్తవ్యః | తత్ప్రమనుః—

సంవత్సరేణపతితి పతితేనసహచరేణ |

యాజనాభ్యవనాద్యోనాన్నతుయానాసనాశనాల్ ౩ ॥ఇతి
యానాదిభిస్సంవత్సరేణ పతితి, యాజనాదిభిస్తుసద్యపివ ||

తథాపపాత్యైః ॥౨౦॥

అపపాత్రాశ్చండాలాదయః | తైశ్చసంవ్యవహరోనకర్తవ్యః ||

ద్విజాతక ర్థభ్యాసానిః పతనమ్, తస్యనిమిత్తానికమాణివక్త్యంతే

స్తేయమాభిశస్త్యంపురుషవధోబ్రహ్మేవాఙ్మంగ

భావతనంమాతుః పితరతియోనిసంబంధేసహ

వశ్యస్త్రీగమనంసురాపానమసంయోగసంయోగః || ౩ ||

స్తేయంసువణచౌర్యం । ఆభిశస్త్యం బ్రహ్మహత్యా; బ్రహ్మణ
మాత్రివ ౧ మాత్యాభిశస్త్య ఇతి వక్త్యమాణత్వాత్ । పురుషవధః
మనుష్యజాతివధః । తేన స్త్రీవధోపి గృహ్యతే । బ్రహ్మేవాఙ్మంగ
ఙ్మ ఉత్సగః, భావేషుభి, ఛాందసాలింగవ్యత్యయః । బ్రహ్మపేదః,
తస్యాధీశస్య నాశనం బ్రహ్మేవాఙ్మంగ । బేషధాదిప్రయోగేణ గభా
స్యవధోగర్భశాతనం । మాతుర్యనిసంబంధే మాత్రివసాదా, పి
తుర్యనిసంబంధే పితృవసాదా, సహవత్సే అపత్యేనసహితే,
స్త్రీగమనం మాత్రివసగమనం పితృవసగమనం తత్త్వతాగమ
నం మాతులసుతాగమనం చేత్యధః ।

గౌడిమాధీచప్రైష్టిచ విజ్ఞేయాత్రివిధాసురా ।

యథైవైకానపాతవ్యా తథాసర్వాద్విజ్ఞాతమైః ॥

ఇతి మానవేనిషిద్ధాయాస్సురాయాః పానంసురాపానం । అసంయో
గాస్సంయోగాసహః పరితిలామాదయః, తైస్సంయోగ ఏకగృహ
వాసాదిః అసంయోగసంయోగః । ఏతానిపతనీయాని ॥

గుర్వీసఖిగురుసఖిచగత్వాన్యాగ్ంశ్చపరతల్పాత్ ॥ ౪ ॥

సఖిశబ్దస్య ఛాందసోహ్యసవః । గుర్వీసఖి మాతాదీనాంసఖి, గు
రుసఖి పితాదీనాం సఖి, తాంగత్వా । కిం? పతతిత్య తరత్యశ్రుతమ్
పేక్షతే । అన్యాంశ్చ పరతల్పాత్ గత్వాపతతి । తల్పశబ్దేన శయన
వాచినాదారాబక్ష్యంతే ॥

శ్రీమదాపస్తంబధర్మశాస్త్రే-ప్రశ్న-౧౫౦౦ ౧౫౦

శ్రీనాగురుతల్పవతీత్యేకే ||౧౦|| శ్లో

గురుదారవ్యతిరేకేణ పరతల్పగమనే పాతిత్యం నాస్తీత్యేక మ
న్యంతే । యద్యపిసామాన్యేన పతనీయానీత్యక్తమ్, ప్రియశ్చిత్తమ
గురులఘుభావోద్రష్టవ్యః ॥

శ్లో అథమాణాంతసతతమాచారః||౧౧|| శ్లో

తుశబ్దశ్చాథే ! ఉక్తవ్యతిరిక్తానామవ్యసమాణాం సతతమా
చారఃపతనమేతుః॥

శ్లోఅథాశుచికరాణి ||౧౨|| శ్లో

అశుచిం పురుషంకుర్వంతీత్యశుచికరాణి, కరాణితానివక్ష్యంతే ॥

శ్లోశూద్రగమనమాద్యస్త్రీణాం||౧౩|| శ్లో

త్రైవణికస్త్రీణాం శూద్రగమనమశుచికరమ్ ॥

శ్లోప్రతిషిద్ధానాంమాగ్ంసభక్షణమ్ ||౧౪|| శ్లో

యేషాంమాంసగప్రతిషిద్ధం తేషాంమాంసస్య భక్షణమశుచికరమ్॥

అత్రాదాహరణమ్—

శ్లోశునామనుష్యస్యచకుక్కుటసూకరాణాంగౌ

మ్యాణాంకర్ష్యాదసామ్ ||౧౫|| శ్లో

గౌమ్యాణామితి వచనాదారణ్యానామప్రతిషేధః । అదనంతరః

భావైసుప్రప్రయః । కర్ష్యవిషయమదనం యేషాంతే కర్ష్యాద

సః- కేవలమాంసవృత్తయోగ్యధాదయః ॥

—మనుష్యాణాంమూత్రపురీషప్రాశనమ్ ||౧౬||—

మూత్రపురీషగ్రహణం శేతసోప్రసవలక్షణం ॥

శ్లోశూద్రోద్భిష్టమపపాత్యగమనంచార్యాణాం||౧౭|| శ్లో

శూద్రోద్భిష్టం భుక్తమార్యాణాం త్రైవణికానామశుచికరం

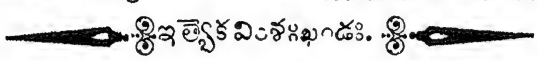
అపపాత్యః ప్రతిలోమాః స్త్రీయాః, తాసాంచగమనం ॥

శ్లోసీతాన్యపి పతనీయానీత్యేకే ||౧౮|| శ్లో

అతిహరదత్తకృతాజ్ఞానలాభ్యవ్యాఖ్యానహితై.
యాన్యేతాన్యశుచికరత్వేనానుకృంతాని ఏతాన్యపి పఠనీయానీ
ర్యేకే. మన్యంతే ||

అతిహరదత్తాన్యానిదోషవంత్యశుచికరాణిభవంతి ||౧౯|| అతి
ఉక్తవ్యతిరక్తాని దోషవంతికమాణి దుష్ప్రతిగ్రహహింసాదీన్య
శుచికరాణిభవంతి ||

అతిహరదత్తాన్యానిదోషవంత్యశుచికరాణిభవంతి ||౧౯|| అతి
మాఖ్యానెన్యాదవజయేత్వైవనంధమేమ||౨౦|| అతి
పతితన్యదోషంపరైరవిదితం బుద్ధాన్యపరేభ్యస్సమాఖ్యానై పూ
ర్వానన్యాత్ | పరైరవిదితం స్వయం విద్వానపి న పరభ్యః పూర్వ
మాచక్షిత | కింతుస్వయం ధర్మకృత్యేష్యేనం వజయేత్, యథావ
రేనజానంతి * | అన్యథాదోషవాక్ ||*||*||*||*||*||*||*||*||*||*

అతిహరదత్తమిశ్రవిరచితాయా మాపస్తమ్బధర్మసూత్ర
వ్యాఖ్యానా ముజ్జవ్విలాఖ్యానాయాం సప్తమఃపటలః.
అతిహరదత్తాన్యానిదోషవంత్యశుచికరాణిభవంతి ||౨౧|| అతి
తాననైశ్చారికాః||౨౧|| అతి

ఉక్తానిపఠనీయాన్యశుచికరాణిచ లహంప్రాయశ్చిత్తానివక్ష్యన్తాః
దిత ఆత్మజ్ఞానం తదుపయోగినశ్చ యోగానధికుదుతే, తస్యాపిసర్వ
పాపహరత్వేన ముఖ్యప్రాయశ్చిత్తత్వాత్, శూన్యతేహి ||

భిద్యతేహృదయగ్రంథిశ్చిద్యం తేసర్వసంశయాః |
క్షీయంతేచాన్యకమాణి తస్మిన్దృష్టైవరావరే ||౨౨|| అతి ||
'తద్యథేషాషీకతులమగ్నాప్రోతంప్రదూయేలైవంహస్యసర్వ
పాప్తానః ప్రమాదంతే ' ౨ ఇతిచ | యజ్ఞవల్క్యప్రవాహ—

---

* గ,ఘ,వరజానంతి.   ౧ ము,ఉ,౨,౩,౪,
౨ ఛా,ఉ,గ,౨౪,౩.

ఇజ్యాచారదమాహింసాదానస్వాధ్యాయకమణామ్ |

అయంతుపరమోధమోయబ్యోగేనాత్మదశనం ౧౫౭౭ ||

అధ్యాత్మంభవానధ్యాత్మికాన్ | ఛాందసోవృద్ధ్యభావః | అత్తనోతి
మృయితౄన్ యోగాంశ్చిత్తసమాధానపాతూన్ వక్ష్యమాణాః
క్రోధాదీనుపాయాననుతిష్ఠేత్ సేవేతన్యాయసంహితాన్ ఉపపత్తిః
మన్వితాన్ | ఉపపద్యంతేహితే న్యాయతః క్రోధాదీనాం దోషా
ణాం నిఘాతే | అనేశ్చారికాన్ నిశ్చారిః చిత్తస్యబహిర్నిత్యేషః,
తస్మైయేప్రభవంతిక్రోధాదయో వక్ష్యమాణాః తేనేశ్చారికాః, త
త్ప్రతిపక్షధూతాన్ || అక్రోధాదిమ సత్సుచిత్తమనిశ్చరణశీలం అ
ధ్యాత్మాలంబనం నిశ్చలం తిష్ఠతి, తస్మాత్తాననుతిష్ఠేత్ ఆత్మానంబుమ
క్రోధాదిలక్షణం చిత్తసమాధానం కుర్యాదితి ||

కిమునరాత్మాప్రయత్నైన లబ్ధవ్యః? ఓమిత్యాహ—

అత్తలాభాన్నపరంవిద్యతే || ౨ ||

ఆత్మలాభాత్పరమత్కృష్టం లాభాంతరం నాస్తి, తస్మాత్తస్య లా
భాయ యత్ను ఆధేయ్యతి | కః పునరసావాత్మా? ప్రత్యగాత్మా | న
న్వసా నిత్యలబ్ధః, నహిస్వయమేవ స్వస్థానలబ్ధోభవతి | సత్యమ్, ప్ర
కృతిమేతన్నాత్మధర్మతాముపగతోవినష్టస్వరూపభవతి | ప్రకృ
త్యాహి నిత్యసమృద్ధః పురుషః | సచసమృంధస్తథావిధః యథాపర
స్పరం వివేకోనజ్ఞాయతే | అన్యోన్యధర్మాశ్చాన్యోన్యత్రాధ్యస్య
స్త్రే యథా క్షీరోదకే సంపృక్తై నజ్ఞాయతేఇమిత్ క్షీరమియదుదకం,
అముష్టిన్నవకాశేక్షీరమముష్టిన్నవకాశే ఉదకమితి | యథావాత
గ్నయోగోళకయోరభిసంబద్ధయోః యెగ్నిధర్మాఉష్ణత్వభాస్వర
త్వాదయః, తైయోగోళకైర్ద్యస్యంతే, యెచాయోగోళకస్యధర్మాః
కాతన్యదైర్ఘ్యేదయః తైర్గ్నావధ్యస్యంతే, ఏవంహితత్ర ప్రతిప

తెఱచె త్తిమారద త్తకృతాజ్ఞాన్వలాభ్యవ్యాఖ్యానహితే

త్తిః—ఏకంవస్తుఉష్ణం భాస్వరం దీఘంకఠినమితి । తద్వదిహాపి
పురుషధర్మాశ్చైతన్యాదయః ప్రకృతావధ్యస్యంతే, ప్రకృతిధర్మా
శ్చ సుఖదుఃఖమోహపరిణామాదయః పురుషే । తతశ్చైత్యకంవస్తుచేత
నం సుఖాదికలిలం పరిణామితి వ్యవహారః వస్తుతస్తు తస్మిన్ సంఘా
తే అచేతనాంశః పరిణామీ, చేతనాశస్త్రతమనుధావతి । యేనయేన
రూపేణ పరిణమతి తేనతేనాభేదాధ్యాసమాపద్యతే । యథాక్షీరావ
స్థాగత్యంఘృతంక్షీరే దధ్యాత్తనాపరిణతేతామప్యవస్థామనువిప్రవిశతి
తద్వదిహాపి । తదిదముచ్యతే తత్ప్రప్త్యా । తదేవానుప్రావిశత్ ॥ ౧
ఇతి । సగౌప్యాత్తనః కర్తృత్వమిదమేవ, యదుపభౌక్తృతయాని
మిత్తత్వం । తదేవంస్వభావతస్సచ్చోపాత్తాప్రకృత్యా సహభేద
మాపన్నః తద్దర్మాభవతి । ఏవంతద్వికారేణ మహతా తద్వికారే
ణాహజ్కారేణైత్యా శరీరాద్ద్రష్టవ్యం, స్థూలోహం కృశోహం దే
వోహం మనుష్యోహం తిర్యగహమితి । తస్మైవం గతస్యాపెక్షితః
స్వరూపలాభః నీచైరివ ఎధితస్య రాజపుత్రస్య । తద్యథా—శబ
రాదిభిర్వాల్పాత్ప్రభృతీన్వసులైస్సహ సంవధితస్తజ్జాతీయ మా
త్తానమవగమయన్ మాత్రాన్స్వరూపే కథితే లబ్ధస్వరూప ఇవభవతి
తథాప్రకృత్యావశ్యయా స్వభావాంతరంసీతః ఆత్తామాత్మస్థానీయయా
“తత్త్వమసి” ౨ ఇతి శ్మృత్యాన్వధావం నీయతే, యదేవంవిధం ప
రిశుద్ధం వస్తుతదేవ త్వమసి వతు యథా మన్యసేమనుష్యోహం దుః
ఖ్యహమిత్యాదితథేతి । యథావీవంధూతౌరాజానత్వమసీతి రాజపు
త్రః । ననుతత్త్వమసీతి బ్రహ్మణాతాదాత్మ్యముచ్యతే ? । కొవా
బూితేనేతి, బ్రహ్మపి నాన్యదాత్మనః కిమునరయమాత్తా ఏకః? ఆ
హోస్పిన్నానా? । కిమనేన జ్ఞాతేన? త్వం తావదేవంవిధశ్చిచ్ఛేకర
సః నిత్యనిర్మలః కలుషసంసర్గాత్కలుషతామివగతః, తద్వియో

గస్తే మోక్షః, త్వయి ముక్తయద్యన్యై నంతి, తేనంసరిష్యంతి, కాతె
క్షతిః ! అథన నంతి, తథాపి కస్తే లాభః? ఇత్యలమియతా—మ
హాత్యైహకథా । తదప్యేతే హ్లో కాభవంతి—

నీచానాంవసంతౌతదీయతనయైస్సాధాంచిరంవధితః !

తజ్జాతీయమవైతి రాజతనయస్వాత్మానమవ్యజ్ఞసా ।

సంఘాతేమహాదాదిభిస్సహవసం స్తదవ్యతుష్టఃపూరుషః

స్వాత్మానంసుఖదుఃఖమోహకలిలంమితైవధిజ్ఞనృతే ॥

దాతాభోగపరస్యమగ్రవిభవాయశ్శాసితాదుష్కృతాం

రాజానత్వమసీతిమాతృముఖతఃశృతావ్యయథావత్సతు ।

రాజీఘాయయథాథామెవగ యతలెతదవ్యతుష్టమాన్పాధితః

శృతావ్యతత్త్వమసీత్యపాస్యదురితం బ్రహ్మైవసంపద్యతే॥

ఇత్యైవంబహునాపి రాజతనయాః ప్రాప్తాదశామిదృశీమ్

వైవాన్యాన్యభిదామపాస్యనహసా నర్వేభజఃత్యైకతామ్ ।

కింతు సేవరమేపదెపుథగమితిష్ఠంతిభిన్నాస్తథా

క్షేత్రజ్ఞాఇతితత్త్వమాదినచనః కాభేదవాదేక్షతిః॥

తేష్వేకోయదిజాతుమాత్మవచనాత్ప్రాప్తానిజం వైభవమ్

నాన్యేకాక్షతిరన్యయత్కిలపరే సన్తన్యథాయేష్ఠితాః ।

యదాన్యేనభవేయరెవమపికోలాభోన్యతదవ్యక్షతిః

పుంసామిత్యభిదాంభిదాంచనవయంనిబంధ్యనిశ్చిన్తమే ॥

తదిహాపిక్షితమాత్మజ్ఞానముపదిశ్యతే । తచ్చత్రివిధం శృతం

మననంధ్యానమితి, ‘ శ్రోతవ్యోమంతవ్యోనిదిధ్యాసితవ్యః’ అ ఇతి

శ్రవణాత్ । తత్త్రిశృతముపనిషదాదిశబ్దజన్యం జ్ఞానం । మననముపప

త్తిభిర్నిరూపణం । ఏవంశృతే మతేచాత్మని సాక్షాత్కారహేతురివి

క్షిప్తైన చేతసానిరంతరా భావనా ధ్యానమ్ । తత్త్రిధయేశౌతంజ్ఞానం

తావదాహ—

అత్రైతత్తా త్తలాభీయాంఘ్లోకానుదాహరిష్యామః॥౩॥
 తత్రైతివాక్యోపన్యాసే । ఆ త్తలాభీయానా త్తలాభప్రయోజనాన్
 అనుప్రవచనాదిషు దశానాచ్చప్రత్యయః । క్లోకాన్ పాదబద్ధానా
 పనిషత్తన్త్రాన్ ఉదాహరిష్యామః ఉద్భృత్యాహరిష్యామః గ్రంథేను
 వెశయిష్యామః ॥

అహస్యమానస్య వికల్పస్య

అచలంచలనికెతంయేననుతిష్ఠంతి లైఽమృతాః॥౪॥

గుహేతివ్యక్తతినామ్ ।

యత్తత్ స్మృతం కారణమప్రమేయంబ్రహ్మప్రధానంప్రకృతిఃప్రసూతిః

అత్తాగుహాయోనిరనాద్యనంతం తైత్రిగతధైవామృతమక్షరంచ ॥

ఇతి పురాణేదశానాత్ । తస్యాంశేతే తయాసహవిభాగావన్నస్తి
 స్థితి గుహశయఅత్తా ।

అజామేకాంలాహితశుక్లకృష్ణాంబహీంప్రజాంజనయన్తీం రూపాం
 అజౌహ్యోకోజషమాణోనుశేతేజహతేన్యనాంభుక్తభోగామజాన్యః॥

౧ ఇతిచ మన్తాస్తరమ్ । అహస్యమానస్య, న హ్యసౌ శరీరేహస్య
 మానేపి హస్యతే । తథాచాక్రంభగవతా— ‘నహస్యతేహస్యమా
 నేశరీరే’ ౧ । వికల్పస్య నిలేపస్య, సర్వవపహిధమాధమాది

రస్తః కరణస్యధమణః, ఆత్మనిత్యధ్యస్తః, ఏవంభూతస్యాత్మనస్సర్వవప,
 ప్రాణిబాబ్రహ్మద్యాస్తితర్యగన్తాఃప్రాణాదిమంతస్సంఘాతాఃపూఃపు,

రముపభేగాగ్ధానమ్ । యథా రాజాపురమధివసన్ సదినైరానీతాన్
 భేగానుపభుక్తై, తథాయం దేవాదిశరీరమధివసన్ కరణైరుపన్ధా,

పితాన్ భేగానుపభుక్తై । తమేవంభూతమచలం సర్వగతత్వేన ని

శ్చలంచలనికెతం, నికేతంస్థానంశరీరం, తద్వన్యచలంతయేనుతిష్ఠన్య
పాసతేఏవమ్భూతోహమితివ్రతిపద్యం తెతే-మృతామూక్తాభవంతి॥

తేనవిషయసంగపరిత్యాగేనాయముపాన్య ఇత్యాహ—

యదిదమిదిపాదిహలోకేవిషయముచ్యతే ।

విధూయకవిరేతదనుతిష్ఠేద్గుహశయమ్॥౧॥

యదిదం విషయమెతదితి సర్వత్ర లిక్లవ్యత్యయశ్చాందసః, ఏవం
ఇతిశబ్దస్య తకాన్యదకారః । ఇతిశబ్దః పరిసిద్ధౌ, హశబ్దఆశ్చర్యే ,
ఇతి శబ్దేనావృత్తైన శబ్దాదిమవిషయేషం అవాంతరప్రకారభేదః ప్రతి
పాద్యతే । విషయాపహృతచేతనోహి వదన్తి, ఇతిహ తస్యగీతం, ఇ
తి హతస్యాస్సుఖస్పృహ, ఇతిహ తస్యారూపం నిష్ఠప్రమివకనకమ్॥
ఇతిహ తస్యాస్సాద్విష్టోఽధరమణిః, ఇతిహతస్యాగంధోఽమృతవ
ణ ఇతి । ఏవం దివ్యమానుషభేదోపి దృష్టవ్యః । అత్రానంతరమపరఇ
తిశబ్దోఽధ్యాహర్యః, ఇతి హేతి హేతిలోకేయోయంవిషయ ఉచ్య
తే । సామాన్యపెక్షమేకవచనమ్ । ఏవంవిధూయగుహశయమనుతి॥
చైత్ కవిమేధావీతి ॥

విషయత్యాగేపేతుమాహ—

ఆత్మనైవాహమలబ్ధేవతద్ధితగ్ంసేవన్వనాహితమ్ ।

అథాన్యేషపప్రతీచ్ఛామి సాధుష్టానమనపెక్షయా ।

మహా స్తంతేజసస్కాయగ్ంసర్వత్రనిహితంప్రభుం॥౨॥

శిష్యంప్రత్యాచార్యస్య వచనమెతత్ । ద్వాచాత్రపాతూవిష
యాణాం త్యాగే, పరాధీనత్వమహితత్వంచ । మహా స్తంగుణతః । తే
జసస్కాయం తెజసశ్శరీరం తేజోరాశిం స్వయంప్రకాశం ‘ఆత్మా (ఆ
దిత్య)జ్యోతిస్సమాదితి హోవాచ ’ ౧ ఇతి బృహదారణ్యకమ్ । న
ర్వత్ర నిహితంసర్వగతం ప్రభుంస్వతస్త్రిం, ఏవమ్భూతం గుహశయం

సంకలనము **అంబరదత్తకృతాంజనలఖ్యవ్యాఖ్యానహితం.**

ఏతావంతం కాలమహమాత్మక్, సప్తమ్యేకవచనస్య లుక్, ఆత్మ
వ్యస్థిక్ మదీయేసంఘాలే అన్యానపెక్షయైవ లబ్ధుంయోగ్యమలభ్యాన్
అథాన్యేషిన్ద్రియాదిషు తంతం విషయం ప్రతీచ్ఛామి, లజఃథేలట్
ప్రత్యైచ్ఛమ్ । ఇదాసీతుతం లభ్యాన తథావిధోస్తి । త్వమప్యేత
దేవ హితం సాధుష్ఠానం సాధుమార్గం సేవస్య, నాహితం విషయా
మధావనమితి ॥

పునరవ్యసాకీదృశత్యాహ—

అంబరదత్త సర్వభూతైషమయోనిత్యోవివశ్చిదమృతౌధృవః

అనంగోశబ్దోశరీరోస్పృశశ్చమహాంచుచిః ।

ససర్వంపరమాకాష్ఠాసవైషువతగ్ం స వై వై

భాజనంపురమ్ ॥౭॥

సర్వభూతైష మనుష్యాదిసజ్జాతైషాం యోనిత్యః వివశ్యత్సునామి
నశ్యతి, వివశ్చిత్ మేధావీచిత్స్వరూపః, అమృతః నిత్యత్వాదేవా
మరణధర్మా, ధృవః ఏకరూపః వికారరహితః, న ప్రధానవద్వికా
రిఃసృతోధర్మిరూపేణాస్య నిత్యత్వమిత్యర్థః । అనంగః కరచర
ణాద్యంగరహితః । అశబ్దోస్పృశశ్చ ఇతి భూతిగుణానాముపలక్షణమ్,
శబ్దాదిగుణరహితః । అశరీరస్సూక్ష్మశరీరేణాపివజితః । మహాంచు
చిః, మహత్త్వంశౌచస్య విశేషణంపరమార్థతాత్పరతశుద్ధః । సస
ర్వం ప్రకృత్యభేదహ్వానే । సఏవ పరమాకాష్ఠా, అతఃపరం గం
తవ్యాభావాత్ । సవైషువతం, విషువాన్నామగవామయనస్య మా
ధ్యేభవమహః । ఏకవింశదేతదహరుపయన్తి । విషువంతం మధ్యేసం
వత్సరస్య ౩ ఇతి దశనాత్ । విషువానేన వైషువతం, తద్యథాసం
వత్సరస్య మధ్యేభవతి, ఏవమంగానామేషమధ్యేభవతి । మధ్యంశ్చై
షాంగానామాత్మా ౩ ఇతిబహ్వౌచబ్రాహ్మణమ్ । స ఏవవైభాజనంపు
రం, వివిధైర్మాతృభేదజనియం విభజనం, తదేవవైభాజనమ్

త్రుమదాపస్తమ్పధర్మసూత్రే-ప్రశ్నే-త్రైతి ౧౩
 వ్రజ్ఞాదిరనుశతికాదిశ్చ । యథా సమృద్ధంపురంసరైర్వరథిభిఃపా
 వ్యం, ఏవమయమపీతి ॥

అత్ర తంయోనుతి పృథ్వీత్రాప్రాధ్వంచాస్యసదాచరేత్ ।

దుడశశం నిపుణంయక్తాయఃపశ్యేత్సమోదతవిష్టపే

శ్రితి దావవింశతిఖండః శ్రితి

తమేవమూతమాత్మానంయోనుతి పృథ్వి ఉపాసీత, యశ్చాస్యసర్వ
 త్ర సర్వాస్యవస్థాసుసదా ప్రాధ్వమానుకూల్యమాచరేత్, అనుకూ
 ల్యంప్రతిషిద్ధవజ్రానం నిత్యనైమిత్తిక కర్మానుష్ఠానం చ, యశ్చదు
 డశశం నిపుణం సూక్ష్మమేతం యక్తః సమాహితాభూత్వా పశ్యే
 త్సాక్షాత్కుర్యాత్, స విష్టపే విగతతాపే సేవమహిమ్ని స్థితో
 మోదతే సర్వదుఃఖవజ్రాభవతి, సంసారదశాయాం వా తిరోహి
 తం నిరతిశయం స్వమానందమనుభవతీతి ॥

ఇత్యాపస్తమ్పధర్మసూత్రవృత్తా వుజ్జ్వలాయాం

శ్రిదావవింశతిఖండః శ్రితి

అత్ర ఆత్మసర్వసర్వభూతాని నముచ్యేచ్ఛిస్తయన్కవిః ।

అత్తానంచైవ సర్వత్రయః పశ్యేత్సవైబ్రహ్మనాకపృష్ఠే

విరాజతి ॥ ౧ ॥

సర్వాణి భూతాని ఆత్మ ఆత్మని శేషత్వేన స్థితాని పశ్యన్నపని
 షదాదిభిజానన్ పశ్యాచ్ఛిస్తయన్ కిభిర్నిరూపయన్ యోన
 ముచ్యేత్ మధ్యేమోహం నగచ్ఛేత్ కవిమేధావీ, పశ్యాచ్ఛసర్వ
 త్రైవశేషీత్వేన స్థితమాత్మానం పశ్యేత్సాక్షాత్కుర్యాత్, స వై బ్ర
 హ్మబ్రాహ్మణః నాకపృష్ఠే తిత్సదృశే సేవమహిమ్ని స్థితోవిరాజతిస్వ
 యంప్రకాశతే ॥

అన్యనిపుణోఽణీయాన్బిసోణాన్యాయస్సర్వమావృత్యతిష్ఠతి ।

షీయాగ్ంశ్చపృథివాధ్యువః సర్వమారభ్యతిష్ఠతి ।

స ఇందియైజ్ఞానాదన్యోఽనన్యస్థైయాత్పుర
మేష్ఠీవిభాజః ।

తస్మాత్కాయాః ప్రభవన్తి సర్వసమూలగ్ంశాశ్వతిక
స్సనిత్యః ॥ ౨ ॥

నిపుణోమేధావీ చిత్స్వరూపఃవిసౌతాఽయాః విసతన్తా రపిఅణీ
యాన్ సూక్ష్మోయస్వమావృత్యతివృత్తి వ్యావృత్తితః, యశ్చపృథి
వ్యా అపి వక్షియాన్ వృద్ధతరః సర్వగతత్వాదేవ సర్వమారభ్య వి
ప్రభ్య కేషి త్వేనాధిష్ఠాయ తివృత్తి, భువః ఏకరూపః, ' అన్యజగతా
యదిద్రియైజ్ఞానం ఇన్దియజంజ్ఞానంతస్మాత్, కీదృశాత్ ? స్థైయాత్
అనన్యస్య, పశ్చిమ్యథేఽపస్తీ, జ్ఞేయాన్మిలపీతాద్యాకారా దనన్య
భూతం నీలపీతాద్యాకారం తస్మాద్విషయజ్ఞానాదన్య ఇత్యర్థః! శూ
యతే చ- ' తస్మాద్వాపితస్మాద్విజ్ఞానమయాత్ । అన్యోస్తరతానన్ద
మయః ' ౧ ఇతి

జ్ఞానస్వరూపమత్యన్తనిమలంపరమార్థః ।

తమేవార్థస్వరూపేణ భ్రాన్తిదహనతస్త్రితమ్ ౨॥ ఇతిపురాణమ్॥
స్వభావతస్త్వచ్ఛస్యచిమ్రాపస్యాత్తనోనీలపీతాద్యాకారకాలుష్యం
తమ్రాపాయా బుద్ధివృత్తైరనురాగకృతం భ్రాన్తమిత్యర్థః । వైషయ
కజ్ఞానాదన్యఇతి విశేషణాత్ జ్ఞానాత్తక ఇత్యపిసిద్ధమ్ । ' సత్యజ్ఞాన
మనన్తం బ్రహ్మ ' ౩ ఇతిచ శ్రుతిః । ఏకమూతస్య ఆత్మాపరమేష్ఠీపర
మేన్వరూపేతివృత్తి । విభాజఇత్యన్య పరేణ సమ్బద్ధః । విభజత్యా
త్తానం దేవమనుష్యాదిరూపేణ నానాశరీరానుప్రవేశేనైవిభాక్-త
స్మాద్విభాజోనిమి త్రభూతాత్ సర్వేకాయాః దేవమనుష్యాదిశరీరాణి
ప్రభవన్తి ఉత్పద్యన్తై । స మూలం స ప్రపశ్చస్యప్తైర్భోక్తృతయా
మూలకారణమ్, స నిత్యఃఅవినాశీ, శాశ్వతికఃఏకరూపోఽవికారః॥

త్రుమదాపస్తమ్మధర్మసూత్రేగ-ప్రశ్న-అతిభండః గతిః

దోషాణాంతునిఘాతాయోగమూల ఇహజీవితే ।

నిఘాత్యభూతదాహీయాత్మైమంగచ్ఛతిపండితః

దోషాణాం వక్ష్యమాణానాం క్రొధాదీనానిఘాతః నిఘాత
లనంఇహ జీవితేయోగమూలః, యోగావక్ష్యమాణాఃఅక్రొధాదయః
తన్మూలః । తతశ్చతా భూతదాహీయా భూతాని దహతః క్రో
ధాదీ దోషాన్నిఘాత్య తైమంగచ్ఛతి ఆత్మజ్ఞానదావరేణ పండి
తాలబ్ధజ్ఞానః ఆత్మసాక్షాత్కారీ తేమమభయం మోక్షం । ‘అభ
యంవైజనకప్రాప్తిసి’ గ ఇతి బృహదారణ్యకం । సమాప్తాశ్శ్లోకాః
అభిభూతదాహీయాదోషానుదాహరిష్యామః ॥౪॥

భూతానాం దాహోభూతదాహః, తస్మేహితా భూతదాహీ
యాః । ‘తస్మేహితమ్’ ఇతిభః ॥

క్రొధాహరోహిలోభోమోహోదమోద్భో

హోమృషోద్యమత్యాశపరీవాదావసూయా కామమ

న్యూతనా త్యమయోగస్తేషాంయోగమూలోనిర్ఘాతః॥౫॥

ఆక్రొశాదిపాతుకోస్తః కరణవిత్క్రోభః స్వేదకమ్పదిలింగః క్రొ
భః । హషణః ఇష్టలాభాచ్ఛేతస ఉద్యేకః రోమాంచాదిలింగః । రో
షకోరోధస్తేవ కియానపిభేదః మిత్రాదిషు ప్రతికూలేషు మనసావై
లామ్యమాత్రకార్యకరః । లోభోద్రవ్యసంగః, యో ధర్మవ్యయ
మపి రుణద్ధి । మోహః కార్యాకార్యయోరవివేకః, స చ ప్రాయోణ
కోధాదిజన్యోపి పృథగుపదిత్యలై, కదాచిత్తు తదభావేపి సంభవతీ
తి । దమోద్భామికత్వ ప్రకాశనైవ లోకవంచనం । దోహోపకా
రః । మృషోద్యమన్మతవచనం । అత్యాశాత్యశనం । పరీవాదః పరదో
షాభిభానం । అనూయా పరగుణైష్వక్షమా కామః(స్త్రీ)సంగమః ।
మన్యః గూఢోద్వేషః । అనా త్యమజితేంద్రియత్వం జిహ్వచాపల్యా

౧౩౮   శ్రీమహారథ త్తక్మలౌజ్జ్వలాభ్యవ్యాభ్యాసహితే

ది । అయోగో విక్షిప్తచిత్తతా । ఏలైభూతదాహీయాదోషాః । లే
షాంయోగమూలానిఘాతః ॥

కెపునస్తేయోగాః ? తానాహ—

అయోగోధోఽహమోఽరోహోఽలూభోఽమోహోఽదం

భోఽదోహస్సత్యవచనమనత్యాకోపేశునమన

సూయాసంవిభాగస్త్వాగజ్జవంమాదవగ్ంత

మోదమస్సర్వభూతైరవిరోధోయోగ ఆర్యమాన్య

శగ్ంసంతుష్టిరితిసర్వాశ్రమాణాగ్ంసమయ ప

దానితాన్యనుతిష్ఠన్విధినాసార్వగామీభవతి ॥౬॥

ఏలై చాక్రోధాదయోపి భావయాపాః, న క్రోధాద్యభావమా
త్రం, క్రోధాదినిఘాతపాతుతయోపదేశాత్ । కేపునస్తే? క్రోధా
దిమ పృనక్తేష్వపి నాకాషణమితి సుకల్పః । అహషణః ఇష్టలాభా
లాభేషుచేతస వికరూప్యం । అరోహోమిత్యాదిమ పృతికూలేష్వపి
మనోవికారాభావః । అలూభస్సంతోషోలమ్బుద్ధిః! అమోహోఽవధా
నం । అదమ్భోగమాధామనుష్ఠానమ్ । అదోహః పరేష్వపికారి
ష్వప్యనపకారః । అనసూయా పరగుణైష్వపినుమో దనమ్ । సత్య
వచనం యథాదృష్టార్థవాదిత్వం । సంవిభాగః ఆత్మానముపరుద్ధ్యాపి
అగ్రాదిదానం । త్యాగోపరిగ్రహః । ఆజ్జవంమనోవాక్కాయానా
మేకరూపతా । మాదవం సూపగమతా । శమః మన్యపరిత్యా
గః । దమఇంద్రియజయః । ఏతాభ్యామేవ గతత్వాల్ స్థూరవృత్తీ స్వ
స్థిః కృమే అకామః, అమన్యః, ఆత్మవత్త్వమితి నొపదిష్టమ్ । న
ర్వభూతైరవిరోధః । సర్వగ్రహణం క్షుద్రైరప్యవిరోధాథం । యో
గవికాగ్యం । ఆర్యాణాం భావఆర్యః, శిష్టాచారానుపాలనం । ఆ
న్యశునమాన్యశఃస్యం వ్యవహారవచనాదౌ పృసక్తస్యాపి వైష్ణుర్యస్య

శ్రీః   త్రిహరద త్తకృత్ జ్ఞానలబ్ధివ్యాఖ్యానహిత

మేనం జన్మాంతరే వధ్యానమితి, తస్యచైరస్య యాతనాథమిదమితి
ప్రాయశ్చిత్తాధాత్వమపివక్ష్యమాణేన సిద్ధమితి ॥

శతం వైశ్యే ॥౨॥

వైశ్యహితేగవాం శతం దద్యాత్ ॥

దశశూద్రే ॥౩॥

శూద్రేహితే దశదద్యాత్ । గా ఇతి పృక రణాదమ్యతే॥

ఋషభశ్యాత్యాధికస్సర్వత్రప్రాయశ్చిత్తాధాత్వం ॥౪॥

సర్వేషేవతేషా నిమిత్తేషా ఋషభౌవ్యధికోదయః । నకేవలం
గావినా ఇదం ప్రాయశ్చిత్తత్రయమానవేనసమానవిషయం యథాహ

అకామతస్తు రాజవ్యం వినిపాత్యద్విజోత్రమః ।

ఋషభైకసహస్రంగా దద్యాచ్ఛుద్ధ్యధాత్వమాత్తనః ॥

త్యజ్జంచ రే ద్వానియతా జఙ్గిభిష్టాహువృతమ్ ।

వసకదూరతరే గ్రామాదప్యక్షమూలనికెతనః ॥

ఏతదేవచ రెద్భం ప్రాయశ్చిత్తం ద్విజోత్రమః ।

ప్రమాప్యవైశ్యం వృత్తస్థం దద్యాద్దేవకశతంగవాం ॥

ఏతదేవప్రత్యత్సంపన్నం షణ్ణాసాక్షాశూద్రహచరత్ ॥

ఋషభైకాదశావాపి దద్యాద్విప్రాయగాఃస్థితాః ॥౫॥

స్త్రీషుచైలేషామేవమ్ ॥౬॥

ఏలేషాం క్షత్రియాదీనాం స్త్రీషుచ హతాస్వేవమేవ ప్రాయశ్చిత్తమ్,
యథాపురుషేషా ॥

పూర్వయోర్వణయోర్వేదాధ్యాయగంహత్యా

నవనగతంవాభిశస్త్రం ॥౭॥

ఉక్తేషాం యా పూర్వావశాం క్షత్రియవైశ్యౌ తయోర్యోవేదా

ధ్యాయః అధీతవేదః, తం హత్యాభిశస్తాధవతి । అభిశస్త ఇతి బ్రహ్మ

అంశమున స్తంభధర్మములైనవిన్నవించుట ౧౪౫

‘ఘోరభిధానం || సవనగతం వా, తయోరేవవణయోర్యస్సవనగ
తః | సవనశబ్దేన స ప్రాతస్సవనాదీన్యవ్యనై | నాపి యాగమా
త్యమ్ | కింతహి? సోమయాగః | తత్రయోదీక్షితస్సవనగతః, బ్రా
హ్మణోవాపిష జాయతే యోదీక్షితః ‘ ఇతి దశానాత్, తంచహత్యా
భిశస్తా భవతి | పూర్వయోర్వణయోరితి కి? బ్రాహ్మణ మాధూది
తి | ఇష్యతే బ్రాహ్మణే, నక్ష్యతిచ ‘ బ్రాహ్మణమాత్మం చ ‘ ఇతి ||
ఏవంతహి-శూద్రమాధూత్ | స శూద్రావేదాధ్యాయస్సవనగతా
వాభవతి | ఇదంతహి వయోజనం పూర్వయోర్వణయోరేవ య
థాస్యాత్, తయోరేవ యావనులూమా కిరణావృష్టే ౨ తయోర్జ్వా
భూదితి | తేనాన్యే వణధర్మా అనులోమానామపిభవన్తి ||

అథైవ బ్రాహ్మణమాత్మంచ || ౭ || మై

హత్యాభిశస్తాభవతి | మాత్మగృహణాన్నాభిజనవిద్యా సంస్కా
రాపేక్షా ||

అథైవ గర్భంచతస్యావిజ్ఞాతమ్ || ౮ || మై

తస్యద్రాహ్మణమా తస్య గర్భంచ స్త్రీపున్నపుంసకభేదేనావి
జ్ఞాతంచ హత్యాభిశస్తా భవతి ||

అథైవ లైయాంచస్త్రీయమ్ || ౯ || మై

“ఋతుస్నాతామాత్రైయామాహుః ‘ ౩ ఇతి వసిష్ఠః || తస్యైత్యనువ
తేతే | ఆలైయాంచ ద్రాహ్మణస్త్రీయంచ హత్యాభిశస్తా భవతి
బ్రాహ్మణభవతి సంభవత్యస్యాంచ బ్రాహ్మణగర్భఇతి | అత్రిగోత్రజా
ఆలైయాత్యన్యే ||

అథైవ తస్యనిర్వేషః || ౧౦ || మై

తస్య సర్వప్రకారాభిశస్తస్య నిర్వేషః ప్రాయశ్చిత్తవత్కృతే

౧ అప,ధ,౧-౨౪-౨ ౨ ద,ఇతరపుస్తకేషు సర్వేష్యపి ‘ సవర్ణా
మృష్టా ‘ ఇత్యేవపాఠః. ౩ వా,ధ,౧౦,౯౪

అపరీక్షితకృత్యార్థశాస్త్రము వాగ్యతత్వవశిరధ్వజాధికారాణి

పక్షమధోనాభ్యుపరిజాన్వాచ్ఛాద్య ॥౧౦॥

కృత్యేతి పచనాన్న పరకృతా కుటీగ్రాహ్య । వాగ్యతాయేన స
వాగ్యతః వాచంయమః । అహితాగ్నాద్విదుష దశనాన్నిష్ఠాం
తస్య పరిపాతః । శవశిరోధ్వజాయస్య స శవశిరధ్వజః । సలా
వశ్చాందసః । స్వవ్యాపాదితస్య బ్రాహ్మణస్య శిరోధ్వజదండస్యాగ్నే
ప్రొత్తం కృత్యేత్యథః । యస్యకస్యచిచ్ఛవస్యేత్యన్యే । శణస్యవిశా
రశ్శాణీ పటిః తస్యా అథమథమశాణీ-తస్యాః పక్షమథమశాణీపక్షం
అయామవిస్తారయోరుభయోరప్యథాం । అధోనాభ్యుపరిజానుచ య
థా భవతి తథాచ్ఛాద్యతావంతం ప్రదేశమాచ్ఛాద్య । సాపెక్షత్వా
త్ ' గ్రామేప్రతితిష్ఠేత ' ఇతి వక్ష్యమాణైవ సంబంధః । మధ్యే
కియాస్తరవిధిః ॥

అపరీక్షితకృత్యార్థశాస్త్రము అంతరావ త్తనీ ॥౧౧॥

తస్యగ్రామం ప్రవిశతః వత్తనీ అంతరా శకటాదెవత్తనా
మధ్యేపద్ధావేదితవ్యః । అవరతహ—యత్ర రథ్యాదాపుభయోఃపా
శ్వయోః వత్తనీభవతః, తత్ర తయోమధ్యేన మాకరాదివధేన,
సంచరేదిత్యథః ॥

అపరీక్షితకృత్యార్థశాస్త్రము అంతరావ త్తనీ ॥౧౨॥

అన్యమార్థం దృష్ట్యా పథ ఉక్త్యామేత్ । తత్రకాటిల్యః—
' పంచారత్నీరథపథశ్చత్వారోహస్తిపథః దౌవత్సుద్రమనమ్య
తాం ' ఇతి । తేన మనుష్యేషు దౌహస్తాపుక్త్యామేదితి ॥

అపరీక్షితకృత్యార్థశాస్త్రము అంతరావ త్తనీ ॥౧౩॥

ధర్మమాశ్రం ఖండనమ్ । లోహితకమనాప్రీతం । ఏవమూతం
శరావంభితాపాత్రంగృహీత్వాగ్రామే ప్రతితిష్ఠేతగ్రామంగచ్ఛేత్

త్రైమదావ స్తమ్భధర్మనూర్తన-శ్లోక-సంఖ్యః

అభిశస్తాబ్రహ్మహం తస్మై మహ్యం కొధామికోభిక్షాండదాతీ

తుప్త్యైబ్రహ్మణస్సప్తాగారాణిచరేత్ | సప్తగ్రహణమధికనివృ
త్త్యథేవ | ద్విస్త్రై ప్సేవాగారేషు యదిపర్యాప్తం లభ్యతే తదాతా
వత్యేన ||

అభిశస్తావృత్తిః ||౧౬||

సప్తస్వగారేషు యాచయావతీలభ్యతే సేవ పృత్తిరపర్యాప్తాపి

అలభ్యో ౧ పవాసః ||౧౭||

యది సప్తస్వగారేషు న కిచ్చిల్లభ్యతే తదోపవాసఏవతస్మిన్న
హని ||

అభిశస్తాశ్చరత్నేత్ 1౧౮ ||

ఏవంప్రాయశ్చిత్తం కుర్వన్నహరహగాశ్చరత్నేత్ |

తాసాం నిష్క్రమణప్రవేశనేద్వితీయోగ్రామేధః ||౧౯||

తాసాంగవాం నిష్క్రమణసమయే ప్రవేశసమయే చ ద్వితి
యోగ్రామేధః ప్రయోజనం | భిక్షాధంప్రధమముక్తం | నాన్య
దా గ్రామం ప్రవిశేదిత్యుక్తంభవతి ||

అభిశస్తాద్వదశవపాణి చరిత్వాసిద్ధస్సద్భిస్సమ్ప్రయోగః ||౨౦||

ఏవంద్వదశవపాణి వ్రతమేతద్చరిత్వా సద్భిస్సమ్ప్రయోగఃక
ర్తవ్యః | సద్భిస్సహ సమ్ప్రయజ్యతే యేనదిధినా, సకర్తవ్యః |
స చ శిష్టాచారే శాస్త్రాంతరే చ సిద్ధః | న ఉద్యతే కృతప్రాయశ్చి
త్తస్సహస్తే యపసం గృహీత్వా గామాహ్వాయేత్ | సా యద్యాగ
త్య శ్రద్ధానా భక్షయతి, తదాసమ్యగ్నేన వ్రతం చరితమితిజానీ
యాత్, అన్యథానేతి ||

అభిశస్తాపథేవాకుటింకృత్వా బ్రాహ్మణగవ్యోపజే

గీషమాణా వసేత్తితిః ప్రతరాద్ధోపజత్య

వా ముక్తః ॥౨౧॥

సంగ్రామేణ జేతవ్యా దస్యవో యేన పథాగ్రామం ప్రవిశ్య గ
వాదికమపహృత్యాపసరంతి స ఆజిపథః । తస్మిన్వాకుటింకృత్వావసే
త్ ॥ కిం చికిషేత్? బ్రాహ్మణగవ్యః, ‘వాధందసి’ ఇతి శసి సూ
ర్వసవణాభావే యథాదేశః, బ్రాహ్మణగవీరపజగీషమాణః దహ్యున
పజత్య ప్రత్యాహతుమిచ్ఛత్ ॥ ఏవంనన్ దహ్యుభిః హియమా
ణం గవాదికముద్దిశ్య తైర్బుద్ధం కుర్వత్తితిః ప్రతిరాద్ధః తైరపజః,
అపజత్యవాతా, గవాదిం ప్రత్యాహృత్యబ్రాహ్మణభ్యాదత్వాముక్తో
భవతితస్మాదేనసః । ద్వాదశవాషి కప్యన్తత్తస్యే, దహి ఏవముత్తరమపి॥

అథాత్వమేధికంవావభృథమవేత్యముచ్యతే ॥ ౨౨ ॥

అథవా అశ్వమేధావభృథేస్సాత్వాముచ్యతే ॥

ధర్మసాగ్నిహోత్రాదేరధన్య కుడ్యకంతాదెర్యత్ర యగపత్య

న్నిపాతస్తత్రోధయానుగ్రహసమ్యవే ధర్మలూపేనయోఽర్థంగృ
హ్ణతి తస్యా ప్యేతదేవప్రాయశ్చిత్తం । అథవా యోధవం హిత్యా
ధవేతాః కాటసాక్ష్యదికంతాంతి ద్విషయమేతత్ అత్రగాతమః॥

‘కాటసాక్ష్యంరాజగామిపైశునుగురోరసృతాభిశంసనం పాత
కసమాని’ ఇతి । మనురపి—

అన్యతంచసముత్క్రమే రాజగామిచపై శుసమ్ ।

గురోశ్చాశీకనిబంధస్సమాని బ్రహ్మహత్యయా ॥ఇతి॥

గురుగ్రహత్వా శోత్రియం వా కర్మణమా

ప్రమేతేనైవవిధినా త్రమాదుచ్ఛాన్విసాన్చరేత్ ॥౨౩॥

గురుఃపితౄచార్యాదిః శ్రోత్రియోఽధీతక్షేదః । స యదికర్మణ

౧౯ త్రిమదాపస్తమ్బధర్మసూత్రే-ప్రశ్న ౨౫ఖండః ౧౪౩
 మాప్రాభవతి । సోమాంతాని కర్మాణిసమాప్తాని యస్యసవముచ్య
 తే । తాహత్వా ఏతేనైవానంతరీక్షేన విధినా ఓత్తమాదుచ్ఛాప్తసా
 చ్చరేత్ । ఉత్తమఉచ్ఛాప్తసః ప్రాణవియోగః, ఆ తస్మాచ్ఛరేత్ ॥

అనాన్యస్థిలోకప్రత్యావత్త్రివిద్యతే ॥౨౫॥

అశ్వమేధావధృతాదిమ సంభవత్స ఏవ్యస్యాస్థి లోకఅస్థి
 జీవితే ప్రత్యావత్త్రిశ్శుద్ధిర్నాస్తీత్యధః ॥

అక్షిపల్లవంతునిహణ్యతే ॥౨౬॥

మృతస్యతుకల్లవం నిహణ్యతే । తేన పుత్రాదిభిస్సంసారా
 ద్యౌధ్వందైహికాః కార్యా ఇతి భావః । అస్యేతు పూర్వసూత్రం త
 న్నివృత్త్యధః మన్యంతే, ప్రత్యావత్తిః పుత్రాదిభిః పిత్రాదిభావే
 న సంబంధఇతి ॥

—ఇతి చతుర్వింశతిఖండః—

గురుతల్పగామీసమృషణగ్ శిశ్నం పరివాస్యాం

జలావాధాయ దక్షిణాం దిశమనావృత్తిం వ్రజేత్ ॥

గురురత్ర పితా, నాచార్యాదిః । తల్పశబ్దేనశయనవాచినాభార్యా
 లక్ష్యతే । సా చ సాక్షాజ్ఞననీ, న తత్సపత్ని । తాంగత్వాసమృషణం
 సాండం శిశ్నం పరివాస్యక్షురాదినా ఛిత్వాఅజ్ఞలావాధాయ దక్షి
 ణాందిశం వ్రజేత్ ॥ అనావృత్తిం, ఆవృత్తిర్నక్రియతే యస్యాం తాం
 దిశమనావర్తమానా గచ్ఛేదితి । అథయేదక్షిణస్యోదధేస్తీరే వసంతి
 తేపి యావద్దేశం గత్వా ఉదధిమేవ ప్రవేక్ష్యంతి, మరణఃప్రత్యవివ
 క్షితమ్ । అత్రేనంవర్తః—

పితృదారాన్ సమారుహ్య మాతృవజ్రంసరాధమః ।

భగినీంమాతురాప్తాంవా స్వసాగం వాన్యమాత్మజామ్ ॥

ఏతాగత్వాస్త్రియోమోహాల్ త ప్రకృచ్ఛ్యంసమాచరేత్ ॥ ఇతి

నారదస్తు—

మాతామాతృష్వసాశ్వహూమాతులానీపితృష్వసా ।

పితృష్వపత్నీశిష్యస్త్రీ భగినీతత్సఖీస్తుమా ॥

దుహితాచార్యభార్యచ సగోత్రాశరణాఽతా ।

రాజ్ఞీప్రప్రజితాధాత్రి సాధ్వీవణోఽత్రమాచయా ॥

ఆసామస్యతమాంఽత్యా గురుతల్పఽడచ్యతే ।

శిష్యస్యోత్కృతనంతత్ర నాన్యోదండోవిధీయతే ॥ ఇతి ॥

జన్మజన్మితాంవాసూమింపరిషవజ్యసమాప్నయాత్ ॥ ౧ ॥

ఆయసీతామృమయా వా అంతస్సుషిరా స్త్రీప్రతికృతిరత్రసూ
మిం? । తాం జన్మితామస్నాతస్తాం పరిషవజ్య సమాప్నయాత్ స
మాప్తింఽచ్చేత్ మ్రియేత ॥

జన్మసురావోగ్నిస్పశాంఽసురాంపిచేత్ ॥ ౩ ॥

గాడిమాధ్వచ పైష్టిచ విజ్ఞేయాత్రివిధాసురా ।

యథైవైకాన పారవ్యా తథానర్వా ద్విజోఽత్రమైః ॥ ౧ ఇతి ॥

తస్యాః పాతాసురాపః । సోగ్నిస్పశాంఽ అతిశ్రపితాం * సురాంపి
చేత్ ॥ తయాదగ్ధకాయశ్శుద్ధ్యతి ॥

జన్మస్తేనః ప్రకీణకఘోంసేముసలమాధాయ రా

జానంఽత్యా కర్మాచక్షిత తేనేనగంహన్యాత్ । వ

ధేమోక్షః ॥ ౪ ॥

స్తేనోబ్రాహ్మణసువణహారి । అంసేస్వే స్కందే ముసలమాధా
య ఆయనం ఖాదిరం వా ధారయ రాజానం ఽత్యా కర్మాచక్షిత
ఏవం కర్మాస్తిశాధిమామితి । న లెన ముసలేనఏనంస్తేనం హన్యా
త్ యథామృతాభవతి । వధేన స్తేయాన్మోక్షోభవతి ॥

జన్మజన్మజ్ఞాలెనుజ్ఞాతాంమెనఃస్పృశతి ॥ ౫ ॥

శ్రుమవాప స్తమ్భధర్మనూత్రైగి-ప్రశ్నై-౨౫౫౦౫: ౧౪౭

యదితు రాజాదయాదినా తమనుజానీయాత్ గచ్ఛేతి, తదాతమ
నుజ్ఞాతారం రాజానమేవ తదేనస్సృజతి | ఉత్తరమృజు ||

అథైరిగ్నింవాప్రవిశేత్ ||౬|| శ్లో

అథై తీక్షణవాతపఆయచ్ఛేత్ ||౭|| శ్లో

తీక్షణతపోమహాపరాకాడి | తద్వాఆయచ్ఛేత్ ఆవతాయేత్ ||

అథై సక్తాపచయేనవాత్తానగ్ంసమాప్పుయాత్ ||౮|| శ్లో

భక్తమన్నం | తస్యాపచయోహాసః | ప్రథమేదినే యావంతా
గ్రాసాః, తె ఏకేన న్యూనాద్వితీయే | ఏవం త్రితీయాదిషష్టి ఆవక
స్తాద్రాసాత్ | తత్ప్రాప్యది న సమాప్తిః, తతస్తత్త్రివ గ్రాసపరి
మాణాపచయః కర్తవ్యః | ఏవం భక్తాపచయేన వాత్తానం సమాప్పు
యాత్ సమాపయేత్ ||

అథైకృచ్చగ్రిసంవత్సరం నా చరేత్ ||౯|| శ్లో

అథవా సంవత్సరమేకం నైరంతర్యేణ కృచ్చగ్రించ రేత్ | ఏషామే
నస్సుగురుషు గురూణి, లఘుషు లఘూనీతి వ్యవస్థా ||

అథై అథాప్యదాహరంతి ||౧౦|| శ్లో

అస్మిన్నేవ విషయేపురాణశ్లోకమప్యదాహరంతీత్యర్థః ||

అథైస్తేయం కృత్వాసురాంపీత్యాగురుదారం చ గ

త్వా బ్రహ్మహత్యామకృత్వా | చతుర్థకాలామి

తథేవాజినస్సృరపోభ్యవేయు స్సవనానుకల్పమ్ |

స్థానాసనాభ్యాంవిహరంతవితే త్రిభిర్వక్షైరప

పాపంనుదంతే || ౧౧ || శ్లో

బ్రహ్మహత్యావ్యతిక్రాంతి స్తేయాదీని కృత్వాచతుర్థకాలాః చతు
ర్థాభోజనకాలాయేమాంతే, యథా అద్యదివా భుక్త్యేశ్వరాత్ప్రా
ప్తి, తె తథోక్తాః | తథాపి మితభోజినః, న మృష్టాశిసః | అపోభ్య
వేయుః భూమిగతాస్వపు సానంతుర్యుః | సవనానుకల్పం- యథా

౧౪౪   త్రిహరదత్తకృతౌజ్జ్వలిఖ్యావ్యాఖ్యానహితే.

నవనాని పాత్రస్సవనాదీని అనుకృష్టాని అనువృత్తాని * భవంతి, తథా
త్రిషవణమిత్యర్థః ॥ తిష్ఠేయరహాని, రాత్రావాసీరక, ఏవంస్థానా
సనాధ్యం విహారంతః కాలంక్షివంతః ఏతత్త్రిభిర్వక్షైః స్తతాపషమ
పనుదంతే ॥

ప్రథమంవణంపరిహంవ్య ప్రథమంవర్ణ గ్ం హత్యా

సంగ్రామంగత్వావతిష్ఠేతతత్రైన్ గ్ంహన్యః ॥౧౨॥

ప్రథమోవణోబ్రాహ్మణ స్తంహత్యా సంగ్రామంగత్వా సేనయో
మణ్యేవతిష్ఠేత | కింస రేవ? నేత్యాహ—ప్రథమంవణం పరిహం
వ్యబ్రాహ్మణ వజణం ఇతరోవణః క్షత్రియాదిరిత్యర్థః | తత్రస్థిత
మేనం తే నేనికాహన్యః, అఘ్నంతస్తే ఏనస్వినస్సుక్తి, యథారా
జాస్తేనమ్ | సమృతశ్శుద్ధ్యతి ॥

అపివాలామానిత్వచంమా గ్ంసమితిహంవయిత్యా

గ్ం ప్రవిశేత్ ॥౧౩॥

అనంతరక్తవిషయ ఏవ ప్రాయశ్చిత్తాంతరం | ఇతి శబ్దాలోపి
తాదీనామపుపలక్షణార్థః | ఆత్మనాలోమాదీన్యత్యుత్త్య పురో
హితేన హంవయిత్యా హోమంకారయిత్యా వశాచ్చత్వయం తస్మిన్న
గ్ంప్రవిశేత్ ॥ మృతశ్శుద్ధ్యతి | తత్కాగ్నిముపసమాధాయజుహుయా
త్—‘లోమానిమృత్యాజుహోమి లోమభిమృత్యుం వాసయే
స్వాహా | త్వచం మృత్యాజుహోమిత్యచామృత్యుం వాసయేస్వాహా
లోహితం మృత్యాజుహోమి లోహితేన మృత్యుం వాసయేస్వాహా
స్నానాని మృత్యాజుహోమి స్నానభిమృత్యుంవాసయేస్వాహా
మాంసానిమృత్యాజుహోమిమాంసేమృత్యుంవాసయేస్వాహా ॥ అ
స్థీనిమృత్యాజుహోమిఅస్థిభిమృత్యుంవాసయేస్వాహా | మజ్జానంమృ
త్యాజుహోమి మజ్జభిర్మృత్యుం వాసయేస్వాహా | మేదోమృత్యా

* గ,ఘ, —అనుసృతాన్యనుష్ఠితాని

త్రుమదాపస్తమ్మధర్మమూలై ౧-ప్రశ్న-౨౬౪౦౬ ౧౪౯
 బాహోమి మేదసామృత్యంవాసయే స్వాహా ౧ । ౧ ఇత్యేతే మస్త్రా
 ససిపైన పతితాః॥

అథైవాయసప్రచలాకబహిణచక్రవాకహగ్ంసభా
 సమండుకనకులడేరికాశ్వహిగ్ంసాయాగ్ంశూ
 ద్రవత్పైయశ్చిత్తమ్ ॥౧౪॥

వాయసః కాకః, ప్రచలాకః కామరూపీ కృకభాసః, బహిణో
 ఘయాః, చక్రవాకోదివామిధునచరః రాత్రౌవిరహీ, హంసోమా
 నసవాసీ, భాసోగృధ్రవిశేషః, అశ్వ * నకులమండుకాః ప్రసిద్ధాః
 డేరికాగంధమూషికా । ఏషాం సముదితానాం వశేహూద్రవత్పైయ
 శ్చిత్తమ్ । ప్రత్యేకవధేతు తతుల్పమ్॥ కేచిత్ప్రత్యేకవధే ఏతత్పై
 యశ్చిత్తమిత్యాహుః ॥

— శ్రి ఇతి పంచవింశతిఖండః శ్రి —

అథైధేన్వనడుహోశ్చాకారణాత్ ॥౧॥

ధేనుః పయస్వినీగౌః, అనడావౌ అనావహనయోగ్యో బలీవర్దః
 తయోః కారణమంతరేణ హింసాయాంశూద్రవత్పైయశ్చిత్తం కర్త
 వ్యమ్ । కారణంకోపోమాంసేచ్ఛావా, తేన వినా, అబుద్ధిపూర్వమి
 త్యధః । బుద్ధిపూర్వంచేత్ * వైశ్యవదిత్యాది స్మృత్యంతరేద్రష్టవ్యం

అథైసుర్యవాహప్రవృత్తౌ ఛేతరేషాంప్రాణినామ్ ॥౨॥

ధురంసహతీధుర్యోబలీవదః, తేన వాధుం శక్యాధుర్యవాహః
 తావత్సుహింసాయాంప్రవృత్తౌ సత్వాంశ్చేతరేషాం ప్రాణినాం, కెవలం
 ప్రాణావనయేషాం నాస్థీనిసంతి, తేషాంహింసాయాం శూద్రవత్పై
 యశ్చిత్తమితి । అత్రగౌతమః— ‘అష్టన్వతాంసహస్రంహత్వా । ఆ
 సస్తిమతామనడుద్భారచ ’ ౨ ఇతి ॥

౧ వా,ధ,—౨౦,౨౬ * క్వచిత్—శ్వ ఇత్యేవ. * ‘బుద్ధిపూర్వ
 తుగంహత్వా ’ ఇతిపా. ౨ గౌ,ధ,౨౨-౨౦,౨౧

౧౫౦   శ్రీమహాదత్తకృతా జ్ఞానాభ్యుదయశాస్త్రసహితే
 జ్ఞానాభ్యుదయశాస్త్రసహితం వాక్యాత్మికైర్భూతైర్
 మక్షిరాక్షారలవణభోజనమ్ ॥౩॥

యో నకథంచనాక్రమమర్హతి స పితౄచార్యాదిః అనాకోశ్యః
 తమాశ్యశ్య నిదాంకృత్యా, అన్యతం వాక్యాపాతకోపపాతకవజ్రం
 త్విరాత్రి భోజనక్షిరాదినజయేత్ । క్షీరగ్రహణనవికారాణాం
 దభ్యాదీనామపి గృహణమిత్యాచుః ॥

జ్ఞానాభ్యుదయశాస్త్రమర్హజనం ॥౪॥
 శూద్రస్తవసంతరాకైవిషయేనస్తరాత్రముపవసేత్ ॥

జ్ఞానీ శ్రీరాంధైవమ్ ॥౫॥

‘క్షత్రియంహత్యా’ ౧ ఇత్యాదిష్యన్మతవచనానేషు నిమిత్తై
 యాని ప్రాయశ్చిత్తాన్యక్తాని శ్రీరామప్యేవమేవ కతవాని
 ఏతత్ ‘చత్వారోపణాః’ ౨ ఇతి జాత్యభిధానాదేవ ప్రాప్తం
 ప్నియమానముచ్యతే, అతఃపూర్వం పురుషస్తేన స శ్రీరామితి
 అపరతహ—జాత్యభిధానాదేవ సిద్ధే అతిదేశాధానం వచనమ్ ॥ అ
 తిదేశేషు చాధానం ప్రాప్యతే ఇతి స్థానాన్యాయః । తేన శ్రీరా
 మస్యధానం ప్రాప్త్యధానం వచనమితి తథాచభాగవతః—

అశీతిర్యస్యవహాణి బాలావాఽపూర్ణసహృదశః ।

ప్రాయశ్చిత్తాధానమర్హతి శ్రీయోవ్యాధితపవచ ॥

జ్ఞానేషుపాభిశస్త్యం తేషామేకాంగం చిచ్ఛత్వా

ప్రాణి హింసాయామ్ ॥౬॥

యేషు హతేషు ‘సరసగతం వాభిశస్త్య’ ౩ ఇత్యాదినా అభిశ
 స్త్యముక్తం, తేషామేకాంగంచిచ్ఛత్వా శూద్రవత్ప్రాయశ్చిత్తం
 కుర్యాత్ ॥ అ ప్రాణిహింసాయాం, యదిచ్ఛేదనేన తస్మాంగస్య శ

క్రిమిహన్యతే *

అనార్యవపైశున ప్రతిషిద్ధాచారే వ్యభిక్ష్యా
 భూజ్యాపేయప్రాశనేహద్యాయాంచ రెతస్మి
 క్వాప్తయోనాచదోషవచ్చ కర్మాభిసంధిపూ
 ర్వం కృత్వానభిసంధిపూర్వం వాఖ్యిగాభిసం
 ఉపస్పృశేద్దావరుణిభిర్వాన్వేయైర్వా పవిత్రైర్వా
 ధాకర్మాభ్యాసః ||౨||

ఆర్యాణాంభావః ఆర్యం, తద్యస్మిన్నాచారైస్తి తదాచ్యవం, మత్స్య
 ధీయోవప్రత్యయః । తతోన్యదనాచ్యవం ఆసన్యధా వణాది । పైశు
 ను పరిదోషకధనం రాజగామి । ప్రతిషిద్ధాచారః ‘ప్రీతవనైఃపున
 యోః కర్మాపునవజయేత్’ ౧ ఇత్యాదేరన్యమైనమ్ । అభిక్ష్యం
 వృధాకృతరాది । అభోజ్యంకేశకీచాద్యపహతమ్ । అపేయం ‘ఆని
 దశాయాగోః క్షీరం’ ఇత్యాది । ఏలేషాంప్రాశనే । శూద్రాయాం
 చ వెశ్యాప్రభృతౌ రెతస్మిక్వాప్త, అయోనాచ జలాదారెతస్మిక్వాప్త
 దోషవచ్చ కర్మశ్చౌతమాభిచారికం, అభిసంధిపూర్వం బుద్ధిపూ
 ర్వంకృత్వా, అనభిసంధిపూర్వం వా పరిపీడాకరం కర్మకృత్వా
 ఖ్యిగాభిః ‘ఆపాహిష్ఠామయోధువః’ ౨ ఇతితిస్మభిః, ‘హింస్యావ
 ణాశ్శుచయః పావకాః’ ౩ ఇతి చతస్మభి రపడుపస్పృశేత్తూ
 స్త్వీప్రథమం స్నాత్వా పశ్చాదేతైమన్త్రైర్మాజనంకుర్యా
 త్ । వారుణిభిర్వా ‘ఇమంచేవరుణతత్త్వాయామి త్వన్నోఅగ్నేస
 త్వన్నోఅగ్నే’ ౩ ఇత్యేతాభిరన్వేయైర్వాపవిత్రైః ‘పవమాశస్సు
 వజనః’ ౪ ఇత్యేతేనానువాకేన, శుద్ధవనీభిః ౫ తత్త్వమంచీయేన౬చ ।

* శక్రిమిహన్యతే ‘శక్రిమిహన్యతే’ శక్రిమిభజ్యతే ఇతిపాఠాస్తరాణి.
 ౧ ఆప, ౧, ౩, ౧౦, ౨ త్రై, ౧, ౫, ౬, ౧ ౩ త్రై, ౧, ౫, ౬, ౧౧.
 ౪ త్రై, ౧, ౫, ౬, ౧౧. ౫ ఋ, ౧, ౫, ౬, ౧౧ ౬ ఋ, ౧, ౫, ౬, ౧౧

౧౫౨   త్రిమూర్తి తత్వతోజ్జ్వలభావ్యాభ్యాసహితే
యథాకర్తాభ్యాసః కృతః, తావత్కృత్యావడిపసప్పశేత్ । రహస్య
ప్రాయశ్చిత్తమేతదిత్యాహుః ॥

గదభేనావకీణే నిర్మతిం పాకయజ్ఞేన యజేత్ ॥౧॥
యోబ్రహ్మచారి శ్రీయముపెయాల్ సావకీణే గదభేన నిర్మతిం
పాకయజ్ఞేన స్థాలీపాకవిధానేన యజేత్ । అత్యమనుః—
అవకీణేతుకాణేన గదభేన చతుషపథే ।

పాకయజ్ఞవిధానేన యజేతనిర్మతింనిశి ॥ ౧
హరితస్తు—(శ్రీష ఏవకీణే నిర్మతిం చతుషపథే గదభంపశు
మూర్తే పాకయజ్ఞేన ధర్మేణభూమాపశుపురోదాశశ్రవణమస్వ
వదానైః పంచరాయజ్ఞేన జహోతి, కామావకీణో స్తవకీణో స్తి
కామకా మాయస్వాహ, కామాభిదుగ్ధో స్తభిదుగ్ధో స్తి కామకా
మాయస్వాహ ' ఇతి ॥

తస్య గదభస్య సపిష్టద్ధవిరుచ్ఛిష్టం శూద్యః ప్రాశ్నియాత్ ॥౧॥
తేన సర్విష్టతా ద్బ్రాహ్మణమ్ ' ౨ ఇత్యస్యావవాదః ॥

మిథ్యాధీతప్రాయశ్చిత్తమ్ ॥౧౦॥
నియమాతిక్రమేణాధీతం మిథ్యాధీతం, తద్దోష నిహారణాయ
ప్రాయశ్చిత్తంవక్ష్యతే ॥

సంవత్సరమాచార్యహితే వతేమానోవాచం య
చైతాన్ ఏధాయ ఏవోత్సృజమానోవాచమా
చార్యఆచార్యదారే భిక్షాచర్యచ ॥౧౧॥
ఆచార్యన్యహితే వతేమానోభూత్వాసంవత్సరం వాచంయమ
స్యాత్ । వాగుత్సగః సావధాయపవ, ఆచార్యే తం ప్రతికార్యని
వేదనే, ఏవమాచార్యదారే । భిక్షాచర్యం భిక్షాచరణం, తత్యభవతి

అం   త్రిమదాపస్తమ్భధర్తనూర్తేగ-వ్యశ్చే ౨౭ఖండః   ౧౫౨
భూం దేహితి । అస్తా దెవజ్ఞాయతే అనమావృత్తవిషయమెతదితి ॥

అస్మదేవమన్యేష్యసి దోషవత్సవతనీయమాత్తరా
ణి యానివత్సావ్యమః ॥౨౭॥

యథామిథ్యాధీతస్యేదం ప్రియశ్చిత్తం, ఏవముత్తరాణి ప్రియ
శ్చిత్తాని యానివత్సావ్యమః, తాన్యన్యేష్యసి । అపిశబ్దాన్తిథ్యాధీతేషి ।
దోషవత్సవతనీయవ్యతిరిక్తైషు కర్తసు - యేషాంహత్యప్రియశ్చిత్తం
నొక్తం తద్విషయాణి దృష్టవాని ॥

అస్మకామమన్యభ్యాం వా జహుయాత్ కామో
కాష్ఠీ స్తన్యరకాష్ఠీదితి ॥ ౧౩॥

స్వాహాకారాంతాభ్యాం హోమః, ఆజ్యంద్రవ్యమ్ ॥

అజపేదాన్ ॥ ౧౪॥

అస్థి వత్తే న స్వాహాకారః । కేచిత్తు—కామాయస్వాహా, మ
న్యవేస్వాహేతి హోమమిచ్ఛంతి । జపవత్తే తు సూత్రాపదిష్టామం
తావేతి । దోషాభ్యాసానురూపంచ జపహోమయోరావృత్తిః ॥

అపర్వణి వా తిలభక్ష ఉపోష్య వా శ్వాఘాత ఉదక

ముపసంపృశ్య సావిత్రిం ప్రాణాయామశస్సహస్ర

కృత్వ ఆవతాయేదప్రాణాయామకోవా ॥౧౫॥

పర్వణి పౌణమాస్యామమావాస్యాయాం వా తిలాలనన భక్షయతి
సాన్యదోషాదికమితి తిలభక్షః । ఉదకముపసంపృశ్య స్నాతావస్థా
నాయామశః ప్రాణాయామేన సావిత్రిం సహస్రకృత్వ ఆవతాయే
త్ । ఏక స్థి ప్రాణాయామే యావత్కృత్వ ఆవతాయేతుం శక్య
తే తత్ర తావత్కృత్వ ఆవతాయేత్, ఏవమాసహస్రపూర్తైః ప్రాణా
యామావృత్తిః । అప్రాణాయామకో వా ॥

—ఇతి షడ్వింశతిఖండః—

అజపేదాన్ శ్రావణ్యాం పౌణమాస్యాం తిలభక్ష ఉపోష్యవా

శోభితా మహానదముదకముపసృజ్యసావిత్రాన్

సమిత్సహస్రమాదధ్యాజ్ఞపేదాన్ || ౧ ||

గిరిప్రభవా సముద్రగమినీ నదీ మహానదీ, తత్రభవమాహానదం
మిత్సహస్రం యజ్ఞయన్మక్షస్య ఆదధ్యాత్ ' ఇతివచనాత్ సహా
మధర్తస్సాన్వహాకారః । ' జహాతివోదనస్సాన్వహా కారప్రదానః' ౧
ఇత్యుక్తత్వాత్ । జపేదాన్ ||

అష్టాష్టమియజ్ఞక్రతూనాన్వపవిత్రాథానాహరేత్ || ౨ ||

పవిత్రాథాన్శ్చుద్ధాథాన్ । మృగారాద్యా ఇష్టయః, యజ్ఞక్రత
వః సామయాగాలగ్నిస్తుదాదయః । తాన్వేతాని షటప్రయశ్చిత్రాని
ఏనస్సుగురుమ గురూణి లఘుమ లఘూని ||

అభోజ్యం భుక్తాన్ నైషురీషమ్ || ౩ ||

అభోజ్యస్య మాజారాదిమాంసస్య భక్షణే నిషురీషభావః కర్త
వ్యః । యావదుదగం నిషురీషం భవతి తావదుపవస్తవ్యమ్ ||

తత్క్రియతాకాలేనావాప్యతే ? తదాహ—

సప్తరాత్రేణావాప్యతే || ౪ ||

తనైషురీష్యం సప్తరాత్రేణావాప్యతే, సప్తరాత్రముపవస్త
వ్యమిత్త్యథాన్ । సప్తరాత్రముపవసేదిత్యేన సిద్ధే నైషురీష్యమి
తి వచనాత్ యేషాత్పిరాత్రేణైవ తదవాప్యతే ఓషం తావతైవ శు
ద్ధిః । తథాచశాతమః— ' అభోజ్యభోజనే మేధ్యపాశనే వా ని
షురీషీభావః । త్పిరాత్రావరమభోజనమ్ । సప్తరాత్రం వా ' || ౨

ఉభయోస్సంధ్యోస్సాయంప్రాతర్ప ఉదకముపసృజేత్ భూమిగ

పసృజేత్ || ౫ ||

ఉభయోస్సంధ్యోస్సాయంప్రాతర్ప ఉదకముపసృజేత్ భూమిగ
తాన్వపుస్సాన్వహాకారః । ఉద్ధృతాభిర్వాశితాభిః ||

శ్రీమదాప స్తంబధ రసూత్త్ర-సప్తశ్లో-విభండః ౧౫౫

కృష్ణచ్చ, ద్వాదశరాత్రం వా చరెత్ ॥ ౬ ॥

ద్వాదశరాత్రసాధ్యోవ్రతవిశేషః కృచ్ఛ ౧ద్వాదశరాత్రః ॥

తన్యవిధిమాహ—

అధ్యక్షామనక్తాశ్యదివాశీ తతస్త్ర్యహం త్యహమ

యాచితవ్రతస్త్రయహం నాశ్చాతికించనేతి కృచ్ఛః॥

హృదయరాత్రస్య విధిః ॥2॥

ఆదిత్యస్త్రిష్వహస్సునక్తం నాశ్చియాత్, ద్వివైవ భుజిత, తతః
 స్త్ర్యహమదివాశీ రాత్రావేవ భుజిత, న దివా । తతః స్త్ర్యహ మ
 యాచితమేవ భుజిత । యాచ్ఛాప్రతిషేధోఽయం । తేన స్వద్రవ్య
 స్యా ప్రతిషేధః । తథాచ శాతమః — “అథాపరంత్ర్యహం న కంచన
 యాచేత ” ఇతి తతః స్త్ర్యహం నాశ్చాతి కించన న ఫలాదికమపి
 ఏషక్యచ్ఛ్రద్ధాదశరాత్రస్య విధిః । అత్ర స్త్ర్యత్వేనైవశాద్ధాప్ర
 మన్నం బ్రహ్మచర్యం (స్త్రీ)సూత్రాదిభిః సంభాషణం చ దోష్టవ్యమ్ ॥

అంతమేవాభ్యసేత్సంవత్సరం స కృష్ణ గ్రంథాంతము॥౧॥

ఏతమేవ విధింసంవత్సరం నిరంతరమభ్యసేత్ । ఏషకృచ్ఛస్సంవత్సరౌపదితవ్యః । యః పూర్వము క్తః 'కృచ్ఛస్సంవత్సరంచ లెత్' అక్షతి

శ్రీభావరమ్ । బహుస్యప్యవతనీయాని కృత్వా తి

భిరనశ్చత్పరామణైః కృతప్రాయశ్చిత్తాభవతి॥౯॥

అథాపరం ప్రాయశ్చిత్తముచ్యతే । అనన్వలైవ నిరంతరం త్రీ
 ణిపారాయణాని కళావ్యాని ఆదితఆరధ్యా నమాప్తైః వేదస్యాధ్యయ.
 నం పారాయణమ్ । బహూస్యపి । అపిశబ్దాత్క్రిం పునకౌచ్యావా

శ్రీనారాయణశయన విభోదదర్శనం కషాయపః ॥

అదృష్టానంతరం తృణాహారాన్ని తప్పనిసరిగా తీసుకోవాలి || ౧౦ ||

అనార్య సూదా) । తాం శయనే విభ్రల్ ఉపగచ్ఛత్ । ధడ,

౧౫౬ త్రిమూర్తి తత్కల్పజ్జ్వలభ్యవ్యాఖ్యానహితే

దవ్యధిం పృథ్వీధాం దృవ్యందత్ || పృథ్వీజీవ ఇత్యధాః || సు
రావ్యతిరిక్తం మద్యం కషాయః | తస్యపాతాకషాయపః | యశ్చ
బ్రాహ్మణఇవ సర్వాః వందీభూత్వాస్తాతి న సర్వోపేత్యణేమాదయా
దారభ్యాసీత, యావదాదిత్యః పృథ్వంతపతి వశ్చాద్భాగం తపతి | ౫
దిత్యే తపతి తదానుగుణ్యాచరణాత్సవ్యమేవ పృథ్వంతపిత్యచ్యతే
అభ్యాసేభ్యాసః, యావతా శుద్ధిం మన్యతే ||

అత్యైయదేక రాత్రేణ కరోతి పాపం కృష్ణం వణంబూః

హ్మణ స్సేనమానః | చతుర్థ కాటక్షదకాభ్యవాయాత్రిభి

ర్వచై నదపహంతి పాపమ్ || ౧౧ ||

కృష్ణోవణశ్శూద్రః | తమాజ్ఞాకరో భూత్వా పృథ్వీధాం సేవః
మానః | శిష్టం స్పృష్టం గతంచ | అన్యతాహ—శూద్రాం మైథునెనసే
వమానఇతి | అస్మిన్ పక్షే ఋతాపుపగమనె అపత్యోత్పత్తావిదండ్య
ప్రవృత్తిమ్ ||

మనుః—వృషభీశేనపీతస్య నిశ్వాసోపహతస్యద |

తస్యాంచైవప్రసూతస్య నిష్క్రూతిర్నవిధీయతే ౧ ఇతి ||

—ఇతి సప్తవింశతిఖండః—

— *ఇత్యావస్తమ్భధర్మసూత్రవృత్తావృజ్జ్వలాయాంనవమఃపటలః* —

అత్యైయథాకథాచపరపరిగ్రహమభిమన్యతే స్తేనోహభ

వతీతి కాత్యహరీతౌ తథా కాణ్విపుష్కరసాదీ || ౧ ||

యథా కథా చ ఆపద్యనాపది వా భూయాంసమల్పం వా పరమ
రిగ్రహం పరస్వం అభిమన్యతే మమేదమస్త్వితి బుద్ధౌ కురుతే, స
ర్వథాస్తేన ఏవభవతీతి కాత్సాదయోమన్యంతే ||

అత్యైసంత్వపవాదాః పరిగ్రహేషితి వాప్యాయణిః || ౨ ||

అమరావస్తమ్భధర్మసూత్రే ౧-ప్రశ్నే ౨౪ ఖండః ౧౫౬

వాక్యోయశిస్తు మన్యతే కమచిత్పరిగ్రహేణ స్తేయస్యాపవాదాస్సంతితి ॥

తా నెమోదాహరతి—

శమ్యోపా యగ్యఘాసో న స్వామినః వ్యతి

షెధయంతి ॥ ౩ ॥

శమీ బీజకాశీ; తస్యాముష్యంతేదహ్యంతే కాలవశేన పచ్యంత ఇతి శమ్యోపాః, కోశీధాన్యాని ముద్గమాషచణకాదీని । యగం ప హతీతి యగ్యః శకటవ హీ బలీవదః, తస్య ఘాసోభక్షస్తృణాదిః యగ్యఘాసః । ఏతే ఆదీయమానాః స్వామినో న వ్రతిషేధయంతి స్వామినః వ్రతిషేధం న కారయంతి, ఏతేషాదీయమానేషు న వ్ర తిషేధువర్హంతీత్యధః । స్వయం గ్రహణేషి న స్తేయ దోషఇతియా వత్ । అత్ర స్మృత్యంతరే విశేషః—

చణక వీహిగోధూమయవానాం ముద్గమాషయోః ।

అనిషిద్ధే గ్రహితవ్యాముష్టిరేకాఽధ్వని స్థితైః ॥

మనుస్మ—

ద్విజోఽధ్వగఃక్షీణవృత్తిః ద్వావిత్కూ ద్వైవమూలకే ।

ఆద దానః పరత్రైత్రాన్నదండందాతువర్హతి ౧ ఇతి॥

అతివ్యవహారోవ్యుద్ధోభవతి ॥౪॥

శమ్యోపాదిష్వపి అతివ్యవహారః అపహారః వ్యుద్ధోదుష్టోభవతి, అ తిమాత్రాపహారే స్తేయదోషా భవతీత్యధః ॥

సర్వత్రానుమతిపూర్వమితిహారితః ॥౫॥

సర్వేమద్రవ్యేషు సర్వాన్వనస్థాసు స్వామ్యనుమతిపూర్వకమేవ గ్రహణమితి హారిత ఆచార్యోమన్యతే ॥

నవతితమాచార్యం జ్ఞాతింవాదర్శనార్థోగచ్ఛేత్ ॥

౧౫౮ శ్రీమహారథత్తకృతౌజ్జ్వలీఖ్యవ్యాఖ్యానసహితే.

‘నపతితైస్సంవ్యవహారోవిద్యతే’ ౧ ఇత్యుక్తేపి పునరుచ్యతే ॥
చార్యాదిమ విశేషం వక్ష్యామితి ॥

శ్రీనివాసాచార్యగౌరవాయంజితే ॥ ౨ ॥

అస్తాత్పతితాదాచార్యత్, జ్ఞాతైర్వాపిత్రా దైర్వాభోగాఽఘో-
గసాధనాని దాయప్రాప్తాన్యపి నొపయంజితే సగృహ్ణీయాత్ ॥

యద్యచ్ఛాస్త్రాన్నిపాత ఉపసంగృహ్యతూష్టిన్యతివ్యజేత్ ॥
యది పతితైరాచార్యాదిభిః యద్యచ్ఛయా సంఘతీస్సన్, త-
దావిధినాపసంగృహ్య తూష్టిం తైస్సహ కించిదప్యసంభవ్యవ్యతి-
వ్యజేత్, న క్షణమపిసహతిష్యేత్ ॥

శ్రీమాతాపుత్రత్వస్య భూయాగ్ంసికమాణ్యర

భుతే । తస్యాగ్ంశుశూమానిత్యాపతితాయామపి ॥ ౪ ॥

పుత్రత్వస్య । సావధికస్తస్య, యథా “దేహత్వమేవాన్యత్”
ఇతి । పుత్రస్యకృతే మాతాఘాయాసి దృష్టాథాని గర్భాధార-
ణాఽశుచినిర్వరణస్తస్యదానప్రదక్షిణనమస్కారాదీని కర్మాణి-
కోతి, తస్మాత్తస్యాం పతితాయామపి శుశూమా అభ్యంగస్నాననాది-
కా నిత్యమేవకర్తవ్యా ॥

శ్రీనివాసతుధర్మసన్నివాప * స్సన్ ॥ ౧౦ ॥

ఏక స్త్రి ధర్మేసహస్వయం ధర్తసన్నివాపః । స పతితయా మా-
త్రాసహ నకర్తవ్యః । నామసుబ్రహ్మణ్యాయాం మాతుర్నామ-
గృహణం, వరుణప్రథూసేషు ‘యావంతాయజమానస్యామాతాః
సస్త్రీకాః తావంత్యేకాతిరిక్తాని’ ౨ ఇత్యేవమాదికముదాహరణం ॥
కింపునరేవమాదిషు మాతురన్వయశ్శుశూమా? ఓమిత్యాహ—అన్వి-
తాహిసాసమృతా మన్యతేనిరస్తా తు విమతా, వైశ్వదేవాథేతుపా-
కేసానభోజయితవ్యా । మృతాయాస్తుతస్యాస్సంస్కారాదికాః క్రి-

శ్రీమదాప స్తమ్భధర్మనూత్నైః-ప్రశ్నైః ౨౦ భంజః ౧౫౯

యాః కథావాః, నెతి విప్రతిపన్నాః ॥

అథమాహృతాన్భగాననుజ్ఞాయ న వయం చాథ

ర్మ శ్చైత్యభివాహృత్యాహో నాభ్యుపరిజానాన్చాచ

ద్యత్రిషవణ ముదకముపసంపృశన్నక్షీరా త్కారలవణం

భుంజానోద్వాదశవషాణినాగారం ప్రవిశేత్ ॥౧౧॥

బ్రాహ్మణస్వణహరణమ్ ।

చండాలాంత్యస్త్రీయో గతావభుక్తావ చ పరిగృహ్యచ ॥

పతత్యజ్ఞానతావిహో జ్ఞానాత్సామ్యంతగుచ్ఛతి ౧ ॥ ఇత్యేవమాది

క ముదాహరణమ్ । యే అధమాహృతా భోగాస్తాననుజ్ఞాయ పరి

త్యజ్య ' నవయంచాధర్మశ్చ ' ఇతి పై షం బూరియాత్ । తస్యా

ధః—వయం చాధర్మశ్చ సహ న వతామహ ఇతి । అథోనాభీ

త్యాది గతమ్ ౨ । నాత్యాధర్మశాణీవక్షః భిక్షాచర్యంవా ॥

అథతస్సిద్ధిః ॥౧౨॥

ఏతచ్చద్వాదశవాషికం, తస్యాంతేసిద్ధిశ్శుద్ధిభవతి ॥

అథసంప్రయోగస్సాన్యదానైః ॥౧౩॥

ప్రాయశ్చిత్తాపదేశాత్సిద్ధ్యపదేశాచ్చ సిద్ధిః పునర్వచనం ' జ్ఞా

నాత్సామ్యంతు గచ్ఛతి ' ౧ ఇత్యస్యాపవాదాధర్మమ్ ॥

అథసతదేవాన్యేషామపితనీయానామ్ ॥౧౪॥

ఉ కవ్యతిరిక్తాని యాని పతనీయాని పూర్వముక్తాని లెమ యత్రా

హత్య ప్రాయశ్చిత్తమనుక్తం లెషామప్యనంతిరోక్తమేవ ప్రాయశ్చి

త్తం నెదితవ్యమ్ । ఉక్తవిషయేవికల్ప ఇత్యన్యే । తత్ర జ్ఞానాజ్ఞాన

కృతా వికల్పః ॥

అథగురుత్పరామీతుసుషిరాగ్ంసూర్తింప్రవిశ్య

భయతపదీప్యాభిదశేదాత్తానమ్ ॥౧౫॥

౧౬౦ త్రిహరద త్రకృతాజ్ఞాపలాఖ్యవ్యాఖ్యాసహితే

యస్తుగురుతల్పగామీసౌతమిహేషయోగ్యాంసుషిరాంసూమిణం
కృత్వాప్రవిశేత్ । ప్రవిశ్యోభయోః పాశ్వయోః వహ్నిచీపయేత్ ।
ఆదీప్యాత్తానమభిదశేత్ । 'జ్వలితాంవాసూమిణంప్రవిశ్యసమాప్ను
యాత్ ' ౧ ఇత్యత్రైవ కియానపిభేదః । అనంతరస్య వైకల్పికస్య ని
వృత్త్యర్థంవచనమ్ ॥

శ్రీమిశ్రైతదిహారీతః ॥౧౬॥

హారీతస్తుఋషిమన్యతే ఏతదనంతరోక్తం మరణాంతికం ప్రా
యశ్చిత్తం మిథ్యా న కర్తవ్యమితి॥

కుతఃకథాహ—

శ్రీయోహ్యత్తానం పరంవాఽభిమన్యతేఽభిశస్తపి
వ స భవతి ॥ ౧౭॥

హిశబ్దో హేతౌ । యస్తాద్య ఆత్మానంపరం వా అభిమన్యతే మార
యతి సాఽభిశస్తపివభవతి బ్రహ్మ హైవభవతి । నచ పతనీయాపనోదౌ
చికిర్షురన్యత్పతనీయం కర్తుమర్హ తీతి * హేత్వభిధానాదభిశస్తవ
చనాచ్చ అన్యేషామపి మరణాంతికానాం బ్రాహ్మణవిషయేనివృత్తిః ।

కిం తహి తస్యప్రా యశ్చిత్తమిత్యాహ—

శ్రీపితౄనైవవిధినాత్తమాదుచ్ఛాసాచ్చరేత్ । నా
స్యాస్తిలోకప్రత్యాపత్తిరివ్యతే । కల్తషంతు
నిహంణ్యతే ॥ ౧౮॥

' అథోనాభ్యుపరిజానావచ్చాద్య ' ఇత్యేతదాది యదనంతరము
౧౯, ఏతేనైవ విధినా । శిష్టంగతమ్ ౨ ॥

శ్రీదారవ్యతిక్రమిఖరాజనాబహిర్లోమపరిధాయదార వ్యతిక్ర

మిణాభిక్షామితిసప్తాగారాణిచరేత్ । సావృత్తిష్టానామ్ ॥౧౯॥

౧౮వ,ధ,౧-౨౪-౨. * క.గ.ఇ-నచమహాపాతకస్యబ్రహ్మహత్యా
ప్రాయశ్చిత్తం భవితుమర్హ తీతి. ౨౮వ,ధ,౧-౨౪-౨౪,౨౪,౨౬

అం త్రిమదాప స్తమ్భధర్మసూత్రే ౧-ప్రశ్నైశ్చ ఖండః ౧౬౧
 యప స్వంతరేణైవనిమి త్తంకౌమారాన్ దారాన్ పరిత్యజతి స
 దారవ్యతిక్రమి । ఖరస్యగాదభస్యజనం బహిర్లోమపరిధాయ
 వసిత్వా ‘దారవ్యతిక్రమిణేభిక్షాంద త్త’ ఇతి సప్తాగారాణిభిక్షాం
 చరత్ । ‘కౌమారదారవ్యతిక్రమిణేభిక్షాంద త్త’ ఇతివాసిష్ఠే ।
 సావృత్తిష్టణాసాన్, తతస్సిద్ధిః ॥

— శ్రీస్త్రీయాస్తుభతుఃవ్యతిక్రమే కృచ్ఛృద్వా
 దశరాత్రాభ్యాసస్తావంతం కాలమ్ ॥ ౨౦ ॥ శ్రీ —

భతుఃవ్యతిక్రమఇతి ఛాందసోరేఫలాపః । వ్యతిక్రమఃపరిత్యా
 గః । యా తు స్త్రీభర్తారం పరిత్యజతి అంతరేణ నిమి త్తం, తస్యాః
 కృచ్ఛృద్వాదశరాత్రాభ్యాసః పాయశ్చిత్తంతావంతం కాలంషణ్ణో
 సానితి ॥

— శ్రీ అథభూణహాశ్వాజనంఖరాజనంవా బహి
 లోమపరిధాయ పురుషశిరః పఠిపానాథమా
 దాయ ॥ ౨౧ ॥ శ్రీ —

— ఇత్యష్టావింశః ఖండః ॥ —

— శ్రీఖట్యంగందండాధేక మన్తామధ్యేయం
 ప్రబువాణశ్చక్రమ్యేతకోఘ్రిణఘ్నా భిక్షా
 మితి । గ్రామేపాణవృత్తింప్రతిలభ్యసూన్యాగా
 రం వృక్షమూలం వాఘ్యపాశ్రయేన్నహి మ ఆ
 ర్యైస్సహ సంప్రయోగోవిద్యతే । ఏతేనైవవిధి
 నా త్రమాచచ్ఛాప్తాచ్చరత్ । నాన్యాన్తి
 లోకే ప్రత్యాపత్తిరివద్యతే । కల్మషంతునిహా
 న్యతే ॥ ౧ ॥ శ్రీ —

షడంగస్య వేదస్యాధ్యేతా, ప్రయోగశాస్త్రస్యసవ్యాఖ్యస్యాథే
 ‘విత్’, కమన్తామనుష్ఠాతానుష్ఠాపయితాచబ్రాహ్మణోభూణః । ర

ధాచ దోధాయనః— 'వేదానాంకించదధీత్య ద్వాహ్మణః, ఏకాంశా
ఖామధీత్యశ్రోత్రియః, అంగాధ్యయ్యనూచానః, కల్పాధ్యాయము
షికల్పః- సూత్రప్రవచనాధ్యాయా భూతా ' * ఇతి । తయోహ
త్వాభూతాహా । స శునః ఖరస్యవాఽజనం బహిలోమపరిధాయ
పురుషస్య యస్యకస్యచిన్తృతస్య శిరః ప్రతిపానాథం, ప్రతిధా
త్వథవాచీ । ' ఉపసగ్గస్య ఘృజ్యమనుష్యేబహులం ' ఇతి బా
హులకోదీఘః । పానమేవ ప్రతిపానం, పానగ్రహణముపలక్షణం,
భోజనమపితత్యైవ । ఖటావంగం దుండాదై । ఖటావయా అంగం ఖ
టావంగం, ఈషా, తద్దుండార్ద్రదండకృత్యై ఆదాయ ' భూతాహాస్తి
ఇత్యేవంకమనిబంధనమాత్తనా నామధేయంప్రబురవాణశ్చంక మే
త ఇతస్తతశ్చరత్ । కాపాలికతంత్రప్రసిద్ధస్య వా ఖటావంగస్య గృ
హణమ్ ॥ భిక్షాచరణకాలేపి ' కొభూతాహ్నుభిక్షాందదాతు ' ఇ
తిచరత్, చరిత్వాగ్రామేప్రాణవృత్తిం ప్రాణయాతామాత్రం ప్ర
తిలభ్య శూన్యాగారంపుక్షమూలం వా నివాసార్థమభ్యుపాశ్రయేత్
న హి మెతరైస్సహ సుప్రయోగో విద్యతే ఇత్యేవంమన్యమానః ।
కియంతంకాలంచరితవ్యమిత్యాహ— ఏతేనైవవిధినేత్యాది । గతం ‡
' శ్రోత్రియం వా కమనమాప్రమ్ ‡ ఇత్యత్రియోగ్రంథధార్యధజ్ఞ
శ్చనభవతి, అనప్రాప్తయితా చ న భవతి, తస్యగ్రహణమ్ ॥

— శ్రియఃప్రమత్తాహ నిప్రాప్త దోషఫలమ్ ॥౨౧॥ శ్రి—

' క్షత్రియూహత్వా ' ౧ ఇత్యేవమాదికే అనుక్రమేవిషయైః
ప్రమత్తాహంతిప్రమాదేన ఒబద్ధిపూర్వకం హంతిసాహి దోషఫ
లం ప్రాప్తమేవ, నతు ప్రమాదకృతమితి దోషాధావః ॥

— శ్రిసహసంకల్పన భూయః॥౩॥ శ్రి—

సంకల్పనసహ వధేకృతే భూయః ప్రభూతతరం భవతి । తేనప్ర

త్రుమదావస్తమ్పధర్మసూత్రే-ప్రశ్నార్థః ౩౬౩
 మాదకృతే లఘుప్రాయశ్చితం, బుద్ధిపూర్వేతు గుర్వితీ । యత్పు
 సః సూర్వముక్తం, దోషవచ్చ కర్మాభిసంధిపూర్వం కృత్వాన
 భిసంధిపూర్వం వా * ఇతితత్ప్రాయశ్చితై విశేషాభావాదిదముక్తం

— ఏవమన్యేష ఏపిదోషవత్సుక మ్మను ॥౪॥ —

అన్యేష ఏపి హననవ్యతిరిక్తేషు దోషవత్సుక మ్మను ఏవమేవదృష్ట
 వ్యమ్ । అబుద్ధిపూర్వేలాపదోషః, బుద్ధిపూర్వేమహానితి॥

— తథాపుణ్యక్రియాను ॥౫॥ —

పుణ్యక్రియాస్వపి ఏషఏవన్యాయః, అబుద్ధిపూర్వే అల్పం ఫలం,
 బుద్ధిపూర్వే మహదితి । తద్యథా—ద్రాక్షాణసాన్వ్యపహృత్య చోర
 య ధావత్సుయదృచ్ఛయా కశ్చిచ్ఛూర ఆగతస్తా త్ హన్యాత్, స్వ
 యమేవ వా శూరం దృష్ట్వాచోరాఅపహృతాని ద్రవ్యాణ్యుత్సృజ్య
 పలామేరక్ తదాశూరసాన్వల్పపుణ్యఫలమ్ । యదాతుబుద్ధిపూర్వం
 స్వయమేవ చోరభ్యః ప్రత్యాహృత్య సాన్వనిసాన్వమిభ్యోదదాతి, త
 దామహదితి । ఏవాన్వభార్యాబుద్ధ్యా పరదారగమనే అల్పం, ఆ
 న్యత్ర మహదితి ॥

— శ్రీపరిక్షాధోపిద్రాక్షాణ ఆయుధం నాదదీత ॥౬॥ శ్రీ—

గుణదోషజ్ఞానం పరిక్షా, తయా అధః ప్రయోజనం యన్య । ఏ
 వమ్భూతాపిద్రాక్షాణ ఆయుధం న గృహ్ణీయాత్ । కింపునహింసా
 ధక్ ఇత్యపిశబ్దస్యాధః ॥

అన్యప్రతిప్రసవః—

— శ్రీయోహిగ్ సాధక మభిక్రాంతక హంతిమ

న్యరేవ మన్యగ్ స్పృశతి న తస్మిన్ దోషఇతిపురాణై ॥౭॥

యస్తుహింసాధకం మారణాధకం అభిక్రాంతమభిపతితంహంతిన,
 తస్మిన్ దోషోవిద్యతే ఇతిపురాణైశ్చైతత్ । దోషాధ కేహేతుః—

౨౬౪   తిహారద త్తకృతౌజ్జ్వలబ్యవ్యాఖ్యానహేతే
యస్తాన్మన్యరే మత్యంస్పృశతి న పురుషః పురుషమ్ । అత్రవసిష్ఠ
బోధాయనౌ—

సాన్విధ్యాయినంకులెజాతం యోహన్యాదాతతాయినం
సతేనభూణహాసస్యాత్ మన్యస్తంమన్యమృచ్ఛతి॥౧ ఇతి॥

మనుస్రు—

శస్త్రంద్విజాతిభిర్గాహ్యం ధర్మోయతోపదుభ్యతే ।
ద్విజాతీనాంచవర్ణానాం విప్లవేకాలకారితే ॥
అత్తనశ్చపరిత్రాణే దక్షిణానాంచసంగరే ।
స్త్రీవిప్రార్భవపత్నౌచ ఘ్నౌధర్మేణ న దుష్యతి ॥౨

గౌతమః—

ప్రాణసంశయేద్యౌష్ఠాణోపి శస్త్రమాదదీత ౩ ఇతి ॥

వసిష్ఠః—

అగ్నిదోగరదశ్చేవ శస్త్రపాణిధానాపహాః ।
శ్చేత్రదారహరాచైవ షడైతెతతతాయినః ॥
అతతాయినమాయాంతమపి వేదాంతపారగమ్ ।
జిహ్వాసంతంజిహ్వాసీయాన్న తేనభూణహాభవేత్ ॥౪ఇతి॥

పతితైరకృతప్రా యశ్చితైరుత్పాదితానాం పుత్రాణామపి పాతి
త్యమ స్తీతి పతిపాదయతుః పూర్వపక్షమాహ—

—శ్శ్రీఅథాభిశస్తాన్మవసాయచ రెయుధాణ
మ్యుణమితిసాగ్ శిత్యైత రెతరయాజకా ఇత రెతరా
ధ్యాపకామిథోవివాహమానాః ॥౫॥శ్శ్రీ—

అథశబ్దౌథాంతరప్రస్తావం సూచయతి । అభిశస్తాఃపతితాఃస
మవసాయ, అవసానంగృహం, సమిత్యైకిభావే, గ్రామాద్భూమిరేక స్థితౌ

తమదాపస్తమ్యధర్మసూత్రేణ ప్రశ్నే ౨౯-ఖండః ౨౬౫

ప్రదేశే గృహాణి కృత్వా చ రేయః । ధావ్యం ధవ్యం వక్ష్యమాణం
 పృతమితి । సాంశిత్య సంశితౌ తీక్ష్ణాంబుద్ధి కృత్వా నిశ్చిత్యైర్వర్ణః
 ఇత రేతరం యాజయంతః, ఇత రేతరమధ్యావయంతః పరస్పరం వివా
 హసంబంధం కుర్వంతశ్చ రేయః వర్తేత్ ఇతి ॥

శ్రీ పుత్రాంసంనిష్ఠాద్యబూరియర్విప్రవ్రజ

తాస్తదేవగృహ్యస్తత్సావర్యాసంప్రత్యపత్స్యైతి ॥ శ్రీ

అథ తేపుత్రా సాంనిష్ఠాద్య బూరియః- హే పుత్రాః అస్తద
 స్తతః విప్రవ్రజత వివిధం ప్రకీర్ణే హే మత్స్యజ్యాయసమీపం
 గచ్ఛత, ఏవంహి అస్తత్సు అస్తాసు ఆర్యాశ్చిప్తాః సంప్రత్యపత్స్య
 త ॥ ఆశంసాయాం భూతవచ్చ ' ఇతి భవిష్యతి లుక్, సకారా
 త్వో యకారోపపాతశ్చాచసావా । సంప్రతిపత్తిం కరిష్యంతి ఆ
 ర్యాణామప్యేతదభిప్రేతం భవిష్యతి, యస్తాదస్తాభిరేవ పతనీయం
 కృతం కర్తూ రుష్మీతం, న భవద్భిః । నచపతితేనాత్పాదితస్య పాతిత్యం
 అన్యత్వాత్ ॥

ఏతదేనాపపాదయతి—

శ్రీ అథాపి న సేంద్రియః పతతి ॥ ౧౦ ॥ శ్రీ

సహిపతితా భవన్ సహేంద్రియేణ పతతి, పురుష ఏవ, నేంద్రి
 యంశుక్లమితి । అథాపిశబ్దౌ అపిచేత్సన్యాధే ॥

కథం న సేంద్రియః పతతి త్యాహ—

శ్రీ తదేన వేదితవ్యం । అంగహీనాపి సాంగం

జనయతి ॥ ౧౧ ॥ శ్రీ

తదనంతరోక్తమర్థరూపం ఏనైవ వక్ష్యమాణైవ నిదగ్ధనైవేదితవ్యం
 చక్షురాద్యంగహీనాపి సాంగం చక్షురాదిమంతం జనయతి । ఏవ
 మధికారవికలస్సాధికారం జనయతి, స్త్రియాః పి కాఽణత్వాత్, త
 స్యాశ్చదోషాభివాత్ ॥

౧౬౬. త్రిమూడ తత్కృతాన్వేషలాభ్యవ్యాఖ్యానహితే

మాషయతి—

—శ్రిమిదైవతదితి హారితః || ౧౨ || శ్రి—

ఏతదనంతరోక్తమర్థరూపం మిథ్యాన యుక్తమితిహారితః మన్యతే
తత ఇత్యాహ—

—శ్రి దధిధానీసధర్మాస్త్రీభవతి || ౧౩ || శ్రి—

దధిధీయతేయస్యాం సాదధిధానీస్థాలీ, తయాసధర్మాసదృశీస్త్రీభవతి

తతః కిమ్?—

—శ్రి యోహిదధిధాన్యామప్రయతంపయ ఆతం

చ్యమన్తతి నతేనధర్తకృత్యం క్రియతే । ఏవమశు

చిశుక్లంయన్నిర్వర్తతే న తేన సహ సంప్రయో

గావిద్యతే || ౧౪ || శ్రి—

యోహి దధిధాన్యాం స్థాల్యాం అప్రయతం శ్వాద్యుపహతంపయ
అతంచ్యతకార్యాద్యాతజ్ఞనేన సంస్కృత్య మన్తతి, నలైన తదుత్పన్నైసే
ఘృతాదినాథర్తకృత్యం యాగాదికక్రియతే । ఏవంపతితనంబధేన అ
శుచిశుక్లంస్త్రియం నిషిక్తం శోణితేనాక్తం యన్నిర్వర్తతే యేన
రూపేణనిష్పాద్యతే, న లైన సహ సంప్రయోగో విద్యతే శిష్టానాం
అత్ర , అశుచిశుక్లమ్ ఇత్యేతత్ , అథాపి నసేంద్రియః పతతి
ఇత్యన్యరూపణం । నహివాచనికేదై యుక్తయః క్రియంతే । తథాచన
మానాయావప్యత్పత్తౌ పుత్ర ఏవ పతతి న దుహితా । యథాహ
వసిష్ఠః—, పతిలెనోత్పన్నః పతితోభవతి అన్యత్ర స్త్రియాఃసాహి
వరగామినీ తామరిక్థాముపేయాత్ ఇతి !

—శ్రిఅభీచారానువ్యాహారావశుచిక రావపతనీయా|| ౧౫ || శ్రి—

అభిచార ఏవాభీచారిః । ఉపసర్గస్య ఘృత్యమనుష్యే బహు
లమ్ ఇతిదీర్ఘః । అభీచారశ్చేనయాగాదిః । అనువ్యాహారశ్చాపః
తద్బ్రాహ్మణవిషయోపిక్రియమాణౌ అశుచికారావేవ । నకుపతనీయా

శ్రీపతనీయావితిహారితః ॥౧౬॥శ్రీ

హారీతస్తుతావపి పతనీయావితి మన్యతే ॥

శ్రీపతనీయవృత్తిస్తవశుచికరాణాం ద్వా

దశమాసాద్వాదశాద్దశమాసాద్వాదశశబ్దాద

శాహాద్వాదశసప్తాహాద్వాదశత్యహాద్వా

దశద్వ్యహాద్వాదశాహాసప్తాహాత్యహం

ద్వ్యహమేకాహమ్ ॥ ౧౭ ॥శ్రీ

అశుచికరాణామపి కర్మాణాం యేషామాహత్య ప్రాయశ్చిత్తం
నొక్తం, లేషామపి పతనీయేషు కర్మసుయావృత్తిః ప్రాయశ్చి
త్తంసేవ ప్రాయశ్చిత్తిః । కియంతం కాలమ్ ? ద్వాదశమాసాద్య
కాహంతమ్ ॥

కిమవిశేషేణ సర్వేషాం వాశుచికరేషు అయం కాలవికల్పః ?
నెత్యాహ—

శ్రీఇత్యశుచికరనిర్వహోయథాకర్మాభ్యాసః ॥౧౮॥

ఇత్యేషోశుచికరనిర్వహోయథా కర్మాభ్యాసస్తథా వేదితవ్యః ।
బుద్ధిపూర్వేసానుబద్ధనైభ్యాసేచ ధూయాంసం కాలం, విపరీతే వి
పర్యయఇతి ॥ .....

ఇత్యాపస్తంబధర్మసూత్రవృత్తౌ ఉజ్జ్వలాయాం

దశమఃపటలః.

‘ న సమావృత్తా వపరేకా ’ ౧ ‘ స్నాతకస్యకాలే ’ ౨ ఇత్యా
దిషు ప్రసక్తస్య స్నానస్యకాలమాహ—

విద్యయాస్నాతీత్యేకే ॥ ౧ ॥

వేదవిద్యావిద్యా । తయాసంపన్నః స్నానంకుర్యాత్, ఇత్యేక
మన్యంతే ॥ మనురప్యాహ—

వేదానధీత్యవేదావావేదం వాపి యథాక్రమమ్ :

అవిప్లుతబ్రహ్మచర్యో గృహస్థాశ్రమమావసేత్ || ౧ ఇతి ||

— తథాప్రతినాష్టాచత్వారిశతపరిమాణేన || ౨ || —

పరిమాణమేవ పరిమాణం, ఛాందసోదీఘః । అష్టాచత్వారిశ
త్యహణం ' పామానమ్ । అద్ధోమ్ ' ౨ ఇత్యాదేరపిపూర్వోక్త
స్యోపలక్షణం । అష్టాచత్వారిశదాధిపరిమాణేన వ్రతేన * వాగ్
మృన్నః స్నాయాత్, అసంపన్నోపివిద్యయా ॥

— విద్యాత్యతేనచైవైక || ౩ || —

విద్యేతి తృతీయైవచనస్య లాపః ' సుపాంసులుకో ఇత్యాది నా
విద్యయావ్రతేన చోభాభ్యాం సంపన్నస్నాయాదిత్యేక మన్యంతే
ఏవంచ ' వేదమధీత్యస్నాయాత్ ' ౩ ఇత్యత్యవేదమధీత్యైవతమపల

* ఘ. ' అథబ్రహ్మచర్యవిధిః ' ఇత్యారభ్య ప్రపంచితేన సమిచా
ధానభిక్షాచరణగంధాది వజ్రానాదిరూపేణ । అస్తి చ తేమవ్రతశ
బ్ధః । యథావ్రతేమనమర్థస్సాన్యద్యానివత్సామః ఇతిచాగ్రహతుసము
దాయాభిపాయమేకవచనమ్ । తేనవాప్రసన్నస్నాయాత్ । అసం
పన్నోపివిద్యయా । ' చత్వారివేదవ్రతాని ' ఇత్యేషాంతుగ్రహణం
అత్రనాశంకనీయం । యథోక్తం విశ్వరూపే । ఇత్యధికః పాఠః ॥

క. ఘ, య, అత్రవ్రతశబ్దేనల్పింధనభైక్షచర్యాదయోబ్రహ్మచారిధ
మాండవ్యం తే తేషామధర్మేషు కాలపరిమాణస్య శ్రుతత్వాత్ పారంసీ
త్యేతియుజ్యైద్యుశ్యతేదతేషు వ్రతశబ్దః ' యథావ్రతేమనమర్థస్సాన్య
ద్యాని వత్సామః ' ఇతి నతు సావిత్యాదీని వేదవ్రతాన్యవ్యంతే ।
తేషాంతతత్త్వోదేశాధ్యయనశేషతయా తదభావేఅభావాత్ ' వే
దవ్రతానివా ' ఇతి వికల్పానుపపత్తైః । అతఃకాలవిశేషావచ్ఛిన్నా
ని వ్రతాని । వేదంఉభయం వా పారంసీత్యైత్వర్థః । ఇతిచాధికఃపాఠః ॥

౧ మను. ౩-౨. ౨ ఆప, ధృ, ౧-౨-౧౩-౧౪. ౩ ఆప, గృ, ౧౨-౧

అ. అమదాపస్తమ్భధర్తనూత్రేం పశ్చైతింబండు ౧౫౯
క్షణమ్ । అత్రయాజ్ఞవల్క్యః—

వేదంవ్రతానివాపారం నీత్యాహ్యభయమేవవా ।

అవిప్లుతబ్రహ్మచర్యో లక్షణ్యోస్త్రీయముత్సవేత్ ౧ ఇతి॥

— తేమసర్వేషుస్నాతకవద్యుత్తిః ॥ ౪ ॥ —

విద్యాస్నాతకో, వ్రతస్నాతక, ఉభయస్నాతక, ఇతిత్రయస్నా
తకాఉక్తాః । తేమసర్వేషుస్నాతకవత్, ‘తథహేతి’ ఇతివతిః ।
స్నాతకాహేవ్యుత్తిః పూజా, ‘యత్రాస్తాపదితిమ్’ ౨ ఇత్యాది
కాకార్యా । నతు వ్రతస్నాతకే న్యూనా-నాప్యభయస్నాతకధికేతి
యద్యప్సేవం, తథాపి పూజయతుః ఫలవిశేయోస్తీత్యాహ—

— శ్రీనమాధివిశేషాచ్చుత్తివిశేషాచ్చ పూ

జాయాం ఫలవిశేషః ॥ ౫ ॥ శ్రీ —

కర్తవ్యేషుకర్మణు అవధానం సమాధిః । శ్మృతిః శ్మృతమ్॥

— శ్రీఅథస్నాతకవ్రతాని ॥ ౬ ॥ శ్రీ —

ఇతఉత్తరం స్నాతకవ్రతాన్యధిక్యతానీతి వేదితవ్యాని । యదపి
వక్ష్యమాణేషు కానిచిత్సాధారణాస్యపి భవంతి, తథాపి భూమ్నాస్నా
తకవ్రతాన్యధిక్రియంతే ॥

— శ్రీపూర్వేణగ్రామాన్నిష్క్రమణ ప్రవేశ

నాని శీలయేదుత్తరేణవా ॥ ౭ ॥ శ్రీ —

యదాగ్రామాన్నిష్క్రమతి, గ్రామంవాప్రవిశతితదాపూర్వేణద్వా
రేఃఉత్తరేణవాకుర్యాత్, నద్వారాంతరేణ, శీలయేదితివచనాత్ యద్య
చ్చయాద్వారాంతరేణనిష్క్రమణప్రవేశసయోరపి సప్రాయశ్చిత్తం॥

— సన్ధ్యాశ్చబహిర్మామదానసంవాగ్యతశ్చ ॥ ౮ ॥ —

అహారాత్రయోస్సంధానం శుంభిః, తౌచ ద్వైసాయంప్రాత
శ్చ । ‘సన్ధ్యోతిష్యాన్ధ్యోతిషోదగ్ధనాత్ । ఉభేసన్ద్యై’ ౩ ఇతిశాత

మః । తయోస్సంధ్యయోః గ్రామాద్భహిరాసీత, వాగ్యతత్పభవత్ ।
మనురప్యాహ—

పూర్వాంసంధ్యాంజపం స్తిష్ఠే త్సావితీమార్కదర్శనాత్ ।

పశ్చిమాంతుసమాసీత సమ్యగాక్షవిభావనాత్ ౧ ॥ ఇతి ॥

తిష్ఠేత్పూర్వామాసీతో త్రరామ్ ' ౨ ఇతిగౌతమః । ఏతేచ స్మృతి
బ్రహ్మచారిషయై । స్నాతకే ఆసనస్య వాఙ్మయమస్య చాత్రవిధా
నాత్ । అన్యేతు—ఆసనగ్రహణం స్థానస్యోపలక్షణం- వాగ్యమశ్చ
లోకిభ్యావచానివృత్తిః, న సావితీజపస్యేతి వణాయంతి ॥

ఆహితాగ్నివిషయస్యాపవాదిః—

—విప్రతిషేధేహ్యతిలక్షణంబలీయః ॥ ౯ ॥

విరోధోవిప్రతిషేధః । అగ్నిహోతిణో బహిరాసనమగ్నిహోత్ర
హోమశ్చవిరుధ్యతే, తథాచస్మాయతే— 'సముద్రోవాషిషయదహో
రాత్రస్తప్తేనైతే గాథేతిధై యత్సంధీతస్తాత్సంధౌహోతవ్యమ్ ' ఇతి ॥
తత్ర శ్మృతిలక్షణమగ్నిహోత్రమెపకర్తవ్యం, న స్నాతకం బహిరాస
నం । తస్య కల్పవ్యమూలత్వాదితరస్య క్తప్రమూలత్వాదితి । జైమినిర
ప్యాహ— 'విరోధేత్వనపేక్షం స్యాదసతి హ్యనుమానం ' ౩ ఇతి ॥

—సర్వాన్యాగాన్వాససి వజ్రయేత్ ॥౧౦॥

కుసుంధాదయస్సర్వై రాగావాసైవజ్ర నీయాః । నకేనచిద్రక్తం
వాసావిధ్యయాత్ ॥

—అశ్మిన్కృష్టంచస్వాభావికమ్ ॥౧౧॥

యత్స్వభావతః కృష్టం కమృలాది, తదపిన వసీత ॥

—అశ్మిన్తనూద్భాసివాసోవసీత ॥ ౧౨ ॥

ఉద్భాసనశీలముద్భాసిఉల్బణమ్, తతోన్యదనూద్భాసి । ఛాంద
సాదీఘః । ఏవంఘాతం వాసోవసీత ఆచ్ఛాదయేత్ ॥

త్రుమదాపస్తమ్భధర్మసూత్రే ౧ ప్రశ్నై ౩౦ఖండః ౧౭౧

ప్రతికృష్టంచ శక్తివిషయే ॥౧౩॥

ప్రతికృష్టం నికృష్టం జేణాం మలవత్ స్థూలం చ, తద్విపరీతమ
ప్రతికృష్టం తాదృశం వాసోవసీత శక్తాసత్త్వం ॥

దివాచ శిరసః ప్రా వరణం వజ్రయే స్థూర్నిపురి
షయోః కర్మపరిహాప్య ॥౧౪॥

చకారః పూర్వాపేక్షయా సముచ్చయాభాః | దివాచ శిరసః ప్రా
వరణం పటాదినా న కుర్యాత్ | కిమవిశేషణ ? స, మూర్త్యుపురిష
యోః కర్మక్రియాం పరిహాప్య వజ్రయిత్యా ॥

— శిరస్తు ప్రావృత్య మూర్త్యుపురిషే కుర్యాద్భూ
మ్యాంకించితధాయ ॥ ౧౫ ॥ —

దివారాత్రౌచ మూర్త్యుపురిషే వర్షణ శిరః ప్రావృత్య కుర్యా
ద్భూమ్యాం కించిత్ప్రణాదికమతధాయ, న సాక్షాద్భూమ్యామే
వ | ఇహ కామచారే ప్రాప్తే దివాచ శిరసః ప్రావరణం వజ్రయేడి
త్యుక్తం, తస్య పర్యదాసః కృతః ‘ మూర్త్యుపురిషయోః కర్మపరి
హాప్య ’ ఇతి ॥ తతశ్చ మూర్త్యుపురిషకాలే సవిన కామచార్యైః ఆ
త ఆరభ్యతే— శిరస్తు ప్రావృత్యైతి | ఏవం తహి ఇదమేవాస్తు సపూ
ర్వః పర్యదాసః | సోప్యవశ్యత తావన్యః, అగ్నిభాశిరస్తు ప్రావృత్యై
త్యస్య రాత్రౌచరితాథ తావద్దివాప్రతిషేధవిన్యాత్ | శాతమస్తురా
త్రౌన దైవప్రావరణమాహ— ‘ న ప్రావృత్య శిరోహనివృత్యైత్
ప్రావృత్య తురాత్రౌ | మూర్త్యుచ్చారేచ , ౧ ఇతి ॥

— భావాయాం మూర్త్యుపురిషయోః కర్తవ్యజయేత్ ॥ ౧౬ ॥ —

‘ నచాపజీవ్యాసు, ఇతి స్మృత్యంతరే దగ్ధనాత్ యస్యాపథి
కాదయోవిశ్వాప్యంతి సాగృహ్యతే, తేన భత్రిచ్ఛాయా దెరప్రతిషేధః
మేఘా దిచ్ఛాయాయాశ్చాప్రతిషేధః, అవజే నీయత్వాన్ ॥

సావంత్రుఛాయామవమేహేత్ ॥౧౭॥

ఛాండసస్తుగధావః । ద్వితీయాశ్శుతేః ప్రతిశబ్దాధ్యాహార్యః । అ
వమేహనం మూర్త్యుమ అనుపజీవ్యతావన్నాయం పూర్వస్య ప్రతి
షేధస్య విషయః ఇతిప్రతిప్రసవాయం సభవతి, తేనసతి సభవేనావో
మేవఛాయాం ప్రతిఅవమేధస్యమ్ ॥

ససాపినస్తూత్రపురీషే కుర్యాత్కల్పే
పథ్యపుచ । తథాష్ఠీపన * మైథునయోఃకర్మా
పువజయేత్ । అగ్నిమాదిశ్శివబోద్యాహ్లాణం
గా దేవతాశ్చాభిముఖామూత్రపురీషయోఃకర్మా
వజయేత్ ॥ ౧౮ ॥

చత్వారిస్పష్టాని । స్త్రీసనం ఆస్యశ్శైషాదీనాముత్సరేః । దేవతాః
దేశతాప్రతిమః ॥

అశ్చానం లాస్యమాద్యోనోషధిపనస్పతి నూ
ధ్వానాచ్చిద్యసూత్రపురీషయోశ్శృంధనేవజయేత్ ॥౧౯॥
ఫలపాకావసానా ఓషధయః । పుష్పైర్వి నా యేఫలంతితే వనస్ప
తయః । ఆద్యోనితి వచనాచ్చమైర్మదోషః । ఊర్ధ్వానితి మ
చనాత్ వాతాదినిమిత్తేన భగ్నమనదోషః । ఏలైర్శ్చాదిభిర్యూత్ర
పురీషయోశ్శృంధనం నకుత్యాత్ ॥

అగ్నిమాదిశ్శివబోద్యాహ్లాణం గా దేవతా ద్వారం ప్ర
తివాతంత్ర క్రివిషయే నాభిప్రసారయ్యాత్ ॥౨౦॥
అగ్న్యగ్దీ ప్రతిపాదౌ నప్రసారయేత్ ॥

అథాప్యదాహరంతి ॥ ౨౧ ॥

ఇతితిత్రింశఃఖండః

* మైథునశ్చిపా, వ్యాఖ్యానపి

అమదావస్తమ్మధర్మసూత్రే ౧ ప్రశ్నై ౩౧ఖండః ౧౭౩

ఉద్దామప్రాజ్ఞుభౌన్నాని భుంజీత ఉచ్చరెద్దక్షిణాభి
ముఖః । ఉదద్దుభౌమూత్యం కుర్యాత్ప్రత్యక్షాన్
దావనైజనమితి ॥౧॥

ఉచ్చారః పురీషతర్కః పాదావనైజనం పాదప్రక్షాళనం । భోజనా
దిమ చతస్మాదిశా నియమ్యంతే । మనురప్యహ—

ఆయుష్యంప్రాజ్ఞుభౌభుక్తైః యశస్యందక్షిణాముఖః ।
శియంప్రత్యక్షుభౌభుక్తైః ఋతంభుక్తైః ఉదద్దుభుః ఇతి ॥
యాజ్ఞవల్క్యేపి—

దివాసంధ్యాసు కంతస్థబ్రహ్మసూత్రైః ఉదద్దుభుః ।
కుర్యాన్తూత్రపురీషేతు రాత్రౌచైదక్షిణాముఖః ౨ ఇతి॥
ఉద్దామప్రాజ్ఞుభౌనసథాన్తూత్రపురీషే కుర్యాద్దక్షి
ణాందిశం దక్షిణాపరావ ॥౨॥

ఆవసథాగృహం, తస్య దూరతో మూత్రపురీషేకుర్యాత్ దక్షి
ణాందిశం ద్వితీయానిదేశావభినిష్క్రమ్యేతి గమ్యతే । దక్షిణాప
రావైర్భూతీ

ఉద్దామస్తమితేచబహిర్గ్రామాదావసథాద్వామూ
త్రపురీషయోః కర్మవర్జయేత్ ॥ ౩ ॥

అస్తమితేచదిత్యేబహిర్గ్రామోల్ మూత్రపురీషేకుర్యాత్, అథా
స్తగ్రామేపి గృహస్య దూరతోనకుర్యాత్ । ధృష్టార్థాయం ప్రతి
షేధః- చోగవ్యాఘ్రాదిశక్త్యయా । నిభయేచేశే నాస్తిదోషః॥

ఉద్దామదేవతాభిధానం చాప్రయతః ॥౪॥

అప్రయతస్సదేవతానామగ్న్యదీనామభిధానంవర్జయేత్ । అ
పిధానమిత్యపపాతః, ఏషభివాధః ॥

ఉద్దామరుషం చోభయోదేవతానాన్ రాజ్ఞశ్చ ॥౫॥

౧౭౪   శ్రీహరదత్తకృతౌజ్జ్వలాభ్యవ్యాఖ్యానహితే

దేవతానాం రాజ్యశ్చ ఉభయోః, రాగ్యపక్షం ద్వివచనం । పరు
షంనివాంపజయేత్ ॥

బ్రహ్మహ్మణస్యగౌరితి పవాపస్పర్శం వజయేత్ ॥౬॥ **మై**
బ్రాహ్మణంగాంచపాదేన నొపస్పృశేత్ । ఇతిశబ్దః ప్రకారే తేన
విద్యావయోన్మధానామబ్రాహ్మణానామపి వజనమ్ ॥

బ్రహ్మహస్తేచాకాంతాయేత్ ॥౭॥ **మై**

కారణమభ్యంగకంఠూయనాది । తేన వినా హస్తేనాపుపస్పర్శ
నంవజయేత్ పూర్వోక్తాచామ్ ॥

అక్షిగౌదక్షిణానాం కుమార్యాశ్చ పరివాదాన్వజయేత్ ॥౮॥ **మై**

గోః అక్షిణాయా అపి దక్షిణానాం గవామపి హిరణ్యాదీనాం
కుమార్యాః కన్యకాయాశ్చ దోషాన్ సతోపి న కథయేత్ । అధ్యా
త్మప్రకరణే యోగాంశతయాపరివాదః, ప్రతిషిద్ధిః, అనన్తరం చ వ
క్ష్యతి ‘ క్రొధాదీశ్చ ధూతదాహియాన్ దోషాన్ వజయేత్ ౧ ॥
ఇతి । ఇదంతవచనం గవాదిషు ప్రాయశ్చిత్తాతిరేకార్థమ్ ॥

బ్రహ్మస్పృహతీంచ గాంనాచక్షిత ॥౯॥ **మై**

స్పృహతీం సస్యభాన్యాదికంభక్షయంతీం గాం స్వామినే నమూ
యాత్ ॥

అశ్వశ్చ సప్తమౌచనస్సేనానిమితై ॥౧౦॥ **మై**

యా శార్వత్సేన సంస్పృజ్యతే । తామపి నమూయాత్ । అనిమి
తైఇతివచనాత్ ‘ యస్యహవిషేనత్యాఅపాకృతాధయేయః , ౨ ఇ
త్యాదికే నిమితైసతి వస్తర్పాస్తిదోషః ॥

బ్రహ్మనాథేనుమథేనురితి బ్రూయాత్ । ధేనుభవ్య

శ్యేవబ్రూయాత్ ॥౧౧॥ **మై**

యాచ శార్దేనుః పయస్వినీనభవతి, తామప్యధేనురితి నమూ

త్రుమదాపస్తమ్భధమనూత్తేగిప్రశ్నే కింభూతః ౧౭౫
 యాల్ | కిం తహి? ధేనుభవ్యేవ బూయాల్. భవిష్యంతీధే
 నుః ధేనుభవ్యా | ' ధేనోభవ్యాయాముష్వక్తవ్యమ్, ఇతిముష్న
 భవతి, చవ్యంతత్వేనావ్యయత్వాత్ | వక్తవ్యత్వేచసతిశబ్దనియమో
 యమ్, నపునరధేనుదర్శనతీతం వక్తవ్యమ్ ||

యద్భద్రం తద్భద్రమితి బూయాల్ | పుణ్యంప్రశాస్త
 మిశ్యేవబూయాల్ ||౧౮||

యద్భద్రం తద్భద్రమితి నబూయాత్, కింతుపుణ్యం ప్రశస్తమి
 త్యస్యతిరేణశబ్దేనబూయాత్ | ప్రశాస్తంప్రశస్తం, ఛాండసోదీఘః

యేనత్సత్తతీచ నోపరిగచ్ఛత్ ||౧౯||

వత్సానాం బంధనరజ్జ్వత్సత్తతీ తస్యాడపరినగచ్ఛత్ తాం న
 బంధయేమ్ | వత్సగ్రహణం గోజాతేరుపలక్షణం ||

యేనైవైవంభావంతరేణచనాతీయాల్ ||౨౦||

స్థైఃఖావాలాస్తమ్భా, తారణస్తమ్భావిత్యనే | తావంతరేణ
 శాతీయాల్ తయోమధ్యేనగచ్ఛత్ ||

యేనాసామే సపత్న ఇతి బూయాల్ | యద్యసా
 మేసపత్న ఇతి బూయాద్విషయం భ్రాతృత్వం
 జనయేత్ || ౨౧ ||

అసాదేవదత్తామేసపత్న ఇతి న బూయాత్ నదసి | కింకారణం?
 యద్యసామే సపత్న ఇతి బూయాల్ త్విషస్తం క్రియాశబ్దోయం,
 విద్విషాణంభ్రాతృత్వంసపత్నంజనయేత్ | వీనహ్యుక్తేనమన్యతేనా
 కస్తాదయం బ్రాతేనూనమస్య మయిద్వేయో వతఃలే ఇతి | తతశ్చత
 త్ప్రతికారాధం యతమానః సపత్నవవ జాయత ఇతి ||

యేనైంద్రధనురితిపరస్తే ప్రబూయాల్ ||౨౨||

ఇంద్రధనురాకాశే, పశ్యే పరస్తేన తేన శబ్దేనప్రబూయాల్
 యద్యవశ్యం వక్తవ్యం, మణిధనుః ఇత్యేనబూయాల్ | శాతమీమే

౧౭౬ త్రిమూర్తి త్రకృతాజ్ఞాల్లోఖ్యవ్యాఖ్యాసహితే

దశానాత్ ౧ ॥

చతురపతతస్సంచక్షిత ॥౧౭॥

చతురః పక్షిణస్స ఘోషాయస్థితా న సంచక్షితనగణయేదియంత
ఇతి । అపరతహ—పుణ్యక్షయేణ స్వగౌరవతతః సుకృతినః పర
స్తే నసంచక్షిత ద్భగ్నిమిపతలీతి నకథయేదితి ॥

ఉదయనమయే అస్తమయసమయేచాదిత్యం దశానెవజాయేత్ ॥౧౮॥

ఉదయనమయే అస్తమయసమయేచాదిత్యం నపశ్యేత్ । మనుస్తు

నేక్షేత్తాద్యంతమాదిత్యం నాస్తయంతకేదాచన ।

నాపరక్తంనవారిష్టం నమధ్యంనభసాగతమ్ ౨ ॥ఇతి ॥

దివాదిత్యస్సత్వాని గోపాయతినక్తంచంద్ర

మాః । తస్మాదమావాస్యాయాం నిశాయాన్స్వా

ధీయత త్తనో గుప్తిమిచ్ఛేత్ప్రాయత్య బ్రహ్మచ

ర్యకాలే చర్యయాచ ॥౧౯॥

దివాఅహన్యాదిత్యః నత్వాని గోపాయతి ప్రాణినోరక్షతి ఆ
లూకదానేన । నక్తం రాత్రౌచంద్రమాః । తస్మాదమావాస్యాయాం
నిశాయాన్రాత్రౌస్వాధీయః । పకారశ్చాండనః, అంతికబాధయో
ర్నైదసాధా, బాధతరం భృశతరం ఆత్తనోగుప్తిం రక్షణమిచ్ఛేత్ ॥
కెనప్రకారేణ ? ప్రాయత్యబ్రహ్మచర్యాభ్యాం కాలేచర్యయాచ ॥
అయుతావదధానుమాపః పాతః । అధీయమానస్తు ప్రమాదశ్చాండ
సావా । ప్రాయత్యభావః ప్రాయత్యం నిత్యాత్ప్రాయత్యాత్ అధి
కేన ప్రాయత్యేన స్నానాదిజేసబ్రహ్మచర్యేణ మైథునత్యాగేనకా
ల కృతయాచర్యయాచ దేవతార్చనజపాదికయా ॥

కస్తాత్పునరస్యాం రాత్రౌ నచంద్రమా గోపాయతీత్యాహ—

అస్మిన్మాహాప్యేతాన్ రాత్రిన్సూర్యాచంద్రమసావసతః ॥౨౦॥

౨౩ త్రిమదావ స్తవ్యధర్మనూత్రైం-ప్రశ్నైకింఖండః ౧౭౭

ఏతాంరాత్రిం, అత్యంతసంయోగేద్వితీయా । సర్వామేవరాత్రిం
సూర్యాచంద్రమసౌ సహవసతః । సచ సూర్యేణ సహవసతశ్చంద్ర
మసః ప్రకాశోస్తి ॥

శ్రీ సకుస్మత్యాగ్రామంప్రవిశేత్ । యదిప్రవిశే
న్నమోరుద్రాయవాస్తాష ఎతయ ఇత్యేతామృచం
జపేదన్యాంవారాదీమ్ ॥౨౧॥శ్రీ

కుస్మతిః కుమాగః । తయాగ్రామం సప్రవిశేత్ । యదిగత్యంత
రాధావాత్ప్రవిశేత్ తతా 'సమోరుద్రాయ' ౧ ఇత్యాదికామృచం
జపేత్, అన్యాంవా రాదీం, 'ఇమాంరుద్రాయ తవసే' ౨ ఇత్యే
తదాదికామ్ । అత్రవాజసనెయినాం గృహ్యే—'సనంప్రవేక్ష్యన్న
నుమంత్రయతే సమో రుద్రాయపసనదెస్వస్తిమా సంపారయేతి ।
పంథాసమారోక్ష్యన్ననుమంత్రయతే సమోరుద్రాయపథిషదే స్వస్తి
మాసంపారయేతి । అపఃప్రవేక్ష్యన్ననుమంత్రయతేసమోరుద్రాయా
పుషదే స్వస్తిమాసంపారయేతి । తస్మాద్భక్తిం చనక మ౯కుర్వన్సాన్
తత్సర్వం సమోరుద్రాయేశ్యేవ కుర్యాత్ సర్వోష్ఠ్యేషరుద్రః ఇతి
శ్మతేః 'ఇతి ॥ భరద్వాజగృహ్యేస్సత్రవిషయే కియానేవవిశేషః ॥

శ్రీ నాబ్యాహ్మణాయోచ్చిష్టంప్రయచ్ఛేత్ ।
యదిప్రయచ్ఛేద్దత్తాన్సుక్ష్మాత్వస్తిన్నవధాయప్ర
యచ్ఛేత్ ॥ ౨౨ ॥శ్రీ

అబ్యాహ్మణశ్శుద్రః । 'సమోరుద్రాయోచ్చిష్టమనుచ్చిష్టం వా ద
ద్యాత్' ౩ ఇతివాసిష్ఠే దశానాత్ । తస్మాదుచ్చిష్టం సప్రయచ్ఛే
దిత్యనాశ్రితవిషయమ్ । యదిప్రయచ్ఛేత్ ఇదమాశ్రితవిషయం । దం
తాన్ సఖనసుక్ష్మాత్వా అవలిఖ్య తస్థలం తస్తిన్నుచ్చిష్టే అవధాయ
నిధాయ ప్రయచ్ఛేత్ । సుక్ష్మాత్వే క్తావప్రత్యయే ఛాందసం భ

౧౭౮   శ్రీహరదత్తకృతోజ్జ్వలఖ్యవ్యాఖ్యాసహితే
కారస్య చత్వరం, సునాతేరావకారఉపజనః ॥

— శ్రీకృ ధాదీగోశ్చభూతదాహీయాద్దామే
నన్వయేత్ ॥ ౨౩ ॥ శ్రీ —

కృ ధాదయోభూతదాహీయాః అధ్యాత్మపటలె వ్యాఖ్యాతాః॥
తద్వచనంయోగివిషయమితి అయోగినోపి సాత్తకస్య కృ ధాదినిష్ఠ
త్వర్థమిడువదనమ్ । ఇదమేవ తద్వ్యభయాథమస్తు యోగ్యథా
మయోగ్యథాం చెతి । ఏవంసిద్ధతద్వచనం కృ ధాదివర్జనస్య యో
గాంగత్వప్రతిపాదనాథాం, తేనాకృ ధాద్యననుష్ఠానేయోగసిద్ధిరే
వ సభవతి, నపునస్సాత్తకవ్యతలాప్తప్రాయశ్చిత్తమితి ॥

— ఇత్యేకత్వంశః ఖండిః —

— శ్రీప్రచననయక్తోవపాశరదం మైథునంవ
జయేత్ ॥ ౧ ॥ శ్రీ —

ప్రచననమధ్యావనం, తేన యక్తోవపాశుశరదిచ మైథునంవర్జ
యేత్ ఋతావపి ॥

— శ్రీ మిథునీభూయ చ న తయా సహ న
ర్వాగ్ రాత్రిగ్ శయాత ॥ ౨ ॥ శ్రీ —

మిథునీభూయమైథునం కృతావతయాసహ భార్యయా సహతాం
రాత్రింసర్వాంశయాత ॥

— శ్రీశయానశ్చాధ్యావనం వజయేత్ ॥ ౩ ॥ శ్రీ —

దివాన క్తంచశయానస్యాధ్యావనప్రతిషేధః । స్వయంతుభారణా
థామధీయానస్య నహోషః ॥

— శ్రీ నచతస్యాగ్ శయ్యామధ్యావయేద్య
స్యాగ్ శయాత ॥ ౪ ॥ శ్రీ —

యస్యాంశయ్యాం భార్యయాసహ రాతౌశయాత తస్యాం శ

త్రైమదాపస్తమ్భధర్మసూత్రే ౧ ప్రశ్నకే ౩ ఖండా ౧౭౯
య్యాయామాసీనాపి నాథ్యాపయేత్ ॥

శ్లో అనావిస్సగనుతపణస్సాన్యత్ ॥౫॥ శ్లో

ఆవిఘ్నాతేప్రకాశితే స్రగనుతపనె యస్య ఏవంభూతో నస్యా
త్, ఇత్వంపూర్వవత్ ॥

శ్లో సదానిశాయాందారం ప్రత్యలంకురీవత ॥౬॥

దారంప్రతీతి పచనాదుపగమనాథ౯ మలంకరణం । టేనభార్యా
యా అశక్త్యాదినా ఉపగమనాయోగ్యత్వే నాయంనియమః ॥

శ్లో సశిరావమజ్జనమపువజాయేత్ ॥౭॥ శ్లో

పమజ్జనమవమజ్జనమ్ । ‘ నష్టివాసురీరల్లాప మవాప్యోరుపసగ౯
యోః ’ ఇత్యకారలాపః । సశిరా వజాయేత్ సహశిరసా స్నానం
సమర్యాదితి । అవగాహనవిధయస్స రేవేన్నాతక వ్యతిరిక్తచరితాథాఁః,
వైమిత్రికాశ్చ । స్నాతకస్యనిత్యస్నానమవగాహనరూపం స భవతీ
త్యాచార్యస్య పక్షః ॥

శ్లో అస్తమితేచ స్నానమ్ ॥౮॥ శ్లో

అస్తమితేచాదిత్యై సర్వప్రకారం స్నానంవజాయేత్ ॥

శ్లో పాలాశమాసనం పాదుకే దంతప్రక్షాళనమ్

తి చ వజాయేత్ ॥ ౯ ॥ శ్లో

పాలాశమాసనాది వజాయేత్ । దంతప్రక్షాళనం దంతకాష్టం,
ఇతి శబ్దః ప్రకారః । తేనాన్యదపి గృహోపకరణంపాలాశంవజాయేత్

శ్లో స్తుతిం చ గురోస్సమక్షంయథా సు

స్నాతమితి ॥ ౧౦ ॥ శ్లో

సుస్నాతమిత్యాదికాం చ స్తుతిం గురోస్సన్నిధౌవజాయేత్ ॥

శ్లో ఆనిశాయాజాగరణమ్ ॥౧౧॥ శ్లో

నిశారాలైర్మధ్యమోభాగః, ఆ తస్తాజ్ఞాగృహాత్ నస్వప్యాత్
అనిశానధ్యానోనిశాయామన్యత్రధిమోపదేశాచ్చిప్యేభ్యః ॥

౧౦౦   త్రిహరద త్తకృతోజ్జ్వలాభ్యవ్యాఖ్యాసహితే

నిశాయామనధ్యాయః అధ్యయనమధ్యాపనం చ నకుర్యాత్ । శి
ష్యేభ్యస్తు ధర్మోపదేశోనుజ్ఞాయతే ॥

—.. మనసావాస్వయమ్ ॥౧౩॥ —

నిశాయామనధ్యయనస్యప్రతిప్రసవః । మనసావాస్వయంచితమేదితి॥

—.. ధర్మోనుధర్మరాత్రాదధ్యాపనమ్ ॥౧౪॥ —

అయమపి ప్రతిప్రసవః । నిశాయామపి యాదశ్యా నాడికాయా
ఆరభ్యఅధ్యాపనం భవతితి ॥

—.. నాపరరాత్రీముత్తాయానధ్యాయఇతి సంవిశేత్ ॥౧౫॥ —

రాత్రౌస్త్వతీయోధాగోపరరాత్రః । ధర్మోనుధర్మరాత్రాదుత్తా
యాధ్యాపయన్నపరరాత్ర్యంనసంవిశేత్ నశయాత్ । యద్యపి తస్మిన్నప్త
మ్యాదిరనధ్యాయః ప్రాప్తోభవతి, కింపునస్సావధ్యాయోతథాచమనుః
ననిశాంతేపరిశ్రాంతాబ్రహ్మక్షత్యపునస్సవపేత్ ౧ ॥ ఇతి ॥

—.. కామమప * స్మయీత్ ॥ ౧౬॥ —

అచేన స్తంభాద్యపాశ్చయేణ ఆసీనస్య సావవానుజ్ఞాయతే । శ్రిశ్
సేవాయామ్, తత్ప్రేరేఫలాపశ్చాదనః, తిథా శకారస్యద్వివేచనం

—.. మనసావాధీయాత్ ॥ ౧౭ ॥ —

అయమపూర్వధర్మోనుధర్మరాత్రాదుత్తాయాధ్యాపయ తానధ్యాయ
ప్రాప్తావేవోచ్యతే మనసావాప్రాప్తం ప్రదేశమధీయాలస్వయంచిత
మేత్, ఉపాశ్రిత్యవాస్వపాదతి ॥

—.. క్షుద్రాక్షుద్రచరితాగ్శ్చ దేశాన్నసేవేత్ ॥౧౮॥ —

క్షుద్రాక్షు అల్పకాక్షు పురుషాన్న సేవేత్, క్షుద్రైర్నిషాదా
దిభిరపిష్ఠితాంశ్చ దేశాన్నసేవేత్ ॥

—.. సభాస్సమాజాగ్శ్చ ॥౧౯॥ —

సభాస్సమాజాగ్శ్చ వ్యాఖ్యాతాః . తాన్నసేవేత్ ॥

ఊమదావ స్తమ్మధర్మసూత్రేణ ప్రశ్నే ౩౨౫౦ః ౧౫౧
 జ్ఞానమాజుచేద్యేత్పుదక్షిణీకృత్యాపెయాత్ ॥ ౨౦ ॥

యద్యథాత్సమాజాన్ గచ్ఛేత్ తతః పదక్షిణీకృత్యాపెయాత్
 అపగచ్ఛేత్ ॥

జ్ఞానగరప్రవేశనాని చ వజ్రయేత్ ॥ ౨౧ ॥

బహువచననిర్దేశాద్బహుకృత్వా నగరం నప్రవేష్టవ్యం । య
 దా కదాచిద్యాదృచ్ఛికే ప్రవేశనే నస్యాయశ్చిత్తమ్ ॥

జ్ఞానసృష్టంచనవిబ్రూయాత్ ॥ ౨౨ ॥

వివిచ్యవచనం వివచనం నిణాయః, పృష్టమథం నవివిచ్యబ్రూ
 యాత్ । ఇత్థమిదమితి । దుర్నిరూపాథావిషయమిదమ్ ॥

జ్ఞానాధాప్యదాహరతి ॥ ౨౩ ॥

అపిచా స్తిస్మథేన్లోకముదాహరతి ॥

జ్ఞానమూలం తూలం వృహతి దుర్వివర్తుః ప్రజాం

పశూనాయరనగోహినస్తి । ధర్మప్రస్రద న

కుమాలనాంరుదక్షహమ్మర్మరుద్వీవాచ ప్రశ్న

మితి ॥ ౨౪ ॥

దుర్నిరూపమథం సహసా నిణేయయో దుర్వివక్తితన్యథావ
 ణాయతి తస్య దుర్వివర్తుస్తదేవ దుర్వివచనం మూలంతూలంచ వృహ
 తి । మూలంపితౌదయః, తూలమాగామినీ సమ్పత్, తదుభయమ
 పి వృహత్కుత్వాటయతి । దంత్యోష్ఠ్యోపకారః । కిమేతావదేవ ? న॥
 ప్రజాం పుత్రాదికాం పశూన్ గవాదికాన్, ఆయతనం గృహాదికం
 చ హినస్తి అతోదుర్వివచనసంభవాత్ప్రశ్నమాత్రమేవనవిబ్రూయా
 త్ ఇతి । అత్రైతిహానుః—కన్యచిదృషేః ధర్మప్రస్రదఃకుమాలనశ్చై
 తి ద్వోశిష్యావాస్తామ్ । తాకదాచిదరణ్యాన్తహాతౌసమిద్భారా
 వాహృత్య శ్రమాదదృష్టిపూతవీవాచ్యాగృహే ప్రాక్షిపతామ్ । త
 యోరేకేనాచార్యస్య పుత్రః శిశురాకాగ్రంబోమృతః । తతశ్శిష్యావా

మూయాచార్యః పవ్రచ్చకెనాయం మారతఇతి । తాపుధావపి సమ
యేత్సూచతుః । తతః పతితస్యపరిత్యాగం అదుష్టస్య పరిగ్రహం క
ర్తుమశక్నున్ ఋషిమృత్యు మామూయపప్రచ్చకెనాయం వ్యా
పాదిత ఇతి । తతాధర్మసంకటే పతితే మృత్యురుదన్నైవ ప్రశ్నం
ప్రవాచ వివిచ్య కథితవాక్ । కథమ్? పౌధర్మప్రహరణమల
నాయ । షష్ట్యధేః చతుర్థేః । కుమాలసస్యనేదం పతనీయమితి । ధ
ర్మప్రహరణ త్వయేదం కృతమితి న క్తవ్యేషరంస్య నాస్తీత్యుక్తం ।
తథాపీతరస్యాస్తీత్యథాధర్మ్యత ఇతిరుదన్ ప్రవాచెతి । హశబ్ద వితి
హ్యవ్యతిరేకాః ప్రహరణభేదా హకారార్థరొఽపిశ్చాందసః ॥

గౌడభయోహణానిచవజయెత్

హణౌఽపరోహణౌనిచవజయెత్ ॥ ౨౫ ॥

గౌడభయక్రమోయానం శోటాదిఆరోహణైశ్చవజయెత్ సారో
హేత్ తథావిషమేషు నిమోన్నలైషు ఆరోహణమనరోహణంచ వ
జయెత్ । ఉన్నలైష్వరోహణం నిమోష్వనరోహణమ్ ॥

బాహుభ్యాంచ నదీతరమ్ ॥ ౨౬ ॥

తరణంతరః । బాహుభ్యాం నద్యాస్తరణం వజయెత్ । బాహు
భ్యామితి వచనాల్ స్థవాదినానదోషః ॥

నైవావం సాగోశయికిమ్ ॥ ౨౭ ॥

భిద్యతేనవేతి సంశయచూపన్న సాంశయకి జ్ఞానా, తానావం,
వజయెత్ । నావామితి షష్ట్యంతపాలే నావామ్నభ్యే సాంశయకిం
నావం వజయెదితి ॥

తృణచ్చేదనలూప్తవిమడసప్తీవనాని చాకారణాల్ ॥ ౨౮ ॥

తృణచ్చేదనాదీనినాకారణాత్కార్యాల్ । ప్తీవనస్యకారణంప్రతి
శ్యాయాదిః, ఇతరత్రమృగ్యమ్ ॥

యచ్చాన్యత్పరిచక్షతే యచ్చాన్యత్పరిచక్షతే ॥ ౨౯ ॥

శ్రీమదాప స్తమ్భధర్మసూత్రే ౨-ప్రశ్నై ౧ ఖండః ౧౩
 యచ్ఛాన్యదేవం యక్తం ఆచార్యాః పరిచక్షుతే వజ్రయంతి, త
 దప్యక్షకీడాదివజ్రయెత్ ద్విరుక్తిః ప్రశ్నసమాప్త్యథా ॥ ***
 ఇతిశ్రీహరదత్తమిశ్రవిరచితాయాంధర్మసూత్రవ్యాఖ్యానా
 ముజ్జ్వలాయాం ద్వాత్తింశః ఖండః.

ఏకాదశఃపటలస్సమాప్తః

ప్రథమఃప్రశ్నశ్చ

ఓమ్.

శ్రీపాణిగ్రహణాదధిగృహమేధినోర్యత్రమ్ ॥౧శ్చి॥

పూర్వస్థిన్మ ౧శ్చై ఆద్యయోః పటలయోః ప్యయేణ బ్రహ్మచారి
 ణోధమాణ్డక్తాః, ఉత్తరెష్వప్తసు సర్వాశ్రమాణాం, ఏకాదశే స
 మావృత్తస్య । ఇదాసీంపాణిగ్రహణాదారభ్య కర్తవ్యాని కర్మా
 ణ్యుచ్యంతే—పాణిగృహస్థిన్మహని గృహ్యతే తత్పాణిగ్రహణమ్ । అ
 ధిశబ్దఊహ్యైర్ధేవతతే । తస్మాదూర్ధ్వం గృహమేధినోః గృహ
 స్థాశ్రమవతోర్యద్యత్రం కర్తవ్యమ్, జాతావేకవచనమ్ । తదుచ్యతే
 , పాణిగ్రహణాదధి ఇతివచనం, భార్యాదిర్నిదానాదిర్వా
 ఇతిశాస్త్రాస్తరోక్తో వికల్పమాభూదితి । గృహమేధినోరితి ద్వివ
 చనం అన్యతరమరణే మాభూదితి । వైశ్వదేవతువిధురాలపిఠర్వతి

శ్రీ కాలయోగోజనమ్ ॥౨॥ శ్చి

కాలయోగుభయోరపి భోజనంకర్తవ్యమ్ । సాయంప్రాతశ్చనాం
 తరేతి పరిసంఖ్యాయం, భోజనస్య రాగప్రాప్తత్వాత్ । మానవేచ
 స్పష్టమేతత్

సాయంప్రాతర్ద్విజాతినామశనం శ్మృతిచోదితమ్

నాంతరాభాజనంకుర్యాదగ్నిహోత్రసమోవిధిః ॥ఇతి॥

౧౦౪ త్రిహరద త్తకృతోజ్జ్వలాఖ్యవ్యాఖ్యానసహితే

అన్యైశ్చనియమం మన్యంతే—శక్తౌనత్యాం కాలయోరవశ్యంభో
 క్తవ్యం పాణ్డాగ్నిహోత్రస్యా లాపాయేతి । తథా చ బోధాయనః
 బ్రహ్మచారిగృహస్తావా యోఽనశ్చంస్తుతపశ్చరత్ ।
 పాణ్డాగ్నిహోత్రలాపేన అవకీర్ణభవేత్తుసః ౧ ॥ ఇతి ॥
 అన్యత్ప్రప్రాయశ్చిత్తాత్ । ప్రాయశ్చిత్తైతత్తదేవ విధానమితి ॥

—శ్రి అత్మప్రిశ్చాన్నస్య ॥౩॥శ్రి—

సుహితాథానోగై కరణే వస్త్వభవతి, 'పూరణగుణసుహితాథానో
 ఇతిజ్ఞాపనాత్' । అన్నేనతృప్తిః సగచ్ఛేయాతామ్ । యావత్తృప్తిః
 భూక్తవ్యమ్ ॥

—శ్రివర్షసుచోభయోరుపవాసః॥౪॥శ్రి—

వక్షసంధిః వర్ష । ఇహతు తద్వృత్తమహాగృహహ్యతే । తెషు ప
 ర్వసూభయోదామృత్యోరుపవాసకర్తవ్యః । ఉపవాసాభోజనలోపః
 అవిశేషాదుభయోరపి కాలయోః ప్రాప్తావాహ—

—శ్రి దేవవస్తమేవ కాలా నరేభోజనమ్॥౫॥శ్రి—

యత్కాలాంతరే ఏకస్థిక్ కాలేభోజనం తదప్యోవవస్తమేవ
 ఉపవాసవీన । 'దేవవస్తం తూపవాన' ఇతినిఘంటుః । త
 దపి దివానరాత్రౌ, శ్రౌతే తథాదశనాత్, 'నతస్య సాయమగ్ని
 యాత్' ఇతి ॥ రదిహ 'ఏవమర్చాధ్వమ్' ౨ ఇత్యాది గృహ్యే
 యదుక్తం తత్ప్రత్య ఉపవాసో వ్యాఖ్యాతః ॥

—శ్రి తృప్తిశ్చాన్నస్య ॥౬॥శ్రి—

వర్షసుసకృద్భుజానాయానితృప్తిభుంజీయాతామ్ ॥

—శ్రియచ్చేచనయోః ప్రియగ్న్యాత్తదేతస్మిన్న

హని భుంజీయాతామ్ ॥౭॥శ్రి—

ఏతస్మిన్నహనీతి న వక్తవ్యం ప్రకృతత్వాత్ । యథాత్మప్రిశ్చా

అంశము దాపస్తమ్బధర్మసూత్రే ౨ ప్రశ్నైఖండః ౧౫
 న్నస్య ' ఇతివర్వసు భవతి ఏవమిదమపి భవిష్యతి । కించ—పర్వ
 స్యితి బహువచనాంతస్య ప్రకృతస్య ఏక స్థిన్నహనీతి ఏకవచనాంతే
 న ప్రత్యవమర్శనాతీన సమంజసః । తస్మాద్వ్యవహితమపిపాణిగ్ర
 హణమహః ప్రత్యవమృశ్యతే । ఏతదథమపి గృహ్యే ' ఏతదహ
 ర్విజానీయాద్యదహర్థార్యామావహతం ఇత్యుక్తమ్ । ఏత స్థిపాణి
 గ్రహణేహనియదేనయోదమృత్యోఃప్రియంతద్భుజీయాతామ్,న
 తు ' నాత్తాథమభిరూపమన్నం పాచయేత్ ' ౨ ఇతి నిషేధస్యా
 యం విషయఇతి । ప్రతిసంవత్సరం చైతత్కర్తవ్యం, యథాచైత్రే
 మాసి స్వాతౌకృతవివాహస్య పరస్థిన్నపి సంవత్సరేత స్థిన్తాసే ఏవం
 హి ' తదేవాహః ' ఇతిభవతి । ప్రతిమాసంతునక్షత్రా గమపిచైత్రా
 దిభేదాన్నతదేవేతి ప్రతిపత్తిః । తస్మాత్ప్రతిసంవత్సరమిదంవివాహ
 నక్షత్రే కర్తవ్యమ్ । యథా రాజ్ఞామభిషేకనక్షత్రం ఏవం గృహమే
 ధినోర్వివాహనక్షత్రమితి ॥

—అథశ్చ శయియాతామ్ ॥౨॥—

ఏత స్థిన్నేవాహనిష్ఠండిలశాయినోస్యాతామ్ ॥

—మైథునవజనంచ॥౩॥—

మైథునవజనం చైత స్థిన్నహని కర్తవ్యమ్ ॥

—శోఘాతేస్తాలీపాకః॥౪॥—

స్తాలీపాకశ్చాపరేద్యుః కర్తవ్యః ॥

—తస్యోపచారః పార్షణేన వ్యాఖ్యాతః॥౫॥—

తస్యస్తాలీపాకస్య ఉపచారః ప్యయోగప్రకారః పార్షణేన వ్యా
 ఖ్యాతః । ఏతదెవజ్ఞాపయతి న సామయాచారికేషు పార్షణాదిదేశః
 ప్రవర్తతేఇతి । కేచిత్తు సర్వమేవైతత్పర్వవిషయం మన్యంతే । తేషా
 ముక్తోదోషః । ' పార్షణేనవ్యాఖ్యాతః ' ఇతిచానుపపన్నమ్, నహి

౧౯౬   ఊహరద తక్కుతోజ్జ్వలాభ్యవ్యాఖ్యాసహితే

సవన తేనవ్యాఖ్యాతాభవతి । ‘ శ్వాభూతే స్థాలీపాకః ’ ౨ ఇతి వ
చనం వ్యధేయ, ‘ ఉపాపితాభ్యాం పర్వసుకాగ్నిః ’ ౧ ఇతిపూర్వ
మేవ విహితత్వాత్ । ఏతదహరిష్వజానీయాదితి చాస్యప్రయోజనం
తత్ప్రక్షేపింత్యమ్ ॥

—.. నిత్యం లోక ఉపదిశంతి ॥౧౨॥..—

లోకశిష్టాచారై స్థిరమేతత్సామన్య నిత్యం వ్యతిరేకం కర్తవ్యమి
తిశిష్టాఉపదిశంతి । అవరతహ— నక్షత్రమాణుషి మే శిష్టాచారసిద్ధం
నిత్యం సాంప్రద్యం శిష్టాఉపదిశంతి ॥

యత్ప్రకవచాగ్నిముపసమాధాన్యంతస్య తత్త్ర

ప్రాచీనదీచీప్స తిన్యస్తిస్య రేఖాలిఖితావృద్ధిర

వౌషాన్యగ్నిముపసమింధ్యాత్ ॥౧౩॥

హోమప్రసంగాదిదముచ్యతే । యత్ప్రకవచాగ్ని సామయా
చారి కేవాక మణిగృహేఽరణ్యేవాఽగ్నిముపసమాధాన్యం తస్యైత్
ప్రతిష్ఠాపయిష్యంతస్యైత్ తత్త్ర పూర్వ-ప్రాచీః ప్రాగ్గ్రాస్తీస్య
రేఖాలిఖితతఉదీచీః ఉదగగ్రాస్తీస్య రేఖాలిఖితావృద్ధిః వౌషేత్ ।
అవౌషాన్యగ్నిం శోత్రియాగారాదాహృతం ప్రతిష్ఠాప్యోపసమిం
ధ్యాత్ ఉపసమింధీతకావృద్ధిం జ్వలయేత్ । తత్త్ర ‘ పురస్తాదుద
గ్నోపకరమః । తథావనగః ’ ౨ ఇతిపరిధాపితమ్ । ఉపదేశకమా
చ్చ ప్రాచ్యః పూర్వం లెఖా లెఖనీయాః తతశ్చోదీచ్యః ॥

ప్రాచీపూర్వందక్షిణాంతముదగారంభమాలిఖేత్ ।

తథోదీచీపురస్పంష్టం పశ్చిమారంభమాలిఖేత్ ॥

అన్యేతుప్రాచీదక్షిణారంభమాలిఖంతి ॥

ఉత్పిప్యేతదుదకము త్ర రేఖా రేఖావాఽన్యదుపదధ్యాత్

ఏతదవృక్షణశేషోదక మగ్నేరు త్తరతః పూర్వతావా ఉత్పింపేత్

ఊమదాప స్తమ్భధమనూత్రై అప్రశ్నే గఖండః ౧౫౭
ఉత్పిచ్యాన్యదుదకంపాత్రస్థమంపదధ్యాత్తలైవ॥

ఊత్పిచ్యాన్యదుదకంపాత్రస్థమంపదధ్యాత్తలైవ॥
నూవ్రాతమ్ ॥ ౧౫ ॥

గృహేయానంత్యుదధానాని ఉదపాత్రాణి ఘటకరకాదీని తానిస
చా అద్భిరీక్తానిన్యః । ఏతదపి గృహమేధినోవ్రాతమ్ । పునగృహ
మేధినోరితి ద్వివచనం అ స్థిక్ కమణిన్యాయం కర్తృత్విమేషయ
థాస్యాత్ ప్రియోజకకర్తృత్విం మా భూదితి । అన్య ఆహ— పునః
' గృహమేధి' ' ఇతివచనాత్పుష్పనూత్రం బ్రహ్మచారివిషయేపి
' సానిత్యాసమిశ్రహస్య' ' ఇత్యాదౌభవతి । పాకేతు స్త్రియా
నభవతి, ' ఉపనమాధాన్య' ' ఇతి లింగస్య నిషక్షితత్వాత్, ఆర్యాః
ప్రియతా, ' ఇత్యత్యుభవతీతి ॥

ఊత్పిచ్యాన్యసంపేదనమ్ ॥ ౧౬ ॥

సంపేదనమ్ ఘటకం, తదహని న క తే న్యమ్ ॥

ఊత్పిచ్యాన్యసంపేదనమ్ ॥ ౧౬ ॥

రజోదర్శనాదారభ్య యోడశాపకో రాత్రిం ఋషిః । తత్తస్మిన్
పాతస్సమ్ప్రయోగోదారేణ సహకర్తవ్యః । ' ఛాందసమేకవచనమ్,
నిత్యం బహువచనాంకోపాదారశబ్దః । అనుసృతం, శాస్త్రనియ
మోవ్రాతం, తదనురోధేన । తత్తమనుః—

ఋషిస్సాన్విభావిక స్త్రీణాం రాత్రయష్టోడశ స్త్రుతాః ।

చతుర్భిరీతరైస్సాధునూహోభిస్సద్విగహితైః ॥

తాసామాద్యాశ్చ తస్మిన్ నింద్యావీకాదశీచయా ।

త్రయోదశీచ శేషాస్తుప్రశస్తాదశరాత్రయః ॥

అమావాస్య మష్టమింశపౌర్ణమాసీం చతురశీమ్ ।

బ్రహ్మచారిభవేన్నిత్యమవ్యుతౌస్సాతకోద్విజః 3॥ ఇతి ॥

౧౦౮   త్రిమూర్తి త్రయోజ్జ్వలఖ్యవ్యాఖ్యానహితే

యాజ్ఞవల్క్యస్మ—

ఏవంగచ్ఛక్రస్త్రియం క్షామాం మఖాంమూలంచ వజ్రయేత్ ౧
 ఇతి ॥ ఆచార్యస్మ—చతుర్థీ=ప్రభృతి గమనమాహ— చతుర్థీప్ర
 భృత్యాదోడశీముత్తరాముత్తరాం ప్రజానిశ్శ్రియసమృతుగమన ఇ
 త్యుపదిశంతి, ౨ ఇతి । తదిహయోదశసురాత్కిడుఅదితస్త్రిసస్సర్వ
 థా వజ్రాః । చతుర్థ్యేకాదశీ త్రయోదశీ చాచార్యేణానుజ్ఞాతాఃఘ
 నునానిషిద్ధాః । ఇతరాసుదశసురాత్కిడు యుగ్తాసు పుత్రాజాయం
 తె స్త్రియోఽయగ్తాసు । తత్రచోత్తరాముత్తరామితివచనాత్ యో
 డశ్యాం రాత్రామఖాదియోగాభావేగచ్ఛతః పుత్రః సర్వత ఉత్క్ర
 ష్టోభవతి । చతుర్థ్యామవమః, మధ్యేకల్యం । ఏవంపందశ్యాము
 త్క్రష్టానుహితాపంచమ్యామసమా మధ్యేకల్యం యోదశస్వేవగమ
 నంగభావౌతుః । తత్రాపి ప్రగమం ఏవంస్థితే నియమవిధిరయం, యో
 గ్యత్యేసతి ఋతావవశ్యం సన్నిపతేత్, అసన్నిపరక్ పుత్రోత్ప
 త్తిం నిరుంధాసః ప్రత్యవేయాదితి । తథాచదోష స్మృతిః—

ఋతుస్నాతాంతుయోధార్యాం సన్నిధౌనోవగచ్ఛతి ।

తస్యారజసితస్తాసం పిరరస్తస్యశేరతే ॥ ఇతి ॥

పుత్రగుణార్థితయా పూర్వాంపూర్వాం వజ్రయతోసదోషః
 అన్యేతు పరిసంఖ్యానం మన్యంతే, ఋతావేవ సన్నిపతేన్నాన్యత్రైతి
 తేషామ్యతావనియమాదగమనెపి దోషాభావాద్దోష స్తరణ మనుపప
 న్నంనాత్ । సర్వథాపి విధిర్నభవతి, రాగప్రాప్తత్యాత్సన్నిపాతస్య

అంతరాశ్చరాశేపిదారవ ॥౧౦౯॥

అంతరాశ్చమధ్యం ఋత్వారంతరాశే మధ్యేపిసన్నిపాతస్సాన్య
 త్ దారవ సకామేసతి । యద్యప్యాత్తనోజితేంద్రియతయా సతా
 దృశం పారవశ్యం తథాపి భార్యాయామేవేచ్ఛంత్యాం తదగ్నితార్థ

శ్రీమదావస్తమ్యధర్మసూత్రే ౨ పశ్యే ౧ఖండః ౧౦౯
మవశ్యం సన్నిపతేదతి । పక్ష్యతిచ ' అప్రమత్తారక్షధతంతుమేతమ్'
౧ ఇతి । ' అనువ్రతం ' ఇత్యనుచ్యతైః పృతిషిద్ధేషు దినేషునభవతి ॥

శ్రీశ్రీద్రాహ్మణవచనాచ్చసంపేషమ్॥౧౦౯॥ శ్రీశ్రీ

యదిదమసంతర్కం సంపేషనం తత్రద్రాహ్మణవచనం ప్రమాణం
' కామమావిజనితోస్సంభవామ్ ' ౨ ఇతి ॥

శ్రీశ్రీస్త్రీవాసస్తేవ సన్నిపాతస్సాత్ ॥౧౦౯॥ శ్రీశ్రీ

ఏవకారోభిన్నక్రియః । స్త్రీపథోగాథావాసఃస్త్రీవాసఃతేన
సన్నిపాతపవస్యాత్, నతేననుపక్ష్యాత్తేన పిబ్రహ్మయజ్ఞాదికృత్యమితి

శ్రీశ్రీయావత్సన్నిపాతంచేవసహశయా ॥౧౧౦॥ శ్రీశ్రీ

యావత్సన్నిపాతమేవ డంపత్యోస్సహశయనమ్ ॥

శ్రీశ్రీతతోనానా ॥౧౧౧॥ శ్రీశ్రీ

తతోపృథక్ శయాయాతామ్ ॥

శ్రీశ్రీపదకోపస్పర్శనమ్ ॥౧౧౨॥ శ్రీశ్రీ

తతాద్వయోఽపి ఉదాపస్పర్శనంస్నానంకర్తవ్యం । ఇదమృతుకాతా

శ్రీశ్రీఇతి ప్రథమఖండఃశ్రీశ్రీ

శ్రీశ్రీఅపి వా రెపాత్పక్ష్యాశ్యాచమ్య ప్రాక్షణమం

గానాం ॥ ౧ ॥ శ్రీశ్రీ

యది వా రెతసారజసత్త్వయే లేపాస్తానద్భిః మృదాచ పక్ష్యాశ్య
ఆచమ్యంగానాం శిరఃప్రభృతీనాం ప్రాక్షణం కర్తవ్యం, ఇదమశ్మ
తుకాలే ॥

శ్రీశ్రీసర్వవర్ణానాం సర్వధర్మానుష్ఠానై పరమపరి

మితం సుఖమ్ ॥ ౧ ॥ శ్రీశ్రీ

సర్వేషామేవ వర్ణానాం ద్రాహ్మణాదీనాం చక్షుర్యాద్యే సర్వ
ధర్మావర్ణప్రయుక్తా ఆశ్రమప్రయుక్తా ఉభయప్రయుక్తావా లే

౧౯౦   శ్రీమహారద తత్పత్రాజ్ఞ విలాఖ్యవ్యాఖ్యానసహితే
 షామపైగుణ్యేనాంతాఽనస్తానెనతి   వరముత్కృష్టమపరిమిత మక్ష
 యం స్వర్గాభ్యం సుఖంభవతి ॥

తేన నకేలమేతావదేవ , కిం తర్హి ?—

శ్లో॥ తతఃపరివృత్తౌ   కర్తృభలశేషేణజాతిగ్రూపంన
 ణం బలంమేధాం ప్రజ్ఞాద్రావ్యాణి ధర్మాను
 స్థానమితి ప్రతిపద్యతే॥ అచ్చక్రవదుభయోలోక
 యోస్సుఖవీవవర్తతే ॥ ౩:॥

తతస్సుఖానుభవానంతరం పరివృత్తిరిహలాకే జన్మభవతి । త
 స్థానం చ కర్మణోయః ఫలశేషాభోక్తవ్యః తేన జాతింద్రాహ్మణాది
 కాం, విశిష్టేవా కులేజన్త, రూపంకాలిమద్వర్ణం హేమాదితుల్యం
 బలం ప్రతిపక్షనిగ్రహక్షమ , మేధాం గ్రంథగ్రహణశక్తి , వ్రజ్జామ
 ధగ్రహణశక్తి , ద్రావ్యాణి స్వర్ణాదీని, ధర్మానస్తానం । ఇతిక
 రణాద్యచ్ఛాన్యదేవం యక్తం లోకేష్వం ప్రతిపద్యతే । నర్వత్త్ర ధర్త
 శేషాపాతుః । కర్మాణిః సుఖమానాని సావశేషాణి భుజ్యంతే, వి
 హికస్య శరీరగ్రహణాదేహి కర్మ ఫలత్వాత్ । ‘ ధర్మానస్తానం
 ప్రతిపద్యతే ’ ఇత్యుక్తం । యదాచానమ్ ‘ తదానర్వవర్ణానాంస్వ
 ధర్మానస్తానె ’ ఇత్యాది ‘ ప్రతిపద్యతే ’ ఇత్యంతం పునర్భవతీత్య
 నుక్తసిద్ధమ్ । తస్మాచ్ఛక్రవదుభయోలోకయోః ఇహచాముష్మింశ్చ
 సుఖవీవవర్తతేనసాతుదిద్వంశే సుఖానిబంధేనైవావృత్తిరభవతీత్యన్తిః
 శరీరోత్పత్తిసంస్కారాః ప్యవశ్యాపేక్ష్యాఇతి దర్శయితుంజ్ఞప్తాః
 ప్రమాహ—

శ్లో॥ యథాషధీననస్పతీనాం   బీజస్య క్షేత్రకర్మవి
 శేషే ఫలపరిన్మద్ధిరెవమ్ ॥ ౪:॥

చలోహోఽత్యద్యప్తవ్యః । యథాచాషధీనాం   వ్రీహ్యదీనాం వన
 న్మతీనామామ్రాదీనాం బీజస్య క్షేత్రవిశేషే కర్మవిశేషే సంస్కార

శ్రీమదాపస్తంబధర్మసూత్రే ౨ పృష్టే ౧౫.౬: ౧౯౧
 విశేషచ, తైత్తిరీయవాక్యమేదా కర్తవ్యశేషే, ఫలపరిష్కర్థిభావతి ।
 తమవ ప్రహయ డాషర ఉప్తానప్రరోహ నికృష్టాదిపరికర్తై తుక్షే
 త్రే ఉప్తాస్తంబకరయో భవన్తి । ఏనుపురుషేపి గర్భాధానాదిసం
 స్కారసంపన్నే దృష్టవ్యం ॥

అష్టమీతేన దోషఫలపరిష్కర్థిరుక్తా ॥౫॥

ఏతేనేవ న్యాయేన దుష్టకర్తఫలపరిష్కర్థిరపుక్తావేదితవ్యా । త
 త్రాహేనపరితప్యం, 'సర్వవర్ణానాం' ఇత్యాదివివరీతం, 'సర్వవర్ణా
 నాన్ సర్వధర్మాననుష్ఠానే పరమపరిమితందుఃఖం । తతః కర్తఫలశేషేణ
 దుష్టా జాత్యావికారాద్యన్యంతానధర్మానుష్ఠానమితి తచ్ఛక్రవదు
 భయోల్లాకకమోదుఃఖవివర ర్థలయథాప్యవసన్నతీనాం బీజస్యత్రే
 త్యకర్తవ్యశేషాభావే ఫలహనిరవమ' ఇతి ॥

దోషఫలపరిష్కర్తృద్వయదాహరణమాహ—

అష్టమీతేనాభిశస్త్రా బ్రాహ్మణోరాజన్యో వైశ్యో
 వాపరస్మికాలాకేపరిమితే నిరయేన్యత్రే జాయ
 తే చాండాల్లాబ్యాహ్మణః పౌల్కసోరాజన్యో
 వైశ్యోవైశ్యః ॥ ౬ ॥

స్తేనః స్వర్గచోరః । అభిశస్త్రాబ్రాహ్మణః । స్తేనాభిశస్త్రాబ్రా
 హ్మణాదిరముష్మికాలాకే అపరిమితే నిరయే దోషఫలమనుభూయతి స్తి
 స్వత్రై పరిక్షిణ్ణబ్రాహ్మణశ్చాండాల్లా జాయతే, రాజన్యః పౌల్క
 సః । శూద్రాత్ క్షత్రియాయాం జాతః పుల్కసః సవవ పౌల్కసః
 ప్రజ్ఞాదితావదత్ । వైశ్యోవైశ్యోజాయతే, వేదసర్వకౌవేణః॥

అష్టమీతేనాస్యేవోపపత్తేః కర్తృభిః పరిధర్షగ్ సాదో
 పఫలానుయోనిమజాయంతేవర్ణపరిధర్షగ్ సాయాయథా * ॥౭॥

వర్ణపరిధర్షంసా వర్ణభ్యః ప్రద్యవనం, తస్యాం వర్ణపరిధర్షం

* ర్షు—యథా' ఇత్యుత్తరసూత్రేపత్యతే,

౧౯౨   త్రిమూర్తి తత్వములు
 సాయం ✽ యథావ్యాప్తానామయస్కం డాలాద్యాజాయంతే, ఏతేన
 ప్రకారేణ స్తేనాభిశస్తాభ్యాం అన్యేషి దోషఫలైః కర్తృభిర్దోషఫలా
 ను నూకరావిను యోనిను జాయంతే పరిధ్వంసాః సర్వజాతిభృష్టాస్త
 న్నశ్యత్కరః । తే ధృతధావగంతివ్యాఞ్ఞిః॥

చందాలొప్పస్పర్శ నెసంభ పామోదగ్ధ

నేచురూప స్తత్రాపాయస్పర్శిః ॥౮॥

చండాలోపసృష్టినే దోషోభవతి । తథా సంభాషాయాం దగ్ధ
నేచ । ఉపసమస్తమపి చండాలగ్రహణమభిసంబద్ధ్యతే । తత్ర సర్వ
ప్రప్రాయశ్చిత్తవక్ష్యతే॥

అవగాహనమపామువస్పర్శనే సుభాషా

యాంబ్రోహ్మణసంఘాపాద్య సేవ్యీలిపాద్యనల్లః॥

ఉపస్పర్శనే సత్యపామెవావగాహనం ప్రాయశ్చిత్తమ్ । ఋ
జునీక్షేత్రరే । స్వకీర్తప్రసంసాప్రకరణే ప్రాయశ్చిత్తాభిధానం స్వకీ
ర్తప్రమృతానాం నిందాభాగం । ఏవంగామ నిందితశ్చిందాలి, య
స్య ద్భనేప్రాయశ్చిత్తం, సవాపిష జాయతే స్వకీర్తప్రమృ
తాబ్రాహ్మణి ॥ .....

[illegible]

ఇతి ఊహారదత్తమిశ్రవిరచితాయా మాపస్తంబభర్త

సూత్రవృత్తాఉజ్జ్వలాయాం ద్వితియ ప్రశ్న

[illegible]

అర్యాః ప్రయతా వైశ్వదేవేన్నన్ సక్తార్తాన్ సన్యసిః॥౧॥

ఆర్యాస్త్రేపరిణామాః, 'ఆర్యాధిష్ఠితావాహుద్యౌః' ఇత్యుత్తరత్య దర్శనాత్ । ప్రియతాః స్నానాదినా శుద్ధాః ప్రాశ్నదేవేఽప్యు

ము... ఇశ్యర్థాత్తే. ✱ ర్పు-యస్యాంవర్త పరిధ్వన్తో వణ్ణో..... సా
యాంవృత్తా సత్వాంయథా.   ౧ అప.ధ.౨.౩-౪.

౧౫ త్రిమదాప స్తమ్భధర్మసూత్రే ౧-ప్రశ్నైతి ఖండః ౧౯౩
హమేధినోభోజనార్థేపాకే, 'గృహమేధినోయదశసీయస్య' ౧ ఇ
తి దర్శనాత్ । అన్నసంస్కారారస్సుస్యః, అన్నంచ భక్ష్యభోజ్యపే
యాదికమ్ । తత్సంస్కర్యః । స స్వయం, నాపిస్త్రీయః ॥

— శ్రీభాషాంకానంక్షనధుమిత్యభిముఖాన్నంవ
జయేత్ ॥ ౨ ॥ శ్రీ —

భాషాశబ్దోచ్చారణమ్ । కానః కంఠేఘురఘురాశబ్దః । క్షవ
భుఃక్షుతమ్ । ఏతత్త్రయమన్నాభిముఖౌ స కుర్యాత్ । 'సంస్క
రారస్సుస్యః' ఇతి బహువచనేప్రకృతేవజయేదిత్యేకవచనం ప్రత్యే
కముపదేశాత్ ॥

— కేశానజ్ఞంవాసశ్చాలభ్యాపడపస్పృశేత్ ॥ ౩ ॥ —

కేశాదీనాత్తియానన్యదీయానావలభ్య స్పృష్ట్యావలపడపస్పృశేత్ ।
నెదంన్నానం । కింతహి ? స్పర్శమాత్రం । కేశాలంభే పూర్వమ
ప్రసప్తస్పర్శనంవిహితమ్, ఇదంతవచనమ్—తత్రాక్తం వైకల్పికంశ
క్రదామ్యపస్పర్శనం మాభూదితి ॥

— శ్రీఆర్యాధిష్ఠితా వా శూద్రాస్సగ్స్క
తారస్సుస్యః ॥ ౪ ॥ శ్రీ —

త్రైవర్ణికైరధిష్ఠితాశ్శూద్రాశ్చ సంస్కరారస్సుస్యః । ప్రకరణా
దన్నస్యేతి గమ్యతే ॥

— తేషాగ్సవీవాచమనకల్పః ॥ ౫ ॥ —

తేషాంశూద్రాణామన్నసంసారై అధిక్రతానాం స వీవాచమన
కల్పావేదితవ్యః, యస్యాన్నంపచతి । యది బ్యాహ్యజన్యహృదయం
గమాభిరద్భిః । అథక్షత్రియస్య, కంఠగాభిః । యదివైశ్యస్య, తాలు
గాభిః । ఇందియోపస్పర్శనం చ భవతి ॥

— శ్రీఅధికమహారహఃకేశశశ్శూలామనఖవాపనమ్ ॥ ౬ ॥ శ్రీ —

౧౯౪ త్రిహరద త్రకృతోజ్జ్వలఖగ్నవ్యాఖ్యానహితే

శూద్రాః పచంతః ప్రత్యహంకేశాదివాపయేయః । ఇదమేషావ
ధికమార్యభ్యః ॥

————— ఉదకోపస్పర్శనం చ సహవాససా ॥౭॥ —————

సదైవ చ వాససా స్నానం కరుణ్యః । ఆర్యాణాం తు పరిహితం
వాసానిధాయ కాపినాచ్ఛాదనమాప్రణాపి స్నానంభవతి । శూద్రా
ణామపి పాకాదన్యత్ర । తథాచమనః—

స వాసోభిస్సహజస్యం నావిజ్ఞాతేజలాశయే ౧ ॥ ఇతి ॥

————— అపివాష్టమిష్టవపర్శసు వా ప పేరేత్ ॥౮॥ —————

యదివాష్టమిష్టవ పేరేత్ కేశాదీ, పర్షస్వేపవా, న ప్రత్య
హమ్ । పపెరిన్నిత్యంతభావితణ్యభావః, వాపయేయ రిత్యభావః, త
థాచ— ‘ లామనభవాపనమ్ ’ ఇతిపూర్వం నిష్క్రియైక్తః ॥

————— పరోక్షమన్నగ్నస్కృతమగ్నావధిశ్చ

త్యాగ్భిః ప్రోక్షేత్ । తద్దైవవిత్తమిత్యాచక్షరేత్ ॥౯॥ —————

యదిశూద్రాః పరోక్షమన్నం సంస్కృత్యురార్యైరధిష్ఠితాః, త
దాతత్పరోక్షమన్నం సంస్కృతమాహూతం స్వయమగ్నావధిశ్చయే
త్ । అధిశ్చిత్యాగ్భిః ప్రోక్షేత్ । తదేవః పూతమన్నం దేవపవిత్రమి
త్యాచక్షరే, దేవానామపి తత్పవిత్రం, కిం పునర్ధనుష్యాణామితి ॥

————— సిద్ధైస్తైతిష్ఠాభూతిమితి స్వామినే ప్రయూయాత్ ॥౧౦॥ —————

సిద్ధైస్తైస్తైతిష్ఠా పాచకోఽధిష్ఠితో వా భూతమితియూ
త్ । కస్తే, యస్య తదన్నంతస్తే స్వామినే । భూతంనిష్పన్న
మిత్యభావః ॥

————— తత్సుభూతంవిరాడన్నం తన్మాత్రాయాతిప్రతివచనః ॥౧౧॥ —————

‘ తత్సుభూతమ్ ’ ఇత్యాదిప్రతివచనా మంత్రః । తదన్నం సు
భూతం సుభునిష్పన్నం విరాట్ విరాజనసా ౨ ధనవన్నమ్ । త

శ్రీమదావస్తమ్యధర్మసూత్రే ౧ ప్రశ్నే ౨ ఖండః ౧౯౫
 చ్చ మాత్రాయీక్షీణం మాభూదిత్యగః ॥

శ్రీగృహమేధినోయదశనీయంతస్యహోమాబలయ

శ్చస్వగఃపుష్టిసంయుక్తాః ॥౧౨॥

గృహమేధినో యదశనీయం పక్షమపక్షం వా ఉపస్థితంతస్యై
 కదేశేన హోమాబలయశ్చ వక్ష్యమాణాః కర్తవ్యాః । స్వగః పు
 ష్టిశ్చ తేషాం ఫలమితి ॥

తేషాంమంత్రాణాముపయోగే దావదశాహమధ

శ్శయ్యా బ్రహ్మచర్యం త్సారలవణవజ్రనంచ ॥౧౩॥

తేషాంహోమానాం బలీనాంచయే మంత్రాః తేషాముపయోగే
 ఉపయోగోనియమపూర్వకం విద్యాగ్రహణమ్ । తథాచ బోధాయ
 నః—‘ తేషాంగ్రహణేవాదశరాత్రం ’ ౧ ఇత్యాది । తత్రవాదశ
 రాత్రమధశ్శయ్యా స్థః డిలశాయిత్యం బ్రహ్మచర్యం మైథునవజ్రనం
 త్సారలవణవజ్రనంచ ధనః । ఉపయోక్తురేవ వ్రతమ్, అధ్యయనాంగ
 త్వాల్ । అన్వేతుపత్నాఅపీచ్ఛంతి, ఉపయోగఃప్రథమఃప్రయోగః,
 తత్రచ పత్నాఅపీ సహాధికాపి ఇతివదంతః ॥

ఉత్తమస్త్రైక రాత్రీముపవాసః ॥౧౪॥

ఉత్తమస్య ‘ ఉత్తమేనవైహాయసమ్ ’ ౨ ఇతి పక్ష్యమాణస్య
 ‘ యోనూతాః ప్రచరంతి ’ ఇత్యస్య ఏక రాత్రీముపవాసః కర్తవ్యః ॥

బలీనాంతచ్యుతస్యదేశే సగ్గస్కారోహస్తేనపరి

మృజ్యావోక్ష్యమ్యవ్య పశ్చాత్పరిషేచనమ్ ॥౧౫॥

బలీనాం మధ్యే తచ్యుతస్య బలేదేశే సంస్కారః కర్తవ్యః ।
 కఃపునరసా? హస్తేన పరిమాజ్జనమవోక్షణంచ । తత్యక్త్వా బ
 విం నివసతి । న్యస్య పశ్చాత్పరిషేచనం కర్తవ్యమ్ । ఉపదేశకృమా

౧. బోధ - గృహ్యసూత్రకొశే ౩౭ పఠే ౨౨ పక్షౌ.

౨. అప. ధ. ౧-౪-౮ ।

ఋహరద త్రకృతోజ్జ్వలాఖ్యవ్యాఖ్యాసహితే
దేవసిద్ధే పశ్చాద్భూతాణాం మధ్యేగంధమాల్యాది దానాధామిత్యా
హుః । ‘ తస్య తస్య ’ ఇతివచనం సత్యపి సంభవే సకృదేవ మాజా
నమవోక్షణం చ మాథూల్, ఏక స్థితౌ దేశేనమవేతానామపి వృథా
కృత్యం యథాస్యాదితి ॥

శ్లో॥ ఔపాసనేపచనేవా షడ్భిరాద్యైః ప్రతిమంత్య.

గోపాస్తేనజహుయాల్ ॥౧౬॥

యత్రపచ్యతే స పచనాగ్నిః । ఔపాసనవతామాపాసనై, విధు
రాదైః పచనఇతి వ్యవస్థిహావికల్పః । అన్యేతుల్యవికల్పం మన్యంతే.
షడ్భిరాద్యైః— అగ్నయేహోహా, సామాయస్వాహా, విశ్వేభ్యో
దేవేభ్యస్సాహా, ధ్రువాయభౌమాయ స్వాహా, ధ్రువక్షితయే స్వా
హా, అచ్యుతక్షితయేస్వాహా ’ ఇత్యైతైః । ఏతేహిమంత్యాః మంత్ర
పాతే పరితాః ప్రాగ్వివాహమంత్రేభ్యః విశిష్టనియమసాపేక్షగ్రహ
త్వాత్ తైస్సహ గృహ్యంతే । కేదిల్—సావిష్టకృతమపి సప్రమం
జహ్నతి, అగ్నయేష్టకృతేస్వాహా ’ ఇతి ఔషధహవిష్కేమ స
ర్వత్ర తస్యప్రవృత్తిరితి వదుతః । అన్యేతు—సోమాయస్వాహా, ఇతి.
స పఠంతి, సావిష్టకృతం షష్టంపఠంతి * హస్తగ్రహణం దర్వాన్య
దినివృత్త్యర్థమ్ ॥

శ్లో॥ ఉభయతః పరిషేచనం యథాపురస్తాల్ ॥౧౭॥

ఉభయతః పురస్తాదుపరిష్టాచ్చ పరిషేచనం కర్తవ్యమ్ । కథమ్ ?
యథాపురస్తాల్, ఉక్తంగృహ్యే, అదితేసుపన్యస్వ ’ ౧ ఇత్యాది, అ
న్నమగ్ధాః ప్రాసాపీరితి మంత్రసన్నామః ’ ౧ ఇతిచ । సామయా
చారికేమ పార్వణాదిదేశా స ప్రవర్తత ఇతి జ్ఞాపితత్వాత్ అప్రాప్త
విధిరయమ్ । అన్యేతు—పరిసంఖ్యాం మన్యంతే, పరిషేచనమేవ వై
* జ—అన్యేతు—‘ధ్రువాయభౌమాయ ’ ఇతి స పఠంతి, సావిష్ట
కృతం, షష్టంపఠంతి ఉతపాదికపాఠః. ౧ ఆప. గృ. ౨-౩-౮.

ఊమదావస్తమృధర్తనూలైగి-ప్రశ్నై ౨ ఖండః ౧౯౭
 శ్వదేవేనాన్యతంత్రమితి ॥

ఏవంబలీనాందేశేదేశే సమవేతానాగ్ సకృత్
 కృదంలైపరిపెచనమ్ ॥౧౮॥

యథాషణ్ణామాహుతీనాం పరిపెచనం తంత్రమ్, విభవాత్ ఏవం
 బలయోపి యే ఏక స్థితీ దేశేసమవేతాః, ఉత్తరైః బృహ్మసదనేఽ
 ఇత్యాదయః తేషాం యదంలైపరిపేచనం ప్రాప్తం, పశ్చాత్పరిపెచ
 నం ఇత్యనేనవిహితం తస్మాద్వాంతే సకృత్కర్తవ్యం, న ప్రత్యేకం
 పృథగితి । అసత్య స్థితీనూలైశ్చాన్వితైః తస్యతస్య ఇతివచనాత్
 యథా పరిమాజ్ఞానమవోక్షణం చ ప్రత్యేకం పృథగ్భవతి తథాపరి
 పెచనమపి స్యాత్ । అత్రచ ఉపదేశాదేవ యే ఏక దేశస్థా బలయః
 తేషామేవ సకృత్పరిపెచనం, న యాదృచ్ఛికే సమవాయే । తేన య
 ద్యవ్యగారస్యాత్తరపూర్వదేశః శయ్యాదేశః, తథాపి కామలింగస్య
 పృథక్ పరిపెచనంభవతి ॥

సతీసూపసగ్ సప్తమైవకార్యాః ॥౧౯॥

సతీసూపే తత్సంస్మృష్టా బలయః కార్యాః । ఆన్యైతి — ఆన్యై
 రపి వ్యంజనైస్సంసగ్-మిచ్ఛంతి, తథాచబోధాయనః —, కామమి
 తరేష్వాపి తనేషు ౨ ఇతి । ఏషహి వ్యంజనానాం సంస్కారః ।
 సూత్రస్యాపి వ్యంజనైస్సుష్టాపనంసమప్తేనాన్నేన బలయః కార్యాః
 సతి సుభవ ఇత్యర్థః ఇతి॥

అపరేగాగ్నిగ్ సప్తమాప్తమాభ్యాముదగపవగ్ ॥౨౦॥

అగ్నేఃపశ్చాత్ సప్తమాప్తమాభ్యాం, ధర్తాయస్వాహ, అధర్తా
 యస్వాహ ఇత్యేతాభ్యాం బలిహరణం కర్తవ్యం । ఉదగపవగ్,
 సప్రాగపవగ్ ॥

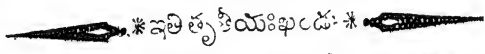
ఉదగధానసన్నిధౌనవమేన ॥౨౧॥

౧౯౮   త్రిహరద తక్కుతోజ్జ్వలఖ్యవ్యాఖ్యాసహితే

ఉదకంయత్ర ధీయతే తమదధానం మణికాఖ్యమ్ । తస్యసన్ని
ధానవమేన , అద్భుతీస్వాహా ' ఇత్యేతేన ॥

అగారస్యేగారస్యదశమైకాదశాధ్యా , ప్రాగపవగ్గమ్ ॥౨౨॥
ఓషధివనస్పతిభ్యః స్వాహా, రక్షోదేవజనైభ్యః స్వాహా ' ఇత్యే
తాధ్యామ్ । అగారస్య మధ్యేప్రాగపవగ్గమ్ రచ్యమ్॥

అగారస్య దశైకాగారస్య త్రైత్యగుభిః॥౨౩॥
అగారస్య ఉత్తరపూర్వదేశః చర్చి ఉత్తరశ్చతుభిః , గృ
హ్యభ్యః స్వాహా, అవసానైభ్యః స్వాహా, అవసానపతిభ్యః స్వాహా, స
ర్వభూతైభ్యః స్వాహా ' ఇత్యేతైః ప్రాగపవగ్గమిత్యేన॥

శయ్యాదేశే కామలింగేన ॥౨౪॥
శయ్యాదేశే , కామాయస్వాహా ' ఇత్సినేన ॥

దేహాధ్యామంతరిక్షలింగేన ॥౨౫॥
దేహాళిద్వారస్యాసస్తాద్ధారుతస్యాహోవేదికత్యన్యే అంతర్ద్వార
స్యవగ్రహణమ్ । తత్రాంతరిక్షలింగేన , అంతరిక్షాయస్వాహా ' ఇత్సినేన

యెనాపిధీయతే ద్వారం సాఽపిధానీవాటమ్ । తదగ్గతమిత్య
న్యే । తత్రాంతరేణ ముక్తేణ , యదేజతిజగతియచ్చ ఉష్ణతి నా
మ్నోధాగోయన్నామేస్వాహా, ఇత్సినేన ॥

అగారస్యేత్యనుస్మృత్యైస్తస్య యో బ్రహ్మససనాభ్యా దేశః వస్తు
విద్యాయాం ప్రసిద్ధోమధ్యేగారస్య, తత్రాంతరైదశభిః , పృథి
వైస్వాహా, అంతరిక్షాయస్వాహా, దివేస్వాహా, సూర్యాయస్వాహా
చంద్రమసేస్వాహా, నక్షత్రైభ్యస్వాహా, ఇంద్రాయస్వాహా, బృహ
స్పతయేస్వాహా, పృథావతియేస్వాహా, బృహతేస్వాహా, ' ఇత్యేతైః

త్రుమదాపస్తమ్మభర్తనూత్యేన ప్రశ్నే అఖండః ౧౯౯
 హృగపవగమిత్వేన । అవరహా— ‘మధ్యేగాఽన్య’ ఇత్యత్య
 తస్య దేశస్యోపయుక్తత్వాత్ బ్రహ్మయత్య సీదతి గాఽప్యేషు కర్త
 సు అగ్నేదక్షిణతః బ్రహ్మసదనం తత్యేతి ॥

అక్షిణతః పితృలింగేన ప్రాచీనావీత్యవాచినపా
ణిః కుర్యాత్ ॥ ౫ ॥

ఆనంతరాణాం బలీనాం దక్షిణతః పితృలింగేన ‘స్వధాపితృభ్యః’
 ఇత్యనేన బలి కుర్యాత్, ప్రాచీనావీత్యవాచినపాణిశ్చ భూత్వాద
 క్షిణం పాణిమత్తానక్యత్వా అంగుస్తరజన్యోరంరరాణేన ॥

రౌద్రాదుః త్రయభాదేవతాభ్యః ॥ ౬ ॥

పితృబలేరుత్తరత్ రౌద్రాదుః తాభ్యః, యథాదేవతాభ్యస్తథా
 ‘ప్రాచీనావీత్యవాచినపాణిః’ ఇతినానుసర్తత ఇత్యర్థః । ‘నమో
 రుద్రాయపశుపతయేస్వాహా’ ఇతిమంత్రః । అత్రీయద్యపి పశుపతి
 లింగమప్యస్మి, తథాపి రుద్రస్తేన విశేషణమితి రౌద్ర ఇతివ్యపదే
 శోనానుపపన్నః । దేవతాస్తరణమపి రుద్రాయే త్యేన కుర్వంతి । రు
 ద్రాయపశుపతయ ఇత్యనే । కచిత్తు—ఉత్తరీమత్క్రౌంచాద్రౌనప
 శుపతిదైవత్యః ఇతివ్యాచక్షతే । తేషాం దేశః ప్రాగ్వాఉదగావ పి
 త్యోత్ ॥

తయోరనంతరౌక్తయోబల్యా రేక స్థిః దేశేనమవేతియోరపినా
నాపృథక్పరిషేచనంకర్తవ్యమ్ । మతః? ధర్మభేదాత్ । పితృన్య
స్యాప్రదక్షిణం పరిషేచనం ఇతరన్య దైవతత్వాత్ ప్రదక్షణమితి ॥

నక్తమేవోత్తమేనవైహాయనమ్ ॥ ౭ ॥

ఉత్తమేన.

‘యేభూతాః ప్రచరంతినక్తం బలిమిచ్ఛంతావిశుదస్యప్రేష్యాః’

౨౦౦

మిహరద త్రకృతోజ్జ్వలాభ్యవ్యాఖ్యాసహితే

తేభ్యోఽలిం పుష్టికామోహరామి మయిపుష్టిం పుష్టిపతిదధాతు
సావహా ' ఇత్యనేన వైహాయసం బలిదద్యాత్ । తచ్చ సక్తమేన ।
'వైహాయసం ' ఇతివచనాత్ ఆకాశపవ బలిరుక్షైప్యః । సచ్చదిప
రిష్క్నుం డేశే । రిభాచబోధాయసః— ' అథాకాశేఉత్తిపతియేభూ
తాః ' ౧ ఇతి । అపరఆహ— ఏవకారోభిన్నక్రమః, సక్తముత్తమే
నైవ బలిరితి । తత్రబల్యంతరాణాం రాత్రౌనివృత్తిః । అన్యేతూహే
న దివాపి బలిహరంతి ' దివాబలిమిచ్ఛంతః ' ఇతిఆశ్వలాయనకే త
థాచర్కనాత్ ' దివాచారిభ్యఇతిదివా । సక్తంచారిభ్యఇతిసక్తం ' ఇతి
(విశ్వేభ్యస్తైచ్చవదేపేభ్యో బలిమాకాశఉత్తిపేత్ ।

దివాదరేభ్యాధూతేభ్యో సక్తంచారిభ్యఏవచ ౩) ఇతి॥

యేషతానన్యగ్నియహాపదేశఃకురుతే నిత్యఃస్వ

గ్గః పుష్టిశ్చ ॥ ౯ ॥

యేషతానన్యగ్గ్రాహణ బలీహామాంశ్చ అన్యగ్గ్రి సమాహిత
మనాభూత్వా యథోపదేశ ముపదేశానతిక్రమేణ కురుతే, యత్తివ
చనాత్తస్యేతి గమ్యతే, తన్యనిత్యః స్వగ్గః, పుష్టిశ్చ నిత్యా । 'స్వ
గ్గఃపుష్టిసంయుక్తా ' ౪ ఇతియత్పూర్వముక్తం తిస్సాధావాదకాశం
కామాభూదితి పునర్వచనమ్ ॥ పుష్టిస్వగ్గఃనిత్యావేవభవతః, సప్ర
బలైరపి కమాంతరైర్బాధనమితి॥

అగ్నించ దేయమ్ ॥ ౧౦ ॥

బలిహరణానంతరమగ్నిం చ దేయం భిక్షవే॥

అతిథీనేవాగ్భాజయేత్ ॥ ౧౧ ॥

అతిథీన్వక్ష్యతి x తానెవాగ్భోభాజయేత్, న స్వయంనహభుం

౧ బో-ధ-గృహ్యసూత్రకోశే ౩౬ పత్రే ౨ పక్షౌ. ౨ ఆశ్వలా.

గృ.౧-౨-౯-౯.

౩ కోశాంతరేషు స దృశ్యలైయంపాఠః.

౪ ఆప.ధ.౨-౩-౧౨,

x అప.ధ.౨-౬-౫.

అంతఃపురస్థానాంతర్యంత్రా ౨ ప్రశ్నైకఖండః ౨౦౧
 జీతపూర్వంవా । ఏవమతిథివ్యతిరక్తానన్యనపి భోజయితవ్యాన్ వ
 శ్చాదేవ భోజయేత్ ॥

శ్రీ బాలాస్వధాన్యోగసంబధ్ధాన్ శ్రీ

శ్చాంతర్వత్తిః ॥ ౧౨ ॥ శ్రీ

యేద గృహనతిన్ బాలాదయః । తానప్యగ్రభాజయేత్ । అ
 న్తర్వత్తిః ' ఇత్యేవసిద్ధే శ్రీగృహణం స్వస్మాదీనామపి గృహణా
 ధేం, అంతర్వత్తిగృహణంసర్వపూర్వార్థమ్ ॥

కాలేస్వామినావన్నాధీనం స ప్రత్యా

చక్షీయాతామ్ ॥ ౧౩ ॥ శ్రీ

కాలేవైశ్వదేవాంతే అన్నాధీనముపస్థితం స్వామినాగృహపతీ
 నప్రత్యాచక్షీయాతామ్, అవశ్యంకించితస్తే దేయమితి ॥

అధావేకిం కర్తవ్యమ్ । తత్రాహ—

శ్రీఅధావేధూమిరుదకంతృణానికల్యాణీ వా

గీతి । ఏతానివైసత్కారే న క్షీయంతే కచా

చనేతి ॥ ౧౪ ॥ శ్రీ

ధూమిరుపవేశసయోగ్యా । ఉదకం పాదప్రక్షాళనాదియోగ్యం ।
 తృణానిశయనాసనయోగ్యాని । కల్యాణీవాక్ ' స్వాగతమాయుష్ష తే
 హస్యతామ్, ఇత్యాదికా । ఏతాని భూమ్యాదీని తావత్సతః సత్పు
 రుషస్య నిర్ధనస్యాపి గృహే కదాపి న క్షీయంతే । వైశబ్ధః ప్రసి
 ధ్ధా । ఏతైరుపచారః కర్తవ్యః । ఇతిశబ్దప్రయోగాదేవం ధర్మ
 జ్ఞా ఉపదిశంతీతి ॥

శ్రీఏవంవృత్తావనంతలూకాభవతః ॥ ౧౫ ॥ శ్రీ

యాగృహమేధినా వివాహాచారభ్యాంతాదేవం వృత్తా భవతః త
 ర్మోగసంతాలూకాభవంతి । జ్యోతిష్తోమాదిభ్యోపి హి కతివయదిన
 సాధ్యేభ్యోదుష్కరమేతదాంతాద్వై తమ్ ॥

— శ్రీబ్రాహ్మణాయనధీయానాయనముదక

మన్నమితి దేయంనప్రత్యుత్తిష్ఠేత్ || ౧౬ || శ్రీ —

యద్యనధీయానా బ్రాహ్మణోఽతిధిధర్మేణాగచ్ఛేత్ తదా త
స్తే ఆసనాదికం దేయమ్, ప్రత్యుత్థానంతు న కర్తవ్యమ్ । అస్మా
దేవ జ్ఞాయతే అధీయానప్రత్యుత్తిష్ఠేయమితి ॥

— శ్రీఅభివాదనాయైవోత్తిష్ఠేదభివాద్యశ్చేత్ || ౧౭ || శ్రీ —

యది పునరసావనధీయానాపి ' దశవషణ్పౌరనఖ్యమ్ ౧ ' ఇ
త్యాదినా అభివాద్యో భవతి తదా అభివాదనాయైవోత్తిష్ఠేత్ ॥

— శ్రీరాజస్యవైశ్యానాం || ౧౮ || శ్రీ —

రాజస్యవైశ్యానధీయానావపి న ప్రత్యుత్తిష్ఠేత్ బ్రాహ్మణః । ఆ
సనాదికంతు దేయమితి ॥

— శ్రీశూద్రమధ్యాగతం కర్మణి నియుం

జ్యోత్ । అథాస్తేదద్యాత్ || ౧౯ || శ్రీ —

యదిశూద్రో ద్విజాతినా ప్రత్యతిధిరాగచ్ఛతి తదా తముదకాహ
రణాదా కర్మణి నియుంజ్యోత్ నియుంచేత్ । అథ తస్మై కృతే
స్తే భోజనందద్యాత్ ॥

— శ్రీదాసా వా రాజకులాదాహృత్యాతిధి

వచ్ఛాద్యం పూజయేయః || ౨౦ || శ్రీ —

అథవాయై అస్య గృహమేధినోదాసాస్తే రాజకులాదాహృత్య
తం శూద్రమతిధినత్పూజయేయః । అతఏవ జ్ఞాయతే 'శూద్రాణామ
తిధీనాం పూజాధణం వీర్యాదికం గ్రామేగ్రామేరాజ్యాస్థాప్యం' ఇతి

— శ్రీనిత్యము త్తరంవాసః కార్యమ్ || ౨౧ || శ్రీ —

' ఉపాసనెగురూణామ్ ' ౨ ఇత్యాదినాకేమ చిత్కాలేమయ
జ్ఞాపవీతం విహితం, ఇహతుప్రకరణార్థపూర్ణస్య నిత్యముత్తరం వా

సా ధార్యమిత్త్యచ్యతే ॥

—శ్రీఅపివాసూత్రమేవోపవీతాథే॥౨౨॥శ్రీ—

అపివాసూత్రమేవ సర్వేషా ముపవీతకృత్యై భవత్తి, న వాసవవ తత్ర మనుః-

కారాసముపవీతంస్యా ద్విప్రసోద్యధ్వం వృతంత్రవృత్ ౧ । ఇతి బోధాయనస్తు—కౌశంసూత్రంవాత్రిస్త్రీవృద్ధ్యజ్ఞోపవీతం ౨ ఇతి

—యత్రభుజ్యతేతత్సమూహ్యానిహ్మత్వా వో

క్ష్యతం దేశమమత్రేభ్యో లపాంత్సంకృష్యాద్వి

స్సగ్ సృజ్యో త్రతశ్శుచా దేశే యదాయ నినయే

త్ ౧ ఏవంవాసుశిశుభవతి ॥౨౩॥—

యత్రస్థానె భుజ్యతే తత్రప్రముద్భిష్టాదికం సమూహ్యా రాత్రీకృ త్య నిహారత్ ౧ । అన్యతోనిహ్మత్వతం దేశమవోక్షేత్ ౧ । తత్రా మత్రేభ్యో యేషుపాకః కృతస్తాన్యమత్రాణి తెభ్యోన్న లపాన్వం జనలేపాంశ్చ సంకృష్యకాష్టాదినాపకృష్యాద్భిస్సంస్పృజేత్ ౧ । సంస్పృ జ్య గృహసోద్యత్రతశ్శుచా దేశే యదాయేషమస్తు ఇతినినయేత్ ౧ । ఏవంకృతేవాసుశిశుం సమృద్ధుభవతి ॥

—శ్రీబ్రాహ్మణఆచార్యో స్తద్యతేతు॥౨౪॥శ్రీ—

తుశబ్దోవధారణార్థోభిన్నక్రియశ్చ ౧ । బ్రాహ్మణఏవ సర్వేషామా చార్యః స్తద్యతే సద్యశాస్త్రేషు ౧ । ఇహాపి వక్ష్యతి ‘సంకమః బ్రా హ్మణస్య’ ౩ ఇత్యాది ౧ । అనువాచోయమాపదికల్పంతరంవక్తుమ్ ॥

తదాహ—

—అపదిబ్రాహ్మణేన రాజన్యే వైశ్యే వాధ్యయనమ్ ॥౨౫॥—

కతతవ్యమిత్త్యధ్యాహర్యం ౧ । బ్రాహ్మణస్యాధ్యాపయితురలాభః వత్ ౧ । తత్ర బ్రాహ్మణేన రాజన్యేవైశ్యే వాధ్యయనం కతతవ్యమ్,

౨౦౪   త్రిమూర్తయః తత్కృత్యాజ్ఞానలభ్యవ్యాఖ్యానహితే
 సత్త్వసద్భియానైవ, స్థాతవ్యం । బ్రాహ్మణైః సేతివచనాద్రాజన్యవైశ్యయో
 ర్హ్నాయమనుకల్పః

—అనుగమనంచపశ్చాత్ ॥౨౧॥—

అనుగమనంచ పశ్చాత్పృష్టతః క్షర్తవ్యం యావదధ్యయనమ్ । ప,
 శ్చాద్యధిహణం లజ్జాదినా కియత్పి పార్శ్వగతిమాభూతి । సర్వ
 శుశ్రూషాప్రసంగేనియమః బ్రాహ్మణస్యానుగమనమేవ శుశ్రూషేతి ॥
 తథాచశాతమః—అనుగమనంశుశ్రూషా ౧ ఇతి ॥

—తతఃకర్షణం బ్రాహ్మణవైవాగ్రీకతాస్యాత్ ॥౨౨॥ —

తతాధ్యయనామూర్షణం సమాప్తేధ్యయనే బ్రాహ్మణవైవాగ్రీక
 గచ్ఛేత్ ॥.....

—శ్రిఇతిచతుర్థఃఖండః శ్రి—

—సర్వవిద్యానామపుష్పపనిషదాముపాకృత్యాన,

ధ్యయనం తదహః ॥౨౩॥ —

కర్మణిషష్ఠీ । సర్వవిద్యా అంగవిద్యా అపుష్పపనిషదః ఉపాకృ
 త్యాధ్యేతుమారభ్య తదహారనధ్యయనం తస్మిన్నహన్యధ్యయనం న కః
 తత్త్వం । ఉపనిషద్గ్రహణం ప్రాధాన్యభ్యాపనార్థం ‘ బ్రాహ్మణా
 ఆయాతావసిహోప్యాయాతః ’ ఇతివత్ ॥

—అధీత్యచావిప్రక్రమణౌ సద్యః ॥౨౪॥—

‘ వెదమధీత్యస్మాస్యన్ ’ అ ఇత్యవసరే ఆచార్యస కాశాత్పద్యో,
 విప్రక్రమణం న కర్తవ్యమ్, నాపగంతవ్యం । ప్రాయేణ తు మహా
 రాత్నరమికారమధీయతే । తత్ప్రాప్యేష ఏవార్థః । ఇకాన్తుఛాం,
 దసోపపాతోవా ॥

—యదిత్వైతగురోస్సమీక్షాయాగ్ సావధ్యాయ

మధీత్యకామం గచ్ఛేత్ । ఏనముభయోశ్చివంభవతి ॥—

శ్రీమదాపస్తంబధర్మనూత్యోపశ్చయే గణః ౨౦౫

యది కాద్యవశాద్ధృతుం త్వరేత తదా గురౌతాచార్యస్యోనమి,
క్షాయాం సందర్శనై సంశయే (వే)స్వాద్యాయం ప్రశ్నావరమధీత్యయ,
థాకామం గచ్ఛేత్ ॥ ఏవంకృతేడభయోశ్చిష్యాచార్యయోశ్చివం భవతి.

సమాప్తతంత్రచేదాచార్యభ్యాగచ్ఛేత్తమభి
ముఖాభ్యాగమ్యతస్యోపసంగృహ్య న బీభత్స
మానడదకముపన్మృశేత్పురస్కృత్య పస్తావ్య
యథోపదేశంపూజయేత్ ॥౪॥

సమాప్తతంత్రచేద్విషయం కృతదారమాచార్యభ్యాగచ్ఛేత్ అతి.
ధీధర్మేణ, తమభిముఖాభ్యాగమ్య తస్యోపసంగృహ్య కర్మణః
షష్ఠీ, తమపసంగృహ్య । యద్యపితస్య చండాలాదిసపర్యసంభా
వ్యేత, తథాపి న బీభత్సమానడదకముపన్మృశేత్, న స్నాయాత్ । ఉ
పసంగృహణే * వా ధూళిధూసరౌపాదౌ స్పృష్టానబీభత్సమా
న డదకముపన్మృశేత్ । తతస్తం పురస్కృత్య గృహప్రవేశే అ
గ్రాకృత్యాపూజాసాధనాన్యపస్తావ్యయథోపదేశం గృహ్యోక్తస్యానువాదః ఆ
ననాదిపవిశేషం వక్తుమ్ ॥ —॥తమాహ—

అసనేశయనే భక్త్యేభౌజ్యేవాససివానన్నిహి.

తెనిహినతరవృత్తిస్సాన్యత్ ॥౫॥

నన్నిహితేఆచార్యే తస్మిన్నేవ గృహే ఆపవరకాదికం పృవిష్టై.
ఆసనాదిపం నిహినతరవృత్తిస్సాన్యత్ । తరన్నిదేశాన్నిచ ఆసనే
గుణతోపి నికృష్టే ఆసీత । ఏవంశయనాదిషష్ఠీ దృష్టవ్యమ్ ॥

తిష్ఠంత్యవ్యస పాణినానుగృహ్యచార్యమాచమయేత్ ॥౬॥

తిషన్నితి పగ్వాడున్యతే స్థానయోగాత్, న హి సాక్షాత్తిష్ఠన్నా
చమయితుం ప్రభవతి । సవ్యసపాణినా కరకాదికమనుగృహ్యధస్తా

* ఖ. — ఉపసంగృహణకాలే.

ద్రుహితా ఇతరేణ ద్వారమవమృత్యైః ‡ త్యథాసిద్ధత్వా దనుక్రమ్ ।
ఏవంకృత్వాచార్యమాచమయేత్స్వయమేవ శిష్యః । ఏవంహి నమృ
తాభవతి । ఆచార్యేవ్రకృతే పునరప్యాచార్యగ్రహణమాకాంక్షాదస్య
త్రాప్యాద్యామాచమయన్మైనమేవాదమయేదితి ॥

అన్యంవాసము దేతమ్ ॥ ౭ ॥ శ్లో

వాశబ్దస్సముచ్చయే । అన్యమప్యేన మాచమయేత్ , సచెత్సము
దేతః కులశిలవిద్యావృత్తవయోభిరుపేతాభవతి ॥

శ్లోస్తానాసనచక్రమణస్థితే * ష్వనుచిక్ష్ణుః ॥౮॥ శ్లో

వ్యసహితమపి స్యద్విద్యపేక్షతే । చికిష్ణయాకరణం లక్ష్యతే ।
స్తానాదివాన్వితాచార్యస్య పశ్చాద్భాషిస్తాత్ , నపూర్వభాషీ నయగప
ద్భాషీ ॥

శ్లోసన్నిహితే మూత్రపురీషవాలకమోఽచ్చే

భాషామాహస్త్రివనదంతస్థలన ‡ నిశృంఖణఘృ

క్షేపణతాలననిష్ఠానీతి ॥౯॥ శ్లో

వాతకర్మాపానవాయోరుష్సగః । ఉచ్చేచ్ఛభాషామహతాస్వ
నైనభాషణమ్ । కేనాపి హస్తోహసనమ్ । స్త్రివనం శ్లేష్మాదినిరసనం ।
దంతస్థలనం దంతమలావకషణమ్ , పరస్పరిసంఘట్టసమిత్యన్యే । ని
శృంఖణం నాసికామలస్య నిస్సారణమ్ । ఘృక్షేపణం భ్రూదిక్షేపణమ్ ।
ఛాందసో హ్యన్యః । తాలనం హస్తయోరాస్ఫాటనం । నిష్ఠాహంగు
లిస్తోఽటనమ్ । ఇతిశబ్దాదన్యదపి స్తేవీరాసనాదికమ్ । వజ్రయేదిత్య
పేక్షతే, ఏతాని మూత్రకర్మాదీని ఆచార్యస్యసన్నిధౌనకుర్యాదితి ॥

శ్లో దారేప్రజాయాంవోపస్పర్శనభాషా విసంగంభ

పూర్వాఃపరివజ్రయేత్ ॥౧౦॥ శ్లో

ఉపస్పర్శనమాచింగనావఘాతాది । భాషాస్సంభాషాశ్చాటుప్ర

‡ శ-ముపస్పృశ్యైమపమృత్యైః. * ఖ-ఘ. స్థితే. ‡ ఖ.ఘ-జ-స్కవన-

త్రైమదాపస్తమ్మధర్మసూక్తే ౨ పృశ్నే ౫౪౦ః ౨౭
 భృతయః । ఏతాన్యప్యాచార్యై సన్నిహితే దారప్రజావిషయేఽపి విన్య
 మ్భం సకుర్యాత్ । జ్వరాదిపరిక్షాయాం నదోషః ॥

— వాక్యేనవాక్యస్యప్రతిఘాతమూచ్యస్య
 వజ్రమేత్ ॥ ౧౧ ॥ శ్లో —

ఆచార్యవాక్యస్య సమీచీనస్యేతరస్య వా ఆత్తియేన వాక్యేనతా
 ద్భవేన ప్రతిఘాతం సకుర్యాత్ ॥

— శ్లో శ్రేయసాంచ ॥ ౧౨ ॥ శ్లో —

అన్యేషామపి ప్రశస్తతిరాణాం వాక్యంవాక్యేనసప్రతిహన్యాత్

— శ్లో సర్వభూతపరివాదాక్రోశాన్ శ్చ ॥ ౧౩ ॥ శ్లో —

సర్వేషామేవ భూతానాం తిరశ్చామసి పరిహర్యా । దోషవా
 దానాక్రోశాన్ శ్చలవాదాన్ శ్చ వజ్రమేత్ । పరివాదస్యపునర్వచనమ
 తిశయేన వజ్రనాథమ్ ॥

— శ్లో విద్యయాచవిద్యానామ్ ॥ ౧౪ ॥ శ్లో —

విద్యయాచవిద్యానాం పరివాదాక్రోశాన్ వజ్రమేత్ । ఋగ్వే
 దవవ శ్లోత్రసుఖం, అన్యేశ్శవణకటుకా ఇతిపరివాదః । తైత్తిరియ
 కముద్భిష్టశాఖా యజ్ఞవల్క్యుదీని బ్రాహ్మణానీదానీంతనాని *
 ఇత్యాదయః ఆక్రోశాః ॥

— శ్లో యయా విద్యయా స విరోచేత పునరాచా
 ర్యముపెత్సనియమేన సాధయేత్ ॥ ౧౫ ॥ శ్లో —

యయా విద్యయాఽధీతయాశ్చతయా వా స విరోచేత స యశ
 స్వీప్యాత్ । తామిత్యథాధ్యమ్యతే । తాం విద్యాం పునస్సాధయేత్
 యథా సమ్యక్సిద్ధాభవతి తథా కుర్యాత్ । కథమ్ ? ఆచార్యంత
 మేవాన్యం వోపేత్య ఉపసాద్య నియమేనా పూర్వాధిగమే విద్యా
 ధస్య యోనియమ ఉక్తస్తేన శుశ్రూషాదినా ॥

అహరద తక్రతాజ్జ్వలాభ్యవ్యాఖ్యానహితే

అస్తిన్విషయేఽధ్యపయితుర్నియమః—

— శ్రిడపాకరణాద్యోత్సజనాడధ్యపయితుర్ని

యమః । లామసగ్హరణంమాగ్సగ్ శాద్ధం

మైఘనమితి చ వజయేత్ ॥౧౭॥శ్రిః—

‘లామసంహరణం లామవాపనమ్ । ఇదమనాహితాగ్నివిషయం

‘అహితాగ్నేస్తు, అత్యల్పకోలోమానివాపయత ఇతివాజసనైయికంగితి

ఋత్య ఋత్యేవాజాయామ్ ॥౧౮॥ శ్రిః

‘ఋతుకాలే వా జాయాముపేయాత్ । ఋత్యితి రూపసిద్ధిరే

షా—(స్త్రీ) గాంఋతుదిశాని షాడశ, తత్రభవః కాలఋత్యః ‘భవే

చ్ఛందసి ‘ఇతియత్ప్రత్యయే ‘ఋత్యవ్యవాస్తవ్య ‘ఇతిసూత్రే

ణ యనాదేగొనిపాతితః, తత్రయలోపశ్చాందసః । చాతుర్మాసేస్య

షు ప్రియక్తం ‘ఋత్యేవాజాయామ్ । నాపర్యాస్తే ‘అ ఇత్యా

దియథా ॥

యథామగ్శిష్యభ్యావిద్యాసంప్రదానే

యమేషుచయక్తస్సాన్యత్ । ఏవంవతఃమానః

పూర్వాపరాసంబంధానాత్తానంచ త్రైమేయ

నక్తి ॥ ౧౮ ॥ శ్రిః

యథాయేన ప్రకారేణాగమః అథాపాఠయోస్తతైవ శిష్యభ్యా

నిమత్సరణ విద్యాసంప్రదేయా । ఏవంభూతేవిద్యాసంప్రదానే

యక్తఃఅవహతస్సాన్యత్ । యేచగృహస్థస్య నియమాదిభ్యావనేతి

వ్యత్రచ, తేష్యపి యక్తస్సాన్యత్ । ఏవంయక్తోవతఃమానః పూర్వాప

రాపూర్వాపితృపితామహా ప్రపితామహా వరాంశ్చ పుత్ర

పౌత్రసత్త్రాసంబంధాకమణిసుత్ । సంబంధినశ్చపురుషా

నాత్తానంచ త్రైమేయనక్తిఅభయేస్థానెనాకపృష్ఠేస్థావయతి ॥

౧౭ త్రిమహాపస్తమ్మధర్మసూత్రే-పశ్చిక్షుండః ౨౦౯
 యోగిమనసావాచాప్రాణేన చక్షుషాశ్చోక్తైఃతద్విక్ఖ
 ఖ్నోదరారంభణానాసావాన్ పరీవృంజానోఽ
 మృతత్వాయకల్పతే ॥౧౯॥

యైఃపురుషఆసావ్యతే బహిరాకృష్యతే తేఆసావాః శబ్దాద
 యోవిషయాః తేవిశిష్యంతే—తద్విక్ఖిక్ఖోదరారంభణాః । ఆరభ్యంతే
 ఆలభ్యంత ఇత్యారంభణాః । తత్రతప్తగాలంభనాః సౌక్ష్మంధనాదయః ।
 శిక్ష్నాలంభనం స్త్ర్యుపభోగః । ఉదరాలంభనాభక్త్యభేజ్యాదయః । ఉ
 పలక్షణం తప్తగాదిగ్రహణం । ఏవంభూతానాసావాన్ ననాదిభిఃపంచ
 భిరిందియైఃపరీవృంజానస్సర్వతో నజన్యన్నమృతత్వాయమోక్షాయ
 కల్పతే । తత్రవాగితి రసనెందియమాహ, ప్రాణఇతిఘ్రాణమ్ ॥

—శ్రి ఇతిపంచమఃఖండః శ్రి—

ఇత్యాపస్తంబధర్మసూత్రవృత్తావృజ్జ్వలాయాందివతీయప్రశ్నే

—శ్రి ద్వితీయఃపటలః శ్రి—

—జాత్యాచారసంశయే ధర్మాధర్మాగత

మగ్నిముపసమాధాయ జాతిమాచారం చపు

చ్ఛేత్ ॥ ౧ ॥ శ్రి—

అవిజ్ఞాతపూర్వో యోధర్మాధర్మమధ్యయనాధర్మాగచ్ఛేత్ ఉ
 పసీదేత్ ఉపసన్నోస్తి భగవన్మైత్రేణ చక్షుషాపశ్య శివేన మన
 సాఽనుగృహణ, ప్రసీదమామధ్యాపయేతి : తంజాత్యాచారసంశయే
 సత్యగ్నిముపసమాధాయ ‘యత్రకవ్చాగ్నిమ్’ ౧ ఇత్యాది ‘అన్య
 మపదధ్యాత్’ ౧ ఇత్యంతం కృత్వాతత్సన్నిధౌ జాతిమాచారంచ పు
 ఛ్చేత్, కింకోత్సాసి సామ్య, కిమాచారశ్చాసి ఇతి ॥

సాధుతాంచేత్ప్రతిజానీతైర్నిరుపదగ్రహైః
 వాయురుపకాంతాదిత్యనుఖ్యాతా సాధుతాంపృ
 తిజానీతై సాధ్యస్తాఅస్తువితథవష వీనస ఇత్యక్తావ
 శాస్తుంప్రతిపద్యేత ॥ ౨ ॥

నచేత్సాధుతాం ప్రతిజానీతై సాధుజన్తాస్తి, అముష్యపుత్రోఽమృ
 ష్యపౌత్రముష్యనప్తా, సాధ్యావశ్చాస్తిపిత్రైవోపానాయషి, శిక్షి
 తాచారశ్చాస్తిసమ్యక్పావర్తిషి, విధిబలేన తు బాల్యవీనసర్వేది
 హ్తాంగతింగతాః, ఏతస్మాత్కైవలమనధీతపేద ఇతి । తతః ‘ అగ్నిరు
 పదగ్రహై ’ ఇత్యాదికంమంత్రముక్తావ శాస్తుం శాసితమధ్యాపయితుం
 ధర్మాంశ్చోపదేష్టుం ప్రతిపద్యేత ఉపక్రమేత ॥

అగ్నిరివజ్వలన్నతిధిరభ్యాగచ్ఛతి ॥ ౩ ॥

పంచయజ్ఞాంతే ‘ అతిథీనెవాగ్ర భోజయేత్ ’ ౧ ఇత్యుక్తమ్ ।
 తత్ప్రకారం వక్తు తస్యావశ్యకతవ్యతామనెనాహ—అతిథ్యుహా
 నభ్యాగచ్ఛన్నగ్నిరివజ్వలన్నభ్యాగచ్ఛతి । తస్మాదసౌ భోజనాదిభిర
 వశ్యంతర్పయితవ్యః । నిరాశస్తు గోగృహా దపేదితి ॥

ఇదానీమతిథిలక్షణం వక్తుం తదుపయోగి శ్రోత్రియలక్షణమాహ

ధర్మేణవేదానామేకై కాగ్ శాఖామధీ

త్యశ్రోత్రియోభవతి ॥ ౪ ॥

విద్యాధర్మస్యయోనియమస్సధర్మః, తేన వేదానాంయాం కాం
 చన శాఖామధీత్య శ్రోత్రియోభవతి । పురుషస్యహిప్రతివేదమైకై కా
 శాఖాభవతి । యా పూర్వైః పరిగృహీతాఅధ్యయనానుష్ఠానాభ్యాం
 సా ప్రతివేదం స్వశాఖా । తామధీత్య శ్రోత్రియో భవతి । న తు ప్ర
 తివేదమైకై కాంశాఖామధీత్యశ్రోత్రియోభవతి, లోకవిరోధాత్ । లో
 కే హి యాంకాంచన శాఖామధీయానః శ్రోత్రియః ప్రసిద్ధః

ఊమదాప స్తమ్పధర్మసూత్రే ప్రశ్న ౬ఖండః ౨౧౧
అతిథిలక్షణమాహ—

—స్వధర్మయ క్తం కుటుంబినమభ్యాగచ్ఛతి ధ

ర్మపురస్కారో నాన్యప్రయోజనస్సాతిధిభవతి ॥౫॥ —

అదితా యచ్ఛబ్దో దృష్టవ్యః, అస్తే స ఇతి దర్శనాత్ । మధ్యే
చ శ్రోత్రియలక్షణోపదేశాత్, తదుపశేవనేన సూత్రం యోజ్యమ్
యః శ్రోత్రియః స్వధర్మయ క్తం స్వధర్మనిగతం కుటుంబినం భా
ర్యయాసహ వసంతం గృహస్థం । ఆశ్రమాంతర నిరాసాధమిదముక్తం
స హితేషచమానాభవతి, భిక్షవోపితే । అభ్యాగచ్ఛతి ఉద్దిశ్యాగ
చ్ఛతి । ధర్మపురస్కారః ఆచార్యాధానం భిక్షణంధర్మస్థితం పు
రస్కారోపితి ధర్మపురస్కారః । కర్తవ్యత్ । ధర్మప్రయోజనో
నాన్యప్రయోజనః । యవంభూతవంభూతముద్దిశ్య ఆగచ్ఛతి స య
దృచ్ఛయా, సోతిథిరితి । బొధాయనస్తు—‘శ్రోతౌచృష్టపూర్వఃకే
వలమన్నాభీ నాన్యప్రయోజనోయస్సాతిధిభవతి’ ౧ అపివా స
ర్వవర్ణానామన్యతిమః కాలే యథోపపన్నః సర్వేషామతిథీనాం శ్రే
ష్ఠతమోతిధిభవతి ఇతి॥

—తస్యపూజాయాగ్ శాంతిస్సర్వగః పుష్టిశ్చ ॥ ౬॥ —

తస్యాతిథేః పూజాయాం కృతాయాం శాంతిరుపద్రవాణామిహభ
వతి । ప్రేత్యచ స్వగౌలాభః ॥

—తమభిముఖాభ్యాగమ్య యథావయస్సమేత్య

తస్యాసనమాహరియేత్ ॥౭॥—

తమతిథిమభిముఖాభ్యాగచ్ఛేత్ । అభ్యాగమ్యయథావయః నయ
సోనరూపంప్రత్యుష్ఠానాభివాదనాదినా స మెయాత్సంగచ్ఛేత్ సమే
త్యచతస్యాసనమాహరియేత్ శిష్యాదిభిః, అభావేన్యయమేవాహరత్

—శక్తివిషయేనాబహుపాదమాసనం భవతీత్యేకే ॥౮॥—

శక్త్యాసత్వామబహుపాదమాసనం స దేయం, కింతు బహుపాద

౨౧౨   శ్రీహరదత్తకృతౌజ్జ్వలఖ్యవ్యాఖ్యానహితే
మేన పీఠాదకమిత్యేక మన్యంతే । స్వయం త్వబహుపాదమప్యను
మన్యతే ॥

—తస్యపాదౌ పృథ్వాళయేత్ । శూద్రమిధునావిత్యేక॥ —

హౌసూహౌ తస్యపాదౌ పృథ్వాళయేతామిత్యేకే మన్యంతే ।
దాసవతఇదమ్ ॥

అత్యవిశేషః—

శ్రీఅన్యతరౌభిషేచనేన్యత్ ॥౧౦॥

అభిషేచనం కరకాదినా జలావసేకః । తమేకః కుర్యాత్, ఏకః
ప్రత్యుత్తరమ్ ॥

శ్రీతస్యౌదకమాహారయేన్ద్వన్ద్వయేనేత్యేకే॥౧౧॥

మృన్ద్వయేన పాత్రేణ తస్యౌదకమాహారేవ్యమిత్యేకే మన్యం
తే । స్వయంతులైజనేన ॥

శ్రీౌదకమాహారయేదనమాప్నోత్యే॥౧౨॥

యదా అసమావృత్తాబ్రహ్మచారి ఆచార్యపృషితస్సన్ద్యమేవ
వాతిధిరభ్యాగచ్ఛతి తదా నానాపుదకమాహారయేత్, నానాపుదకా
హరణస్యప్రయోజకః । నాస్త్వా ఉదకమాహారేవ్యమితి ॥

శ్రీఅధ్యయనాసాంవృత్తిశ్చాత్మాధికా ॥౧౩॥

అత్యాసమావృత్తైతిథౌ అధ్యయనసంవృత్తిశ్చాధికా ఇతరస్సాదీ
తిథేః । అధ్యయనస్య సహ * నిష్పాదనం అధ్యయనసంవృత్తిః । యః
ప్రదేశః తస్యాగచ్ఛతి స తేన సహ కియంతం కాలం వక్తవ్యఇతి
ప్రసిద్ధేతు పాఠే పూర్వపదాంతస్య సమోకారస్య చ ఛాందసాదీర్ఘః

శ్రీసాన్ద్రవియత్వా తపయేద్రస్తేభ్యోత్త్యైరద్భిరవ

రాధ్యేవేతి ॥ ౧౪ ॥

తతః పాదపృథ్వాళశస్య సమధ్యయనస్య వానంతరమతిథిం ప్రియ

ఊమదావస్తమ్భధర్మసూత్రైః ౨ ప్రశ్నే ౬ఖండః ౨౧౩
 వచనేన సాన్తవ్యయేత్ । సాన్తవ్యయిత్యావ్య గవ్యాదిభిః రస్తేః షలాది
 భిష్పభక్ష్యైః, అద్భిగుఠతోద్భిరపి తావత్తర్పయేత్ తృప్తకుర్యాత్
 అవరాధ్యేనేతి జఘన్యకల్పతాం సూచయతి । అంతత ఇత్యధః । ఇ
 తి శబ్దాదేవమాదిభిరన్వైరపి ॥

— శ్రీఆవసథం దద్యాదుపరిశయామసస్తరణ

ముపధానగ్సావస్తరణమభ్యంజనంచేతి ॥౧౫॥

ఆవసథా విశ్రమస్థానం । ఉపరిశయాభి ఖటావ్ । ఉపస్తరణంతూ
 వికా । ఉపధానముపబహుణామ్, అవస్తరణముపరిపటం, తత్సహిత
 ముపధానముపస్తరణంచ । అభ్యంజనం పాదయోస్తేలం ఘృతంవా । ఏ
 తత్సర్వందద్యాద్భోజనాత్ప్రగూర్హ్వేం వా అపేక్షితేకాలే । ఇతి శ
 బ్దాదన్యదన్యపేక్షితమ్ ॥

— అన్నసగ్స్కర్తారమావూయప్రీహిష్య

వాన్వాతదధాన్నిర్వపేత్ ॥౧౬॥

యః పచతి తమన్నసగ్స్కర్తారమావూయ తదధానతిథ్య
 ధాన్ ప్రీహిత్ యవాన్ వా నిర్వపేత్ పృథక్కృత్య దద్యాత్ ఆ
 మ్మప్తే పచతి । ప్రీహియవగ్రహణముపలక్షణమ్ ॥

ఇదంభుక్తవత్సు సర్వేషవృతిథావుపస్థితే దృష్టవ్యమ్ । భోజనకా
 లతావహ—

— ఉద్భృతాన్యన్నాన్యవేక్షేత ఇదంభూయాతి

ఇదాతిమితి ॥ ౧౭ ॥

యావంతో భోక్తారస్తావదాన్యన్నాన్యద్భృత్య పృథక్వత్రేమ కు
 ర్యాత్ । సాయంసంవిభాగః । తంకృత్వా తాన్యన్నాన్యవేక్షేత- కిమి
 దం భూయః ప్రభూతమిదం వేతి । విచారెల్లుతః । ‘ పూర్వస్తుభా
 షాయామ్ ’ ఇత్యేతి త్రాపేక్షితమ్ । ఛాందసవివాయంప్లుతప్రయోగఇతి

— అభిభూయఉద్ధరత్యేన బూరియాత్ ॥౧౮॥

౨౦౪. శ్రీహరద తక్మతోజ్జ్వలాభ్యవ్యాఖ్యాసహితే
 ఏవమవేక్ష్యాతిభ్యధః ధూయద్ధరేత్యేన బ్రూయాత్ ॥

శ్రీద్విషణ్ ద్విషతోవా నాన్నమశ్చీయాద్దోషేణ
 వామీమాన్ సమానస్య మీమాన్ సితస్యవా ॥౧౯॥

యంస్వయమతిథిః ద్విషణ్ భవతి, యోవాఆత్మానం ద్వేష్టి, యో
 వాత్మానందోషేణ మీమాన్ సతే ఆత్మని స్తేయాదిదోషం సంభావయ
 తి, యోవాదోషేణ మీమాన్ సితః యత్రరౌకికా దోషం సంభావయం
 తి, తస్యాస్యసర్వస్యాన్నం నాశ్చీయాత్ ॥

తత్రహేతుః—

పాష్టానగహితస్యభక్షయతీతి విజ్ఞాయతే ॥౨౦॥

య ఏవంవిధస్యాన్నమశ్చాతి, స తస్య పాష్టానమేవ భక్షయతీ
 తి విజ్ఞాయతే ॥

శ్రీ ఇతి షష్టఃఖండః శ్రీ

సఏషప్రాజాపత్యః కుటుంబినోయజ్ఞా

నిత్యప్రతతః ॥ ౧ ॥

నవపౌభిహితః మనుష్యయజ్ఞః ప్రాజాపత్యః వ్యజాపతినా దృ
 వ్యః, తద్దైవత్యావా ॥ కుటుంబినోనిత్యప్రతతాయజ్ఞః, నాగ్నిషో
 మాదివత్కదాచిత్కః ॥

తస్యగ్నిన్ సంపాదయతి—

యోఽతిథీనామగ్నిస్స ఆహవనీయో యః

కుటుంబేన గౌహపత్యాయస్త్రిన్ పచ్యతే సోఽ

శావహర్యపచనః ॥ ౨ ॥

యోతిథీనాం జాతరోగ్నిః స ఆహవనీయః, తత్ర హి మూయతే
 యః కుటుంబే గృహేగ్నిరౌపాసనః స గౌహపత్యః, నిత్యధాన్య
 త్వాత్ ॥ యస్త్రిన్ పచ్యతే భ్రాష్టాగ్నోనావహర్యపచనః దక్షిణా

క్రిమదాపస్తమ్భధర్తనూత్రైః-ప్రశ్నైః ౭ ఖండః ౨౧౫
 స్మిః తత్రహ్యనాప్సహ్యం పచ్యతే ॥

— ఊజఁపుష్టింప్రజాం పశూనిష్టాపూ
 ర్మితి గృహణామశ్వాతియః పూర్వోఽతిథేరశ్వాతి ॥౩॥—

యోతిథేః పూర్వమశ్వాతి సగృహణాం కులస్యసంబంధిణాం గా
 దిక మశ్వాతి భక్షయతి వినాశయతి । ఊజఁన్నమ్ । ఇష్టమగ్నిహో
 త్యాది । పూర్తంస్తూతంక ర్తఖాతాది । అన్యేప్రసిద్ధాః ॥

— పయఉపసేచన మన్నమగ్నిష్టోమసమ్మితగ్ స
 ర్వియోక్త్యనమ్మితం మధునాతిరాత్రసమ్మితంమా
 గ్ సేనద్వాదశాహసమ్మితముదకేనప్రజావృద్ధిరా
 యషశ్చ ॥ ౪ ॥—

పయఉపసేచనం యస్య తదన్నమగ్నిష్టోమతుల్యం । సర్విషా ఉ
 పసిక్త మన్నమితి ప్రకరణాద్గమ్యతే తదుక్త్యతుల్యమ్ । మధునాఉప
 సిక్తమన్న మతిరాత్రతుల్యమ్ । మాంసేన సహ దత్తమన్నం దావి
 దశాహతుల్యం । ఉదకేన దత్తైన ప్రజావృద్ధిభావతి, ఆయుషశ్చ । ఉ
 పసమస్త్రహపి వృద్ధిరితి సంబద్ధ్యతే ॥

— అపిరియా అపిరియాశ్చాతిధయన్స వ్గఁ లూకం
 గమయంతితి విజ్ఞాయతే ॥ ౫ ॥—

అపిరియాఉదాసీనాః ద్విషతో నిషిద్ధత్వాత్ ॥

— స యత్పాత్రమధ్యం దినే సాయమితి దదా
 తి సవనాన్యేవతానిభవంతి ॥ ౬ ॥—

త్రిమకాలేషు దీయమానాస్యన్నాని అస్య యజ్ఞస్య ప్రాతస్సవ
 నాదీని త్రిణిభవంతి । తస్మాత్సర్వేషు కాలేషు దాతవ్యమితి ॥

— సహగమనం త్యేవః

యత్ గంతుము త్రిష్టంతమతిథిమనూ త్రిష్టతి తదుదవస్య త్యేవఉదవ
 సాసీయా సాస్య యజ్ఞస్యేతి । ప్రాయణ ఉచ్ఛబ్దం న పఠంతి, కేవ

౨౦౬   ఊహరద త్తకృతౌజ్జ్వలాఖ్యవ్యాఖ్యానహితే

అమనుశబ్దమేవ పఠంతి, తత్రాప్యథాస్సపవ||

అమనుశబ్దమేవ పఠంతి సా దక్షిణాప్రశంసా||౨౦౭||

యత్సాన్తవ్యయతి ప్రశంసతి సాప్రశంసా దక్షిణా||

అమనుశబ్దమేవ పఠంతి సా దక్షిణాప్రశంసా ||౨౦౮||

సంసాధనమనువ్రజనమ్ ||

అమనుశబ్దమేవ పఠంతి సా దక్షిణాప్రశంసా ||౨౦౯||

ఉపావర్తనం అనువ్రజ్య ప్రత్యాగమనమ్ ||

అమనుశబ్దమేవ పఠంతి సా దక్షిణాప్రశంసా ||౨౧౦||

అన్యసైవైవసంబంధః ||

అమనుశబ్దమేవ పఠంతి సా దక్షిణాప్రశంసా ||౨౧౧||

సైవైవసంబంధః కారయేత్ ||౨౧౨||

రాజాభిషిక్తః క్షత్రియః | సోతిథయేభ్యాగతాయాత్మనాపి స
కాశాచ్ఛేయసీం పూజాం కారయేత్పురోహితేన ||

అమనుశబ్దమేవ పఠంతి సా దక్షిణాప్రశంసా ||౨౧౩||

మధ్యదేవ్యబ్రూయాత్ | వ్రాత్యక్వావత్సీరితి|

వ్రాత్యదకమితి | వ్రాత్యతర్పయన్ స్తివతి||౨౧౪||

యద్యాహితాగ్ని ముద్ధిశ్యాతిధిరభ్యాగచ్ఛేత్తత ఏనమతిథింస్వ
యమేవాభిముఖ ఉపసర్పేత్ | ఆత్ర స్వయమితి వచనాదనాహితా
గ్నిః అన్వేన శిష్యాదినా కారయన్మపి న దుష్యతి | తమధ్యపే
త్యబ్రూయాత్ | వ్రాత్యక్వావత్సీరితికుశలప్రశ్నః | నృలేసాధుః వ్రా
త్యః స ఏవవ్రాత్యః ఇతిపూజా(వి(భి)ధానం| కృష్ణపూర్వసాన్యం రాత్రా
పుషితవానసీతి | వ్రాత్యదకమితి ఉదకదానమ్ | వ్రాత్య తర్పయం
స్తివతిరసాదిభిస్తర్పయతి | అనుసావరసకారౌ ఛాందసా | క్రియా
భేదాత్ ప్రతిమంత్రమితిశబ్దః | ఏతత్సర్వమ్ కాలేమకతావ్యం ||

అమనుశబ్దమేవ పఠంతి సా దక్షిణాప్రశంసా ||౨౧౫||

౨౦ త్రిమదాపస్తమ్భధర్మసూత్రే ౨ పృశ్నే ౭౫౦ఁడః ౨౦౭

వ్యాత్యయథా తే మనస్తథాస్త్వితి । వ్యాత్యయ

థాతేవశస్తథాస్త్వితి । వ్యాత్యయ్యథాతేప్రియం

తథాస్త్వితి । వ్యాత్యయథాతేనికామస్తథాస్త్వితి ॥౧౮॥

స యది హోమకాలాత్పాగ్రేవాసీత తదాపురాహోమాదవరే

ణాగ్నిం దర్శయ సాదయిత్వా ‘ వ్యాత్యయథాతేమనః ’ ఇత్యాదికా

స్తంత్రానుపాంశుజపేత్ । బ్రూయాత్ । తత్ర ప్రతిమంత్రమితి శబ్ద

ప్రయోగాదథభేదాచ్చతుణ్ణం వికల్పః । సముచ్చయఇత్యన్వే ।

అత్యచాధ్వర్య ర్యజమానోవా యోహోతాసజపేత్తతోజహుయాత్

అత్యయసోన్విధృతేష ఏహుతేష ఏగ్నిష ఏతిధి రభ్యాః

ఛ్చైత్సవ్యమేనమభ్యుదేత్య బ్రూయాత్ । వా

త్యాతిస్సృజహోష్యామి । ఇత్యతిస్సృజేనహోతవ్యం

అనతిస్సృష్టేజ్జహుయాద్దోషం బ్రాహ్మణమాహ ॥౧౯॥

ఉద్ధృతేస్త్వితి బహువచనం సభ్యావసభ్యాపేక్షయా । యస్యతు

త్రయోగ్నయః తస్యాహుతేస్త్విత్యనెన । సామానాధికరణ్యాద్దో

మోపి త్రిషప్తి భవతి । తెనాహవనీయహోమాదనంతర మతిథావా

గతే త్రిమ హోమోనకృతఇతి వక్ష్యమాణా విధిభేదవత్సేవ । కఃపున

రసా? స్వయమేనమభ్యుదేత్యబ్రూయాత్ ‘ వ్రాత్యాదిస్సృజ ’ అను

జానీహి హోష్యామితి । తతోజహుధీత్యతిస్సృజేత్ । అతిస్సృష్టేనహో

తవ్యం । యది పునరనతిస్సృష్టోఽననుజ్ఞాతాజహుయాత్తస్య దోషం

బ్రాహ్మణవాక్యమాహ । తదిదం సర్వమాధర్వణే పఠితం ప్రత్యేతవ్యం

అత్యవక్షే స్వయంహోమోనియతః ॥

అత్యవక్తా రాత్రించేదతిథీన్వాసయేత్పాథికవాణా లో

కానభిజయతి ద్వితీయయాంతరిక్ష్యాన్ స్తృతీయ

యాదివ్యాన్ శ్వతుథ్యాన్ పరావతాలాకా నపరి

మితాభిరపరిమితా లోకానభిజయతీతి విజ్ఞాయతే

మీర
శ్రీహరదత్తకృతాజ్ఞానలక్ష్మణాభ్యుదయసహితే

యపికరాత్రిమతిథీనాన్వయతి స పృథివ్యాం భవాన్ లోకానభి
జయతి । ద్వితీయయా రాత్ర్యా అంతరిక్ష్యాన్ । తృతీయయాదివ్యాన్
చతుర్థ్యాపరావతః సుఖస్యపరా మాత్రాయేషా లోకేషా, తానభి
జయతి । అపరిమితాభీరాత్రిభిరపరిమితాన్ లోకానభిజయశీతి, వి
జ్ఞాయతే ద్వాహ్తాణం భవతి ॥

అసముదేతశ్చేదతిథిర్బుధావాణాగచ్ఛేదాసన
ముదకమన్నగ్ శాస్త్రీయాయదదామిత్వేవ ద
ద్యాత్ ! ఏవమస్యసమ్మద్ధంభవతి ॥౧౭॥

విద్యాదిరహితః అసముదేతః । స చేదతిథిరితి బుధావాణ ఆగచ్ఛే
త్ తదా తస్మై ఆననాదికం శాస్త్రీయాయ దదామిత్వేవం మనసి
కృత్వా దద్యాత్ । ఏవం దదతాస్య తద్దానంసమ్మద్ధంభవతి, శాస్త్రీ
త్రియాయైవ దత్తంభవతి ॥

శ్రీతిసప్రమఖండశ్శ్రి

ఇత్యాపస్తమ్భధర్మసూత్రపృతాపుజ్జ్వలాయాం
ద్వితీయప్రశ్నై తృతీయఃపటలః.

శ్రీ

యేనకృతావసథస్సాన్వదతిథిర్నతంప్రత్యుత్తిష్టే

త్ప్రత్యవరోహేదా పురస్తాచ్ఛేదభివాదితః॥౧౮॥

యేనగృహస్థేనాతిథిః కృతావసథస్సాన్వత్, కృతావాసః దత్తావా
సస్సాన్వత్, 'ద్వితీయయాంతరిక్ష్యాన్' ౧ ఇత్యాదివచనాద్ద్వితీ
యాదిషవహస్సుతం ప్రతి స ప్రత్యుత్తిష్ఠేత్, నాప్యాసనాత్ప్రత్యవ
రోహేత్, సచేత్తస్మిన్నహని పూర్వమేవాభివాదితః । అసభివాది
తే తు అభివాదనాయ ప్రత్యుత్తిష్ఠేత్ ప్రత్యవరోహేచ్ఛ ॥

శైవభోజ్యతిథీనాగ్ సాన్వత్ ॥౧౯॥

తమదాపస్తమ్యధమనూత్రై అప్రశ్నేఽఖండః ౨౧౯

‘అతిథీనేవాగ్రే భోజయేత్’ ౧ ఇత్యేవసిద్ధౌ వచనమిదం పృ
మాదాద్యదన్నం నదతం అతిథయే, తన్న భుజీతేత్యేవ మథం ॥

అతిథీ నరసాగృహే భుంజీతానవశేషమతిథిభ్యః ॥౩॥

ఆగామిభ్యోతిథిభ్యో యథాన కించిద్భుజేవశిష్యతే తథాగ
వ్యాదయో రసానభోజ్యా ఇతి, సద్యస్సంపాదయితుమశక్యతా వ
దృసానామ్ ॥

అతిథీనాత్తాథమభిరూపమన్నంపాచయేత్ ॥౪॥

ఆత్తానముద్దిశ్యాభిరూపమన్నం సావీద్యసూపాది న పాచయేత్ ॥

అతిథీగౌమధుకర్మాహోవేదాధ్యాయః ॥౫॥

సాంగస్యవేదస్యాధ్యేతా వేదాధ్యాయః । సాతిథిమధుపరూమ
హతి, గౌచ దక్షిణామ్ ॥

అతిథీతచార్యముత్త్వికాన్నితకో రాజా వా ధమే

యక్తః ॥ ౬ ॥

అపేదాధ్యాయం అప్యోచార్యాదయో గౌమధుపరూహః । అ
తపివజ్ఞాయతే ఏకదేశాధ్యాయినావపుత్త్వికాచార్యోభవతఇతి, ధర్మ
యుక్తఇతి రాజ్ఞోవిశేషణం । వాశబ్దస్సముచ్చయే ॥

అతిథీ ఆచార్యయత్త్వికైశ్వశురాయ రాజ్ఞేఇతివ

రిసంసత్సరామపతిస్తద్భ్యోగౌమధుపర్కశ్చ ॥౭॥

ఏతద్భుజ్యే వ్యాఖ్యాతం ౨ । గౌరత్య దక్షిణాధికావిధీయతే ॥

కోసౌమధుపర్కఇత్యేతతా—

అతిథిధిమధుసగ్స్పష్టం మధుపర్కః పయోవా మ

ధుసగ్స్పష్టమ్ ॥ ౮ ॥

గృహ్యోక్తస్యానువాదోయముత్తరవివక్షయా ॥

అతిథీఅభావఉదకమ్ ॥౯॥

౨౨౨   క్రీ.పూ.రద త్రక్కతోజ్జ్వలాభ్యవ్యాఖ్యానహితే

దధిపయసారథావే ఉదకమపి దేయమ్ । మధుసంస్మృష్టమిత్యైకః ।
నేత్యన్యై, పూర్వతోశ్చనమ౯ధుసంస్మృష్టగ్రహణాల్ * ॥

‘వేదాధ్యాయః’ ః ఇత్యత్ర వివక్షితం వేదమాహ—

పడంగోవేదః ॥౧౦॥

వడ్డిరంగైరుక్తోవేదోగృహ్యతే ॥

కానితాన్యంగానీత్యతాహ—

పడంగోవేదః నిల్పావ్యాకరణం జ్యోతిషంనిరుక్తోశ్చ

ఛందోవిచిరితి ॥ ౧౧ ॥

ఛందోవేదః, తత్కల్పయతీతి ప్రతిశాఖంశాఖాంతరాధీతేన న్యా
యప్రాప్తేన చాంగకలాపేనోపేతస్య కర్మణః ప్యయోగకల్పన
యోవస్మరుతఇతి ఛందఃకల్పః, కల్పసూత్రాణి । వ్యాకరణమథా
విశేష మశ్రిత్య పదమన్వాచక్షాణం పదపదార్థప్రతిపాదనేన వేద.
స్యోపకారకం విద్యా స్థానమ్ । సూర్యాదీని జ్యోతిష్యధిక్యత్య ప్రా
ప్యత్రం శాస్త్రం జ్యోతిషమ్ । ఆదివృద్ధ్యధావేయత్నః కార్యః । తద.
ప్రధ్యయనోపయోగినమనుష్ఠానోపయోగినంచ కాలవిశేషం ప్రతిపా
దయచుపకారకమ్ । నిరుక్తమపి వ్యాకరణస్తేనకాత్స్యమ్ । శి
క్షావర్ణానాం స్థానప్రయత్నాదికమధ్యయనకాలే కర్మాణిచమంత్రా
ణాముచ్చారణప్రకారం శిక్షయతీతి । పృషోదరాదిత్వాద్విధిః । గా
యత్ర్యాదీని ఛందాని యయా విచీయంతే వివిచ్య జ్ఞాయంతే సా
ఛందోవిచితిః । ఏతాన్యంగాని । అంగసంస్తవాదంగత్వమ్—

ముఖంవ్యాకరణంతస్య జ్యోతిషంనెత్రముచ్యతే ।

నిరుక్తోత్రముద్దిష్టం ఛందసాం విచితిఃవదే ॥

శిక్షాఘృణంతువేదస్య హస్తాకల్పాప్రచక్షతే ॥ ఇతి ॥

* ఘ. ఙ. ‘ఉదకమపి మధుసంస్మృష్టమితి’ ఇత్యధికః పాఠః ॥

ః అప.ధ. ౨-౪-౫.

శ్రీమదాప సమ్పద ర్తనూత్రైః ప్రశ్నైః శబ్దః ౨౨౦
ఉపకారకత్వాచ్చ । ఉ క్తపకారః ॥

అత్రచోదయతి—

శబ్దాధారంభణానాంతు కర్మాణాన్ సమా
మూయసమాప్తౌ * వేదశబ్దః । తత్ర సంఖ్యా
విప్రతిషిద్ధా ॥ ౧౨ ॥

శబ్దాధారతయా యాన్యారభ్యంతే న ప్రత్యక్షాదిప్రమాణగోచరత
యా, తాని శబ్దాధారంభణాని కర్మాణి వైదికాని అగ్నిహోత్రా
దీని, లేమాంసమామూయఉపదేశః, తస్య సమాప్తౌ స యావత్కాగ్రం
భజాలేన సమాప్తః అనుష్ఠానపర్యంతో భవతి తత్ర వేదశబ్దో వతః
తే, వేదయతి ధర్మవిదంత్యనేనేతి వా ధర్మమితి । సచ మంత్ర
బ్రాహ్మణ మాత్రేణానుష్ఠానపర్యంత ఉపదేశో భవతి, కింతు కల్పసూ
త్రైరపి సహితః । తతశ్చ లేమామపి వేదస్వరూప ఏవానుప్రవేశాత్
వంచైవాంగాని । తత్ర షడ్సంఖ్యా విప్రతిషిద్ధతి ॥

పరిహరతి—

అంగానాంతు ప్రధానైరవ్యవదేశాతి న్య
యవిత్సమయః ॥ ౧౩ ॥

అంగాన్యేవ కల్పసూత్రాణి, న వేదస్వరూపాణి, పౌరుషేయ
త్వ స్థరణాత్ । కతిపయాన్యేవ హి లేమ బ్రాహ్మణవాక్యాని, భూయ
ష్టాని స్వవాక్యాని । అంగానాంచ లేమాం ప్రధానవాచిభిశ్చజ్ఞేః, భ
వ్యః, వేదః, బ్రాహ్మణమ్, ఇత్యాదిభిః న్యవదేశో న న్యాయ్యితి
న్యాయవిచార సిద్ధాంతః । తావిమా పూర్వపక్షసిద్ధాంతౌ కల్పసూ
త్రాధికరణై స్పష్టతరం దృష్టవ్యై । యత్తా కం న మంత్రబ్రాహ్మణ
మాత్రేణ సూత్రఉపదేశాతి, న శ్లోష స్థాణోరపరాధో యదేనమ్
నో న వశ్యతీతి, పురుషాపరాధస్సభవతి । ఇదుతుభవానాచష్టాం,

* ఘ. సమాప్తౌ.

౧౨౨   త్రిహరద త్తక్యతోజ్జ్వలాభ్యవ్యాభ్యాసహితే
 కల్పహుత్రకారాణామియం ప్రయోగకల్పనాకుతస్త్యేతి । నాన్యో
 పబృంహితాభ్యాం మంత్రబ్రాహ్మణాభ్యామితి వక్తవ్యమ్ । నాన్యగ
 తిః । ఏవంసతి భవానపి యతతాం తాదృశస్యామితి । తతోమంత్ర
 బ్రాహ్మణాభ్యామేవ పూణ్యమవధేత్సిత * ఇతి ॥

అతిథిని నిరాకృత్య యత్రగతేభోజనే స్తరే త
 తావినిమోదోషస్య ॥ ౧౪ ॥

— శ్రి ఇత్యస్తనుఃఖండః శ్రి —

అతిథ్యోక్తాభూతే యథామనసం తర్పయిత్వా సగ్సా
 ధయేత్ ॥ ౧ ॥

అతిథిమధ్యాగతం కేన చిత్కారణేన నిరాకృత్య భోజనేప్రవృ
 త్తాయత్రగతేయవస్తాం ప్రాప్తభోజనే స్తరేత్ ధిజ్ఞయాసా ని
 రాకృత ఇతి, తలైవ భోజనాద్విరమ్య తస్మిన్నహనుస్యపోష్య అప
 రేమ్య సమనిష్ఠయథామనసం యథేచ్ఛం తర్పయిత్వా సంసాధయే
 త్ గచ్ఛంర మనుప్రజేత్ ॥

అపర ఇత్యతికా—

అతిథిమానవంరిమాయానాత్ ॥ ౨ ॥

సచవతిథిర్యానవాక్ భవతి తమా తదారోహణాదనువ్రజేత్ ॥

అతిథిమానన్నానుజానీయానితరః ॥ ౩ ॥

ఇత్యారోహణాత్ ॥ స యానన్నానుజానీయాత్ గచ్ఛతి తావ
 దనువ్రజేత్ ॥

అతిథిం లప్రతిభాయాగ్సీమ్నోనివతేత ॥ ౪ ॥

యదితస్యాన్యపరతయా అనుజ్ఞాయాం ప్రతిభాబుద్ధిర్నజాయతే త,
 దాసీమ్ని ప్రాస్తాయాంతతోనివతేత । ప్రతేర్దీఘశ్చాండసః ।
 సంసాధయేత్ ఇత్యాది సర్వాతిథిసాధారణః, న నిరాకృతమాత్రం
 విషయమ్ ॥

* ఘ. ట—పూణ్యస్సేత్సత్యతీతి.

శ్రీమదాపస్తమ్బధర్మసూత్రే ౨ ప్రశ్నైః ౧౭౬ః ౨౨౩
 సర్వా వైశ్వదేవే భాగినః కుర్వీతాశ్వచందాలభ్యః॥

వైశ్వదేవాంతే భూజనార్థముపస్థితా సర్వానెవ వైశ్వదేవే
 భాగినః కుర్వీత | ఆ శ్వచందాలభ్యః | ఆభివిధావాకాగః | లెభ్యో
 పి కించిద్దైయం | తథాచమనః—

శునాంచపతితానాంచ శ్వపచాం సాచరోగిణామ్ |

వాయసానాం క్రిమీణాంచ శనకైర్నిక్షిపెద్భువి ౧ || ఇతి ||

నానహాద్భ్యోదద్యాదిత్యైకే ॥౬॥

అనహాద్భ్యుశ్చందాలాదిభ్యః న దద్యాదిత్యైకే మన్యంతే | త
 త్రదానే అభ్యుదయః అదానె సప్రత్యావాయః ||

ఉపేతః స్త్రీణామనుపేతస్య చోచ్ఛిష్టం వజయేత్ ॥౭॥

ఉపేతః కృతౌపసయనోఽసమావృత్తః, స స్త్రీణామనుపేతస్య
 చ ఉచ్ఛిష్టం న భుంజీత | ఏనంసతి సమావృత్తస్యోచ్ఛిష్టం భుంజాన
 స్య న దోషస్సాన్యత్ | ఏవంతహ్యుపేతః అంతాత్కృతదారో కృ
 తదారో వా స్త్రీణామనుపేతస్య చోచ్ఛిష్టం వజయేత్ | ఏవమ
 ప్యుపేతస్య యస్యకస్య చిదపి యదుచ్ఛిష్టం తద్దోభజనే న దోషస్సాన్య
 త్ | ‘ పిశుభ్యేష్వస్యచ భ్రాతురుచ్ఛిష్టం భాక్తన్యం ’ ౧ ఇత్యేత
 న్నియమాథం భవిష్యతి, పితరెవభ్రాతురేవేతి | యద్యేవం, సూ
 త్రమేవేదమనథాకమ్, తస్మాదేవ నియమాదస్యత్రాప్రసంగాత్ | ఇ
 దంతహిప్రయోజనమ్—యదా పితాఽనుపేతః, పుత్రస్తు ప్రియ
 శ్చిత్తం కృత్వా కృతౌపసయనః, తదా తంప్రతిపితరునుపేతస్యోచ్ఛి
 ష్టం ప్రతిషిధ్యతే | ఏవంజ్యేష్టోపి దృష్టవ్యః | ఏతదపి నాస్తి ప్రయోజ
 నం, ఉక్తంహి ‘ ధర్మవిప్రతిపత్తావభోజ్యం ’ ౩ ఇతి, తెషామ
 భ్యాః మనం భూజనం నివాహమితి చ వజయేత్ ’ ౪ ఇతిచ

౨౨౪   త్రిహరదత్తకృతాజ్ఞానాఖ్యవాఖ్యానహితే
 తథాస్త్రీణామిత్యేతత్త్రిమథం ? మాతృయచ్ఛిష్టప్రతిపేధాధంక
 థం వ్రసంగః ? ' మాతృపితర్యాచార్యవచ్చుశ్రామా ' ౧ ఇతివచ
 నాత్ ' యదుచ్ఛిష్టం పాశ్చాతి । హవిరుచ్ఛిష్టమేవ తత్ ' ౨ ఇ
 త్యాచార్యోచ్ఛిష్టస్య హవిష్టైన సంస్తవాచ్చ । నైతదపి సారమ్,
 ' పితృజ్యేష్ఠస్యచ ' ౧ ఇత్యత్రపిరుగ్రహణాదేవ తస్యా అప్రస
 క్తే । తస్మాత్త్రిమదిజ్జనవదేమ భూయో అనుపనీతేన చ సహభౌ
 జనమాచరంతి, యథాహవోధాయసః — ' యానిదక్షిణలస్తాని వ్యా
 ఖ్యాస్యామః । యథైతదనుపనీతేన సహ భౌజనంస్త్రీయా సహభౌ
 జనమ ' ౩ ఇతి, తస్యచ రాచాదృష్ట మనేన వ్రతిపాద్యతే ॥

————— సర్వాణ్యుదకపూర్వాణిహానాని ॥౮॥ —————

సర్వాణీతి వచనాద్భిక్షాపునదకపూర్వక మేవదేయా ॥

శ్రీయథాశ్రుతివిహారే ॥౯॥ శ్లో

విహారేయజ్ఞక మణియానిదక్షిణాదీని దాన నితానియథాశ్రుత్యే
 నొదకపూర్వాణి ॥

————— యేనిత్యాధాక్తికాస్తేషామనుపరోధేనసం

విభాగోవిహితః ॥ ౧౦ ॥ —————

యేనిత్యాధాక్తికా భక్తాహంః కమక రాదయః తేషాముపరో
 ధోయథానభవతి తథావైశ్వదేవానైతగతైభ్యస్సంవిభాగఃకతవ్యః ।

————— కామమాత్మానంధార్యాం పుత్రంవోపపద్ధ్యా

న్నత్యేవదాసకమకరమ్ ॥ ౧౧ ॥ —————

దాసాఘాత్యయః కమకరోతి స దానకమకరః, తమాత్మా
 ద్యుపరోధేపినోపరుంధ్యాత్, కింపునరాగతార్థతంనోపరుంధ్యాదితి

————— శ్రితథాచాత్తనోనుపరోధంకుర్యాద్యథాకమ

సుసమథస్సాన్యత్ ॥ ౧౨ ॥ శ్రి

౩౯ త్రిమహాపస్తమ్మధర్మసూత్రే ౨-పర్వశ్చ గంఖండః ౨౨౫

కర్మసు అగ్నిహోత్రాదిమ అజన్మేషుచ యథాస్వయం నమ
భోనభవతి తథాత్మానం నొపరుంధ్యాత్కుటుంబీ ||

అథాప్యవహరంతి ||

— అష్టాగ్రాసామునెభక్షః యాడశారణ్యవా
సినః | దావత్రిశతం గృహస్థస్యాపరిమితం
'బ్రహ్మచారిణః || ఆహితాగ్నిరనదావగ్ శ్చబ్రహ్మ
చారీదతేత్రయః | అశ్నన్తవనసిద్ధ్యంతినైపాగ్
సిద్ధిరనశ్నతామితి || ౧౩ || —

అత్రైతస్త్రిన్నాత్మానం నొపరుంధ్యాదితి విషయే శ్లో కాపుదాహ
రంతి | మునేస్సన్నాసినః అష్టాగ్రాసాభక్షః, ఆ * స్యావికారేణ
అరణ్యవాసీ వాసప్రస్తప్తప్య యాడశ | దావత్రిశతం, ప్రథమాభే
ద్వితీయా | దావత్రిశద్గ్రాసా గృహస్థస్య భక్షః | బ్రహ్మచారిణస్త
విద్యాభాసస్య నైష్ఠికస్య చ గ్రాసనియమో నాస్తి | ద్వితీయేన శ్లో
కేనాహితాగ్నివిషయే 'కాలయోర్భజనం' ౧ ఇత్యపి నియమో
నా స్తీతి ప్రతిపాద్యతే | అనడుద్గ్రహణదృష్టాంతార్థమ్ | బ్రహ్మచా
రిగ్రహణం దృష్టార్థమ్ || సిద్ధ్యంతిస్వకార్యక్షమాభవంతి ||

— శ్రీఇతినవమఃఖండః శ్రీ —

ఇత్యాపస్తమ్మధర్మసూత్రవృత్తా శుబ్దవీలాయాం

— ద్వితీయపర్వశ్చ చతుర్థఃపటలః —

— భిక్షణేనిమి త్రమాచార్యో వివాహోయ

శ్లోమాతాపిత్రాబుభూషాహాతస్పనియమవిలాపః || —

భిక్షణంయాననం | తత్త్రాచార్యాదయోనిమిత్రం | బుభూషాభ
తుమిచ్చా | అహతోవిద్యాదిమతోగ్నిహోత్రాహోనియమే యో

*డ-గ్రాసప్రమాణమా. ఖ.అ-దృఢార్థం. జ.ట-(నాస్తీదంవాక్యం)

గ్యాథసాధ్య భావనలూపః ॥

— తత్రగుణాంత్యమీక్ష్యయథాశక్తిదేయమ్ ॥ ౨ ॥ —

తత్రైవంభూతే భిక్షణయాచతః శృతవృత్తాదికాన్ సమీక్ష్య శక్త్యనురూపమవశ్యందేయం, అదానేపృత్యవాయాత్ । గౌతమస్తునిమిత్తాంతర మప్యాహ—‘గుర్వథానివేశౌషధార్థవృత్తిక్షీణయక్ష్యమాణాధ్యయనాధ్యసంయోగ వైశ్వజిలెమ దృవ్యసంవిధాగో బహిర్వది । భిక్షుచాణెమ కృతాన్నమితరెమ ’ ౧ ఇతి । వైశ్వజితౌవిశ్వజిహ్యాగస్య కర్తా । స చ సర్వస్వదక్షిణః ॥

— ఇందియప్రీత్యథాస్యతుభిక్షణమనిమిత్తం । న

తదాద్రియేత ॥ ౩ ॥ —

ఇందియద్వారా ఆ త్తనః ప్రీతిః ఇందియప్రీతిః, తామథాయమానో యోభిక్షతే సృక్పండనాది త స్థూల్యువా, తద్భిక్షణునియమేన దానస్య నిమిత్తం నభవతి । తస్మాన్న తదాద్రియేత, అదానేపి న పృత్యవాయః । వివాహోపి ద్వితీయో న నిమిత్తమ్ సత్త్వాంప్రథమాయాం ధర్మపృజాసంపన్నామామ్ । తదథామిదం వచనం, అస్యత్ర ప్రాప్త్యభావాత్ ॥

— స్వక మ్బ్రాహ్మణస్యాధ్యయనమధ్యాపనం యజ్ఞాయా

జనం దానం పృతిగ్రహణం దాయాద్యక్ సిలొంచఛః ॥ —

‘సర్వవర్ణానాగ్ స్వధర్మానుష్ఠానె ’ ౨ ఇత్యుక్తమ్ । తేన మిస్వధర్మాఉచ్యంతే । పుత్రాదిభ్యోదీయతే ఇతిదాయః, తమాదత్తఇతి దాయాదః, తస్యభావో దాయాద్యమ్ దాయస్వీకారః । త్రైత్యాదిమపతితానిమంజరీభూతానితతశ్చృతాని వా ధాన్యాని సిలశబ్దస్యాథః । లెమముంచ్చనమంగుళీభిర్నైరావృతదానంసిలొంచఛః । ఏతాన్యధ్యయనాదీన్యష్టైర్బ్రాహ్మణస్య స్వక మ్ । లెమయజ్ఞదానా

శ్రీమదానందమృగార్జునాశ్రమే ౨ ప్రశ్నోపనిషత్ ౨౨౭

భవయనాని తీరి ద్విజాతినామాన్యేన కర్తవ్యతయా నియమ్యంతే, ఇ
తరాణ్యథితయా దృవ్యాజ్ఞే ప్రవృత్తసాపాయాంతర నివృత్త
ధాన్యపదిశ్యంతే, అధ్యాపనాదిభిరేవ ద్రవ్యమాజ్ఞయేత్ న
చార్యానిభిరితి ॥

అన్యచ్ఛాపరిగృహీతమ్ ॥౪॥

యచ్ఛాన్యత్రేనాన్యపరిగృహీతం ఆరణ్యం మూలఫలాది, శేనాపి
జీవేదితి ప్రకరణాద్గమ్యతే । ఏతేన నిధిరావ్యభ్యాతః ॥

ఏతాన్యేన క్షత్రియస్యాన్యధాపనయాజనప్రతిగ్రహ

ణానీతి పరిహాప్య దండయుద్ధాధికాని ॥ ౬ ॥

ఏతాన్యేన క్షత్రియస్యాపి స్వకర్మఅధ్యాపనాదీని తీరించజేయ
త్వా । దండలబ్ధం యద్ధలబ్ధంచాధికమ్ ॥

క్షత్రియవదైవశ్యస్య దండయుద్ధవజ్రంకృ

షిగోరక్ష్యవణిజ్యాధికమ్ ॥ ౬ ॥

గోరక్ష్యంగవారక్షణం । భావేణ్యత్ప్రత్యయః । వణిజాంకర్మ
వణిజ్యం, క్రయవిక్రయవ్యవహారకుసీదంచ । ‘దూతవణిగ్భ్యంచ’
ఇతి యప్రత్యయః ॥

నాననూచానమృత్విజం వృణోతే న పణమానమ్ ॥౭॥

సాంగస్య వెదస్యాధ్యేతా ప్రవక్తా చానూచానః । అతాదృశమృ
త్విజం న వృణోతే, నాప్యేతానద్దైయమితి పరిభాషమాణమ్ ॥

అనూజ్యోఽసథీయానః ॥౮॥

అసథీతవేదం న యాజయేత్ తదానీమపెక్షితం మంత్రం యథా
శక్తివాచయత్ ॥

క్షత్రియస్య యద్ధంస్వకమేత్యుక్తమ్, తత్కథంకర్తవ్యమిత్యతాహ
యద్దైతద్యోగాయథోపాయముపదిశంతితథాప్రతిపత్తవ్యం
యద్ధవిషయేతథాప్రతిపత్తవ్యమయథాగద్యోగాఉపాయముపదిశం

౧౨౨   త్రిహరద త్తక్యతోజ్జ్వలాభ్యవ్యాఖ్యానహితే
 తిత స్థియద్ధకమణియుద్ధశాస్త్రేవామౌపామభియోగస్తేతవ్యాగాః

— శ్రిస్తాయధప్రకీణకేశప్రాంజివరాజావృ

త్తానామార్యావసం పరిచక్షతే || ౧౧ || శ్రి.. —

స్యస్తాయధస్త్రకాయధః । ప్రకీణకేశః కేశాన్వినియంతుమక్ష
 మః । ప్రాంజిః కృతాంజలిః । పరాజావృతః పరాఙ్ముఖః । సర్వ
 ఏతేభీతాః । తేషాంయద్ధేవధంసంతోగహాంతే । పరిగణనాదన్యే
 షాంవధే నదోషః । తథాచగౌతమః — “నహాయహింసాయామాహ.
 వే ” ౧ ఇతి । ‘ స్యస్తాయధః ప్రకీణకేశః ’ ఇతివిసజనీయం కేచి
 ద్వదంతి, సోపపాతః । పరాజావృతఇతి జగారశ్చాండనః ||

— శాస్త్రేరధిగతానామింద్రియదౌర్బల్యాదీవిప్రతిపన్నా

నాగ్ శాస్త్రానిర్వేషముపదిశేద్యథాకమయథోక్తమ్ ||.. —

యథాశాస్త్రం గర్భాధానాదిభిస్సంస్కారైస్సంస్కృతాశ్చాస్త్రే
 రధిగతాః । తేషామింద్రియదౌర్బల్యాదీతేంద్రియతయా విప్రతిప
 న్నానాం స్వకమంతః చ్యుతానాం నిషిద్ధేషుచ ప్రవృత్తానాం శా
 స్త్రాశాసితాఅచార్యాదిః నిర్వేషం ప్రాయశ్చిత్తముపదిశేత్ యథాక
 మ కమానుహపం, యథోక్తంధమశాస్త్రేషు ||

— తస్యచెచ్ఛాస్త్రమతిప్రనిర్లేఽన్ రాజానంగమయేత్ ||.. —

అజితేంద్రియాయా విప్రతిపన్నా నరాః తస్యచెచ్ఛాసితుశ్చా
 స్త్రం శాసనం అతిప్రవలేఽన్ న తత్త్రి తిష్ఠేయః స రాజానం గ.
 మయేత్ ఏనమసాఃరొత్తితి ||

— రాజాపురోహితంధమాధ్యక్షశలమ్ || ౧౨ || —

స రాజాధమశాస్త్రేషువ్యధాశాస్త్రేషు చ కుశలం పురోహితం
 గమయేత్, ఇనీయతామసావితి ||

— స చాప్తానాన్నియంజ్యేత్ || ౧౩ || —

ఊమదావమ్మధనూత్రి ౨-ప్రశ్న ౧౧౫౦౬ ౨౨౯

న పురోహిత బ్రాహ్మణశ్చేదతిక్రమకారిణః ప్రాపితాస్తాన్ని
యుజ్యంతే నియుజేత అనురూపేషు ప్రాయశ్చిత్తేషు ॥

అథయదితే చిత్రాపి నత్తిపైయః తదాకిత రవ్యమిత్యతతహ—
అత్తీబలవిశేషేణవధదాస్యవజం నియమైరుపశోషయేత్ ॥౧౬॥

తతస్తాన్నియమైరుపధనోపవాసాదిభిరుపశోషయేత్ । బలవిశే
షేణ బలానురూపం । వధదాస్యవజమ్, వధస్తాడనాది, వధందా
స్యంచ వజయిత్యా సర్వమన్యద్బంధనాదికం బలానురూపం కార
యేత్, యావత్తైమన్యేరంశ్చ రేమ ప్రాయశ్చిత్తమితి ॥ .....

శ్రీఇతిదశమఃఖండఃశ్రీ

శ్రీ

ఏనంబ్రాహ్మణవిషయఉక్తమ్, ఇతరేషామహ—

అత్తీ ఇతరేషాం వర్ణానామప్రాణవిప్రయోగాత్స

మవేక్ష్యైవైషాంకర్ణాణి రాజాదండప్రణయేత్ ॥౧౭॥

ఇతరేషాం బ్రాహ్మణస్యతిలికానాం వర్ణానాం రాజాపురోహి
తేనోక్తం దండస్పృశ్యమేవ ప్రణయేత్ ఐషాం కర్మాణిసమవేక్ష్య
తిదనురూప మాప్రాణవిప్రయోగాత్ । అభివిధావాకారః ॥

అత్తీసచసందేహే దండకుర్యాత్ ॥౧౮॥

అపరాధనుదేశారాజాదండం న కుర్యాత్ ॥

కింతు—

శ్రీసువిదితంవిదిత్యాదేవప్రశ్నభోయరాజాదండాయప్రతిపద్యేత॥౩॥

ఆ దేవప్రశ్నభ్యః సాక్షిప్రశ్నాదిభిశ్శపథాంతైస్సువిదితం యథా
భవతి తథావిదిత్య నిరూప్య రాజాదండాయప్రతిపద్యేతఉపకరమేత ॥

ఏనంకుర్వతః ఫలమాహ—

అత్తీ ఏనంవృత్తారాజోభౌలా కావభిజయతి ॥౪॥

ఏనంభూతంవృత్తం యస్యసవనంవృత్తః । అత్రమనుః-

130   మహారథ తృతీయాంజ్ఞావలాఖ్యవ్యాఖ్యానహితే

అడండాన్యాదండయన్ రాజాదండ్యాంచేచ్ఛవాప్యదండయన్ ।

అయశోమహదాహ్నతి పెత్తస్సగౌరవచ్చహీయతే॥౧౧౧౧ ఇతి॥

గచ్ఛతాంసృతిగచ్ఛతాంచసమవాయేకేనకస్తే పథాదేయఇత్యతః

రాజాంజ్ఞాపంథాబ్రాహ్మణేనాసమేత్య ॥౧౧౧౨॥

రాజాత్యాభిషిక్తః । స యదిబ్రాహ్మణేన సమైకానభవతి తదా
తస్య పంథాదాతవ్యః క్షత్రియైరప్యసభిషిక్తైః కింపునరితరైః । ఏతద
థామేవేదం వచనమ్ । అన్యత్ర 'వణజ్యాయసాంచ' ఇతివక్తృమా
ణేనైవ సిద్ధమ్ ॥

—సమేత్యతుబ్రాహ్మణస్తేవపంథాః॥౧౧౧౩॥—

ఆపదిశిష్యభూతబ్రాహ్మణవిషయమిదమ్ । శిష్యభూతేనాపిబ్రా
హ్మణేన సమేత్య తస్యేవ గురుణాపి రాజ్ఞాపంథాదేయఇతి ॥

యానస్యభారాభినిహతస్యాతురస్య స్త్రీయా

ఇతి సర్వైదాతవ్యః ॥ ౧౨ ॥

యానంశకటాదిభారాభినిహతోభారాకాంతః।ఆతురోవ్యాధితః।

స్త్రీయాకాదిదపి । ఏతేభ్యస్సర్వైరేవ వక్షణః పంథాదాతవ్యః । ఇ
తి శబ్దాత్ స్థవిరదాలకృశాదిభ్యః ॥

—వణజ్యాయసాం షెతరైర్వక్షణః॥౧౩॥—

నణేనాత్కృష్టావణజ్యాయాంనః, తెషాంషెతరైరపకృష్టే
ర్వక్షణః బాహ్యైశ్చ పంథాదాతవ్యః ॥

అశిష్టపతితమత్తాన్తానామాత్తస్వస్యయనా

థేన సర్వైరేవ దాతవ్యః ॥ ౧౪ ॥

అశిష్టోమూఖః । అన్యేపగిద్ధాః । ఏతేషాం సర్వైరేవ సజాతీ
యైరుత్కృష్టైరపకృష్టైర్వక్షణేబాహ్యైశ్చ దాతవ్యః।ఆత్మస్వస్య
యనమాత్తత్యాణం, 'లెనపగియోజనెనతదథాం' న త్వదృష్టాథామిత్య
ర్థః । అత్రకౌటిత్యన దేయస్య పథః ప్రమాణముక్తమ్—

అమదావ స్తమృధ ర్తనూత్రే ౨ ప్రశ్నోగఖండః ౨౩౧
 పంచారత్నీరథపథశ్చత్వారో హ స్తిపథః దౌష్టుద్రవశుమను
 ష్యాణామ్ | ఇతి ||

అథ ధర్మచర్యయాజఘన్యోవణాః పూర్వం పూ
 ర్వం వణమాపద్యతే జాతిపరివృత్తౌ ||౧౦||

ధర్మచర్యయాస్వధర్తానుష్ఠానేన జఘన్యోవణాః శూద్రాదిః
 పూర్వం పూర్వం వణం వైశ్యాదిం ఆపద్యతే పా'వృత్తి | జాతిపరి
 వృత్తౌ జన్మపరివర్తనే | శూద్రో వైశ్యో జాయతే | తత్రాపి స్వధర్తని
 ష్ఠః క్షత్రియో జాయతే | తత్రాపి స్వధర్తపరోద్ధృతాణామితి | ఏవం క్ష
 త్రియవైశ్యయోరపి దృష్టవ్యమ్ ||

అథ ధర్మచర్యయా పూర్వోవర్ణోజఘన్యం జఘన్యం
 వణమాపద్యతే జాతిపరివృత్తౌ ||౧౧||

పూర్వోగతమ్ | మహాపాతకవ్యతిరక్తాధర్తానుష్ఠానవిషయమేతత్ మ
 హాపాతకేషు 'స్తేనో'భిశస్త'నిత్యాది నాసితజాతిప్రాప్తి కర్తవ్యత్

అథ ధర్మప్రజాసంపన్నే దారే నాన్యాం కుర్వీత ||౧౨||

శౌతేషుగా ష్యోమ స్తారైషు చ శ్రద్ధాభక్తిశ్చ ధర్మసంపత్తిః
 ప్రజాసంపత్తిః పుత్రవత్త్వమ్ | ఏవం ధూతే దారే సతినాన్యాం 'దా
 రే' ఇతి ప్రకృతే అన్యమితి స్త్రీలింగనిర్దేశాత్తత్రాధర్తాద్భార్యా
 మితి గమ్యతే | నాన్యాంభార్యాం కుర్వీత నోద్వపేత్ ||

అన్యతరాభావేశా ర్యాపాగ్నాన్యధేయాత్ || ౧౩ ||

ధర్మప్రజయోరన్యతరస్యాభావే కార్యా ఉద్వహ్య | తత్రాపి పా
 గ్నాన్యధేయాత్ నోధర్మమాధానాత్ | ఏతదర్థమేవేదం వచనమ్ |
 ఉభయసంపత్తౌ సకార్యేత్యుక్తే అర్థాదన్యతరాభావే కార్యేత్య
 న్యాంశస్య ప్రాప్తపాత్ | యదాచాన్యతరాభావేపి కార్యతదా
 కాశక్యా ఉభయాభావేపి కార్యేతి ||

౨౩౨   ఊహరద తక్కుతోజ్జ్వలాభ్యవ్యాఖ్యాసహితే

‘ప్రాగ్గన్యధేయాల్’ ఇత్యన్వివేతుః—

అథానానా సతీకర్మభిస్సంబద్ధ్యతే యేషామేతదంగమ్ ॥ బ్రహ్మ

హియస్సావాధానే సతీ విద్యమానానహాన్వితా కర్తృభిస్సంబధ్యతే అభిస్రియతే । కైః ? యేషామగ్నిహోతాదీనామేతదాధానమంగముపకారకం తైః । అత్యసతీతనవనాస్తృతాయాంతుప్రాగ్గన్యధానాత్పత్యామపి పుత్రసంపత్తౌ భక్తసంపత్త్యర్థం దారగ్రహణం భవత్సేవ । తథాచమనః—

భార్యాయైపూర్వమరిత్యైదత్వాగ్నినన్యకర్మాణి ।

పునర్దాంకరీయాం కుర్యాత్పునరాధానమేవచ ॥౧౩౩॥

యాజ్ఞవల్క్యునీపి—

దాహయిష్యాగ్నిహోతేణస్త్రీయంవృత్తవతీలవతిః ।

ఆహరేద్విధివద్దారాన్నైచ్చవానిలంబయన్ ॥౧౩౪॥

నవాచనికేర్థేయ క్రియః క్రమంతే । అనైశ్చ చాదనీయమ్ -
యజమానః పూర్వమేవాన్వారంభణీయయా సంస్కృతః, న తస్యాయం సంస్కారః పునరాపాదయిం కర్తవ్యః, భార్యాచపూర్వమసంస్కృతా, న తస్యైదర్శపూర్ణమాసాదిష్వఫికారః సకథంతయాయష్టుమహాతీతి । అన్వారంభణీయాజన్యశ్చ సంస్కారోయది సంయోగవదుభయనిష్ఠః తదాభార్యానాశే నశ్యతీతి పురుషస్య పునస్సంస్కారోపి * న నోపపన్నః । యానిచాన్వారంభణీయాంనాపేక్షన్తే

*కృఖ—కోశయోః ‘సంస్కారోపి’ ఇత్యేతదనంతరం ‘నోపపన్నః’ । ధూయస్త్యన్వారంభణీయా మపేక్షతే । అన్వారంభణీయాసంస్కారః కేవలం పురుషనిష్ఠః । అతః కృతాన్వారంభణీయాకస్య పురుషస్యోత్తరక్రియాస్వఫికారిణుడపపన్నః । స్తారానిగార్హస్థ్యాణిచైతదధికారాణీతి తస్య అప్యవిరుద్ధః ఇత్యేవదృశ్యతే.

30 శ్రీమదాపస్తంబధర్మసూత్రే ౨ పశ్చైంగఖండః అక్షి

స్తూర్తాని గార్వాణీచ తైరధికార స్తస్య అప్యవిరుద్ధః । ననుచ పృ
గగ్నాధానాత్కమభిస్సంబధ్యతేగాప్యేస్తాన్తైశ్చ తత్క్రి
ముచ్యతే “ ఆధానెహిసతీకర్తృభిస్సంబధ్యతే ” ఇతి సత్యం । అస్తా
దేవ హేతునిదేశాదవసీయతే పృగగ్నాధానాత్కత్వామపి ధర్మ
సంపత్తౌ ప్రజాసంపత్తౌచ రాగాంధస్య కదాచిద్ధారగృహణేనాతీ
చదోషఇతి । అథయస్యాహితాగ్నేభావ్యాసత్వేన కర్తృసుశ్రద్ధధా
నాశక్తావా నభవతి, పుత్రాశ్చమృతాఅనుత్పన్నావా తస్యకథమ్?య
ద్యేషాయక్తిః ‘ ధర్మప్రజాసంపన్న ’ ఇతి ‘ కర్తృభిస్సంబధ్యతే ’ ఇ
తిచ తదాకర్తవ్యోవివాహః । నచ పృగగ్నాధేయాదిత్యస్య విరూ
ధః ‘ అన్యతరాధావే కార్యా ’ ఇత్యస్తే న్యస శేషః, నపునరుభయా
భావేకార్యేత్యన్య । భారద్వాజసూత్రేతు—యద్యవ్యపిశేషేణ ఆహి
తాగ్నేదావరక్రియాభ్యనుజ్ఞాతాప్రతీయతే— ‘అథయద్యాహితా
గ్నిః పునదావరం కుర్వీతి యదగ్నిన్నోత్పన్నజైర్లోకికాస్సంపద్యేర్వ
తస్య పునరగ్నాధేయం కుర్వీతేత్యాశ్శరభ్యః । పునరాధానమిత్యా
లేఖనః । పునరగ్నాధేయమేవ కుర్వీతేత్యాడులూమిః ’ ఇతి, తస్యా
ప్రేతదేవ విషయః ॥

— స గోత్రాయదుహితరంనప్రయచ్ఛేత్ ॥౧౫॥ —

కన్యాగోత్రమేవ గోత్రయస్య తస్మైకన్య నదేయా, హరీతా
య హరీతా, వాత్సన్యయ వాత్సన్యయనీత్వాది ॥

— మాతుశ్చయోనిసంబంధభ్యః ॥ ౧౬ ॥ —

మాతుర్యోనిసంబంధాః కన్యాయా మాతులాదయః, చకారాత్ప్రి
తురపి । ఏవంతేభ్యోసగోత్రేభ్యోపి కన్యానదేయా । అత్రమనుః,
అసపిండాచమామాతురసగోత్రాద యాపితుః ।

సాప్రశస్తాద్విజాతీనాం దూరకర్తృణిమైథునై ౧ ॥ఇతి ॥

వాసనను—

స్వాత్వాసముద్యపేత్కన్యాం నవణాంలక్షణాన్వితామ్ |

యమీయసీం భ్రాతృమతీ మసగోత్త్రాంప్రయత్నతః ||

మాతుస్సగోత్త్రామప్యేకే నేచ్ఛంత్యుద్వాహకమణి |

జన్తనామ్నోరవిజ్ఞానే ఉద్యపేదవిశక్తితః ||

మాతుస్సపిండాయత్నైన వజనీయాద్విజాతిభిః || ఇతి ||

గౌతమః—‘అసమానప్రవరైర్వివాహః | ఉద్భవంన ప్రమాత్సి
త్పబంధుభ్యోబీజనశ్చ | మాతృబంధుభ్యః పంచమాత్ ౧ ఇతి ||

శంఖి—‘దారానాహరైశ్చదృశానసమానాషేయానసంబంధా
నానప్రమపంచమాత్పితృమాతృబంధుభ్యః ౨ ఇతి ||

వసిష్ఠః—‘గృహస్థాపితకోధహమోగురుణానుజ్ఞాతః స్వాత్వా
సమానాషేయామసప్తమైశునామవరవయసం సదృశీం భార్యాం
విందేత పంచమీమాతృబంధుభ్యః సప్తమీంపితృబంధుభ్యః ౩ ఇతి

హరీతః—‘శ్వితీ కుప్త్యుదరీ యత్తామయావ్యవ్యలా యరనా
షేయమబ్రహ్మసమానాషేయమిత్యేతాన్యపతితాన్యపి కులాని వ
జనీయాని భవంతి | కులానురూపాః ప్రజాభవంతీత్యాదితష్టత్ అయ
జ్ఞేయత్వాదనాషేయమవేదత్వాదబ్రహ్మ ఏకకులత్వాత్ సమానా
షేయమితి తస్మాత్సప్తపితృతః పరీక్ష్యపంచమాతృతానగ్నికాం శ్రే
ష్ఠాం భ్రాతృమతీం భార్యాంవిందేత ౪ ఇతి ||

పైతీనసిః—‘అసమానాషేయాం కన్యాం వరయేత్ పంచమా
తృతః పరిహరేత్సప్తపితృతస్త్రీన్మాతృతః పంచపితృతావా ౫ ఇతి ||
యాజ్ఞవల్క్యః—

అనన్యపూర్వికాంకాంతా మసపిండాయపీయసీమ్ |

అవిప్లుతబ్రహ్మచర్యోలక్షణ్యాంస్త్రీయముద్యపేత్ ||

శ్రీమదాపస్తంబధర్మసూత్రే ౨ ప్రశ్నె ౧౦౫౦ఁడః ౨౩౧

అరొగిణీంభ్యాత్పమతీ మనమానాషణగోత్రజామ్ ।

పంచమాత్సప్తమామాధర్వణమాత్మతఃపితృత స్తథా ॥ ౧౩౩ ॥

విష్ణుః , అనగోత్రామసమానప్రవరాం భార్యాంవిందేత మాత్మ
తః పంచమాత్ పితృతస్సప్తమాత్ ౩ ఇతి । నారదః —

ఆసప్తమాత్పంచమాచ్ఛ బంధుభ్యః పితృమాత్మతః ॥

అవివాహ్యస్సగోత్రాస్సృగ్యః సమానప్రవరా స్తథా ॥ ౨ ఇతి ॥

శాతాతపః—

పరిణీయసగోత్రాంతు సమానప్రవరాంతథా ।

కృత్వాతస్యాస్సముత్సర్గమతికృచ్ఛ గ్రివిశోధనమ్ ।

మాతులస్యసుతామూధ్వా మాత్మగోత్రాంతధైవచ ।

సమానప్రవరాంచైవత్యక్త్యా చాంద్రాయణంచరేత్ ॥ ఇతి ॥

మనుః—

పైతృష్వసేయాం భగినీం స్వసీయాంమాతురైవచ ।

మాతుశ్చభ్రాతృరాష్ట్రాంచ గత్వాచాంద్రాయణంచరేత్ ॥

ఏతాశ్చతస్మాభ్యార్యాభే నొపయచ్ఛేతబుద్ధిమాన్ ।

జ్ఞాతయోనానుపేయాస్తాఃపతత్యభ్యుపయన్నధః ॥ ౩ ఇతి ॥

బోధాయనః— సమానగోత్రాంచేదుపయచ్ఛేత్తాత్మవదేనాం వి
భృయాత్ సగోత్రాంగత్వా చాంద్రాయణముపదిశేత్ । ప్రతేపరి
నిష్ఠితే బ్రాహ్మణీం నత్యజేత్ । తాంమాతృవద్భగినీవద్విభృయాత్ । గ
ర్భినదుష్యతి, కాశ్యపఇతి విజ్ఞాయతే । అథసన్నిపాతేవివాహస్తద
ధ్యాయం వజ్రయేత్ బోధాయనస్యహి తత్ప్రమాణం కర్తవ్యమ్
మానవ్యోహి ప్రజాఇతి విజ్ఞాయతే ॥

గోత్రాణాంతుసహస్యాణి ప్రయతాన్యబుద్ధానిచ ।

౧ యా. స్తు-౧-౫౨-౫౩.

౨నా-స్తు-౧౨-౭.

౩మను-౧౧-౧౭౨-౧౭౩.

అధిక

అమరద తక్కువ జ్ఞానాభివ్యభాసనపాత్ర

ఉనపంచాశదేవైషాం ప్రవరాముసిదర్శనాత్ ||

ఏకవీవముసిర్యావత్ప్రవరేష్వసువతః తె ||

తావత్సమానగోత్రత్వ మన్యదృగ్వింగిరోగణాత్ | ౧౭౫ ||

సుమంతః— 'పితృపత్నీస్ససరావమాతరః తద్భాగ్రతరోమా

తులః తత్సతామాతులసుతాస్తద్భగినో మాతృభగిన్యస్తాస్తానోఽ

యంతవ్యాః ' ఇతి ||

కన్యాదానప్రసంగాద్వివాహభేదానాహ—

బ్రాహ్మేవివాహేబద్ధశీలశ్రుతారోగ్యాణి:

బుద్ధావప్రజాగోసహత్విక ర్తవ్యః ప్రతిపాదయే.

చ్చ క్రిషిషమణాలంకృత్య ||౧౭౬||

బ్రహ్మణాద్భుద్ధాద్రాహ్మణ్యః | తస్మిన్ వివాహేవరస్య బంధావదీ

న్బుద్ధావ పరిక్ష్యప్రజాం దుహితరం సహత్విక ర్తవ్యస్సహక ర్తవ్యా

ని యాని కమాణి తేభ్యస్తాని కర్తుంప్రతిపాదయేత్ దద్యాత్ | శ్ర

క్రిషిషయేణ, విభక్తి ప్రతిరూపాయనిపాతః యథాశక్తిత్యర్థదృష్ట

వ్యః | యథాశక్త్యలంకృత్య దద్యాదితి, | ఏషబ్రాహ్మేవివాహః |

ప్రజాసహత్విక ర్తవ్యఇతి పాఠేప్రజాధాన్యసహత్విక ర్తార్థంచేతి ||

అపి యేదుహితృమలెమిథునాగావౌ దేయా ||౧౭౭||

ముసిభిర్భువైవివాహే మిథునాగావౌశ్రీగపి పుంగవశ్చదు

హితృమతే దేయా | ఏషఆషణః ||

దైవేయజ్ఞశంత్రయుత్విజేప్రతిపాదయేత్ ||౧౭౮||

దైవైర్భువై వివాహే యజ్ఞతంత్రే వితతే ఋత్విజేకమకరుప్య

తే కన్యాదద్యాదేషదైవోవివాహః ||

మిథఃకామాత్సాంవరైతే సగాంధర్వః ||౧౭౯||

యత్రకన్యాసరామిథో రహసి కామాత్పరస్పరం సంవరైతే మి

ంజా.ప్రపరఖండే.

త్రైమహాపస్తమ్బధర్మసూత్రే ౨ ప్రశ్నె ౧౨ ఖండః. ౩౩౭.
 భునీధవతః, న. గాంధర్వోవివాహః । నమోదీర్ఘః పూర్వవత్ । అ
 త్రిసంయోగాదు, తరకాలం, వివాహసంస్కారకర్తవ్యః॥

శ్రిశత్యైకాదశఃఖండఃశ్రి

శక్తివిషయేణద్రవ్యాణిదత్వా ౭౭వపేరంత్రాసురః॥౧॥

యత్రవివాహే కన్యావతే యథాశక్తిద్రవ్యాణి దత్వాఅవపేరక్ష
 కన్యాంసతసురః । ౬. విత్రేనానతిః(స్త్రీ)మతామాసురః ౭ ౧ ఇతిగౌత
 మః । తేనకన్యాయైగృహక్షేత్రాధరణాదిదానైన వివాహోనాసురః ॥

దుహితృమతఃప్రోథయిత్వావపేరక్షసరాక్షసః ౧౨

దుహితృమతః కన్యావతః పితృదీక్షప్రోథయిత్వా ప్రమథ్యయ
 త్రానపేరక్ష స, రాక్షసావివాహః । ౬ హత్వాభిత్త్వాచ శీర్షాణిరు
 ధంతిం రుదద్భ్యోనహరెత్సరాక్షసః ౭ ఇత్యాశ్వలాయనః । అత్రా
 పి వివాహ సంస్కారకర్తవ్యః, — ద్వాచాపరౌ వివాహౌ శా
 స్త్రాంతరేమాక్తౌ । తత్రిత్యశ్వలాయనః — సహధర్మచరతఇతి ప్రాజా
 పత్యః । సుప్తాం ప్రమత్తాం వాహరెత్సపైశాచః ౭ ఇతి । తావి
 హపృథజ్జోక్తౌద్వాహురాక్షసయోరంతర్భావాదితి ॥

తేషాంత్రయితద్యాఃప్రశస్తాఃపూర్వఃపూర్వఃశ్రేయాః॥౩॥

తేషాంవివాహానాం మధ్యే ఆద్యాస్త్రయోద్వాహృష్టాదైవాః ప్ర
 శస్తాః, తత్రాపిపూర్వః పూర్వోపితిశయేన ప్రశస్తఇతి ॥

యథాయుక్తోవివాహస్తథాయక్తౌప్రజాభవతి॥౪॥

ప్రశస్తేవివాహేజాతాప్రజాప్రశస్తాభవతినిందితేనిందితా, తత్రమనుష
 బ్రాహ్మదిమ వివాహేమచతుష్షేర్షవానుపూర్వశః ।
 బ్రహ్మవర్చసినః, పుత్రాజాయంతేశిష్టసమృతాః ॥
 రూపసత్త్వగుణోపేతా ధనవంతాయశస్వినః ।

శ్రీహ రద త్రకృతాజ్ఞ వీలాఖ్యవ్యాఖ్యానహేత

వర్యాప్తభేదాగాధర్మప్రాజీవంతిచ శతంసమాః ॥

ఇత రెమతుజాయంతేనృశంసానృతవాదినః ।

తనయాదుర్వివాహేషు బ్రహ్మధర్మజగుప్సితాః ॥ ౧॥ ఇతి ॥

ప్రాజాపత్యైనసహద్యాస్త్యద్యాశ్చత్వారోవివాహా బ్రాహ్మణస్య,
గాంధర్వగాక్షసౌక్షత్రియస్య ఆసురస్తు వైశ్యశూద్రయోః, పైశాచో
నకస్యచిదితి ॥

పాణినమూఢం బ్రాహ్మణస్యనాప్రోక్షితమభితిప్తేత్ ॥ ౧॥

బ్రాహ్మణస్య పాణినా సమూఢం ఉపలిప్తం సంమృష్టం వాఘూమి,
ప్రదేశమప్రోక్షితం నాభితిప్తేత్, కింతు ప్రోక్ష్యైవాభితిప్తేత్ ॥

అగ్నింబ్రాహ్మణంచాంతరేణనాతిశ్యామేత్ ॥ ౨॥

అగ్నేద్యౌఃప్రాహ్మణస్య చ మధ్యే నగచ్ఛేత్ ॥

బ్రాహ్మణాగ్శ్చ ॥ ౩॥

అంతరేణ నాతిశ్యామేదిత్యేవ, బ్రాహ్మణానాంచమధ్యేనగచ్ఛేత్ ॥

అనుజ్ఞాప్యనాతిశ్యామేత్ ॥ ౪॥

స్పష్టమ్ ॥

అగ్నిమపశ్యనయగపద్ధారయీత ॥ ౫॥

అగ్నిముదకంచ న యగపద్ధారయేత్ ॥

నానాగ్నీనాంచ సన్నివాపంవర్జయేత్ ॥ ౬॥

పుథగవస్థితానామగ్నీనామేకత్రసమావపనం న కుర్యాత్ ॥ ఆ
గ్నావగ్నింసప్రోక్షిపేదిత్యన్యే ॥

ప్రతిముఖమగ్నిమాహీయమాణం నాప్రోక్షి

తంభూమాప్రదక్షిణకుర్యాత్ ॥ ౭॥

యదాస్యగచ్ఛతః ప్రతిముఖమగ్నిరాహీయతే తదా న తంప్ర
దక్షిణకుర్యాత్ । సచేద్బాహూ ప్రతిష్ఠితౌ న భవతి । ప్రతిష్ఠితైత్వ

శ్రీమదాపస్తంబధర్మసూత్రే ప్రశ్నోఽఖండః ౨౩౯

శ్వాదృప్తైపృక్షణీకుర్యాదితి ||

పృష్టతశ్చ త్తనః పాణీనసగ్ శ్లేషయేత్ || ౧౨ ||

స్వేపృష్టభాగే స్వపాణిద్వయం న సంశ్లేషయేత్ న బద్ధీయాత్ ||

స్వేపృష్టపన్నభిముక్తోఽనాశ్వానాన్వగ్యతో రాత్రి

మాసీతకోవధూతఉదకముపస్పృశ్యవాచం విస్మజేత్ ||

సుప్తేయస్తిన్నస్తమేతి సుప్తేయస్తిన్నుదేతిచ |

అంశుమానభినిముక్తాభ్యుదితౌతౌయథాకర్యమమ్ ||

తయోః అభినిముక్తోఽనాశ్వానభుంజానస్తూష్ణీం సర్వాం రాత్రి
మాసీతనశయాత | అథాపరేద్యుః ప్రాతస్సాన్వత్యావాచం విస్మజేత్,
అయమస్యనిర్వేషః ||

—స్వేపన్నభ్యుదితోఽనాశ్వానాన్వగ్యతోహస్తిప్యేత్ || ౧౩ ||—

పూర్వేణగతమ్ | ఉదకముపస్పృశ్య వాచం విస్మజేదిత్యత్రాపే
క్షతే | తత్రాస్తమితే స్నానప్రతిషేధాత్సాయమేవ స్నాత్వా వాచం
విస్మజ్యనంధ్యాముపాసీత ||

—అతమితోఃప్రాణమాయచ్ఛేదిత్యేకే || ౧౪ || —

యావదంగానాం గ్లానిభవతి తావత్ప్రాణమాయచ్ఛేత్, ప్రా
ణవాయుమాకృష్యధారయేత్ | ప్రాణాయామం కుర్యాదిత్యేకే మ
న్యంతే | శక్త్యైవక్ష్యాదికల్పః | అత్రమనుః—

సన్యాహృతిం సప్రణవాం గాయాత్రీం శిరసానహ |

త్రింపరేదాయతప్రాణః ప్రాణామామన్సఉచ్యతే || ఇతి ||

ఏతమావర్తయేత్ యావద్గ్లానిర్భవతి ||

—స్వేపన్నంవాపాపకందృష్టావే || ౧౬ ||

పాపకః స్వప్నోదుస్స్వప్నః మర్కటాస్కండనాదితంచదృష్టావే

—అథాంవాసిషాధయిషక్ || ౧౭ ||

అథాంప్రయోజనం తంచ దృష్టమదృష్టం వాసాధయితుమిచ్ఛత్ |

౨౪౦   శ్రీహరదత్తకృతౌజ్జ్వలఖ్యవ్యాఖ్యానసహితే

నియమోనామ ' ఉదఙ్ముఖామూత్రచక్రర్యాత్ ' ౧ ఇత్యాదీనా

మతికృమేచ ' ఆతమిహోః పాణిమాయచ్చేత్ ' ఇతిసంప్రత్య శేషః ॥

నియమోపఫలసంశయే సతత్కర్తవ్యమ్ ॥౧౯॥

యస్మిన్ కర్మణి కృతే పక్షే దోషః ఫలసంభావ్యతే స తత్కర్తవ్య

త్, యథాసంభవే దేశే ఏకాకినా గమనమితి ॥

నియమో ఏవమధ్యానానధ్యాయే ॥ ౨౦॥

సంశయఇత్యవసమస్తమప్యపేక్షతే । అధ్యానానధ్యానయఇతి
సంశయేష్యవం స తత్కర్తవ్యమితి । ' సంధావమస్తనితే ' ౨ ఇ
త్యుదాహరణమ్ । పూర్వస్త్యేవాయంప్రపంచః ॥

—సంశయేప్రత్యక్షవహ్యుయాత్ ॥ ౨౧॥

సంశయితమథామాత్తనోఽజ్ఞానపరిహారాయ ప్రత్యక్షవన్నిశ్చిత

వన్నబూయ్యాత్ ॥

అభినిముక్తాన్యదితకుసఖిశ్యావదాగ్రిదిధిమది

ధిమాపతిపర్యావహితపరిష్టపరివిత్తపరివిన్నపరివి

విదానేమహాత్తరొత్తరస్థిన్నశుచికరనిరెవో

గరియాన్ గరియాన్ ॥ ౨౨॥

అచ్యుద్వాగతౌ । కుసఖి, కృష్ణనఖిః । శ్యావా దంతాయస్యశ్యా
వదన్ కృష్ణదంతః । ' విభాషాశ్యావారోకాభ్యామ్ ' ఇతి దత్తాదే
శః, తస్యాంతలొపశ్చాందసః । జ్యేష్ఠాయా మనూఢాయాం పూర్వం
కనీయస్యావోధా అగ్రిదిధిమః, పశ్చాదితరస్యావోధాదిధిమాపతిః ।
జ్యేష్ఠైరకృతాధానై కృతాధానః కనిష్ఠః పర్యాధాతా, జ్యేష్ఠః పర్యా
హితః । జ్యేష్ఠైరకృతసామయాగై కృతసామయాగః కనిష్ఠః పరియ
ష్టా, జ్యేష్ఠః పరిష్ఠః । అకృతవివాహౌ జ్యేష్ఠైరకృతవివాహః కనిష్ఠః ప

౩౧ త్రిమదాపస్తమ్భధర్మసూత్రే ౨ ప్రశ్నెగతిభండః ౨౩౧

రివి త్త ఇతి వ్యసిద్ధః, జ్యేష్ఠః పరివిత్తిః జ్యేష్ఠస్య భార్యాముపయచ్ఛమా
 సః పరివిన్నః, యస్మిన్నగృహీతభాగేవానిష్ఠాభాగంగృహ్యతి స జ్యేష్ఠః
 పరివిన్నః కనిష్ఠః పరివివిదాసః । చకారః పర్యాధాతృప్రభృతీనాం
 సముచ్చయాథణః । ఏతేష్యభినిమ్మక్తాదిషు యోయ ఉత్తరస్తస్తిం
 స్తస్తి దావదశమాసాది రశుచికరనిర్వషః యోసూర్యముక్తస్తత్రగ
 రీయా ౯ భవతి । తత్రపూర్వత్రపూర్వత్రలఘీయా ౯ అభినిమ్మక్తాభ్య
 దితయోస్తు అనంతరౌక్తం ప్రియశ్చిత్తవ్యయమపి వికల్పనభవతి ॥

— శ్రి తచ్చలింగంచరిత్వాద్ధాన్యమిత్యేకే ॥ ౨౩ ॥ —

యస్మిన్ కౌసభ్యాదికే లింగే యత్ప్రియశ్చిత్తముక్తం తచ్చరి
 త్వా కౌసభ్యాది లింగముద్ధరేదిత్యేక మన్యంతే । అన్యత్ర వారా
 గ్నిభ్యఇతి స్పృశ్యంతరమ్ ॥ .....

ఇతి దావదశభండః .

— శ్రి ఇతి ద్వితీయే ప్రశ్నే పంచమః పటల్ . శ్రి —

— సవతాః పూర్వాశాస్త్రవిహితాయాం యథ

తు ౯ గచ్ఛతః పుత్రాస్తేషాం కర్మభిన్నంబంధః ॥ ౧ ॥ —

సవతాః చ అపూర్వా చ శాస్త్రవిహితా చైతి కర్మధారయః ।
 సవతాః సజాతీయా బ్రాహ్మణస్య బ్రాహ్మణీత్యాది । అపూర్వా అన్య
 స్తా అదత్తా, స విద్యలే పూర్వః పతిర్యస్యా ఇతి । శాస్త్రవిహితా శా
 స్త్రోక్తైః వివాహసంస్కారేణ సంస్కృతా, ‘సగోత్రాయదుహిత
 రం న ప్రయచ్ఛేత్’ ౧ ఇత్యాదిశాస్త్రానుగుణావా । ఏవంభూతా
 యాః భార్యాయాం యథతు ౯ గృహ్యోక్తైః ఋతు ౯ గమనకల్పన ౯
 చ్ఛోయై పుత్రాజాయంతే లేషాం ‘స్వకర్మబ్రాహ్మణస్య’ ౨
 ఇత్యాదినాపూర్వముక్తేః కర్మభిన్నంబంధోభవతి । ‘గచ్ఛధః’ ఇతి
 ధకారోఽపపాతః ॥

౨౪౨   తిహారద తక్మతోజ్జ వలాఖ్యవ్యాఖ్యానహితే

దాయేనావ్యతిక్రమశ్చోభయోః ॥౨॥

ఉభయోఃమాతాపిత్రోదాదేన చ లెషాం సంబద్ధౌ భవతి | అ
వ్యతిక్రమశ్చ, చకారశ్చైదర్థై, అవ్యతిక్రమశ్చేత్, యది తే పితరంచ
మాతరంచ నవ్యతిక్రమేయః | న్యతిక్రమే తు దాయహానిరితి ॥

అపరతహ—ఉభయోరపి దాయేన లెషాం న్యతిక్రమోనకతా
వ్యః | అవశ్యంచేయో దాయశ్చితి ॥

పూర్వవత్సామసంస్కృతాయాం వణాం

తరే చ మైథునె దాపః ॥ ౩ ॥

పూర్వవతీ అన్యేన పాణిగ్రహణేన తిప్వతీ | అసంస్కృతావివా
హసంస్కారంహితా | వణాంతరంబ్రాహ్మణాద్యై క్షత్రియాదిః | పూర్వ
వత్సాదిమమైథునేనతిదోషోభవతి | కన్యతయో రెనమిషన్విభవతోః ॥

తత్రాపిదోషవాత్ పుత్రవీవ ॥౪॥

తత్రైతిపంచమ్యస్త్రలో, ‘ఇతరాభ్యోపి దృశ్యంతే’ ఇతి | తా
భ్యామప్యభ్యాభ్యామతిశయేనపుత్రీ ఏవదోషవాత్ | తత్ర పూర్వవ
త్సా ముత్సన్నాకుండగోళకా ॥

పత్యోజీవతికుండస్యాన్త్యలైభతేరిగోళకః ౧ |

అసంస్కృతాయా ముత్సన్నస్య నామాంతరం నాస్తి | కింతుదు
ష్టత్వమేవ | వణాంతరేతు జాత్యంతరం | తత్రగౌతమః—అనులో
మాఅనంతరైకాంతరద్వ్యంతరాసు జాతాస్సవణాంబష్టోగ్రసిషాద
దోష్యంతపారశవాః | పృతిలోమాస్తు సూతమాగధాయోగవక్షత్వ
వైదెహచందాలాః ‘౨ ఇతి | ఏవకారోదుహిత్యనిర్వృత్త్యర్థః | త
థాచ వసిష్ఠః—‘పతితేనోత్పన్నః పతితోభవత్యన్యత్ర స్త్రీయా
సాస్సహిపరగామినీతామరిక్థాముపేయాత్’ ఇతి | కించ—‘స్త్రీర
త్సందుమ్కులాదపి’ ౩ ఇతిమనుః ॥

క్రిమదాపస్తమ్భధర్మసూత్రే ౨ పృశ్నగర్భః ౨౪౩

ఇదానీపుత్రేభ్యా దాయవిభాగం వక్ష్యే అన్యస్య భార్య
యామన్యేనాత్పదితః పుత్రః కిముత్పాదయితుః? ఆహోస్విత్ టై
త్రిణః? ఇతి విచారే నిణయమాహ—

కైత్తికత్పాదయితుః పుత్రఇతి హిబ్రాహ్మణమ్ ||౫||

న కేవలం బ్రాహ్మణమేన, వైదికీగాఢాత్రాదాహరంతిత్వాహ
అథాప్యదాహరంతి ।

— ఇదానీమెవాహంజనకః స్త్రీణామీష్యామి

నాపురా । యదాయమస్య సాదనే జనయితుః

పుత్రమబ్రువత్ || రేతాధాః పుత్రం నయతిప

రెత్యయమసాదనే । తస్మాద్భార్యా రక్షంతిచి

భ్యంతః పరరేతసః || అప్రమత్తారక్షధతంతుమే

తల మానః టైత్రిపరబీజానివాప్యః । జనయితుః

పుత్రాభవతి సాంపరాయేమోఘం వేత్తాకరుతె

తంతుమేరమితి || ౬ ||

జనయితుఃపుత్రః? టైత్రిణపుత్రః? ఇతివివాదేపరాజితస్య టై
త్రిణోవచనం । ఏతావంతం కాలమహం జనకోమన్యమానః ఇదానీ
మేవస్త్రీణామీష్యామిపరపురుషసంసర్గం న సహే । కదేదా
నీం? యదాయమస్య సాదనే పిర్మలాకేజనయితుః పుత్రోభవతి,
పుత్రకృత్యం పరలోకగతస్య జనయితురేవ, న టైత్రిణఇత్యబ్రువత్
ధమజ్ఞాః । ఏషువాఘాః కిందిద్విశేషణోచ్యతే— రేతాధాఃబీజ
ప్రదః పుత్రం నయతి పుత్రదత్తం పిండాదికమాత్మానం స్రావయతి
పరేత్య మృత్యుయమస్య సాదనేపిర్మలాకతస్మాద్భార్యారక్షంతి
పరరేతసాచిభ్యంతః । ఛాందసానుమ్, చిభ్యంతః । అతాయా
యమచి అప్రమత్తా అనహితా భూత్వావీతంతంతుంప్రజానంతానంర
క్షుః । లోడథేలట్, రక్షత । కిమథమ్? నః యుష్మాకం టైత్రివ.

౨౪౪   శ్రీహరిదత్తకృష్ణాజ్ఞానాభ్యవ్యాఖ్యానసహితే

రేషాం బీజానిమావాపునః । వ్యత్యయేనాయం కమణికర్తృప్రత్యయః । మావాప్సత, ఉష్టాని మాఘావక్ । అపరళహ—పరశద్వాజ్జి
 షో లుక్ । పరోపురుషాః పః షేల్లైబీజాని మావాపురితి । యస్మాత్
 సాంపరాద్యేపరలొకే జనయితురెవ పుత్రఫలంభవతి । పేత్తాభార్యా
 యా లబ్ధాషేత్రీ వ్యర్కమేవ తంతుమేతం కురుతేత త్తసాతురోతి ।
 ఇతిశబ్దా గాధాసమాప్తే । ఏతచ్చ షేత్రీణాంనుజ్ఞామస్తరణపుత్రో
 తావదనవిషయమ్ । యదా తు షేత్రీమంథోరుగ్గోవా ప్రాధయ
 తే మమషేల్లై పుత్రకమతావదయేతి, యదావా సంతానక్షయే విధ
 వాం నియుంజతే, యథావిదిత్రీవీర్యస్య షేత్రంసత్యవతీ వ్యాసేన,త
 దోత్పన్నః పుత్రోఽథయోరపి పుత్రాధపతివీదనఃషేత్రిణాచ్చదావ్య
 ముష్యామౌష్యాశ్చసభవతితథాచావ్యవీవాహ—యదిద్విపితాస్యాదేకై
 క స్త్రీపిండేచోద్వాద్వాపుపలక్షయేత్ గణితాయాజ్ఞానలొక్యపావహా ॥

అపుత్రేణపరషేల్లై నియోగోత్పాదితస్సగః ।
 ఉభయోపవ్యవారిక్ష్టిమండదారాచధస్తరిః ౨ ॥ ఇతి ॥

నాందోపి..

దావ్యముష్యామౌష్యాదద్యాద్వావభ్యం పిందోదకేపుధక్ ।

రిక్తాదధంసమాదద్యాద్భ్యజిషేత్రికియోసథా 3 ॥ ఇతి ॥

యదిపూర్వనత్యాదిమ మైసునేవాషి, కథం రిహి కతభరద్వాశౌ
 వ్యోమ్య భార్యే ఎ గృతః? పసిస్త్వేండాల్మక్షమాలామ్ ? పృజా
 వతిస్త్వదుహితమ్? తిత్రాహ—

దృష్టోధమౌష్యాక్రమస్సాహసంచపూర్వేషామ్ ॥ ౨ ॥

సత్యేంద్రియమౌష్యాచారి, సతుభమౌష్యతిక్రమోనభమౌ, గృహ్య
 మాణకారణత్వాత్ । నచైతావదేవ, పూర్వేషాంసాహసంచదృష్టం, యథా
 జామదగ్నేయసరా మేణపితృవచనాదవిచారణమాతృశ్శిశ్చిన్నమితి ॥

మిమదావస్తమ్భధర్మసూత్రే ౨ ప్రశ్నైర్విధిః ౨౫౫

కిమిదానీంతేషామపి దోషః? నేత్యాహ—

తేషాం లెఖాదిశేషేణ ప్రత్యవాయోనవిద్యతే ॥౨॥

తాదృశంహి తేషాంతేషః యదెవంపిధైఃపాప్తభిర్న ప్రత్యవయం. తి | తథాచఛాంహోగ్యే శూన్యతే—తద్యథైషీకాతులమగ్నోహోశ్రితంప్రమాద్యేలైనంహంస్యస ర్వే పాప్తాసఃప్రమాద్యంతే ౧ ఇతి ॥

నప్రతావతా ఆర్వాచీనానామపి తథాప్రసంగశ్చత్యాహ—

తదనీవక్ష్యప్రయుంజానస్సీదత్సినః ॥ ౯ ॥

తదతి నపునకమనపునకేనైకవద్భువైకశేషః, ఏకవద్భువ. శ్చ | తంచప్రతికరమం తచ్చ సాహసమనీవక్ష్య దృష్ట్యా సవయమపి తథాప్రయుంజానోఽసరః ఇదానీంతనఃసీదతి ప్రత్యవైతి ! నహ్యగ్ని స్సర్వం దహతీత్యస్తాకమపి తథాశక్తిరీతి ॥

పుత్రప్రసంగేనాహ—

దానంకర్మయథమశ్చాపత్యస్య నవిద్యతే ॥౧౦॥

దానగ్రహణాన విక్రయో గృహ్యాలే త్యాగసామ్యత్ | కర్మయథ మశ్చితచ ప్రతిగ్రహణాస్యాపి గ్రహణమ, ధమగ్రహణాత్, స్వీకారసామ్యాచ్చ | అపత్యస్యదాన ప్రతిగ్రహకర్మవిక్రయా నకతవాన్యః | దానవశవిధేషు దత్తక్రితయోరపి పుత్రియోః మన్వాదిభిఃచ తిల్వాస్త్రాద్యం సామాన్యేన ప్రతిషేధః | కిం తహి? శ్వస్త్రపుత్ర విషయః, ఏకపుత్రవిషయః, స్త్రీవిషయోవా | తథావదసిన్ధుః— ‘న జ్యేష్ఠం పుత్రం దద్యాత్ప్రతిగృహ్తాయాదావ | నత్యేకం పుత్రం దద్యాత్సహింసంతానాయ పూర్వేషాం | నస్త్రీపుత్రం దద్యాత్ప్రతిగృహ్తాయాదావశ్చత్యానుజ్ఞానాద్భతుః | పుత్రం ప్రతిగ్రహిష్యత్ బంధూనాహూయ రాజనిచావేద్య నివేశనస్య మధ్యేవ్యాహృశీభిర్హుతావ్ అదూరబాంధవం సన్నికృష్టమేవ ప్రతిగృహ్తాయత్ ’ ౨ ఇతి |

౨౪౬   త్రిమూర్తి తత్వవ్యాఖ్యసహితే
విశ్వజితీ సర్వస్వదానై గవాదివదవత్సం నదేయమితి । విక్రయస్తు
సర్వత్ర నిషిద్ధః । తత్రాపహతకేషు యాజ్ఞవల్క్య ఆహ—

నా స్తిక్యం వ్రతలోపశ్చ సుతానాంచైవ విక్రయః ౧ । ఇతి ॥
బ్రహ్మచర్యాహుశ్చైవ శునశ్శేషాఖ్యానే దృశ్యతే—‘ న జ్యేష్ఠంపుత్రం
నిగృహ్యోనడవాచ ౨ ఇత్యాది । పుత్ర ప్రకరణే అపత్యశబ్దోపా
దానమపి జ్యేష్ఠపుత్రవిషయత్వస్యలి గమ్, న పతంత్యనేనోపత్యమితి
ఋణమ స్తిత్వన్నయత్వమృతత్వంచ గచ్ఛతి ।

పితాపుత్రస్య జాతస్య పశ్యేచ్ఛజ్యేష్ఠతౌముఖమ్॥ఇతి॥

— వివాహేదుహితృమతేదానంకామన్యంధమా

ధర్మోహూయతే తస్మాద్దుహితృమతేరిధగ్ శతం

దేయతన్దిగుయాకుర్యాదితి । తస్యాం క్రయశ

బ్రహ్మగ్ స్తుతిమాత్రంధర్మాః ద్విపంబద్ధః ॥౧౧॥

ఆపేక్షావివాహే దుహితృమతే దానం క్వచిద్దేదే హూయతే । త

స్మాద్దుహితృమతేరిధనాధికం గవాం శతందేయమ్ । తచ్ఛదుహితృమా

న్దిగుయాకుర్యాత్ । ‘మాదేవానాంమిధుయాకర్థాగధేయమ్ ౩ ఇ

తి దృశ్యతే । మిధుయాకుర్యాదితి కౌఠం? వరాయేన పునర్దాహ్య

త్ ఇతి । తచిదందానంకామన్యం కామనిమిత్తమ్? ‘యథాయక్తో

వివాహస్తథా యక్తా పశ్చాభవతి ౪ ఇతి, ఋషితుల్యః పుత్రాయ

థా స్యురితి । తతశ్చ ధర్మాధర్మం ప్రజాధర్మం, నవిక్రయాధర్మమ్ ।

యస్తుతస్యాం వివాహక్రియాయాం క్రయశబ్దః క్వచిత్స్మృతౌ ‘దృశ్య

తే స సంస్తుతిమాత్రమ్ ద్రవ్యప్రదానసామ్యత్, న ముఖ్యక్రియత్వ

ప్రతిపాదనాధర్మమ్ । కుతః ? హియస్తాద్ధర్మాదేవపాతౌస్సంబం

ధాదంపత్యురితి । ‘ఆపేక్షాదుహితృమతేమిధునాగావదేయా’౫ ఇ

౧ యా.౩-౨౩౬. ౨ విత.దృ.౨,౩-౧౫. ౩ తై.నం.౧-౩-౨.

౪ ఆప.ధ.౨-౧౦-౪. ౫ ఆప.ధ.౨-౧౧-౧౮.

శ్రీమదాపస్తంబధర్మసూత్రే ప్రశ్నోరఖండః ౨౪౭

త్యక్తాప్యేష ఏవన్యాయః । అత్ర మనుః—

యాసాం నాదదతే శుభ్రం జ్ఞాతయోనసవిక్రయః ।

అహణంతత్కుమారీణామాస్యశంస్యంచ కేవలమ్ ॥ ఇతి ॥

ఏతచ్ఛరవం ‘ దానంక్రయధర్తశ్చ పత్యస్య నవిద్యతే ’ ౨ ఇ
త్యస్యస్యభిచారనివృత్త్యథాముక్తమ్ ॥

అథ దాయవిధానః—

ఏకధనేన జ్యేష్ఠంతాషయిత్వా ॥౧౨॥

ఇతి త్రయోదశః ఖండిః ॥

జీవన్ముత్యేభ్యో దాయం విభజేత్సమం క్లిబమున్త

త్తం పతితంచ పరీహవ్య ॥౧౩॥

ఏకేన ప్రధానేన కేనచిద్ధనేన గవాదినా జ్యేష్ఠంపుత్రం తాషయి
త్వాత్మప్రంకృత్వా జీవన్ముత్యే పుత్రేభ్యో దాయం విభజేత్సమం త
నా పరస్పరంచ తెషామ్ । సామాన్యభిధానాత్క్రమాగతం స్వయ
మాజితంచ । క్లిబాదీన్వజయిత్వా । క్లిబాదిగ్రహణం జాత్యంధా
దీనామప్యపలక్షణమ్ । యథాహ మనుః—

అనంశౌ క్లిబపతితౌ జాత్యంధబధిరౌ తథా ।

ఉన్త ప్రజడమూకాశ్చ యేచ కేచిన్నిరింద్రియాః ౩ ॥ ఇతి ॥

అంధాదీనాం పుత్రసద్భావే తెవ్యంశ * హరాః । ఏవమున్తత్త
పతితౌనివృత్తనిమిత్తౌ । క్లిబాదయస్తు భర్తవ్యాః । పుత్రవిభాగకా
లః స్తృత్యంతరవశాద్గ్రాహ్యాః । తత్రీనారదః—

మాతుర్నివృత్తైరజసి పృత్రాసుభగీనీమచ ।

నివృత్తైచాపి రమణైః పితృవ్యపరతస్పృహౌ ౪ ॥ ఇతి ॥

౧ మ. స్తృ. ౩-౫౪. ౨ అప. ధ. ౨-౧౩-౧౦. ౩ మ. స్తృ. ౧-౨౦౧
* ఘ. తెత్వంశహరాః. జ. తెంశహరాః. క. నా. ౪. ౧౩-౩౩

ఘ. రమణాల్.

అక్షరములు   త్రిమూర్తి తత్వము జ్ఞానాభివ్యవస్థానహితే

యదాచపుత్రాశాం పృథక్ కర్మానుష్ఠానే శక్తిశ్చైవ భవతఃసా
 పి కాళః । తస్మాద్ధర్మకర్మకర్మానాం ఇతివచనాత్ । జీవన్ముతిన
 చనం జీవన్ముతినానశ్యం పుత్రాన్విభజయేదేవ ధర్మఇతిప్రతిపాదనాయ
 తస్యధా తదనర్థకమ, అజవహోఽప్రసంగాత్ । స్మృత్యంతరేషు
 స్వయమర్హతే పితృరిచ్చయా విషమవిధాగౌదర్శితః । స సధర్మ
 ఇత్యాచార్యస్వపక్షః । ధార్మాయా అప్యఞ్శోనదర్శితః । ఆత్మసమీ
 వాంశస్తస్మాదపీతిమన్యతే । వక్ష్యతిచ — ‘జాయాపత్యోర్నవిధా
 గోవిద్యతే’ ౧ ఇతి । కేచిత్తు పితుర్దాన్వంశావిత్వాహుః —

దాన్వంశోపగ్రీతపద్యేతవిభజనాత్తనఃపితా ౨ ॥

ఇతి దర్శనాత్ । అయమప్యాచార్యస్య పక్షోనభవతి । యథాపు
 త్రాణామేకైకవంశః సధార్మ్యాణాం తథాపితృపీతి । యదాప్ —
 పుత్రాణామేవాంశసామ్యమ, ఆత్మసన్తాపి కేపి స దోషః । అత్రహా
 రితః — ‘పితాహ్యగ్రయణిపుత్రా ఇతరగ్రహాః యద్యాగ్రయణస్కం
 దేదుపదస్యేద్యా ఇతరే * భ్యోగృహ్ణీయాత్’ ఇతి । విధాగాదూ
 ధ్వం పిత్రజీవనాభావే పుత్రభాగభ్యోగ్రహ్యమితువ్యత్యక్తం
 భవతి । ఇతి జీవన్ముతీభాగః ॥

అథమృతేకుటుంబినితద్దగస్య గతిమాహ —

పుత్రాభావేయఃప్రత్యానన్మఃసపిండః ॥ ౩ ॥

పుత్రాభావే ఇతివచనాత్ సత్సుపుత్రేషు తపివ గృహ్ణీయః అవి
 శేమాశ్రమమ । తత్రనారదీయ విశేషః —

యద్భిష్టంపితృః ‡ దాయేభ్యో దర్షణంపైతృకంచయత్ ।

భ్రాతృభిస్తద్విభక్తస్యమృణీస్యాదన్యభాషితా ॥ ఇతి ॥

కాశ్యాయనస్తు —

౧౩. ప. ధ. ౨-౧౪, ౧౬. ౨నా. స్మృతి-౧౨. * ముంజై, ధు. జ. ర్ము
 ట- దస్యేదితరే. ౩నా. స్మృతి-౩౨. ‡ ముంజై, ధు. ట-పీతి.

3.1 త్రిమదాప స్రవ్యధర్మసూత్రైశ్చైవగోరఖండిః త్రిశా
 భాగ్యపితృవ్యమాతృభ్యాం కుటుంబార్థమృణంకృతమ్ |
 విభాగకాలదేయంతిక్కిభిస్సమమేవతు || ఇతి ||

అత్యయాజ్ఞనల్కే—

పితృయాధ్వంవిభజతామతాప్యంశంసమంహ రెల్ ౧||ఇతి||

తదత్యనా కమపుత్రైరెవ సహవృత్తిరస్యా ఇతి | తథాదమనుః—

పితారక్షతికౌమారేభర్తారక్షతియావనే |

పుత్రస్తుస్థవిరీభాదేనస్త్రీస్వాతంత్ర్యమహతి¹ || ఇతి ||

ఏవంమాతురప్యభావే తద్ధనంభర్తృః * కులలబ్ధం స్వయీమాజితంపు

త్రాప్తాప్యదుహితరస్సమంగృహ్ణాయః ||

స్త్రీసనతదపత్యాసాం దుహితాచతదంగిని |

అప్రతాచేత్సమూఢాతులభతే సానమాతృకమ్ 3 ||

ఇతి బృహస్పతిః | పితృకులలబ్ధంతు అప్రతా ఏవదుహితరః |

మాతుస్తుయాతకంయత్సాన్యత్కుమారీభాగపవసః⁴ || ఇతిమనుః

అప్రతాదుహితరః, పుత్రాశ్చ, తదాకథమ్?

జనన్యాంసంస్థితాయాంతు సమంసర్వేనహోదరాః |

భజేరమాతృకంరిక్తం భగన్యశ్చసనాభయః ౫ ||

ఇతిమానవమేవ ||

అత్యవ్యాసః—

అసంస్కృతాస్తుయేతత్ర ప్రేశ్యకాచేవతెభనాత్ |

సంస్కారాభ్యాత్పభిక్ష్యే²ప్రైకస్యకాశ్చయథావిధిః ఇతి |

అత్యక్రమవివాహే బృహస్పతిః—

బ్రహ్మక్షత్రియవిటూభద్రావిద్యోత్పన్నాస్తవసుక్రమాత్ |

చతుస్త్రీద్యైకభాగేన భజేయస్తేయథాక్రమమ్ ||

అంశం   ఐహరద తక్కుతోజ్జ్వలఖ్యవ్యాఖ్యాసహితే
 క్షత్రిజాస్త్రి ద్వైకభాగావిజ్ఞాతు ద్వైకభాగానా ఇతి ||

మానవచన్పప్రము కమ్—

సర్వంవారికజాతంత ద్దశధాప్రవిభజ్యతు ।
 ధర్మ్యంవిభాగం కుర్వీత విధినా నేనధర్మవిత్ ||
 చతుర్వింశాహరేషిప్రస్త్రినంశా క్షత్రియాసుతః ||
 వెశ్యాపుత్రాహరేద్ద్యుశమకంశూద్రాసుతాహరేఁ గణ్ధి
 యస్యతుబ్రాహ్మణీ వంధ్యామృతావా,తత్రిక్షత్రియాదిసుతాస్త్రి ద్వైక
 కభాగాః । యస్య త్వేకస్యామేవ పుత్రః ససంహరేచ్ఛూద్రాపు
 త్రవజ్జమ్ । యథాహ దేవలిః—

అనులామ్యేకపుత్రస్తు పితృస్సర్వస్వభాగ్యచేత్ ।
 నిషాదవకపుత్రస్తు విప్రస్సస్వత్పతీయ * భాక్ ||
 దౌవసపిండస్సకుల్యావా స్వధాదాతాతుసంహరేత్ || ఇతి ||

నిషాదః పారశవః || క్షత్రియాదివిషయే బృహస్పతిః—
 నప్రతిగ్రహభూదేయా క్షత్రియాదిసుతాయవై ।
 యద్యప్యస్యపితాదద్యాన్తృలైవిప్రాసుతాహరేత్ ||
 శూద్రాద్విజాతిభిజ్జాతా నభూమేభాగమహాతి ।
 సజాతావాపుయ్యాత్సర్వమితి ధర్తృవ్యవస్థితః || ఇతి ||

యాజ్ఞవల్క్యః—

జాతోపిదాస్యాం శూద్రేణ కామతాంశహరౌభవేత్ ।
 మృతేపితరమర్యస్తం భ్రాతరస్తవధభాగినమ్ ౨ || ఇతి ||
 భార్యావిషయేవిష్ణుః—‘మాతరిపుత్రభాగానుసారిభాగహరిణ్యః

ఇతి । అత్ర—

కౌరవః పుత్రికాబీజక్షేత్రజాపుత్రికాసుతః ।
 పౌనర్యవశ్యకానీసః సహోధౌగూఢసంభవః ||

త్రిమదాపస్తమ్బధర్మసూత్రే ప్రశ్నోగఖండః ౨౫౯

దత్తకీతః స్వయందత్తః కృత్రిమశ్చాపవిధ్ధకః ।

యశ్చక్షుశ్చోత్పాదితశ్చ పుత్రాభ్యాదశవంచచ ॥

అనెనేన క్రమేణైషాంపూర్వాభావేపరః పరః ।

పిండవోంశహరశ్చేతి ప్రియైత స్మృతిమస్థితిః ॥ ఇతి ॥

ఔరసోధర్మపత్నిజః । ‘సవతాంపూర్వశాస్త్రవిహితాయాం’ గ
ఇతిపూర్వముక్తః । గౌతమః — ‘పితౄత్సృజేత్పుత్రికామనపత్నో
గ్నిం ప్రజాపతించెష్టావస్తచక్షుశ్చాపవిధ్ధమితి సంవాద్య * ’ ౨ ఇతి॥
బృహస్పతిః—

ఏకఏవారణః పిత్రే ధనేస్వామీప్రకీర్తితః ।

తత్పుత్రాభ్యామృత్రికాః ప్రియాభ్యామృతాస్తస్వపరైస్తృతాః॥ ఇతి ।
మనుః—

పుత్రికాయాం కృతాయాంయది పుత్రానుజాయతే ।

సమస్తత్రవిభాగస్యాజ్ఞేష్ఠతానా సిహిస్త్రియాః ౩॥ ఇతి॥

యాజ్ఞవల్క్యః—

అపుత్రేణపరశ్చేత్రే నియోగోత్పాదితస్సుతః ।

ఉభయోరప్యసౌరిక్తే పిండదాతాచ ధర్మతః ౪ ॥

అయమేకఏవోత్పాదయితుర్బీజజః, ఔత్రిణస్తుజ్ఞేత్రజః ।

బృహస్పతిః—

పౌత్రాధపుత్రికాపుత్ర స్వప్రాప్తికరాపుభౌ ।

రిక్తేపిండాంబుదానెచ సమాసంపరికీర్తితౌ ॥ ఇతి ॥

కాశ్యపః—

సప్తపౌనభవవాంకన్యాః వజ్రనీయాకులాధమాః ।

వాచాదత్తామనోదత్తా కృతకౌతుకమంగళా ॥

౧ అప.ధ.౨-౧౩-౧. ౨ గౌ.ధ.౨౨-౧౦౪- ౩ మను.౯-౧౩౪.

* ముద్రితగౌతమకోశే-సంవాద్య. ౪ యా.స్మృ.౬-౧౩౦.

అగ్ర- త్తమోజ్జ్వలః పృథ్వీవ్యాఖ్యానహితే

ఉదకస్పృశితాయాచయాచపాణిగృహీతికా ।

అగ్నింపరిగతాయాచ పునఃపూజ్యసవాచయా ॥

కాత్యాయనః—

క్లిబ్బవిహాయపతితంయాపురలభతే పతిమ్ ।

తస్యాపౌనఃపూజాతావ్యక్తమతాపదకస్యసః ॥ ఇతి ॥

మనుః! పితృవేత్తనికన్యాతు యంపుత్రింజనయేద్రహః ।

తంకానీనం పదేన్నామ్నావోఘంకన్యాసముచ్ఛయః ౧ ॥

నారదః—

కానీనశ్చసహాధన్వగూఢాయాః యశ్చజాయతే ।

లెహంవోఢాపితాజ్ఞేయః తేచధాగహరాః పిరుః ౨ ॥ ఇతి ॥

వసిష్ఠః—

అప్రతాదుహితాయస్య పుత్రం దిందేతతల్పకః ।

పాత్రీమాతామహస్తేన దద్యాద్విండుహరెద్దనమ్ ౩ ॥ ఇతి ॥

అనూఢాయామేసమృతాయామాతామహస్యపుత్రః! అన్యథావోఘః

మనుః—

యాగర్భిణీసంస్క్రియతేజ్ఞాతాజ్ఞాతాపివాసతీ ।

వోఘస్సగర్భోభవతి సహాధఇతిచాచ్యతే ౪ ॥

ఉతాపద్యలై గృహేయస్య న చజ్ఞాయేతకస్యసః!

సగృహేగూఢఉత్పన్నస్తస్యసాద్యస్యతల్పజః ౫ ॥

దత్తవిషయే భార్యపుత్రేహ సచ్చులెప్పేక ఏవగ్రాహ్యః । తత్ర

త్రైత్రజః పూజ్యమేనోక్తః । ప్రేసనః— అథదత్తక్రితకృత్రిమపుత్రి

కాపుత్రాః పరపరిగ్రహేనాపేయేణ జాతాస్తే అసంహతకులీనా

దాన్వీముష్యాన్యథాభవంతీతి ॥

౧ మను.౯-౧౭౨. ౨ నార, స్మ.౧౩,౧౭. ౩ వా.ధ.౧౭,౨౭.

౪ మను.౯-౧౭౩,

౫ మను.౯-౧౭౪,౧౭౫.

మనుః—

భౌత్యణామేకజాతానా మెకశ్చేత్పుత్రవాణాభవత్ 1

సర్వతేనేషపుత్రేణ పుత్రిణోమనుఃబ్రహ్మీన్ ౧ ॥

కిణిమాద్య స్వపత్యైరేమాతాపితృభ్యమంతికాత్ 1

చహిక్రీతస్సుత సస్య సదృశోఽసదృశోపివా ౨ ॥

మాతాపితృవిహీనాయః క్షృక్రోవాస్యాదకారణాత్ ॥

ఆత్మానంస్పృశ్యయేద్యస్య సవయంద తస్తుస స్తృతః ౩ ॥

సదృశఃకుప్యసూర్యాతాం గుణదోషవివక్షితం * ॥

పుత్రాపుత్రిగుణైర్యక్తం సవిజ్ఞేయస్తుకృత్రిషః ౩ ॥

మాతాపితృభ్యాముత్సృష్టంతియోరన్యతరేణవా 1

యంపుత్రప్రతిగ్మహ్నియాదపవిద్ధిస్సడచ్యతే ౩ ॥ ఇతి ॥

సర్వతేనసజాతీయాః ॥

సజాతీయేష వ్యయంప్రొక్త స్తనమోమమయావిధిః ౪ ॥

ఇతియాజ్ఞవల్క్యసంప్రసవన త్ ॥

విష్ణుః—‘యత్రకవ్యచనాత్పాదితస్తుద్వాదశః’ ఇతి ॥

యాజ్ఞవల్క్యః

పిండహోమశహరశ్చైషాం పూర్వాభావపరఃపరః ౪ ॥ ఇతి ॥

మనుః—

శ్రేయసః శ్రేయసోఽభావేపాపీయాఃకర్షివహాతి ॥ ఇతి ॥

నారదః—

కృమాదేతేనవతంలేమృతేపితరీతద్ధనె 1

జ్యాయసోజ్యాయసోఽభావే జఘన్య స్తదవాప్నుయాత్ ౬ ఇతి

౧ మను.౯-౧౮౨ ౨ మను.౯-౧౭౪-౧౭౭. * ముద్రి-విచక్షణమ్.

౩ మను.౯-౧౬౯, ౧౭౦, ౧౭౧, ౪ యా. స్మృ. ౨-౧౩౫.

౫ మను.౯.౧౮౪.

౬ నా, స్మృ. ౧౩-౪౯

దేవలః—

స ర్వహ్యానానస్త్యేతే పుత్రాదాయహారాః స్తృతాః ।

ఘోసేపురుషత్వమ్నై తేమజ్జ్యేస్థ్యంనతిష్ఠతి ॥

తేషాంసపణాణ్యైపుత్రాః తేత్పితీయాశభాగినః ।

శేషాస్తమపజేవేయః గ్రాసాచ్ఛాదనసంభృతాః ॥ఇతి॥

మనుః—

షష్ఠంతు క్షేత్రజన్యాశం పృథక్పాతైవశృకాద్ధనాత్ ।

దౌరసోవిభజక్ దాయంపిత్యంపంచమమేవవా ౧ ॥ఇతి॥

బృహస్పతిః—

క్షేత్రజాద్యాసుతాస్తవన్యై పంచషట్పుత్రభాగినః ॥ఇతి॥

హారితః—విభజిష్యమాణఏకవింశంకానీనాయదద్యాత్, వింశం
పౌనభవానయ, ఏకోనవింశం దాన్వీముష్యానాయ, ఆష్టాదశంక్షే
త్రజాయ, సప్తదశంపుత్రికాపుత్రాయితరానౌరసాయ । ఇతి ॥

వసిష్ఠః—‘పుత్రింపుత్రిగృహీష్యత్’ ౧ ఇతి పృక్రమ్య ‘తస్మిం
శ్చేత్పుత్రిగృహీతదౌరసఉత్పద్యేత చతుర్థభాగభాక్’ ౨ ఇతి॥ ఏ
వమేతేషా శాస్త్రేషు విద్యమానైషు యదాచార్యేణ పూర్వముక్తం
‘తేషాంకర్తృన్సంబంధః । దాయేనావ్యతిక్రమశ్చ’ ౩ ఇతితద్ధర్మ
త్వజేపుత్రేసతి క్షేత్రజాదీనాంసమాశభాక్తవపుత్రిషేషపరంవేదితవ్యం
అథావిభాజ్యమ్—తత్త్రయమనుః—

అనుపఘ్నుక్పితృద్రవ్యం శ్రీమేణయదుపాజయేత్ ।

సవ్యయమాహితలబ్ధంతన్నాకామోదాతుమహాతిక॥ఇతి॥

కాత్యాయనః—

నావిద్యానాంతువైద్యేన దేయంవిద్యాధనాత్కృత్విత్ ।

త్రైమదాపమ్మధర్మనూత్రైమ-ప్రశ్నై గరఖండః ౨౫౫

సమంవిద్యాధికానాం ఘడేయం ప్రశ్నై నతద్దనమ్ ॥

పరభక్తోపయోగేన * ప్రాప్తావిద్యాదానస్యతః ।

తయాప్రాప్తంతువిధినా విద్యాప్రాప్తం లక్ష్యతే ॥ ఇతి ॥

వ్యాసః—

పితామహపితృభ్యాంచ దత్తం మాత్రాచయద్భవేత్ ।

తస్య తన్నాపహతాన్యం శౌర్యభార్యాధనంతథా । ఇతి ॥

యాజ్ఞవల్క్యః—

కృమాదభ్యాగతంద్రవ్యం హృతమపున్దరేత్తుయః ।

దాయాదేభ్యో నతద్దద్యాద్విద్యయా లబ్ధమేవచ ॥

పత్యోజీవతియస్త్రీభిరలంకారోఽభ్యుభవేత్ ।

నతంభజిరక్ దాయాదాః భజమానాః పతంతి తై ॥

వ్యాసః—

సాధారణం సమాశ్రిత్య యశ్క్రిందిద్వాహనాయుధమ్ ‡ ।

శౌర్యాదినాప్నోతిధనం భార్యతరస్తత్రభాగినః ।

తస్య భాగద్యయం దేయం శేషాస్సస్సమభాగినః । ఇతి ॥

ఇతి పుత్రవిభాగః ✽ । తదభావే మృతస్య యః ప్రత్యాసన్నః స
దాయంహరేత్, ఇతి వక్ష్యమాణాన సంబంధః॥

లేపభాజశ్చతుర్థాద్యాః పితౄద్యాః పిండభాగినః ।

సప్తమః పిండవాత్రైషాం సాపిండ్యం సాప్తమూరుషమ్ ॥

ఇతి సపిండలక్షణమ్ । లేపయోయః ప్రత్యాసన్నః ససగృహ్యాయా
దితి । భార్యాయ తురిక్తగ్రాహిణస్స పిండారక్షేయః । నతు దాయగ్ర
హణమిత్యాచార్యస్య పక్షః । హూయలేపి— తస్మాత్ప్రయోనిరిం

గయా. స్థ. ౨-౧౨౧. * ఘట—భుక్తోపయోగేన, ‡ భక్తప్ర
దానెన. ౨ మను. ౯-౨౦౦. ‡ ఖ—నాదికమ్. ✽ ఖ—అ
పుత్రధనవిభాగః.

౨౫౬   త్రిహరద త్రక్యతోజ్జ్వలాభ్యవ్యాభ్యాసహితే

ద్రియాః అదాయాదీః ౧ ఇతి । మనురపి—

నిరిందియాఅదాయాదీఃస్త్రియోనిత్యమితిస్థితిః ౧ । ఇతి ॥

అత్యసపిండాద్యభావెబ్యహస్పతిః—

అన్యత్రద్రాక్షాణాత్కింతు రాజాధమపరాయణః ।

తత్ స్త్రీణాంజీవనచదద్యాదేషచాయదిధిః స్మృతః ॥

అన్నాథంతఃకులవృద్ధమపరాశ్చేతు సేంధనమ్ ।

వససంతివణకీతం దేయమేకత్రిమాసతః ॥

ఏతావదెవసాధ్వీనాం చోదితం విభవాధనమ్ * ॥

వసనస్యాశనస్తేన తత్రైవజకస్యచ ॥

ధనంవ్యహాహ్యతద్భిష్టందాయాదానాంప్రకల్పయేత్ ।

ధూమావసానికంగ్రాహ్యం సభాయాంస్నానతఃపురా ‡ ॥

వసనాశనవాసాంసి విగణయ్యభవేమ్యతే । ఇతి ॥

వ్యాసః—

ద్విసాహస్యఃపరోదాయఃస్త్రియైదయోధనస్యతు ।

యచ్చభత్రాధనందత్తం సాయథాకామమాపుయాత్ ఇతి ।

పఠానాంద్వేషహస్తే పరిమాణమస్య ద్విసాహస్యః ఏషపరోదాయ స్త్రియాః, నాథికః ఇతి । ఏతత్ప్రధూశేధనై, జ్ఞాతయశ్చ సరశ్చేయరితి శజ్కాయామ్ । ఏషమ్ పత్నిదుహితరిశ్చ ౧ ఇత్యాదీనియానిపత్నీదాయప్రాప్తి పరాణితాన్యేష్యేవమేవదృష్టవాని*

---

౧ మను—౯-౧౨. ‘నిరిందియాహ్యమత్రాశ్చ స్త్రియోనృతమితి స్థితిః ౧ ఇతి ముద్రితకోశే. * వాశనమ్. ‡ ముంజే—క-శ్రావ్యంసంధ్యాయాం స్నానతత్పురా. అయా. స్మృ. ౨-౧౩౨

౧ మను—౯-౧౨. ‘నిరిందియాహ్యమత్రాశ్చ స్త్రియోనృతమితి స్థితిః ౧ ఇతి ముద్రితకోశే. * వాశనమ్. ‡ ముంజే—క-శ్రావ్యంసంధ్యాయాం స్నానతత్పురా. అయా. స్మృ. ౨-౧౩౨

✽కౌతమస్తు—పుత్రాభావపత్నీససపిండాదిభిన్నమాంశగ్రహణమాహ—పిండగోత్రీయుషి సంబంధారిక్ష్ణం భజేత్ స్త్రీచాననపత్యస్య ౧ (కౌ.ధ. ౨౨-౨౧) ఇతి । అస్యాథః । అనపత్యస్యారిక్ష్ణం

33 త్రిమదాప స్తమ్భధర్మనూత్రై-పరశ్చైంగఖండః ౨౫౭
 అత్రపితరి భ్రాతరిసోదర్యే చ జీవతి సతిసోదర్యో భ్రాతృగృహ్ణీ
 యాదిత్యైకే । తథాచ శంఖః— ‘అపుత్రస్యస్వస్వరాత్రస్యభ్రాతృగా
 మిద్రవన్యం, తదభావే మాతాపితరౌహ రెయాతాంపత్నీవాజ్యేష్టైతి
 దేవలః—

తతోదాయమపుత్రస్య విభజరంత్యహోదరాః ।
 తుల్యాదుహితరోవాపి ధ్రియమాణఃపితాపిత ॥
 నవణౌభ్రాతరోమాతా భార్యాఃషెతియథాక్రమమ్ । ఇతి ॥

యాజ్ఞవల్క్యః—

సంస్మృష్టినస్తుసంస్మృష్టీసోదర్యస్యతుసోదరః ।
 దద్యాచ్చాపహ రెవాన్సం జాతస్యచమృతస్యచ ॥
 అన్యోదర్యస్తుసంస్మృష్టే నాన్యోదర్యోధనంహ రేత్ ।
 అసంస్మృష్ట్యాపినాదద్యాత్సంస్మృష్టోనాస్యమాత్మజః ౧ ఇతి ॥

అత్రసోదరస్యేతి విశేషచనాత్ ‘పత్నీదుహితరశ్చ’ ౨ ఇత్య
 త్రభ్రాతృగ్రహణంభిన్నోదరవిషయమితి । పృత్యాన త్రైతికయాప్తి
 త్రైవేతి పయమ్ । తదభావేసోదర్యః । తదభావతత్పుత్రాః । తదభా
 వేభిన్నోదరాః । తదభావేపితృస్యః ఇతిదృష్టస్యమ్ । మాతృదయో
 పి (స్త్రీ)యోజననమాత్రంలభేత్ ఇతి ॥

పిండసంబంధాన్సపిండాః పృత్యాన త్రిక్రమేణ భజేత్ । తదభావే
 గోత్రసంబంధాన్సగోత్రాః । తదభావే ఋషిసంబంధాన్సమానవ్రవ
 రాః । (స్త్రీ)చపత్నీచ । (స్త్రీ)యాః పృథగ్నై దౌశాల్ చశద్ధాచ్ఛ య
 దాసపిండాభజేత్ తదా త్రైస్సహ (స్త్రీ)వికమంశం గృహ్ణీయాత్ ॥
 తతశ్చ—‘పితృరూర్ధ్వం విభజతాం మాతావన్యంశం సమంహరేత్’
 ఇతినతో సపిండాదిభిస్సహగ్రహణము క్తమితి పయమప్యేతమేవ ప
 క్షం రోచయామహే ॥ ఇత్యయమధికఃపాఠః క. ఖ. ముంజై. పుస్త
 కేషుదృశ్యతే. గయా. స్త్ప. ౨-౧౪౧, ౧౪౨ ౨యా. స్త్ప. ౨-౧౩౦

౨౫౨   త్రిహరద త్తక్యతోజ్జ్వలాఖ్యవ్యాఖ్యాసహితే

— తదభావఆచార్యఆచార్యాభావేనైవాసీ
హృత్వాతదథేషు ధర్మకృత్యేషువోపయోజయేత్ ||౩|| —

సపిండాభావే ఆచార్యదాయంహరేత । తస్యావ్యభావేనై
వాసీహరేత । హృత్వాచ తదథేషు ధర్మకృత్యేషు తటాకఖననా
దిమాపయోజయేత్ । వాశద్ధాత్స్వయం వోపయుంజేత ॥

— దుహితావా ॥౪॥ —

దుహితావాదాయంహరేత । పుత్రాభావఇత్యేకే । అనంతరోక్తే
విషయ ఇత్యనేయే ॥

— సర్వాభావేరాజాదాయంహరేత ॥౫॥ —

సర్వగృహణాత్ బంధూనాం సగోత్రాణాంచాభావే ॥

— జ్యేష్ఠోదాయాదఇత్యేకే ॥౬॥ —

జ్యేష్ఠవీన పుత్రోదాయహరిఇత్యేకేమన్వంతే । ఇతరేతు తముప
జీవేయుః । సోపితాః పితేషపరిపాలయేదితి । తథాచ గౌతమః—
' సర్వంవాపూర్వజస్యేతరాఽ విభృయాత్పితృవత్ ' ౧ ఇతి ॥

— దేశవిశేషేసువణకృష్ణాగావకృష్ణం

భౌమంజ్యేష్ఠస్య ॥౭॥ —

కృషిద్దేశేసువణాది జ్యేష్ఠస్య భాగఇత్యాహుః । ధూమాజాతం
భౌమంధాన్యం, కృష్ణం భౌమమాషాది । కృష్ణాయసమిత్సనేయే ॥

— రథఃపితుః పరిభాండంచగృహే ॥౮॥ —

రథః పితురంశః, గృహేచయత్పరిభాండఉపకరణంపీరాదికంతదపి

— అలంకారోభార్యాజ్ఞాతిధనంచైత్యేకే ॥౯॥ —

భార్యాస్తుధృణోలజ్కారంశః । జ్ఞాతిభ్యః పిత్రాదిభ్యశ్చ *
యల్లబ్ధిధనం తచ్ఛేత్యేవమేకే మన్వంతే ॥

— తచ్ఛాస్త్రీరివప్రిషిద్ధమ్ ॥౧౦॥ —

ఊమదాపమ్మధర్మసూత్రే ౨-ప్రశ్నై ౧౪౭ః ౨౫౯
 యదుక్తం జ్యేష్ఠోదాయాపఞ్చ తచ్ఛాస్త్రవిరుద్ధమ్ ||
 యేనవిరుద్ధం తద్దగ్ధయతి—

— మనుఃపుత్రేభ్యోదాయంవ్యభజదిత్యుచితే
 షేణ శూర్యయతే || ౧౧ || —

పుత్రేభ్యఞ్చ తి బహువచననిదే శాదవిశేషేణ శ్రవణమ్ ||
 అత్యవోద్యమ్—

— అథాపితస్తాజ్యేష్ఠం పుత్రం ధనేన నిరవ
 సాయయంతీత్యేకవద్యాగ్రయతే || ౧౨ || —

అథాపి ననుచ్యేథా! జ్యేష్ఠంపుత్రం ధనేన నిరవసాయయంతిష్య
 భుక్తున్వంతీత్యేకవదపి శూర్యయతే । యథావక్ ఏవజ్యేష్ఠోదాయాదః
 తదనురూపమపి శూర్యయతేఞ్చతి ||

పరిహరతి—

— అథాపినిత్యానువాదమవిధిమాహున్యాయ
 విధోయథాతస్తాదనావయః పశూనాన్ సహచరం
 తీతి । తస్తాత్సూక్తికస్య ముఖ్యే రేఖాయతీవ * ।
 తస్తాద్వస్తస్య శ్లోత్రియస్య స్త్రీకామతమావితే || —

అథాపితి పరిహారోచ్యమే । పశూనాం వధ్యేఅజాశ్చావయశ్చ
 జాతిభేదేషి సహచరతీతి । రేఖాశాఖా । ఇహతు తద్వ్యవస్థేనాపచా
 రః, తితిక్యమ్ । స్మార్తకస్యముఖ్యమండలావినా శ్లోతీతి । ఇహజ్ఞో
 వాక్యాలంకారే । శ్లోత్రియస్య స్త్రీకామతమత్వ మాచార్యకులేచి
 రకాలం బ్రహ్మచారివాసాత్ । యదైతాని వాక్యాని దృష్టమాత్రమను
 వదంతి న కిందిద్విదభతి, తథా ‘తస్తాజ్యేష్ఠంపుత్రమ్’ ౧ ఇత్యాదిక
 మపితి న్యాయవిదఆహుః । నకేవలమయమేవానువాదః । కిం తహి?
 ‘మనుఃపుత్రేభ్యః’ ౨ ఇత్యయమప్యనునాదపివ ||

* త—ముమై. రేఖాయతీవ. ౧. లై. సం. ౨-౫-౨. ౨. లై. సం. ౩-౧-౯

— సర్వేసాధ ర్థయ క్తా భాగినః॥౧౪॥ —

హిశబ్దో హేతౌ । యస్తా దేతావనువాదకౌ సకస్యచిద్విధాయకౌ
తస్తా ద్యేగమయక్తాఃపుత్రాస్సర్వవితేభాగినః ॥

— యస్త వ్యధమేణద్రవ్యాణి పత్రిపాదయతి

జ్యేష్ఠోపి తమభాగం కుర్వీత॥౧౫॥ —

యస్త జ్యేష్ఠోవ్యధమేణ ద్రవ్యాణి పత్రిపాదయతి వినియంక్తేత.
మభాగం కుర్వీత । తస్మే జ్యేష్ఠభాగే పితౄభాగం సదహ్యత్, డౌ
ధ్వంవిభాగేపి భృతః । అపిశబ్దాత్ కిముతాన్యమితి జ్యేష్ఠస్యపా
ధాన్యం ఖ్యాప్యతే ॥

‘చవస్తుక్రొధ్యః’ ౧ ఇత్యశ్ర భార్యాయా భాగోనప్రదర్శితః ।
తత్కారణమాహ—

— జాయాపత్యోర్విభాగోవిద్యతే॥౧౬॥ —

కస్తాత్ ?

— పాణిగ్రహణాద్విసహత్వంక మ్మసు ॥౧౭॥ —

కమాధ్వం ద్రవ్యం, జాయాయాశ్చ సప్తభక్కు-మన్వధికారః ।
కింతహే? సహభావేన ‘యస్త వ్యయాధమకృతకవ్యసౌస్య
సహ’ ఇతివచనాత్ । తత్కరిం పృథగ్గ్రహ్యేణైతి ॥

— తథాపుణ్యఫలేషు ॥౧౮॥ —

పుణ్యఫలం సర్వాదేవ వ్యపి తథాసహత్వమేవేతి ‘దివిజ్యో
రజరమారభేతామ్’ ఇత్యాదిభ్యో మత్కరిం గ్రహ్యః ॥

— ద్రవ్యపరిగ్రహేషుచ ॥౧౯॥ —

ద్రవ్యజనైవ్యపి తథాసహత్వమేవ, తత్రి పతిరాజయతిజ
యాగ్నహే నిర్వహతీతి యోగజ్ఞేమాపుభయాయత్తావితిద్రవ్యపరి

* క.ఖ— ‘తేనదంపత్యోస్సహభావాదగితః’ । ఇత్యధికః
తొ దృశ్యతే. ౧ అప.ధ.౨-౧౪-౧.

హేసహత్వమ్ ॥

ఏతదేవోపపాదయతి—

—సహి భర్తుర్విప్రవాసే నైమిత్తికేదానేస్తే

యముపదిశంతి ॥ ౨౦ ॥ —

హియస్తాల్ భర్తుర్విప్రవాసే సతి నైమిత్తికే 'భిందత్ప్రాణిడు ద్యాల్' ఇత్యాదికేదానే కృతేభార్యాయానస్తేయముపదిశంతిర్దర్శజ్ఞః । యది భర్తురేవ ద్దీప్యంస్యాల్, స్యాదేవం స్తేయమ్ । 'నైమిత్తికేదానే' ఇతిచదనాల్ వ్యయాంతరే తుక్తేయం భవశ్యేవ । ఏతదేవ ద్దీప్యసాధాఃకేపి దంపత్యోరైవషవ్యమ్, యత్పత్యేభేష్టం వినియంక్తై జాయాప్వితానదేవేతి । నచపత్యః స్వయమాజితస్య వినియోగే జాయాయా అనుమత్యపేక్షా, స్వతంత్రత్వాల్ స్వతంత్రోద్యాసాగృహే, యథారాజారాప్యై । అతఏవభార్యాయాః స్తేయశంకా, న భర్తుః ॥ .....

—శ్రీ ఇతి చురుదకాఖండః శ్రీ—

—ఏతేన దేశమిలభమాన్వాఖ్యాతాః ॥౧॥—

'జ్యేష్ఠోదాయాదః' ౧ ఇత్యాచికం శాస్త్రం విప్రతిషేధాదవగమాణమిత్య క్తమ్ । ఏతేన దేశమూః కులభమాన్వ వ్యాఖ్యాతాః । శాస్త్రవిప్రతిషిద్ధా మాతులసుతాపరిణయచాదయోప్రమాణం, విపరీతాః ప్రమాణమితి । గౌరమోప్యాహ— 'దేశజాతికులభమాన్వా మ్నాయైరవిరుద్ధాఃప్రమాణమ్' ౨ ఇతి ॥

—మాతుశ్చయోనిసంబంధేభ్యః పితృశ్చాసప్రమాత్పు

రుషావ్యావతా వా సంబంధోజ్ఞాయతేతేషాంపి

తేమాదకోపస్పర్శనంగర్భాన్నరిహప్యాపరిసంవత్సరా ॥—

మాతుర్యోనిసంబంధామాతులాదయః । పితృశ్చాసప్తమాత్పురూ
షాల్ * సంబంధాస్సపిండాః । యావతావాస్తరణ సంబంధో
జ్ఞాయతే స్తర్యతే జన్తనా నామ్నా చాముష్యాయణః అస్తత్కూ
టస్సస్సవంశ్య ఏవం నామేతి : తథాచమనుః—

సపిండతాతుపురుషేనప్తమేవినివర్తతే ।

సమానోదకభావస్తుజన్తనామ్నోరవేదనే ౧ ॥

ఇతి । తెషాంప్రతేషామృతేషాదకోపస్పర్శనం క రవ్యం । నగ
ణనిమిత్తం స్నానం కర్తవ్యం । గర్భాన్పాలనపరిసంవర్హరా,
పూర్ణానందత్పరాః పరిహృప్య వజ్రయిత్వా । బాలేషు మృతేషు
స్నానం శకర్తవ్యమితి ॥

—మాతాపితరావేవతేషు ॥ ౩॥—

తేషుబాలేషుమృతేషుమాతాపితరావేవోదకోపస్పర్శనంకుర్యాతాం॥

—హరారశ్చ ॥౪॥—

యేచతాః బాలాః మృతాః హరంతి నిర్వరంతి తేపున్యదకోప
స్పర్శనం కుర్యంతి ✽ ॥

అశ్చభార్యయాంచపరమగురుసన్ధాయాంచాకాలమభోజనమ్

భార్యసత్త్వి । పరమగురువఃపితృమాతాపితరఃసంస్థామరణంభా
ర్యాయాంచసంస్థితాయాంచపరమగురూణాంచసంస్థాయాం సత్త్వానకే
వలముదకోపస్పర్శనమ్కర్తవ్యమ్? అపరేద్యురారస్తాత్కూలాదభోజనమ్
కంచ—

—ఆతురన్యజనాని కుర్వీరన్ ॥౬॥ —

ఆతురత్వం వ్యజ్యతే యైస్తానిచ కుర్వీరన్ భార్యాదిమరణే॥

కానిపునస్తాని?—

* క. ఇ.బ—‘ఉద్భవమ్’ ఇతివిధికఃపాఠః. ౧ మను.౫-౬౦.

✽ క—“ఏవమాచార్యస్యపక్షః” ఇతివిధికఃపాఠః.

క్రిమదాపస్తవ్యధర్మసూత్రే ౨ ప్రశ్నే ౧౫ శ్లోకం: ౨౩

— కేశాన్నగ్రీవ్య పాగ్నానాన్వైకవాససోద

క్షితాముఖాన్సకృదుపమజ్ఞ్యోత్తిరోపవిశంతి ॥౨॥—

కేశాన్నగ్రీవ్యైషు పాగ్నానావపంతి । ఓన్వైకవాససంఘాతై
రీయాక్షితాముఖాః దక్షితాందీశం నిరీక్షమాణాః సకృదుపమజ్ఞ్యోదకా
దుత్తిర్యతీర ఉపవిశంతి దక్షితాముఖావప ॥

— ఇతి వంతి ॥౨॥ —

ఏవముక్తప్రకారేణ తిరుపమజ్ఞ్యోపవిశేయః ॥

— తత్ప్రత్యయముదకముత్పిచ్యాప్రతీక్షా గా

మమేత్యయత్ (స్త్రీ)యతహస్తత్కుర్వంతి ॥౨॥—

తతస్తత్ప్రత్యయం తేషాం మృతానాం భార్యాదీనాం యథా
ప్రత్యయోధవతి మహ్యమిదముదకందత్తమితి తథోదకముత్పించంతి*
అచారాత్ప్రత్యత్యావచ్చతిలమిశ్రమ్భః । భారద్యాజాయ యజ్ఞశర్వణే
ఏతత్తీలాదకం దదామితి ప్రయోగః । ఉత్పిచ్యాప్రతీక్షాః పృష్ఠతో
ఽనిరీక్షమాణాః గ్రామమేత్యగృహం ప్రవిశ్య । అనేనబహిరదం క
మేతి గమ్యతే । యత్ (స్త్రీ)యః కర్తవ్యరూపాస్తత్కుర్వంతి,
అగ్నుప్రసన్నగ్నగవాలంభనాదీని ✽ ॥

— ఇతి రమచేతదేవైక ఉపదిశంతి ॥౨॥ —

‘ఆకాలమభోజనమ్’ ఇత్యాది యదుక్తమేతదేతరమభార్యాదిభ్యాం
నేష్యపిసపిండేషుమృతేష్యపికర్తవ్యమితి కేశాచార్యా ఉపదిశంతి

— శుచీ స్తంత్రినతిస్సర్వకృత్యేషు భోజయేత్ ॥౨౧॥—

ఏకాంతేపి విధిప్రకృతేదానుసారిణశ్శుచయః । తాన్ మంత్రీవతః

* క. పు — ‘తిరిత్యనువృత్తైస్త్రీః’ ఇతి ధికః పాఠః. ౧౮ప. ధ. ౨-౧౫-౫

పు — అచారాత్ప్రత్యత్యావచ్చవాససాత్పిఠభవతి, హస్తాభ్యాం
తిలమిశ్రంత్యః ఏకోత్తరవృద్ధిః ‘భారద్యాజ.....వాసఉదకందదా
మి’ ఇతి పాఠః. ✽ ముమ్మై — (స్త్రీ)య ఇతి స్త్రీతీనాం గృహణమి
తి ప్రామాణికావ్యాచక్షతే ‘ఇత్యధికః పాఠః. ౧౮ప. ధ. ౨-౧౫-౧

౧౬౪   త్రిహరణ త్రకృతాజ్జ్వలబ్యవ్యాఖ్యాసహితే
అధీత * వేదాన్ సర్వకృత్యేషు శౌలెషు గామ్యేషు స్థాలేషు
చ కర్మసు దైవేషు పితృనీచుమానుషేషు చ భోజయేత్ అంతతా
వ్యాహణభోజనమ్ ఇతి స్మృత్యంతరే డర్శనాత్ ||

— దేశతః కాలతః శౌచతః సమ్యక్ప్రతిగృహీత్వత

ఇతి దానాని పత్రిపాదయతి ||౧౨|| —

సప్తమ్యథేతనిః । దేశః పర్యాగాదిః । కాలః సూర్యగ్రహణౌ
దిః । శౌచం కృచ్ఛాచ్ఛ్రిదనమాప్తిః । సమీచినః ప్రతిగృహీతా, త్సు
ల్యగుణేషుపయోస్పృథ్వశ్చేయాన్ గణిత్యాది । ఏతేషుదానాని దేయా
ని పత్రిపాదయతి దద్యాదితి ।

— యస్యాగ్నాన క్రియతే యస్య చాగ్నిన

దీయతే సదగ్భక్తస్యమ్ || ౧౩ || —

యస్యాగ్నస్తేనైకదేహోగ్నాన క్రియతేసహాయతే, యస్తాదోష్ఠ్య
త్యాగ్నినదీయతే సతదగ్భక్తస్యమ్ ||

— నక్షాఠలవణహోమోవిద్యతే ||౧౪|| —

యదగ్భక్త్యమాణంపశ్యతోలాలోత్పద్యతే తత్క్షాఠమ్ । గుడమరీ
చలికుచాది । క్షాఠలవణసంస్పృష్టం నహోతస్యమ్ ||

— అవరాన్నంకుశుత్థాది తత్సంస్పృష్టస్యాప్యన్నస్యహోమోనవిద్యతే ||౧౫|| —

అవరాన్నంకుశుత్థాది తత్సంస్పృష్టస్యాప్యన్నస్యహోమోనవిద్యతే ||
అథయస్తేనవిధమేవభోజ్యముపస్థితం తస్యకథంభోజనమ్? తత్సాహ

— అహవిష్యస్యహోమఉదీచినముష్టం భస్మాహో

హ్యతస్త్రి భస్మని జహుయాత్ తద్ధుతమహు

తంచాగ్నాభవతి || ౧౬ || —

ఔపాసనాత్పచనాద్వా అగ్నేరుదీచినముష్టం భస్మాహోహ్యతస్త్రి
భస్మనిజహుయైదైవ్యదేవమంతై ౧: । ఏయాచావిష్యస్యహోమః

* ముమైబ్ర—అధీతావిష్టతవేదాన్.   ౧ ఆప.భ.౨-౧౭-౧౦

38 క్రిమచాప సమ్మధర్మనూత్రై-పశ్యైః ౧౫ఖండః తలఁ
 తదేవక్రియమాణం హుతంచ భవతి, భావాధానిపు (రవ్వి)తైః * ।
 అహుతంచాగ్నో భవతి, భస్మమాత్రతావదితి । అత్ర బొధాయనః
 ' అథయద్యేతదేవస్య దుత్తరతాభ స్తమిశ్రానజ్ఞాగారాన్నిరూ
 హ్య లేషు జుహుయాత్ ' ౧ ఇతి । అపరతహ—యాన్యహవిష్యా
 ణి వ్యంజనానిఅహరహర్భజ్యాని తేషామేషసంస్కారః, సకృచ్ఛ
 హోమోఽమంత్రకఇతి । ఉత్తరెనూత్రై స్పష్టాథే ॥

—నస్త్రీజుహుయాత్ ॥౧౬॥—

—నానుపేతః ॥౧౭॥—

అన్నప్రాశనాద్గర్భానాప్రయతాభవంతి ॥౧౮॥
 అన్నప్రాశనాత్ప్రగ్ధర్భబాలా నాప్రయతా భవంతి రజస్వలాది
 స్పర్శనెపి । గౌతమ స్తవపామాజనాదికమిచ్ఛతి । యథాహ —
 ' అన్యత్రాపమాజనప్రధావనావోక్షణేభ్యః ' ౨ ఇతి ॥

—అపరిసంవత్సరాదిత్యేకే ॥౨౦॥—

యావత్సంవత్సరోసపూగ్యతే తావన్నాప్రయతాగర్భాఇత్యేకేమన్యత్రై

—యావతావాదిశోనప్రజానీయః ॥౨౧॥—

యావద్విగ్విభాగజ్ఞానం నాస్తి తావన్నాప్రయతాభవంతి ॥

—ఉపసయనాదిత్యవరమ్ ॥౨౨॥—

ఉపసయనాదర్వాజ్ఞాప్రయతాఇత్యవరం దశేనమ్ ॥

అత్రాపపత్తిః—

—అత్రహ్యధికారశ్చాస్తేర్భవతి ॥౨౩॥—

హి యస్తాత్ అత్రాపసయనేనతివిధినిషేధశ్చాస్తేర్భవతి ।

—సానిష్ఠా ॥౨౪॥—

ఉపసయనమపి పరామృతస్తచ్ఛబ్దస్య నిష్ఠాశబ్దసామానాధికర

* య—భావాధానిపుత్రైఅహుతం ౧బోధా-గృ-కౌ-శె-3కతమపత్రై

౨ గౌ.ధ.౨-౨.

౨౬౬   శ్రీహరద త్తక త్తొజ్జ వలఖ్యవ్యాఖ్యానహితే
 ణ్యాల్ స్త్రీలింగతా । సానిష్ఠా తదుపనయనమసానమధికారస్యేతి

— స్మృతిశ్చ॥౨౫॥ —

అస్తిన్నభేద స్మృతిరపి భవతి—, ప్రాగుపనయనాత్కామచా
 రవాదభక్షః ౧ ఇతిశాతమః॥.....

— శ్రి ఇతివంచదశఃఖండః శ్రి —

ఇత్యావస్త-బధ ర్తమాతి నృత్రావృజ్జ వలయాద్వితీయప్రశ్నే

— శ్రి సప్తపటలః శ్రి —

— సహ దేవమనుష్యా అస్తి లోకేపురాబధూవుః ।

అథ దేవాః కిమే భిషి వంజగు రహీయస్త మను
 ష్యాః । తేషాం దేవతాక మాణ్యా రథం తె సహ
 దేవైర్మహ్తానాచాముషి లోకే భవంతి అగ్రైత
 స్తనుశ్శాద్ధర్మ కమే ప్రావౌచ॥౧॥ —

శాద్ధర్మవిధినియా తస్య ఏరోచనం భోజనమయథావాదః ప్రస్తా
 యతే—పురాకిలదేవాశ్చ మనుష్యాశ్చ అస్తి లోకే సహబధూవుః
 అథ తైస్సహభావమసహమానా దేవాః కిమేభిః శ్రోతైః గా
 వ్యైః స్తావైశ్చ యథావదనుష్ఠితైర్వివంజగుః । మనుష్యాస్తు త
 థాకీర్తుమనుష్యాః అహీయంతహీనా అథవ ఇత్రైవ లోకేస్థి
 తాః । యత ఏవం కమేణాం సామధ్యేష్, అత ఇదానీమపి తేషాం
 మనుష్యాం మధ్యేయేతథాకమాణ్యారథం తె కుర్వంతి, యథారథ
 నదేవాః, తె దేవైర్మహ్తానాచసహముషి లోకేభవంతి । అగ్రై
 వహీమమానా * స్తనుష్యాన్ దృష్ట్యావృకృపయామనుజైః వన్వతః
 శాద్ధర్మైః శాద్ధర్మైః సద్ధర్మసమేతైర్కమే ప్రావౌచ ॥
 కిమథామ్ ?

తమదానప్రమ్మధర్మమాత్రే ౨ ప్రశ్నోగః ౧౬ ౨

అపరాధానిశ్చేయసాయ ॥౨॥

తాదభ్యేచతుర్థే - 1 ప్రజానాం నిశ్చేయసాధామ్ 1 నిశ్చేయసాదా ఇతిపాతే ఛాందసీయకార్యస్య చ కారః 1 ఆపరతహా—ధాం దసోలింగప్రశ్నయః, ప్రజాని శ్చేయసంహార్య కమః సంఘలమితి ॥

అతి తిత్రిపితరో దేవతాచక్రహృణాసాన్విహసనీయాథే ॥౩॥

తిత్రిశాద్ధకమణి పితరః పితృపితామహప్రపితామహదేవతాః 1 బ్రాహ్మణాస్తుఘంజానాతహసనీయాథేతహసనీయకృత్యేపితివ్యాః త్రిశాద్ధకకణాని—హోమోబ్రాహ్మణభావనం పిండవానంచతి 1 తత్త్ర భూజనస్య ప్రధానతమత్విభ్యావసాధియమథవాదః ॥

అతియో మాసికాన్యమ్ ॥౪॥

తదిమకమహాసేమాసేకరణ్యైనిస్సానచనాహ్యరజ్జవికాభ్యాసః

అపరపక్షస్యాపరాహ్మణశ్చేయా ॥౫॥

అపరపక్షస్య యాన్యశాని దేవప్రరాహ్మణప్రశ సతరః ॥

అథాపరపక్షస్య యాన్యశాని ॥౬॥

తస్యేవమక్షస్యయాన్యశానిపంచదశోపాయభో త్తరంశ్చేయస్త్వం

సర్వేనైవదాచుపక్షసాన్విహసన్యాయమాన్తా పి

త్యక్వాశాని 1 కంఠాస్తుకాలాభినియమాన్యైశ్చేయః ॥౭॥

సర్వేనైవదాచుపక్షసాన్విహసన్యాయమాన్తా పి

తిపదాచక కాలేనియమేన శాన్తి కరోతి, సర్వేనైవ మాసేనాప్రతి వద్యేన ద్వితియామామేచోన్యవి 1 తస్యకర్తు సన్తాత్కాలాభినియ మాన్యైశ్చేయో భవతి ॥

కోసావతి ? అతతహా—

ప్రగమేహనిగ్రయమాన్తా స్త్రీసాయమపన్యాయతే ॥౮॥

యగప్రతిపదియమేన శాన్తి కరోతి తస్యైవద్యే ప్రజాసంతాన

స్త్రీసాయమపత్యం జాయతే 1 హ్యేనైవస్త్రీమోజాయతే ॥

౨౬౮

ఋహద త్తకృతాజ్ఞావలాఖ్యవ్యాఖ్యానహితే

అశ్లో ద్వితీయస్తేనాః || ౯ || ఋ

పుత్రాజాయంతే ||

అశ్లో తృతీయోబ్రహ్మవర్చసిః || ౧౦ || ఋ

వృత్తాధ్యయనసంపత్తిః బ్రహ్మవర్చసమ్ తద్వంతాబ్రహ్మవర్చసిః ||

అశ్లో చతుర్థే క్షుద్రపశుమా || ౧౧ || ఋ

క్షుద్రాః పశవోఽజావ్యాదయః, త్రైప్తవాన్ కర్తాభవతి | ఉత్తరత్రాప్యేకవచనేషు కర్తుర్వాదోద్రష్టవ్యః ||

అశ్లో పంచమేపుమాన్ సః | బహ్వవత్యో న చానప

త్యః ప్రమీయతే || ౧౨ || ఋ

పుమాన్ పవనభవంతి, బహవశ్చభవంతి, న చానపత్యః ప్రమీయతే జీవన్మృత్యవపుత్రేషు సన్నిహితేషు చ స్వయం మ్రియతే | నలైషుమృతేషు, నాపిదేశాంతరం గతేషు, నాపిస్వయం దేశాంతరం గతేషు ||

అశ్లో షష్ఠేఽధ్వశీలాక్షశీలశ్చ || ౧౩ || ఋ

అధ్వశీలః పాంథః | అక్షశీలః కితవః ||

అశ్లో సప్తమేకశ్చేరాద్ధిః || ౧౪ || ఋ

కషాః కృషిః | రాద్ధిస్త్రిధిః ||

అశ్లో షష్ఠమేపుష్టిః || ౧౫ || ఋ

అశ్లో నవమీక షురాః || ౧౬ || ఋ

ఏక షురానిశ్వాదయః ||

అశ్లో దశమేవ్యవహారేరాద్ధిః || ౧౭ || ఋ

వ్యవహారోవాణిజ్యమ్ | శాస్త్రపరిజ్ఞానంవా ||

అశ్లో ఏకాదశేకృష్ణాయనంత్రపుసీసమ్ || ౧౮ || ఋ

కృష్ణమయః కృష్ణాయనం | త్రపుసీసే లోహవిశేషా ||

అశ్లో ద్వాదశేపశుమా || ౧౯ || ఋ

ద్వాదశ్యాం బహుసంపశవోభవంతి ||

ఊమహాపమ్మన ర్తనూత్రైత్యపశ్చై గఙ్గాండుః ॥ ౨౬౯ ॥

త్రైత్యయోదశబహుపుత్రా బహుమిత్రాదశన్.

యాపత్యః । యవమారిణస్తుభవంతి ॥ ౨౭ ॥

త్రైత్యయోదశ్యాం బహుః పుత్రామిత్రాణి చ భవంతి । అపత్యానిచ; దశన్యాని భవంతి । కింతు తైపుత్రాయవమారిణో భవంతి యవాన, ఏవ మ్రియంతే ॥

ఇన్ద్ర చతుదశశతయధేరాద్ధిః ॥ ౨౮ ॥

సంగ్రామేజయః॥

ఇన్ద్ర పంచదశేపుష్టిః ॥ ౨౯ ॥

ఇన్ద్ర తత్రద్రవ్యాణి తిలమావాప్రీహియవాఅపోమూ.

లభలానిచ ॥ ౩౦ ॥

తత్రశ్యాద్ధైతిలాదీని ద్రవ్యాణి యథాయథమవశ్యముపయోజ్యాని॥

ఇన్ద్ర స్నేహవతి త్వేవాన్మతీవ్రతరా పితౄణాం ప్రీతి.

ద్రాక్షీయాగ్ సంచ కాలమ్ ॥ ౩౧ ॥

యదావతదావన్నంభవతు, స్నేహవతి తు త స్తన్నాజ్యదిభిరుప. సిక్తైపితౄణాం తీవ్రతరాప్రకృష్టతరా ప్రీతిభవతి । సాచ ద్రాక్షీ. యాంసం కాలమనువతతే ॥

ఇన్ద్ర తథాధర్మాహ్యైః న ద్రవ్యేణతీర్థేః ప్రితిపన్నేన ॥ ౩౨ ॥

ధర్మాజితం యద్భవ్యం పాలైః ప్రితిపాదితం తేనాపి తథా. తీవ్రతరా పితౄణాం ప్రీతిద్రాక్షీయాంసం చ కాలమితి ॥

ఇన్ద్ర సంవత్సరం గవ్యేన ప్రీతిః ॥ ౩౩ ॥

ఉ తగత్ర మాంసశ్రవణాత్ ఇహాపి మాంసస్య గ్రహణం । గవ్యేన మాంసేన సంవత్సరం పితౄణాం ప్రీతిభవతి ॥

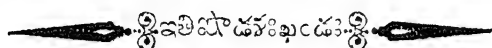
ఇన్ద్ర సూయాగ్ సమతో మాహిషేణ ॥ ౩౪ ॥

మాహిషేణమాంసేన అతస్సంవత్సరామ్భూయాంసం బహుతరం కాలం ప్రీతిభవతి ॥

విలెన గామ్యరణ్యానాం పశూనాం మాంసం

మేష్యవ్యాఖ్యాతమ్ ॥ ౨౮ ॥

విలెన మాహిషేణ మాంసేనాన్యేషామపి గామ్యరణ్యామబాదీనా
మాంసానాం చ శశాదీనాం పశూనాం మాంసం మేష్యం వ్యాఖ్యాతం
పిశ్చాణాం పీఠికరమితి । మేష్యగ్రహణం ప్రతిషిద్ధానాం గ్రహణం
మూఢాదితి ॥ .....

ఖడ్గోపస్తగణాఖడ్గమాగ్ సేనానంతం కాలమ్ ॥౧॥

ఖడ్గవరమోపస్తగణాఖడ్గమాగ్ సేనానంతం కాలమ్ పితౄణాం పీఠికావతి । ‘ఆనన్త్యమ్’ ఇతిపాఠే సావధేష్య ఇత్ ॥

అథాశతవరమత్ప్రసన్యమాగ్ సేన ॥౨॥

శతవరిబహుశకలా * రోహిత్యాన్తి ॥

వాధ్యాణస్య చ ॥ ౩ ॥

వ్యాఖ్యాతో వాధ్యాణస్య । అస్య మాంసేన సంతంకాలంపీఠికా

ప్రాయతః పృథగ్మనసాన్మహాప్రభాదయైర్బా

హతాణాం బాహువిదోయోనిగోత్రమ్ త్రాంతేవాన్యనాబంధాత్ ॥

ప్రాయతః సానాచమనాదినా శుద్ధః । పృథగ్మనసానాం బాహువి

త్తః సృష్టృడుత్సహవాత్, ‘సృష్టశ్చైర్బాహువిదోయోనిగోత్రమ్’ ఇ

తి దశనాత్ । ‘సృష్టస్య గతాయ సేన క్రమః’ ౨ ఇతిత్రాంత స

గతాడుత్సహః । ఏషమాత్రో బాహుహతాబంధాత్ । కీదృశాత్?

బాహువిదః ఆ త్తవిదః । యోన్యాదిభిరసంబంధాత్ । యోనిసంబంధా

* ఈ—శల్యకౌ.

౩ ౧-౧౭-౩౬-

౧ గౌతమ ధ. ౨౨ ౧౨.

౨ పా. ౧. ౩, ౩౨

అమదాప సన్మధర్మరూఢైః ప్రశ్నోగింఖండః 221
 మాత్రలాదయః । గోత్రసంబంధాస్సగోత్రాః । మంత్రసంబంధాః
 త్విజః యాజ్ఞాశ్చ । అంలెవాసిసంబంధాః శిష్యాఅచార్యాశ్చ॥

అథై గుణహాన్యాంతు వరేషాగ్నము దేశస్సీదర్శ్య
 పిభోజయితవ్యః ॥ ౫ ॥ శ్లో॥

యదివరే అగోత్రసంబంధా వృత్తాదిగుణహానీవ లభ్యంతే త
 దాసుము దేశావృత్తాదిభిర్వక్తస్సీదర్శ్యపి భోజయితవ్యః, కిమం
 న్యాలాదయ ఇత్సపిశబ్దస్యాభావః ॥

అథైవేనాంలెవాసినావ్యాఖ్యాతాః ॥ ౬ ॥ శ్లో॥

ఏతేన సౌదర్శ్యేణాంలెవాసినః, ఒహువచనసంబంధే శాత్వాత్సర్వనిర్ది
 ష్టామోన్యాదిరంబంధాన్సర్వవీచ, వ్యాఖ్యాతాః, అన్యేషామలాభేన
 ముదేశాభోజయితవ్యా ఇతి । అత్రిమనుః—

ఏషవైప్రథమఃకల్పః ప్రదానే హవ్యకవ్యయోః ।

అనుకల్పస్తవ్యంబైమస్సదాసద్భిన్నవృత్తః ॥

మాతామహంమాతులచ స్వస్త్రియంశ్చసంకరంగురు ।

చౌహిత్రం*విట్పతియింసద్వత్సగౌజ్ఞాచభోజయేత్ నిశ్చిత

అథైవభావ్యదాహంతి ॥ ౭ ॥ శ్లో॥

సంబంధినానభోజ్యాభ్యాన్ స్థిన్నభేదమజ్ఞానచనముదాహరంతి

అథైవసంభోజినీనామపిశాచభిక్షా నైషాపిత్వాంక

చృతి నాతదేవాక్ । ఇహైవసాచరతి క్షీణపు

ణ్యాశాలాంతరే గౌరివనప్తవత్సా॥ ౮ ॥ శ్లో॥

పరస్పరంభుంజతేఽస్యామితి సంభోజినీ । అధికరణైర్ల్యుట్ ।
 నామేదమస్యాః పిశాచభిక్షాయాః । నైషాపిత్వాంకచృతి నాపిజే
 వాక్ । కింతుక్షీణపుణ్యాపరలోకప్రయోజనరహితాసతీనాఇహైవలో
 కేచరతియథావృతవత్సాగౌర్వాహభ్యంతరవీచరతిసంబంధిగాచృతి॥

అం ౨   త్రిమూర్తీదత్తకృతాజ్ఞాన్విలాఖ్యవ్యాఖ్యానహితే

తదావ్యచక్షే—

ఇదైవసంఘంజతీ దక్షిణాకులాతులం వినశ్యతీతి॥

సంఘంజతీ పరస్పరభోజనస్య నిమిత్తభూతా దక్షిణాశ్రద్ధదాన
క్రియాగృహధృహం గతావైవైవలూకే నశ్యతీత్యర్థః ఇతి ॥

అథబహుమతుల్యగుణైశుపావస్థితేషుకః పరిగ్రాహ్యః ?

తుల్యగుణైశుపయోవృద్ధశ్చైయాద్రవ్యకృతశ్చైషా ॥

యోవయసావృద్ధః స తావద్గ్రాహ్యః, తత్రాపియోద్రవ్యేణకృతః ఈ
షా లిప్సమానశ్చ భవతి సగ్రాహ్యః । యదా— పయోవృద్ధో
గ్రాహ్యః అద్రవ్యకృతోపి, ద్రవ్యకృతోప్యవృద్ధోపీతి । ద్వయోస్తుస
మవాయేయథారుచీతి ॥

ఇత్యుపారేషదుర్నివేదనమ్ ॥౧౧॥

శ్రద్ధాదినాత్పురేషుః బ్రాహ్మణభోజననివేదయితవ్యమ్ । శ్వః
శ్రద్ధాభవితా తత్రభవతా ఆహవనీయాథేషసాదః కర్తవ్యః ఇతి ॥

అపరేషుద్విత్తీయమ్ ॥ ౧౨॥

అపరేషుః శ్రద్ధాదినైషుత్తీయం నివేదనం కర్తవ్యం అద్యశ్రద్ధమితి

త్వత్తీయమామంత్రణమ్ ॥ ౧౩ ॥

అమంత్రణమాహ్వానమ్ భోజనకాలే ' సిద్ధమాగమ్యతాం ' ఇతి
త్వత్తీయంభవతి ॥

తిగ్రహాయమేకేశ్రద్ధముపదిశంతి॥౧౪॥

నకేవలం నివేదనమేవ త్రిగ్రహవతి । కిం తహి ? యచ్చయావ
చ్చ శ్రద్ధాదక్రియతే తత్సర్వం త్రిగ్రహ త్ర్యమిత్యేకే మన్యంతే । అత్ర
పక్షే హోమభోజనపిండానా మప్యాప్యత్తిస్తస్మిన్నేవాపరాజ్ఞా* ॥

* ఘ. ఆ.ట—దానంప్రతానినియమఃయజ్ఞాధ్యానంహుతంతపః । య
త్తేనాపికృతంనర్వం కోగ్రహస్సువృథాభవేత్ ॥ కాంస్యమన్నంసువ
ణాంచరజతంవస్త్రమేవచాతిలంభతేముపానచ్చదీయతేయ తదషకం ॥
ఇత్యధికఃపాఠః

81x త్రిమదాపస్తమ్మధర్మసూత్రే ౨ పృశ్నెనఋణః ౨౭౩

యథాప్రథమమేవద్వితీయంతృతీయంచ ॥ ౧౫ ॥ యేనప్రకారేణ ప్రథమంశార్థం తదైవద్వితీయంతృతీయంచకర్తవ్యం

సర్వేషువృత్తేషుసర్వతస్సమవదాయ శేషస్య

గ్రాసవరాధ్యంప్రాశ్నియాద్యధోక్తమ్ ॥ ౧౬ ॥

సర్వేషుశార్దూపా త్రిషవపి పృత్రేషు సమాప్తేషు సర్వతస్త్రియా
శార్దూపానాం యదనశేషః తతస్సమవదాయ గ్రాసవరాధ్యం
ప్రాశ్నియాత్ । తథోక్తంగృహ్యే — ‘ఉత్తరేణయజమా శేషస్య
గ్రాసవరాధ్యంప్రాశ్నియాత్ ’ ౧ ఇతి । తత్రప్రయోగక్రమః —
పూర్వేషుర్నవావరేభ్యోనివేదనం । తద్వదవరేషుః ప్రాతః । భో
జనకాలే ఆమంత్రణమ్ । తతోహోమాదిపిండనిశానాంతమైక్తేకమ్
వస్తుజ్య తతస్సర్వతస్సమవదాయ ‘ప్రాణనివిష్టోమృతమ్ ’ ౨ ఇతి
మంత్రేణ ప్రాశనమితి ॥

ఉదీచ్యవృత్తిస్తాసనగతానాంహస్తేమాదపాతానయనమ్

ప్రాగుదంచావిధజలే హంసః క్షీరోదకంయథా ।

విమహంశబుద్ధిద్వ్యధం సానఃపాతుశరావతి ॥

ఇతివైయాకరణః । తస్యాశ్శరావత్యాః ఉదక్తీరవాసినఉదీచ్యాః,
లేహంపృత్తిరాచారః, ఆసనెమాపవిష్టానాం బ్రాహ్మణానాం హస్తే
మాదపాతానయనమ్, ఉదపాతాదర్ఘ్యపాతాదపిదాయాఘ్నం
దానమితి । ‘పితృదం తెలఘ్నమ్’, పితామహేదం తెలఘ్నమ్,
ప్రపితామహేదం తెలఘ్నమ్ ’ ౩ ఇతిమంత్రాః ఆశ్వలాయనకే । య
ద్యవ్యుదీచ్యావృత్తిరిత్యుక్తమ్, తథాపిప్రకరణపాతసామధ్యాయేత్సర్వే
షామపి భవతి ॥

ఉద్ధియతామగ్నా చ క్రియతామిత్వామంత్రయతే ॥ ౧౭ ॥

హోమకాలే, ఉద్ధియతామగ్నా చ క్రియతామ్ ’ ఇత్యనెనమం

త్రైణ బ్రాహ్మణానామంత్రయతే । మంత్రేఅధీపైలాట్పుత్యయః ॥

అథా కామముద్ధ్రియతాం కామమగ్నాచ క్రియతా

మిత్యతీస్సప్తఉద్ధరేజ్జహుయాచ్చ ॥౧౯॥

అథద్రాహ్మణాః ‘ కామముద్ధ్రియతాం కామమగ్నాచ క్రియతాం ఇత్యతీస్సజేయ రనన్తాపయేయః । తైశ్చాతీస్సప్త ఉద్ధరేజ్జహుయాచ్చ । ఉద్ధరణం నామబ్రాహ్మణాథం పశ్యాదన్నాదస్య స్తీనాపిత్రే పృథక్కరణమ్ ॥

అథాశ్వినీభిరపవత్రైశ్చ శ్రాద్ధస్య దశానం పరిచక్షతే

అపవత్రాః పతితాదయః, పృతిలామాశ్చ । తైః శ్రాద్ధస్య దశానం పరిచక్షతే గహణాలై శిష్టాః । అలాయథాతే న పశ్యేయః తథాపరిశృతైసక రవ్యమితి॥

అథాశ్విత్రీశ్వినీపివిష్టః పరతల్పగామ్యానుధీయ పుత్ర

శ్మూద్రోత్పన్నోద్బ్రాహ్మణ్యామిత్యతేశ్చాద్వైధుం

జానాం వక్త్రేదూషణాభవతి ॥ ౨౦ ॥

శ్విత్రః శ్విత్రీశ్వేతక్షప్తి । శిపివిష్టః ఖలతిః, వినృతశేషఇత్యన్యైః పరతల్పగామీ యః పరతల్పం గతావ్ అకృతప్రాయశ్చి తస్య గ్రహణమ్ । ఆయుధీయపుత్రః క్షత్రియస్య త్రిమాశ్రితాయః ఆయుధేన బీవతి బ్రాహ్మణ స్తస్యపుత్రః । సూద్రాద్బ్రాహ్మణ్యాముత్పన్నశ్చండాలః, న తస్య పృసంగః, ‘బ్రాహ్మణా బ్రహ్మవిదః ’ ఇత్యుక్తత్వాత్ । తస్మాదేవం వ్యాఖ్యాయం । యః క్రమవివాహే సూద్రాయాం పుత్రముత్పాద్య పశ్చాద్బ్రాహ్మణ్యా ముత్పాదయతి తస్యపుత్రః శూద్రోత్పన్నో బ్రాహ్మణ్యామితి । సహపితా శూద్రస్సంపన్నః । సూయతేహి — ‘తజ్జాయాజాయాభవతి యదస్యాం జాయతే పునః’ ఇతి । స్త్యుతేచ—

*జ—వినృతకళాఇత్యన్యై. ౧ ౨-౧౭-౪. అబహ్వచబ్రాహ్మణే

ఊమదాపస్తమ్భధర్మసూత్రైః ప్రశ్నోగిభిః ౨౭౫

యదుచ్యతేద్విజాతీనాం శూద్రాద్ధారోపసంగ్రహః ।

సతస్తమమతలయస్తాత్తత్తాయ జాయతేస్వయమ్ । ఇతి ॥

ఏతేశ్విత్యదయః శ్యాద్దైఘంజానాః పంక్తిరూషణాభవంతి, పంక్తిరూషయంతి । అతస్తే సభోజ్యా ఇతి ॥

త్రైతినుగుస్త్రిపువణః స్త్రిణాదికేరశ్వశుమేః

ధః పంచాగ్నిశ్శ్మేస్తసామగోవేదాధ్యాయనూ

చాసపుర్యోగ్యైర్వియజ్యేతే శాద్దైఘంజానాః

పశ్చిపాసంధనంతి ॥ ౨౨ ॥

౬. మధువాతాబుతాయతే ౨ ఇత్యేవత్పంచస్త్రిమధుః । తత్ర హి ప్రత్యేచుత్రయోమధుశ్చద్యౌః । ఇహతు తదధ్యాయాపురుషస్త్రిమధుః । త్రిసువణః ౬ చతుష్శపవాణయనతిసుపెశాః ౨ ఇత్యాదికస్తపః । ౭ న్యేశుతైత్తిరీయక ౬ బ్రహ్మమేతుమామ్ ౪ ఇత్యాదయస్త్రయోనవాకా ఇత్యాహుః । తత్రహి ౬ త్రిసువణమయానితం బ్రాహ్మణాయదద్యాత్ ౪ ఇతిహిహూయతే ౬ ఆసహస్యాత్పశ్చింపునంతి ౪ ఇతిచ । పూర్వవశ్చురుషే వృత్తిః । త్రిణాదికేతః, నాదికాగ్నిబహుశు శాఖానుబిధయతే తైత్తిరీయక ౪౪ వల్లభిషు శతపథేన, తం యోవేద మంత్రద్రాక్షణేన సహ, స త్రిణాదికేతః । నాదికతాగ్నిస్త్రిశ్చేత్యేవై । విరజానవాకాధ్యాయాప్యన్యే, ప్రాణాపానవ్యానాదాన ౫ ఇత్యాది । ఆశ్వమేధఃపురుషమేధః సర్వమేధః పితృమేధఇతి చత్వారోమేధాః । తదధ్యాయాచతుమేధః । చతుశ్శాం యజ్ఞానామాహతా ఇత్యన్యే । పంచాగ్నిః సభ్యాసపథ్యాభ్యాం సహపంచానాం కాతకాగ్నినా మధ్యేతాశ్చేష్టసామ తలవకారాణాం పసిద్ధమ్ ౬ ఉచ్యతే ౬ చిత్రం ౨

౧౦౫. స్త్రి.౧-౫౭. ౨. తై.సం.౪-౨౯. ౩. యుక్త.౧౦,౧౧౪,౩-౬
౪. తై.ఉ.౪-౩౫,౩౯,౪౦. ౫. తై.ఉ.౪-౬౫. ౬-౭. తై.సం.౧-౪-౪౩.

ఇత్యేతయోగీతమ్ । తద్దాయతీతి జ్యేష్ఠసామగః । జ్యేష్ఠసామిక ఇతి
పాతే వీరహృదిత్వాత్ । వేదాధ్యాయా సావధాన్యమపరః । అనూ-
చానపుత్రః త్రైవిద్యపుత్రః । శ్రోత్రియ ఇత్యపి పఠంతి । తదా
వరాధాం దృష్టవ్యమ్ । ఏషా శ్రాద్ధేధుంజానాః పక్షికోధయంతి-
వేదాధ్యాయాత్మస్యానంతరం ‘ ఇతి ’ శబ్దం పఠంతి, సోఽపపాతః ।
ఏతేన ‘ పంచాగ్ని ’ ఇత్యవిభ కికపాఠో వ్యాఖ్యాతః ॥

శ్రాద్ధకర్తృత్వం ప్రాధమ్యవర్హితః ॥ ౨౩ ॥

శ్రాద్ధకర్తృత్వం ప్రాధమ్యవర్హితం దేవ మధ్యయద్యాదిత్యో సమి-
యాత్ తదా శ్రాద్ధశేషం కంపవర్హితం అపరేష్యవివక్షేషవర్హితం ।

అట్టచాభోజనమాపరిసమాపనాత్ ॥ ౨౪ ॥

పూర్వేష్యుర్నివేదనప్రభృతి ఆపిండవానాన్తర్ధ్యే కర్తుం రోభజనవృ-
తిషేధః ॥ అనంతరమ్ ‘ అప్యత్రి రాహుదర్శనాత్ ’ ఇతి పఠంతి,
‘ నచ నక్రమ్ ’ ఇత్యస్యాపవాదః, రాహుదర్శనే నక్రమపి కుర్వీతే-
తి । ఉదీప్యాస్తే వీరతాప్రయేణ సపఠంతి । తథాచ నూరైర్వర్ణవ్యాఖ్యా-
తమ్ । ప్రభృత ‘ నచ నక్రమ్ ’ ఇత్యేతతోఽమగ్రహణవిషయం వ్యా-
ఖ్యాతమ్ । పర్యమానంతం ‘ నచ నక్రమ్ ’ ఇత్యస్యానంతరం పఠితుం యక్తం
ఇతి సప్రదశః ఖండః ।

ఇత్యాపస్తంబధర్మసూత్రీశ్చ త్రా వుజ్జ్వలాయాం

ద్వితీయప్రశ్నై- సప్రమః పటలః ।

విలయనం మధితం పితౄకమధుమాగ్ సంచనజయేత్ ॥

విలయనం సవనీతమలం । యస్య దధ్నోహస్తాదినా మధనమా-
త్రం స జలేన మిశ్రితం తన్మధితమ్ । తథాచ నైఘంటికాః—‘ తక్రం
హ్నుదశ్వి సధితం పాదామ్బుద్ధాణంబునిజలం ’ గ ఇతి । యం

శ్రీమదావస్తమ్యభర్తనామో వ్యక్తిగతాః ౨౭

త్రోపీడితానాం తిలానాం కల్పకః కథాకం । మధుమాంసే వ్యసేధా ॥
మాంసమప్రతిషిద్ధమపి । పితృదీపయనాదికం వజరయేత్ ॥

శ్రీకృష్ణభాగ్యో సూక్ష్మాన్నం యేదాన్యైః కాశ్యసంవతాః ॥ ౧౭ ॥

కృష్ణభాగ్యం కృష్ణకురుత్యాని, న కృష్ణవీరయః । మాచ్య
న్నంపక్వమపి క్షిప్తం । యేదాన్యైః అనాశ్శక్యేన అభ్యర్థ్యేన సం
వతాః తాన్యసంజయేత్ ॥

శ్రీకృష్ణాహవిష్యమృగకర్తృం దుశచక్రేణయేత్ ॥ ౧౮ ॥

అహవిష్యో ద్వివాది । అన్యైః మిథ్యావాదం । కర్తృం క్రోధః ।
దుశచక్రేణ దైవమాపరం క్రోధయేత్ తచ్చనజయేత్ ॥

శ్రీస్తంభమిచ్చన్యశోమేధాగ్స్వగం స్థప్తిం
దాన్యైః తానిసంజయేత్ ॥ ౧౯ ॥

స్తంభిరభిగతస్య స్తంభం । యః ఖ్యాతిః । మేదాపంజాన్య
గః పుష్టిప్రసాదైః । దాన్యైః తానివిలయనాదీని మాంసయేత్ స్తంభాన్య
దికమిచ్చత్ । పునః 'వజరయేత్' ఇతి గృహణార్థేనవాదః స్తం
భాదీకం ఫలంవిధాయై । 'దాన్యదత్' ఇతివచనం విలయనాదేరపి
గృహణార్థేన, అహవిష్యాదికమేవానంతరం మాంసంగ్రహేతి ॥

శ్రీఅథోనాథ్యుపరిజాన్యాచ్ఛాద్య త్రిషనణముద

కముస్వృతన్నన్నపక్వస్య త్రిచాచ్ఛాయోపగః

స్తానాసనికః సంవత్సరచేతదవ్యతించరేత్ ॥ ౨౦ ॥

'అథోనాథ్యుపరిజాన్యాచ్ఛాద్య' ఇతి వ్యాఖ్యాతమ్ ౧ । త్రిష
నణం త్రిమ సునెమ (స్తానమధ్యంచినే సాయమితి ఉదకముప
స్వృతం స్నానం కుర్వత్ అన్నన్ని పక్వస్య త్రి, స్వర్ణిర్నిరయాత్యా
సాఅశ్నౌ పక్షేన నకార్యా । అన్నిగృహణాతాంపక్వస్యామృద
దదాపః । అచ్ఛాయోపగః ఛాయామనుపగచ్ఛత్ । స్థానాసనికః

అపర ఆహారము తక్కువగా జీర్ణమవుచున్నప్పుడు నీటి
 స్థానాననవాణ్, దివాస్థానం రాత్రావాసనం న కదాచిద్యయనమీప
 తత్ ౬. విలయసంమథితమ్ ౧ ఇత్యాదిభాగ్యసంతరము క్రు ప్రతంసంవ
 త్సరం చరేత్ । ఏతద్వ్యక్తమహాచత్వారింశద్వషణసాధ్యేన బ్రహ్మ
 చారివ్యతేన సమీతం సగృహమ్ । యావత్తస్య ఫలం తావదన్యోపేత్యా
 సక్షతే ధర్మజ్ఞాః । న కేవలం స్మృత్యాదికమేవ ప్రయోజనమితి॥

అపర ఆహారము—విలయసంమథితమ్ ౧ ఇత్యాదికం ప్రతాంతరం
 స్మృత్యాదికామస్య । ‘అథోనాభి’ ఇత్యాదికంతు సంమితవ్రతమితి.
 ఏతచ్చ బ్రహ్మచారిణోగృహస్థస్య చ భవతి । తథాచ బోధాయనః
 ‘అష్టాచత్వారింశత్సమీతమిత్యాచక్షతే తస్యసంక్షేపః సంవత్సరస్తం
 సంవత్సరమనువ్యాఖ్యాస్యామః స యది బ్రహ్మచారీస్యాన్నియమమే
 వ ప్రతిపద్యేతాభయద్య బ్రహ్మచారీస్యాత్కేశ శశులూమనభాని
 వాపయిత్వాతిథ్యం గత్వాస్నాత్వా’ ఇత్యాది ॥

అథాహారహః కర్తవ్యశ్రాద్ధమ్ ॥౬॥ శ్లో॥

అథాహారహః కర్తవ్యశ్రాద్ధం పక్ష్యతే తస్య నిత్యశ్రాద్ధమితి నామ్॥

అథా బహిర్మాత్రాచ్యుచయః శుచౌదేశేన గోస్కుర్వతి ॥౭॥ శ్లో॥

తన్నిత్యశ్రాద్ధం బహిర్మాత్రాత్కర్తవ్యమ్ । తస్యాన్న సఃస్కా
 రః—శుచయః శుచౌదేశే అన్నం సంస్కుర్వతి । ‘శుచయః’ ఇ
 తి వచనం ఆధిక్యాభం ‘ఆర్యాప్రయతాః’ అ ఇతి పూర్వమేవ
 ప్రాయత్సస్య విహితత్వాత్ ॥

అథా తత్త్రసవానిద్రవ్యాణి ॥౮॥ శ్లో॥

తత్త్రనిత్యశ్రాద్ధైరవ్యాణి నవాన్యేవ గ్రాహ్యాణి ॥

కానిపునస్తాని?

అథా యోగన్న గోసంస్క్రియ యేమచ భుజ్యతే ॥౯॥ శ్లో॥

యోగాన్దక్షిణన్నం సంస్క్రియతే యేమచ కాన్యాదిభుజ్యతే

ఋషిదాపస్తమ్బధర్మసూత్రే ౨ పశ్చిమఖండః ౨౭౯
తానినవానీతి ॥

ఋషితానిచభుక్తవద్భ్యోదద్యాత్ ॥౧౦॥ ఋషి
తానిధాందాని కాంస్యాదీనిచభుక్తవద్భ్యోదద్యాత్ ॥౧౧॥ ఋషి
త్ ॥ ఏవం ప్రత్యహమ్ ॥

ఋషి సముదేతాగ్ శ్చభోజయత్ ॥౧౨॥ ఋషి
సముదేతివచనం గుణాధిక్యాథమ్ ॥

ఋషి నచాతద్గుణాయోచ్ఛిష్టం ప్రయచ్ఛేత్ ॥౧౩॥ ఋషి
భాండేమయస్సు కశిష్టం తదిహోచ్ఛిష్టమ్ ॥ తదవ్యతద్గుణాయభుక్త
వతాం యో గుణాం తదగ్రహితాయ సదద్యాత్ ॥ తద్గుణాయైవదద్యాదితి

ఋషి ఏవగ్ సంచత్సరమ్ ॥౧౪॥ ఋషి
ఏవమేతన్నిశ్యశ్రాద్ధం సంచత్సరం కర్తవ్యమహరహః ॥

ఋషి లెమాము త్రమలూపేనాజెన కార్యమ్ ॥౧౫॥ ఋషి
లేపాంసంపత్సరస్యాహ్నండ్ త్రమమహః సమాప్తిదినం లూపేన
లూపితవణేన అజెనకార్యకర్తవ్యమ్ ॥ దృశ్యతే చాన్యత్రాప్యేత
స్తిన్నథేన లూహశబ్దః ॥ 'లూహస్తూపరోభవశ్యవ్యతూపరః' కృ
ష్ణసారంగోలూహసారంగోవా ॥ ఇతి * ॥ చప కేమచభవతి—'శ్యా
మంచమేలూహంచమే' ౧ ఇతి ॥

ఋషి మాసంచకారయేత్ప్రతిచృన్నమ్ ॥౧౬॥ ఋషి

మాసంధిస్థగ్నింపెదికా ॥ దృశ్యతేపి మినోతైర్ శ్చిన్నభేష్యయో
గః ॥ అగ్రేణాగ్నిధగ్నించతురస్యావం విమితం విమిన్వంతి పురస్తాద
న్నతంపశ్యాన్నినతిమ్ ॥ ఇతి ॥ తస్మైవాయముపసంగగహితస్య ప
యోగః ॥ తస్మానం కారయేత్కర్మకరైః ॥ ప్రతిచృన్నంచతద్భవ
తిరస్కరణ్యాదిना ॥ ఇదమపి గ్రామాద్భహిరవ ॥

ఋషి తస్యోత్తరాభేద్యాత్తాన్భజయోత్ ॥౧౭॥ ఋషి

* ఘ—ఇ—స్థూలఃపివా శ్చశ్రుణః ॥ ఇతిధికఃపాఠః ॥ ౧౭. సం. ౪౭:-

౨౦౦   శ్రీహరద త్రకృతాజ్ఞాన్వలాఖ్యవ్యాఖ్యానసహితే
 తస్యమనస్యోత్తర స్థిన్నధైర్యాహ్లాతాభోజయితవ్యాః ॥
 ౧౦౧   ఉభయాన్వశ్యతిద్యాహ్లాతాగ్ శ్చభుంజానాన్తా
 నెచపితృనిత్యపదిశంతి ॥౧౦౨॥

అస్త్యేవంకృతస్య కర్మణోమహిమాన్ ఉభయాన్ పశ్యతి । కాం
 శ్చకాంశ్చ? ద్యాహ్లాతాంశ్చ భుంజానాన్ తస్మిన్నైవచమానేపిత్వాన్
 యథా ద్యాహ్లాతాన్ భుంజానాన్ ప్రత్యక్షేణ పశ్యతి తథామానే స
 మాగతాన్ పితృనపి ప్రత్యక్షేణైవ పశ్యతీత్యపదిశంతి ధర్మజ్ఞాః॥

శ్రీకృతాకృతమతఃస్థానమ్ ॥౧౦౩॥   శ్రీహరిః
 అతఃకీర్త్యం శ్రాద్ధంకియతాం వా, మా వా కారి । అకరణేన
 ప్రత్యవాయితః॥

శ్రీశాన్ధేనత్యప్రిహితేదయంతేపితరః॥౧౦౪॥   శ్రీహరిః
 హియస్తాత్ ఆస్త్యేహనియత్ దశానముపగచ్ఛతితచ్ఛాన్ధేనత్య
 ప్రిహితేదయంతేజ్ఞాపయంతి శ్రాద్ధస్యకర్తారమితస్తాత్కృతాకృతమితి ।
 అథపుష్టికామస్య ప్రయోగః ‘ తిష్యేణ ’ ఇత్యాదిః ‘ ఉద్భి
 ప్తం దక్ష్యః ’ ఇత్యంతరీకః—

శ్రీతిష్యేణపుష్టికామః ॥౧౦౫॥   శ్రీహరిః
 ఇతి ద్వితియేకస్తాదశాఖంఉపి.

శ్రీశారసర్వపాణాం చూడానికాయత్వాదైః
 పాణిపాదం ప్రక్షాళ్యముఖం కణ్ఠాన్ ప్రాశ్యచ
 యద్వాతోనాతివాతితదాసనోఽజినం బస్త్రస్య
 పృథమః కల్పోవాగ్యతోదక్షిణామహాభుంజీత ॥౧౦౬॥   శ్రీహరిః

పుష్టికామః పురుషోవక్ష్యమాణం ప్రయోగం కుర్యాత్ తిష్యేణ
 తిష్యనక్షత్రేణ । ‘ నక్షత్రేచలుపి ’ ఇత్యధికరణే తృతీయా । తిష్య
 నక్షత్రే శారసర్వపాణాంసంబంధీనిచూడానిక కర్తవ్యైః కారయత్

క్రీ॥ త్రిమదాపస్తమ్బధర్మసూత్రే ౨ పర్వశ్చైర్దాఖండః ౨౦౧
 కారయిత్వానైశ్చుజ్జైః పాణిపాదౌ ముఖంకర్ణౌచప్రక్షాళయేత్
 ప్రక్షాళ్యచూర్ణశేషం ప్రాశ్నీయాత్ । ‘ పాస్య ’ ఇతిపాశే, ప్రా
 స్యేత్ విశిరేత్ । ఏతావత్ప్రతిష్ఠ్యంవిశేషకృత్యమ్ । పరంతు ప్ర
 త్యహం కర్తవ్యం । ప్రాశ్యచ యదాసనం వాఙ్ నాతివాతిఅభో
 నాతీత్యవాతితదాసనః తాదృగాసనంభుంజేతే వక్ష్యమాణేన సంబం
 దః । తత్ర బిస్తస్యాజినమాసనం స్యాదితి ముఖ్యః కల్పః । వాగ్యతా
 దక్షిణౌదిశమభిముఖోభుంజేత ॥

అనాయుష్యంత్యేవంముఖస్యభోజనంమా

తులిత్యుపదిశంతి ॥ ౨ ॥

యత్ ఏనంముఖస్య దక్షిణౌముఖస్య భోజనంతద్భోక్తుం యా మా
 తాతస్యా అనాయుష్యం అనాయుష్క్రమితి ధర్మజ్ఞాఉపదిశంతి ।
 తస్మాన్దాతృమతానేతద్వ్రతం కార్యమితి ॥

బేదుంబరశ్చమసస్సువణానాభః ప్రశాస్తః॥౩॥

చముభక్షణే, యత్ర చమ్యతే స చమసాభోజనపాత్రమ్ । బేదు
 మ్పరస్తామ్రమయః । సువణానాభః సువణానమధ్యే అలంకృతఃస
 ప్రశాస్తః ప్రశస్తాభోజనే ॥

స చాన్యేనాపిభోక్తవ్యమ్॥౪॥

స చాన్యేనకతుః పితౄపితౄ తత్రపాత్రే భోక్తవ్యమ్ । అపిధాన్
 త్వథానువాదీ । ‘ భోక్తవ్యః ’ ఇతి పుల్లింగపాశేప్రేషవవాధణః ॥

యావద్ధ్యాసగ్ సన్నయన్నస్కందయన్నాప

జిహితాపజిహితవా కృత్స్నం గ్రాసం గ్రసీతసహజ్ఞుస్యమ్॥

యావద్ధ్యాసం యావదేవ గ్రసితుం శక్యం తావదేవ సన్నయన్
 పిండికుర్వే అస్కందయన్ భూమావన్నలేపాసపాతయన్ కృత్స్నం
 గ్రాసం గ్రసీతవ్యవస్యయః । సహంగుస్తంభస్యే గ్రాసప్రవేశేయథాం
 గుప్తోప్యనుప్రవిశతి తథా సర్వానేవ గ్రాసానుక్తేన ప్రకారేణ గ్రసీ

౨౦౨

శ్రీహరదత్తకృతాంజలి వ్రాఖ్యవ్యాఖ్యానహితే

త । గ్రహసత్తామధ్య క్రియాంతరవిధిః—నాపజహిత భోజనపాత్రం న
వ్యేన పాణినా నవిముంచత్, అపజహిత వా ముంచెద్వా । కిమథా
మిదం యావతానప్రకారాంతరం సంభవతి? సత్యమ్ । ‘ప్రకరమాత్మ
నియమ్యేత’ ౧ ఇతిన్యాయేన యవీష ప్రకారః ప్రథమభోజనే స ఏ
వాఽన్తాదనుష్టేయఇత్యేవమథామిదమ్ ॥

—నచముఖశబ్ద కుర్యాత్ ॥ ౬॥ —

భోజనదశాయామిదమ్ । ఏనముత్తరమ్ ॥

—పాణిచనావధూనుయాత్ ॥ ౭॥ —

పాణిరత్యదక్షిణః ॥

—అచవ్య చాఘ్వా పాణి ధారయేదా

ప్రొదకీధావాత్ ॥ ౮॥ —

భుక్త్యాఽచవ్య పాణి ధృఢ్యం ధారయేత్ యావత్ప్రగతాద
కా శుష్కభవతః ॥

—తతోఽగ్నిముపస్పృశేత్ ॥ ౯॥ —

భుక్త్యానియమేనాగ్నిరుపస్పృష్టవ్యః ॥

—వివాచనభుంజితాస్యస్థూల ఫలైః ॥ ౧౦॥ —

మూలానికన్దాః ఫలాన్యామ్రదీని, తేభ్యోఽన్యద్దివాన భుంజిత
తద్భక్షణే నవోషః ॥

—స్థాలీపాకానుదేశ్యాని * చనజయేత్ ॥ ౧౧॥ —

‘తేన సర్విష్టతా చాహ్లాణం భోజయేత్’ ౨ ఇత్యాదౌచాహ్లా
ణోభూత్వా న భుంజిత । అనుదేశ్యాని పితృభ్యోదేవతాభ్యశ్చ సంక
ల్పితాని, తానిసభుంజిత ॥

—సాత్తరాచ్ఛాదనశ్చేచ్చన యజ్ఞోపవీతిభుంజిత ॥ ౧౨॥ —

* ఘ.జ- ‘నుదేశ్యాని’ ఇతిపాఠః. ౧ మీమాం—౬-౨-౧౩.

౨ ఆప.ద. ౨-౨౦-౩.

అమరావతి ముద్రాసూత్రే ౨ పాశ్చాత్యుండః ౨౩

ఉత్తరాచ్చాదనముపరివాసః తేన యజ్ఞోపవీతంకృత్వాభుంజితః ।
నాస్యభోజనే ' అపివాసూత్రమేవాపవీతార్థే ' ౧ ఇత్యయంకల్పా
భవత్యేకే । సముచ్చయ ఇస్యస్యే ॥

— నైయమికంతుశ్చాబ్దగ్ స్నేహసదేవ దద్యాత్ ॥౧౩॥—

యన్నియమేన కర్తవ్య- మాసిశ్రాద్ధం తత్ స్నేహాద్రవ్యయక్త
మేవ దద్యాత్ స శుష్కమ్ ॥

తత్రవిశేషః—

— సర్పిమాణ్ సమితి ప్రథమకల్పః ॥౧౪॥ —

స్పస్తమ్ ॥

— అభావేనైలగ్ శాకమితి ॥ ౧౫ ॥ —

సర్పిషాఽభావేనైలః, మాంసస్యాభావే శాకమ్ । ఇతిసద్వృత్తయ
చ్ఛాప్యదేవయక్తమ్ ॥

— మఘానచాధిగ్ శ్రాద్ధం తేనసర్పిబాహ్లా

హ్లానాన్భోజయేత్ ॥ ౧౬॥ —

మఘానచపూశ్చిపిశ్రాద్ధం నానైసర్పిమిశ్రమన్నం బా
హ్లానాన్భోజయేత్ ॥ ..... ॥

— శ్రీ ౧ ౪ నని శిఖ డి. శ్రీ —

— *శ్రీ*

— మాసిశ్చాద్ధతిలానాం దోణందోణయే

నాపాయేన సమయోజయేత్ ॥౧౭॥—

యేనాపాయేన ఉపయోజయే సమయోజయేత్ అభ్యుగతఉద్వర్తకనే
భ్యుగతభ్యుగతి తేనాపాయేన మాసిశ్చాద్ధతిలానాం దోణం
దోణం ఉపయోజయేత్ । చైత్రైకైస్య బాహ్లాణస్య దోణందో
ణముపయోజయేత్ సమదితానాం ఉపయోజయేత్

౨౦౪   క్రిపంరద తక్కుతొజ్జ్వలాఖ్యవ్యాఖ్యానహితే
 ద్రోణంద్రోణం ఇతి వీష్ణువచనం తు పృథిమసిత్రాధముపయోజనా
 భూమితి కెచిత్ । అన్యేతువచనధూతాః పృబలాః పృయత్నైనాన్విష్య
 భూజయితవ్యా ఇతి ॥

— సముదేతాగ్ శ్చభూజయేన్న చాతద్గుణాయోచ్ఛిన్నందమ్యః
 వ్యాఖ్యాతమిదం ౧ । ౬ దమ్యః ' ఇతిబహువచనం తథావిధక
 త్పృబహుశ్చాపేక్షమ్ । వచనవ్యత్యయోవా ॥

అథపుష్టికామస్యాపరఃపర్యయోగః ఆపటలపరిసమాప్తే—

— ఉదగయనఆపూర్వమాణవక్షస్త్రైక రాత్ర
 మనరాధ్యమమవోష్యతి ష్యేణ పుష్టికామస్థానీ
 షాక శ్రవయిత్వా మహారాజమిష్టా తేనసర్పిష్ట
 తా బ్రాహ్మణం భూజయిత్వా పుష్ట్యభేనసీద్ధిం
 వాచయాత ॥ 3 ॥

పుష్టికామః పురుషః ఏక రాత్రీమనరముపవాసం కృత్వా ఉదగయ
 నే ఆపూర్వమాణవక్షస్య పూర్వవక్షస్య సంబంధినాతిష్యేణ తస్మిన్న
 క్షత్రే స్థాలీపాకం శ్రవయిత్వా మహారాజం వైశ్రవణం యజేత । ఆ
 జ్యభాగాంతే మహారాజాయ స్వాహా, ఇతిప్రధానహోమః, స్విష్టకృ
 దాది, జయాదయః । పరిషేచనాంతే తేన సర్పిష్టతా స్థాలీపాకేన
 బ్రాహ్మణంభూజయేత్ ; ఉత్తరవివక్షయేదం వచనమ్ । భూజయిత్వాసి
 ద్ధిం వాచయాత పుష్టిరస్త్వీతి ॥

— ఏవమహరహరాపరస్తాత్రిష్యాత్ ॥౪॥ —

ఏవమిదం స్థాలీపాకశ్రవణాది సిద్ధివాచనాంతమహరహః కర్త
 వ్యమాపరస్తాత్రిష్యాత్ యావదపరస్తిష్యఅగచ్ఛతి ॥

— ద్వోద్వితీయే ॥౫॥—

ద్వితీయేతిష్యే సాప్రేద్వాభూజయేత్ । అన్యత్సమానం । ఏవ

తిమదావత్తమ్మధర్మసూత్రైః ప్రశ్నైః ౧౦౭౫ ౧౦౭౫
మాతృతీయాత్

— తీర్థస్థతీయే ॥౬॥—

తృతీయేతుతిష్యేతీర్థ భోజయేత్, ఆచతుర్థాత్ ॥

— ఏవగ్నంవత్సరమభ్యుద్యయేన ॥౭॥ —

ఏవమేతత్కర్మయోవత్సరవత్సరఃపరిపూర్ణతే తావత్కర్తవ్యం
బ్రాహ్మణభోజనం చాభ్యుద్యయేన భవతి । చతుర్థప్రభృతిచత్వారి
పంచమప్రభృతిపంచతి, ఏవమాది ॥

ఏవంకృతేఫలమాహ—

— మహాస్తంబోషంపుష్పతి ॥౮॥—

మహాత్యాపుష్టాయక్రోధవతి ॥

— ఆదితపవోపవాసః ॥౯॥—

ఉపవాసస్తాద్విదితప పుష్కలభవతి, న ప్రతితిష్ఠమ్ ॥

— ఆ తతేజసాం భోజనంవజయేత్ ॥౧౦॥ —

ఆ తతేజాసి తక్రవాజినాదీని । తానినోపభుంజీత ॥

— భస్తతుషాధిష్ఠానమ్ ॥౧౧॥ —

వజయేదిత్యేవ । భస్త, రుషాంశ్చ నాధితిష్ఠేత్ నాక్రామేత్

— పదాపాదస్య ప్రక్షాళనమధిష్ఠానంచ వజయేత్ ॥౧౨॥ —

ఏకేనపాదేన పాదాంతరస్య ప్రక్షాళనం అధిష్ఠానం చ వజయే
న్నకుర్యాత్ ॥

— పృష్ఠోశనంచ పాదయోః ॥౧౩॥ —

పృంఘోశనం ఆందోశనం ఇతస్తతశ్చాలనమ్ ॥

— జానునిచాత్యాధానంజంఘాయాః ॥౧౪॥ —

ఏకస్థిజానునిఇతరస్యాజంఘాయాంత్యాధానమవస్థాపనంవర్జయేత్

— సప్తైశ్చనఖవాదనమ్ ॥౧౫॥ —

స్పృష్టమ్

— స్ఫిటనానిచాకారణాత్ ||౧౬||

పక్షసంధీనాం స్ఫిటనానిచవజయేత్ అకారణాత్ | కారణం శ్రవణాదావాదసస్ఫిటనాని ఇతిసమాసపాతేఽపేషపవవాధః

యచ్చాన్యత్పరిచక్షతే ||౧౭||

యచ్చాన్యదుక్తస్యతిరిక్తం త్మణచ్చేదనాది శిష్టాః పరిచక్షతేగర్వాంతే తదపివజయేత్ ||

యోక్తావధర్మమైవ దృశ్యపరిగ్రహేమచ ||౧౮||

ఏకశ్చ శబ్దోఽనర్థకః | కేచిచ్చ నైవపఠతి | ధర్మావిరుద్ధాయేవ్యపరిగ్రహః తేషుదయోక్తాడత్వాదయితాస్యాత్. సనిరీహాస్యాత్ ||

పరిపాదయితాద త్తై ||౧౯||

తీర్థంగుణవత్పత్రిం యజ్ఞోవా, తిత్తిద్రవ్యస్యాభ్యంతస్య ప్రతిపాదయితాస్యాత్ ||

యంతాచాతీర్థేయతోనభయగ్స్యాత్ ||౨౦||

యంతానియంతాతదాతా, అత్తరైతప్రివాతాచ స్యాత్, యతఃపరః పాదప్రదానేపిభయనస్యాత్ | భయసంభవేపిశునాదిభ్యోపి దేయం ||

సంగ్రహితాచమనుష్యాత్ ||౨౧||

అర్థప్రవాసప్రియవచనానుసరణావధిః మనుష్యాణాం సంగ్రహణశీలస్యాత్ ||

నికావధర్మావిప్రతిషిద్ధాన్భిగ్వాత్ ||౨౨||

ధర్మావిరుద్ధాః యే ధర్మాః సకృదపిదసస్వధార్యానేవనాదయః తేషాంచ ధర్మాగశీలస్యాత్ ||

ఏవముఖాలోకావభిజయతి ||౨౩||

ఏవముఖత్యావుప్త్యాయుక్తం క్షక్తప్రకారమనుస్థితం ఉభౌలాకావభిజయతిభౌగేనేమలూకం, తిరైప్రతిపాసనెన చాముంలూకమితి ||

ఇతివింశతిఖండః

ఇత్యాపస్తంబధర్మసూత్రీవృత్తాడ్జ్వలాయాంద్వితీయప్రశ్నైరపటటః

శ్రీమదాపస్తంబధర్మసూత్రే ప్రశ్న ౨౦ భంజః ౨౨
 ' సర్వాశ్రమాణాం సమయవదాని ' ౧ ఇత్యుక్తం పురస్తాత్ । క
 ఘనస్తతశ్రమాఇతి? అహ—

చత్వారిశ్రమాగార్హస్థ్యమాచార్యకు
 లంమానంవాసప్రస్థమితి ॥౧॥

అశ్రమ్యంతేయేమశ్రయోధి=సంపురుషాఇత్యాశ్రమాః । ఏషాసా
 మాస్యసంజ్ఞా, ఉత్తరావిశేషసంజ్ఞా । గృహేతిస్మృతి యుంబరక్షణపర
 ఇతి గృహస్థః, తస్యభావోగార్హస్థ్యం, స ఏకశ్రమః । అచార్యకు
 లం అచార్యులలేవాసః లక్షణయా, సౌచ్యకః । మనుఅనబోధనే, మ
 నుతఇతి మునిః జ్ఞానపరః తస్యభావోమాసం సోపరః । వసంప్రతిష్ఠిత
 ఇతి వనవస్త్రః, సవీనవాసపస్త్ర, వృద్ధాంతావధి, తస్యభావోవాస
 ప్రస్థమితి । ఇతివర్జః పరిసమాప్త్యుక్తః । ఏతాసుతపివాశ్రమాఇతి ।
 చతుర్థామేనాపదేశేపి ' చత్వారి శ్రమాః ' ఇతివచనం ' ఐకా
 శ్రమ్యంతాచార్యాః ప్రత్యక్షవిధానాగార్హస్థ్యస్య ' ౨ ఇతిస్మృ
 త్యంతిరోక్తమాగాహీతి ॥

లెహుసర్వేసుయధోపదేశమన్యగ్రోపతా
 మానః క్షేమంగచ్ఛతి ॥౨॥

తెహావశ్రమేయచతుష్టవి యథాశాస్త్రమన్యగ్రో సమాహిత
 మనాథూత్వాయోసతతాతే స క్షేమమథయం పదంగచ్ఛతి । అనెనా
 శ్రమవికల్పక్షిప్తవేదితవ్యః । నిశ్చేయసాధికాఅన్యతమస్థిన్నాశ్ర
 మే యథాశాస్త్రమనమోతేన వర్తితవ్యమితి । తథాచకౌతమః—త
 స్యాశ్రమవికల్పమేకేయినతే ' ౩ ఇతి ॥

స ద్వైషాముపసయసప్రభృతీసమానఆచా
 ర్యులతవాసః ॥ ౩ ॥

ఉపసయసప్రభృతిఆచార్యురే వాసః అప్రాచత్వారింశద్వపాదీ

శామస్యతమః స ర్వేషామాశ్రమాణాం సమాసః ॥

— స ర్వేషామనూత్సగోఽవిద్యాయాః ॥౪—

అనూత్సగేః, ఛాండసోదీఘః, విద్యాయా అనుత్సగోఽపి స
ర్వేషామాశ్రమాణాం సమాసః । తస్మాదాచార్యకులవాసస్సమానఇతి

— బుద్ధ్యాకీర్తనానియత్కమయేతతదారభేత్ ॥౫—

ప్రత్యాశ్రమంయానికర్తాని విహితానితానిబుద్ధ్యాగృహస్థస్థేయతా
ని కర్తవ్యాని, ఏషామననుష్ఠానైప్రత్యవాయః, ఫలంచేదంఏషామే
తాని శక్యాన్యనుష్ఠాతుం నైతాని ఇత్యాచార్యాదుపశుత్యయిత్కర్త
ఫలంవాకామయేత తదారభేత్, తమాశ్రమం ప్రతిపద్యేతేతి ॥

తత్ర గాహాన్త్యస్య పూర్వమేవ ప్రపంచితత్వాదధ్యయనానంతరం
ప్రతిపిత్తితస్యాచార్యకులస్య స్వరూపమాహ—

— యథావిద్యాధాన్యనియమవితేనైవాఽస్తమనూప

సీదత ఆచార్యకులశరీరన్యాసోబ్రహ్మచారిణః ॥౩॥ —

యథావిద్యాధాన్యోపకుర్వాణస్య బ్రహ్మచారిణః ‘అథబ్రహ్మ
చర్యవిధిః’ ౧ ఇత్యారభ్య అగ్నింధనాదినియమఉక్తః; అనేనేవనియ
మేనాఽస్తమాశరీరపాతాదనూపసీదతః ఉపనదనం కుర్వతః ఆచా
ర్యకులశరీరన్యాసః శరీరపరిత్యాగోభవతి బ్రహ్మచారిణో నైష్ఠికస్య ।
తత్రైవామరణాత్తిప్తే, నాశ్రమాంతరం గచ్ఛేత్, యదితమేవాశ్ర
మమాత్తనః క్షేమంమన్యేతేతి । అత్యమనుః—

ఆచార్యేతుఖలుస్తైలెగురుపుత్రైగుణాన్వితే ।

గురుదారేనపిండేవాగురువద్యృత్తిమాచరేత్ ॥

ఏమత్వవిద్యమానెమ స్థానాసనవిహారవాఽ ।

ప్రాయంజానోఽగ్నిశుశూషాంసాధయేద్దేహమాత్మనః ॥

ఏవంచరతియోవిప్రోబ్రహ్మచర్యమవిప్లుతః ।

శీ2 త్రిమదాపస్తమ్మగర్తమాత్రే ౨ ప్రశ్నై ౨౧౫౦౬: ౨౨౯
 సగృహ్యత్వ త్తమంస్తానం సచేహజాయతేపునః ౧ || ఇతి ||

అథ పరివార్జి: ||

అథ అనంతరం పరివార్జి ధమ౯ ఉచ్యతే । దృష్టాదృష్టార్థా
 రావినేవారుభా౯ పరిత్యజ్య ఆ త్తలాభాయ సంన్యాసాశ్రమం పరి
 జతీతి పరివార్జి సంన్యాసీ ||

అతపవబ్రహ్మచర్యవాన్ప్రవృజతి || ౨ ||

అతపవ బ్రహ్మచర్యాశ్రమాత్ బ్రహ్మచర్యవా౯ అవిఘ్నతబ్రహ్మచర్యః
 ప్రవృజతి ప్రవృజ్యాచుర్యాత్ యదితదైవపక్షకమాయోభవతి శూన్య
 తెచ—‘బ్రహ్మచర్యా దెవప్రప్రజేత్ గృహాద్వాపనాద్వా’ ౨ ఇతి, ‘య
 దహరేవవిరజే త్తదహరేన ప్రవృజేత్’ ౨ ఇతిచ । * అతపవ ఇతి వచనా
 త్ గృహాశ్రమం ప్రవిష్టస్య తత్పరిత్యాగేనాశ్రమాంతరప్రాప్తిః ఆ
 చార్యస్యాసభిమతైరేవై లక్ష్యతే । తత్ప్రాయమభిప్రాయః—దార
 పరిగ్రహేనతి, ‘యావజ్జీవమగ్నిహోత్రం జహుయాత్’ ఇతి శ్రుత్యా
 విరుఢ్యతే, స కథం ప్రవృజేతి । తస్మాత్ప్రశస్తి వైరాశ్యే కామ్యక
 మ౯ణః పరిహ్యాగేన నిత్యాని నైమిత్తికానిచ కర్మాణి కుర్వ౯ ప్ర
 తిషిద్ధానిచ సజ్జయ౯ గృహస్తపవముచ్యతే ఇతి | యథాహయాజ్ఞవల్క్యః
 న్యాయాంతరథన స్తత్త్వజ్ఞాననిష్ఠోఽతిథిప్రియః ।

శ్రాద్ధకృత్సత్యవాదీ చ గృహస్థాపి విముచ్యతే 3 || ఇతి ||

అథ యోఽనాహితాగ్నిః తస్య విరక్తస్య మున్యాశ్రమప్రవేశే
 ణోవిరోధః ? ఋణశ్రుతివిరోధః । జాయమానో వైద్యార్హణస్త్రిభి
 ర్మణవా జాయతే బ్రహ్మచర్యేణ ఋషిభ్యోయజ్ఞేన దేవేభ్యః ప్రజ
 యాపితృభ్యః ౪ ఇతి మనురపి—

ఋణానిక్రిణ్యపాకృత్యమనామోఽగ్నివేశయత్ ।

౧ మను స్మృ. ౨-౨౪౭-౪౯. * క. ఖ--‘అత్ర కేదిదాహుః’ ఇత్యధికం
 ౨ జాపాల. ౪. 3 యా. 3-౨౦౫. ౪ తే. సం. ౬-3-౧౦.

౨౯౦   త్రిహరద తక్కుతొజ్జ వీలాఖ్యవ్యాఖ్యాసహితే
అనపాకృత్యమోక్షంతు సేవమానోవ్రజత్యధః ౧ ఇతి ॥

మోక్షోమోక్షాశ్రమః! న నైవం బ్రహ్మచర్యాదపి ప్రవ్రజ్యా నా
పపద్యతే । అథతత్ర ' యదహరెవవిరజేత్ ' ౨ ఇతిశ్మృత్యా యుక్తం
ప్రవ్రజతుమ్ । విరక్తస్య గృహస్థస్యాపి యుక్తంభవిష్యతి, స్తత్యతేచ
ప్రాజాపత్యాంనిరుపేష్యప్రిసర్వవేదసదక్షిణామ్ ।

ఆత్మస్యగ్నింత్రమారోప్యద్యాహ్మణఃప్రవ్రజేద్భూహత్ ౩ ॥ ఇతి ॥
తథాయోగృహస్థో పృథ్వో మృతభార్యః పునరాఽక్రియాయామస
మధః తస్యాపియజ్యతే ప్రవ్రజ్యా । ఇస్తాత్ ' యదహరెవ విరజే
త్ ' ౨ ఇత్యేవవకాలః ప్రవ్రజ్యాయాః, సర్వమన్యదవిరక్తస్యేతి
యుక్తమ్ । ఏవకారస్తుసూత్రే శ్మృత్యనుసారేణ ప్రయుక్తః, యథా-
గృహదాప్త వనాదాప్త ఇతిబ్రువాణైవ శ్రుతిః ' బ్రహ్మచర్యాదేవప్ర
వ్రజేత్ ' ౩ ఇత్యాహతథేతి ॥

————— తస్యాపదిశః ౧౯ ॥ —————

తస్యపరివ్రాజః కర్తవ్యముపదిశః ౨౦ ఇతి ధర్మజ్ఞాః ॥

————— అనగ్నిరనికేతస్సాన్వదశమాన్ శరణో
మునిః । సావధ్యాయఏవోత్పజమానో వాచం
గ్రామే ప్రాణవృత్తింప్రతిలభ్యానిహోఽనముత్య
శ్చరేత్ ॥ ౧౦ ॥ —————

బ్రహ్మచారిణస్సమిదాధానమగ్నికాన్యం, గృహస్థస్యాపాసన మ
గ్నిహోత్రహోమాది, వానప్రస్థస్య ' శ్రామణకేనాగ్నిమాధాయ ' ౪
ఇతి విహితేనాగ్నో హోమాది । తస్యతు నైవంవిధం కించిదగ్నికా
ర్యమస్తీశ్యనగ్నిః । నికేతోనివాసస్థానం స్వధూతం; తదధావాదనికే
తః । శర్మసుఖం తస్య నాస్తీత్యశమాన్ । కించిదపి శరణేవోచాప్ర

౧ మను స్మృ. ౬-౩౫.
అబాబుల.౪.

౩ మను. ౬ ౩౮.
౪ గౌ. ధ. ౩, ౨౬.

తిమదాపస్సన్ధమనుత్యైప్రశ్నైః ౧౧ ఖండః ౨౯౧
 తిపస్నః, నవా కస్య చిచ్ఛరణభూత ఇత్త్యశరణః । సాన్ధ్యాన్యః పృ
 ణవాదిపవిత్రాణాంజపః । అత్రిబొధాయనః— ‘ వృక్షమూలావేద
 న్యాసీ వేదోవృక్ష స్తస్యమూలం పృణవఃపృణవా త్క్రోవేదఃపృణవో
 బ్రహ్మమూలాయకల్పతైతి హోవాచ పృజాపతిః ౧ ఇతి । తత్రై
 వ వాచం విస్మయేత్ । అన్యత్రమానవృతస్సాన్యత్ । యావతాపాణ్ణా
 ధ్నియైసా ప్రాణవృత్తిః తావతీంభిక్షాంగ్రామే పృతిలభ్య । ఏతా
 వాసస్య గ్రామేప్రవేశః , అన్యవా బహిర్వాసః । ఇహధాః కృ
 ప్యాదయఃపరలోకాధాన్యై జపహోమాదయః యస్య నసంతిసోఽ
 నిహోఽనముత్యైశ్చతుర్కః । ఏనంభూతశ్చరేత్ । నైక క్షిగ్రామే
 ద్వ్యహమాత్రమపి వసేత్ । అత్రగౌతమః— ‘ న ద్వితీయామప
 తుర్ రాత్రిం గ్రామేవసేత్ ౧ ఇతిసమానుధృవశీలః ౨ ఇతి॥

తస్యము క్రమాచ్ఛాదనంవిహితమ్॥౧౧॥

యత్పరైముక్తం పరిత్యక్తమయోగ్యతయా తత్తస్య విహితమా
 చ్ఛాదనం, తదసావాచ్ఛాదయేత్ । ‘ నిత్యజ్య’ ౩ఇతిగౌతమః ॥

సగృతఃపరిమోక్షమేకే ॥౧౨॥

సర్వైరేవ వాసాభిః పరిమోక్షమేకే ఉపదిశంతి న కించిదపివా
 సో విభృయాత్, నగ్నఏవ చరేదితి । అపరతహ—సర్వతావిధితా
 నిషేధతశ్చ అస్యపరిమోక్షమేకే బుద్ధివతే, న కించిదస్య కృత్వం నకిం
 చిదస్య సజ్యమితి ॥

ఏతదేవోదాహరణైః ప్రపంచయతి—

సత్వాన్యైసుఖదుఃఖవేదానిమంలాకమముం
 చపరిత్యజ్యత్తానమన్విచ్ఛేత్ ॥౧౩॥

సత్యం వ క్తవ్యమితి యోనియమః తం పరిత్యజ్య, తథా ‘ తత్య వ

౧ బో-౨-౧౨-౨౪...౨౬.

౨శా.భ.౩-౨౧-౧౩.

౩ శా.భ.౩-౧౯.

౧౯౨ త్రిహదక త్తకృతాజ్ఞానాభ్యాసాభ్యాసహితే

క్రవ్యమనృతం తద్ధి సత్యాద్విశిష్యతే ॥ ౧ ఇత్యాదిక విషయేఅనృతం వ క్రవ్యమితి యోనియమస్తం చ పరిత్యజ్య, సుఖం మృష్టభాజనాది జప్యం, దుఃఖం శీతవాతాదిజన్యం, వేదాన్ సావధాన్యాభ్యాసయనం, ఇమం లోకం విహతౌకికం కామ్యంకమన్, అమంచపారతౌకికంచ కామ్యం నవ్యమెతత్పరిచ్ఛిజ్య ఆత్మానం అధ్యాత్మసటలూక్రం అన్విచ్ఛేత్ ఉపాసితేతి ॥

తదేవం జ్ఞానసలావలంబనేన * హతవిధినిషేధా యే స్వేరంప్రవతంతే సిద్ధానాం తేషాం మతముపస్యస్తం । అదైషామేనం స్వేదచారిణాంకిం త్రాణం ? తత్తాహ—

—“బుద్ధైషేమస్తావణమ్ ॥౧౪॥”—

ఆత్మనిబుద్ధే అవగతే సతి రిదేజ్ఞానం సర్వమకంభంప్రదాత్మయేమం స్థాపయతి । స్థూయిశ్చేషి— ‘సర్వమతే కిమన్తానాకనీయాన్ తప్తేన స్యాత్పదవిత్తం విదిత్వా న లవ్యలే కమణాపాపకేన ’ ౧, యథేషీకాశూలమగ్నా ప్రోతంప్రయత ఏవంహం స్యసర్వేపాప్తాః పృథూయ తే ౩ ఇతి । స్త్యలెచ—

యదైషాసిసమిద్ధోగ్ని భే సస్మాకంబులైజుణాః ।

జ్ఞానాగ్నిస్సర్వకమాణి భస్మాకంబులైతథా ॥౧౫॥ ఇతి ॥

తదిదంనిరాకరోతి—

—“తద్భూస్తే గ్రిప్తప్రోషిద్ధమ్ ॥౧౬॥ తద్భూ

యానియతేరేవ కర్తవ్యకమన్పరిపాదకాని శాస్త్రాణి లైరేవ తద్విప్రతిషిద్ధమ్ । తత్ప్రమనః—

కుర్యంతంసప్రతికుర్యేదాచ్యుప్తః కుశలం వచేత్

స పద్వారాసకీణాంచ సవాచమస్మతాంవదేత్ ॥

౧ మమ.౧-౧౮౪.

* జ-ట—‘బలవ్యాజేస’ ఇతిపాఠః.

౨ బృ.౬-౪-౨౩.

౩ ఛా.౧-౨౪-౩. రగీతా—౪, ౩౨.

తి । తథాచ గౌతమః — ‘ గ్రామంచ సప్రవిశత్ ’ ౧ ఇతి ॥ గతమ
స్యత్ । ఉత్తరంచ ॥

తస్యాపదిశంతి ॥ ౨౦ ॥

ఏకాగ్నిరనికెతస్సాన్యదశమాన్ శరణామనిః ।

సాన్యాన్యాయవీవాన్సృజమానోవాచమ్ ॥ ౨౧ ॥

కః పునరస్తేకాగ్నిః ? సతావచోపాసనం, బ్రహ్మచారిత్వాత్ ।
తస్మాల్లోకేకాగ్నో యథాపూర్వం సాయంప్రాతః సమిధజదద్వాదిత్య
ధోవివక్షితః । అపరతహ — ‘ శ్రామణకేనాగ్నిమాధాయ ’ ౨ ఇతి
గౌతమః । శ్రామణకం నామ వైఖానససూత్రం * తమకైస ప్రకా
రేణ ఏకోగ్నిరాధేయః, తస్మిన్ సాయంప్రాతః అగ్నికార్యమితి । అ
న్యద్దశమ్ ॥.....

ఇత్యేకవిశిషండుః.

తస్యాన్యమాచ్ఛదసంవిహితమ్ ॥ ౧ ॥

అరణ్యభవమారణ్యం అభిసంస్కలాది ॥

తతోమూలైః ఫలైఃపణైః స్త్రవైరితి వర్తయన్ శృణో
తతోమూలాదిభిర్వర్తయన్ వృత్తిం ప్రాణయాత్రాంక్రవ్త్వా చరే
త్ చరణశీలస్సాన్యత్ ॥

అంతతఃప్రవృత్తాని ॥ ౩ ॥

మూలాదిభిః స్వయంగృహీతైః కంఠిత్కాలం వర్తయిత్వా అంత
తః అనైప్రవృత్తాని స్వయమేవ పఠితాని । ‘ ఆభినిశ్రయేత్ ’ ఇతి
వక్ష్యమాణేనసంబంధః । తాన్యభినిశ్చిన్యతైః వర్తయేదिति ॥

* ఘ.ఇ — ‘ సదాచారేణ వైఖానసో కైసమూలఫలాశీలపశ్శీలః సవనై
మాదకముపసంపృశత్ శ్రామణకేనాగ్నిముపసమాధాయైతి ’ ఇత్యధికః

ఊమదావస్తవ్యధర్మకూర్మేఽపశ్యేఽఽఖండః ౧౯౫
 తతోహోవాయమాకాశమిత్యభినిశ్రయేత్ ॥౪॥
 తతఃకంచితాలలమబ్బక్షః, తతో వాయుభక్షః తతః ఆకాశ మ
 భినిశ్రయేత్ సకించద్భక్షయేత్ । అభినిశ్రయణంసేవనమ్ ॥

అథైవమముత్తరః తరస్సయోగఃఫలతావిశిష్టః॥౫॥
 సంయుజ్యతే సంశ్రియత ఇతిసంయోగః । యేషాం మూలాదీనాం
 మధ్యే డత్తరముత్తరం ద్రవ్యం సంశ్రియమాణం ఫలతావిశిష్టమితి॥

అథవాసప్రస్థస్యేవాసుపూర్వమేక ఉపదిశంతి॥౬॥
 అథేతి పక్షాంతిరోపన్యాసే । పూర్వం బ్రహ్మచర్యాదేవవసప్రవే
 శఃక్రః । ఏకేతావదార్యాః తస్యేవవాసప్రస్థస్యానుపూర్వ్యకర్మా
 ణ్యుపదిశంతి ॥

కథమ్?—

విద్యాన్సమాప్యదారకృత్వాఽగ్నినాథాయ క
 మాణ్యైరభతే సోమావరాధ్యాని యానిసూయంతే
 బ్రహ్మచర్యేన్దితావిద్యాం సమాప్య గృహస్థశ్చభూత్వా అగ్నినా
 థాయఃమాణ్యైరభతే । కాని? సోమావరాధ్యాని, అవరాధణం
 పశ్చాథణం, తత్త్రిభవోఽవరాధ్యః, సోమోఽవరాధ్యోయేషాం
 తాని సోమావరాధ్యాని సామాంతాని హవిర్వజ్ఞాభ్యాని, చాతుర్థా
 న్యాదీన్ హవిర్వజ్ఞాన్సోమంచెత్త్యర్థః । యానిసూయంతే యాని
 శ్శుతౌ విహితాని ॥

గృహస్థత్వానదారస్సప్రజస్సహగ్నిభి బహి
 గ్గామద్యసేత్ ॥ ౭ ॥

అథగ్రామాద్బహిరరణ్యగృహన్ కృత్వా సకుటుంబః సప్తేవా
 గ్నిభిఃగ్రామాద్బహిర్వసేత్ । అస్తిపక్షేప్రాగుక్తం ఏకాగ్నిభిః
 త్రైతీయైః ॥

అథవాపుత్రేషు భార్యానిక్షిప్య స్వయమేకవీరవసేత్ వనె ।
స్థిన్వత్తే ప్రాజాపత్యాం నిరుష్యప్తిమ్ ౧ ఇతిపరివ్రాజఉక్తేన
న్యాయేన శ్రౌతాగ్నినా త్తని సమారోఘ్య శ్రామణకేనాగ్నిమాధాయై
కాగ్నిభవేత్ ॥

శిలౌఽచ్చననతయేత్ ॥౧౦॥

వ్యాఖ్యాతిశ్శిలాంచ్యః ౨ తే ననతయేత్ ప్రాణయాత్మాకుర్యా
త్ । ఇదంసకుటుంబస్త్రేకాకినశ్చ సాధారణమ్ । ఏకాకినపితృన్య

న చాతఃకర్షణంప్రతిగృహ్యాయేత్ ॥౧౧॥

యదాశిలాంచ్యవృత్తిజాతాతలవాధ్యం సకుంభిదపి ప్రతిగృ
హ్యాయేత్ ॥

అభిషి కశ్చజహుయాత్ ॥౧౨॥

యదాజహుయాత్ తదాభిషిక్తః స్నాతోజహుయాత్ । అ
నవాదోయం స్నానవిశేషం విధాతుమ్ ॥

శనైరవభ్యవేయాదభిఘ్నస్సభిఘ్న మది

త్యముదకముపస్పృశేత్ ॥౧౩॥

శనైరవేశనలశయంప్రవిశేత్ । ప్రవిశ్యచాభిఘ్నహస్తేనడవ
కంతాడయఉదకముపస్పృశేత్ స్నాయేత్ ॥

ఇతిసర్వశ్రౌదకౌపస్పృశ్యనవిధిః ॥౧౪॥

సర్వవర్ణాశ్రమసాధారణమేతత్ । తథాహ త్రరత్ర తస్యగృహణమ్

తస్యద్వంద్వం ద్రవ్యాణామేక ఉపదిశంతి పా

కాథభోజనాథవాసీపరశుదాత్రకాజానామ్ ॥౧౫॥

యానిపాకాథాని తామ్రభాండాదీని యానిచ భూజనాథాని
కాంస్యాదీని తేషాంసర్వేషాం వాస్యాదీనాంచతుర్ణాంవక్తేకస్యాం

3౨ త్రిమదానస్తమ్భగర్భకూటే ౨ ప్రశ్నె ౨౨౦౬: ౨౯౭
విధాయాం దేవదేవద్రవ్యే ఉత్పద్యే ఇత్యేకే ఉపదిశంతి । కాజమపి
వాస్యదివదుపకరణవిశేషాదారుమయః ॥

శ్లో ద్వంద్వనామైకైకమాదాయేతరాణి దత్వా ౭

రణ్యమపతిస్తేత ॥ ౧౬ ॥ **శ్లో**

శేషాపాకాదిసాధనానాం ద్రవ్యాణామైకైకంద్రవ్యంస్వయమా
దాయ ఇతరాణి భార్యాదైదత్వా అరణ్యమపతిస్తేత ఉపతిస్తేత్ స
మాశ్రయేతి ॥

శ్లో తస్యారణ్యనైవారణ్యధ్వజ్గోమామౌ వృత్తిః

ప్రతిహృతః ౭౭చ్ఛదనంచ ॥ ౧౭ ॥ **శ్లో**

తస్యవాసప్రస్తస్యాహృతరణ్యప్రదేశామూర్ధ్వం అరణ్యస్తేవ నీ
వారాదినాహోమః । వృత్తిః స్త్రాణయాత్రా । ప్రతిహృతా అతిథిపూజా
ఆచ్ఛదనంవల్కులాదినా ॥

శ్లో యేషుకర్మసుపురోడాశాశ్చరవస్తేషు కార్యాః ॥ ౧౮ ॥ **శ్లో**

యేషుదర్శపూర్ణమాసాదిషు పురోడాశా విహితా గృహస్థస్య,
తేషు అన్యతత్త్వానై చరమకార్యాః ॥

శ్లో సర్వంచోపాగ్ శుశహస్వాధ్యయేన ॥ ౧౯ ॥ **శ్లో**

సర్వంచ కర్మకాండం సాంగం ప్రధానముపాంశు భవతి । పా
రాయణబ్రహ్మయజ్ఞాధ్యయనేన సహ, తదన్యపాంశు కర్తవ్యమితి ॥

శ్లో నారణ్యమభ్యాశ్రయయేత్ ॥ ౨౦ ॥ **శ్లో**

ఉపాంశుపదనాదేవ సిద్ధేనచనమాభిముఖ్యప్రతిషేధార్థమ్ । తే
నారణ్యస్థాః యథా నాభిముఖ్యేన శృణుయః తావదుపాంశ్వీతి ॥

శ్లో అగ్న్యధ్వజ్ శరణమ్ ॥ ౨౧ ॥ **శ్లో**

శరణం గృహంతదగ్న్యధ్వజ మేన కర్తవ్యమ్ ॥

శ్లో ఆకాశేన్సయమ్ ॥ ౨౨ ॥ **శ్లో**

స్వయంచాకాశవనవసేత్ ॥

అనుపస్తీర్ణేశశయ్యాసనె ||౨౩||

శయనంచాసనంచఅనుపస్తీర్ణేశదేశేకుర్యాత్, నతుకించిదువస్తీర్ణ
నవేసస్యే పాప్తపురాణమనుజానీయాత్ ||౨౪||
నవేధాన్యే శ్యామాకనీవారాచా ప్రాప్తజాతే పురాణం పూ
ర్వసంచితం సస్యమనుజానీయాత్ పరిత్యజేత్ | అత్యమనుః—

త్యజేదాశ్వయజేమాసిమున్యన్నం పూర్వసంచితమ్ |

జీశానిచైవ వాసాని పుష్పమూలఫలానిచ ||ఇతి ||

శ్రీఇతిద్వావింశతిఃఖండఃశ్రీ

శ్రీ

భూయాగ్ సంచానియమమిచ్ఛన్నన్వహమేవ

పాత్రేణ సాయంప్రాతరర్థమాహరేత్ ||౧||

ఇదమేకాకినోవాసప్రస్థస్య | భూయాంసం వా నియమమిచ్ఛన్
ససస్యం సంచినుయాత్ | కింతహి? అన్వహమేవప్రత్యహమేవపా
త్రేణయేనకనచిత్ సాయంప్రాతశ్చార్థమశనీయమాహరేద్వనస్థేభ్యః||

ఏవంకియంతం కాలం పతయిత్వా—

తతో మూలైః ఫలైఃపణైః స్వజైరితివర్తయ

గ్ శ్చరేదంతతః ప్రవృత్తాని తతోపావాయ

మాకాశమిత్యభినీశ్యయేత్ | లెహముత్తరఉత్తర

స్సంయోగఃఫలతోవిశిష్టః ||౨||

సర్వంగతమ్ ౨ ||

నిరూపితాఅశ్రమాః | అథేదానీం పక్షప్రతిపక్షరూపేణలెహ
మేవప్రాధాన్యమపాప్రాధాన్యంచ నిరూప్యతే—

అథపురాణే శ్లోకాపుదాహరంతి ||౩||

అష్టాశీతినహస్యాశియేప్రజామిషిరముషయః | దక్షి

శ్రీమదాశ్వమధ్యస్తోత్రము ప్రశ్నోత్తరము ౨౯౯

తేనార్యమైః పంథానంతే శ్శశానానిభజరే ॥౪॥

అష్టాశీతిసహస్రాణి గృహస్థాః ఋషయః ప్రజామీషిరే ప్రజామభ్య నందన్ । తే అర్యస్తా యోదక్షిణేన పంథాదక్షిణాయనమాగేః తం ప్రాప్య ఛాందోగ్యోక్తేన ధూమాదిమాగేణ గత్వా పునరపి సంఘాయ శ్శశానాని భేజిరమరణం ప్రతిపేదిరే , జాయస్వప్రియస్వ ఏ ఇత్యాజీవం జీవధావం ఆపేరేదిరే ఇతి గృహస్థనివా ॥

అష్టాశీతిసహస్రాణి యే ప్రజాం నెషిరఋషయః

ఉత్తరేణార్యమైః పంథానంతే అమృతత్వగోపికల్పతే ॥౫॥

యేతుప్రజాం నాభ్యనందన్ తే ఉత్తరాయణమాగేం ప్రాప్య అర్చిరాదిమాగేణ గత్వా అమృతత్వం, విభక్తివ్యత్యయః, అమృతత్వాయ కల్పతే, వచనవ్యత్యయః, కల్పంతే సమర్థాస్సంపద్యంతే ।

ఇత్యుభయధ్వారేతసాం ప్రశంసా ॥౬॥

గృహస్థాదన్యే త్రయోపుభయధ్వారేతసః, తేషామేవ ప్రశంసేతి పునరపి తేషామేవ ప్రకారా తరణ ప్రశంసా—

అథాపి సుకల్పసిద్ధయోభవంతి ॥౭॥

అథాపి అపి వసంకల్ప దేవ సిద్ధయోభవంతి తేషామూభయధ్వారేతసాం । తత్ప్రాయాహరణమ్—

యథావషణం ప్రజాదానం దూరేదశణం మ

నోజనతాం యచ్చాన్యదేవం యక్తం ॥౮॥

యది మహత్యా మనావృష్టౌ వషణం తు దేవ ఇతి తే కామయోరకామ వక్షిపవణన్యోభవతి । యది వా క్షిపదపుత్రమనుగృహ్స్థాయః పుత్రోన్యజాయతామితి పుత్రవానెవ భవతి । తథాచోఽశ్వేష్టవృక్షితాః హి మమంతం దిదృక్షేర్క తథైవ తద్భవతి । మనస ఇనజవాయేహంతే మనోజవాః తద్భావో మనోజవతా । యది కామయోరక అముందేశం ఇ

అయితే మన కాలకలాయాం ప్రాప్తుయామేతి తతోయావతా కా
లేన మనస్తందేశం ప్రాప్నోతితావతా తందేశం ప్రాప్తుయః । య
చ్చాన్యదేవం యక్తం, రోగితామారోగ్యాది, తదపినకలౌభ్యవతి
యస్తాదేవమ్—

— తస్మాచ్ఛ్రుతితః ప్రత్యక్షఫలత్వాచ్చ విశి
ష్టానాశ్రమానేతానేకే బుద్ధిసలై ॥౯॥ —

శ్రుతితః ‘యదహరేన విరజేత్తదహరేన ప్రవ్రజేత్’ ౧ ఇత్యా
దిశ్రుత్యనుగతత్వాత్, ఉక్తేన ప్రకారేణ ప్రత్యక్షఫలత్వాచ్చ ఏతా
నూర్హ్వరేనసామాశ్రమాన్ విశిష్టాన్ గాహన్యాన్యత్కర్మాన్ ఏ
కేబుద్ధివతేఇతి ॥

అదిదంగాహన్యాన్యత్కర్మాన్ ప్రతిపాదనస నిరాకరోతి॥

— తైవిదిత్యన్యధానాం శు వేదాః ప్రమాణమి

తి నిష్ఠా । తత్రయాని శూర్యం తే వీహియవస

శ్వాజ్యపయః కపాలవత్సీసంబద్ధాన్యచ్ఛ్రీచీచేః

కార్యమితి తైర్విరుద్ధతచారోఽప్రమాణమితి మన్యంతే ॥౧౦॥ —

త్ర్యసయనా విద్యాత్రయోవేదాః, తాయేపాఠశస్త్ర ఆధాతశ్చ
విదంతి తైలైవిద్యాః, తేషుపక్షజ్ఞానాః తైవిదిత్యన్యధాః, తేషాం
వేదాః ప్రమాణమతీంద్రియాధేఇతి నిష్ఠానిణయః । యథాహ భ
గవాన్ తైమినిః ‘చూదనాలక్షణోధోధావః’ ‘ప్రత్యక్షమని
మిత్రమ్’ ౧ ఇతి చ । తతశ్చ తత్రవేదేయాని కర్మాణి శూర్యం తే
కింలక్షణాని?—వీర్యదిభిస్సంబద్ధాని, ఉక్తైర్చరీయుచాక్రియతే, ఉ
పాంశుయజ్ఞమా ౩ ఇత్యేనంప్రకారాణి; తైః విరుద్ధతచారః ప్రమా
ణం నభవతి మన్యంతే తజ్ఞాః । ఏతదుక్తంభవతి—సర్వేషువేదేషు
పర్వాసుచ శాఖాసుత్పిహోత్రాదీని విశ్వసృజామయనవర్వంతాని

ఊమదాపస్తస్పృథమనూలైఃప్రశ్నేఽర ఖండః 300
 కర్మాణ్యేవ తాత్పర్యతోవిధీయంతే । అతో గాహాస్థ్యమేవ శ్రో-
 స్థం । ఊర్ధ్వరేతసాంచాశ్రమాః తద్విరుద్ధాన్వేవ సమాశ్రయణీయాః ।
 యదివేదాః ప్రమాణమితి । తథాచశౌతమః— ‘ వికాశశ్చ్యవంతాన్వ-
 చారాః ప్రత్యక్షవిధానాద్గాహాస్థ్యస్య ’ ౧ ఇతి ॥

గాహాస్థ్యంప్రశస్య, తె శ్శశానాసీభేజరైఃఇతినిందాంపరిహరతి-

యత్తు శ్శశానముచ్యతేనానాకమణామేవోనైపు

రుషసగ్నాగ్రోవిధీయంతే ॥౧౧॥

యత్తుగృహస్థానాం శ్శశానం శూర్యమతే సవీషనానాక ర్థణామ-
 గ్నిహోత్రాదీనాం అన్వేషితృమేధాఘ్నిః పురుషసంసాగ్రోవిధీయంతే
 సతు పిశాచాధూత్వా శ్శశానమేవ సేవంతఇతి ॥

కుతఇతి? ఆహ—

తతిఃపరమనూత్వం ఫలగ్నస్వగ్నశబ్దగ్నశూర్యతే॥౧౨॥

తతిఃపరం శ్శశానక ర్థణోనంతరమనూత్వమపరిమితం స్వగ్నశబ్ద-
 నాచ్యంఫలగ్నశూర్యతే, ‘ సవీషయజ్ఞాయుధీ యజమానోఽజసాన్వర్గం
 లూక మేతి ’ ఇతివిజ్ఞాయంతే । అనన్త్యం స్వగ్నమితి యకాశ్చాం-
 దసడపజనః, అపసోనా ॥ .....

ఇతిప్రయోవింశతిఖండః.

పునరపి గాహాస్థ్యమేవ ప్రకారాంతరేణస్తౌతి—

అథాప్రశస్య ప్రజాతిమమృతమామ్నయ ఆహ ।ప్ర

జామనుప్రజాయసే తదుతే మత్యోమృతమితి॥౧౩॥

అథాపి అపిచ అస్యగృహస్థస్య ప్రజాతిం ప్రజాసంతానంఅమృత-
 మమరణంఆమ్నయోచేద ఆహ । సౌమత్యోమరణధర్మప్రజాం జా-
 యమానామనుత్వం ప్రజాయసే త్వమేవ ప్రజారూపేణ జాయసే ।త-
 దేవ తేమరణధర్మణోఽమృతమమరణమితి । సత్యం మ్రియసేయ-

300   శ్రీహరదత్తకృతాజ్ఞానాభ్యుదయసహితే

తస్మై పరబ్రహ్మే నమః ॥

ఉపసన్నంచైతదిత్యాహ—

అథాపి స ఏవాయం విరూఢః పృథక్ ప్రత్యక్షేణో
పలభ్యతే దృశ్యతేచాపిసారూప్యమ్ | దేహత్వమేవాన్యత్ |

అపిచ సఏవాయం పృథగ్విరూఢః ప్రత్యక్షేణోపలభ్యతే, సఏవ
ద్విధాభూతఇవలక్ష్యతే | దృశ్యతేహిసారూప్యం ద్వయోః | దేహమా
త్రంతుభిన్నమ్ | దేహత్వమితిసాన్వధికస్తవః ॥

యదిపుత్రీరూపేణావస్థానం, కీమేతావతా ఇతి ? అత్యాహ—

తేశిచ్ఛేష కర్మణు వర్తమానాః పూర్వేషాం నా

మృరాయేణ కీర్తిం స్వగ్ధేంచ వర్ధయంతి || 3 ||

తే పుత్రాః శిష్యైః చోదితేషు కర్మణు వర్తమానాః అవస్థితాః
పూర్వేషాం పితృపితౄణాం సామృదాయేణ వర్ధమాన
వంబద్ధానాం కీర్తిం వర్ధయంతి “ అస్యాయంపుత్రపితౄణాం
స్వామ్యం పౌత్ర్యం ” ఇతి | స్వగ్ధేంచ వర్ధయంతి | కీర్తిమతాంహి
స్వగ్ధేవాస ఏవశూన్యతే ॥

ఏవమవరోవరోవరేషామ్ || 4 ||

ఏవమనెనప్రకారేనావరోవరోవరేషాం కీర్తిం స్వగ్ధేంచ వర్ధయంతి |

అథూతసంప్లవాన్తైస్వగ్ధేజితః * || ౫ ||

భూతసంప్లవోమహాభూతప్రళయః, ఆత్మాత్ తే పుత్రిణః స్వ
గ్ధేజీవినోహిభవంతి ॥

పునస్సగ్ధే బీజార్థాభవంతీతి భవిష్యత్పురాణే ||

ప్రళయాదనంతరం సగ్ధే పునస్సగ్ధే, తత్ప్రసంగేన బీజ
ార్థాః ప్రజార్థాః ప్రజావతయోభవంతీతిభవిష్యత్పురాణేషుయతే

అథాపిప్రజావతేర్వచనమ్ || 6 ||

* క — జీవినః.

ఊమదాప ప్రమ్మధ ర్థకూత్రే ౨ పశ్యే-అరఖండః ౩౩
అపిచప్రజాపతేరపివాక్యమస్మిన్నధైర్యవతిగాహాస్థ్యమేవచరిష్ఠమితి

త్రయ్యాంవిద్యాంబ్రహ్మచర్యంప్రజాతిగ్ శ్ర
ద్ధాంతపోయజ్ఞమనుప్రదానమ్ । యవితానికుర్య
తే త్రైతిత్సహస్థారజౌభూతావధ్వగ్ సలై న్యత్పు
శగ్ సన్నితి ॥ ౮ ॥

త్రయ్యాంవిద్యాం త్రయాణాంవేదానాం అధ్యయనం, బ్రహ్మచ
ర్యం అష్టాచత్వారింశదాదికం, ప్రజాతిం ప్రజాత్పాదనం, శ్రద్ధామా
స్తిక్యం, తపఉపవాసాది, యజ్ఞమగ్నిహోత్రాది సోమయాగాంతం
అనుప్రదానమంతర్వేదిబహిర్వేదిచ దానం యవితాని కుర్వతే త్రై
వ సహవయంస్తః, తపవాస్తాకం సహాయాః । అన్యత్త్రాధ్వగ్ రెతసాం
ఆశ్రమాదికం ప్రశంసన్ పురుషౌరజః పాంసుర్భూతావధ్వంసతే నశ్య
తి । ఇతిశబ్దౌవచనసమాప్త్యధః ॥

యథైవతహి శిష్యేషు వతమానాః పుత్రాః ౧ పూర్వేషాంకి
త్వేంచ స్వగ్గ్తేంచ వధాయంతి, తథైవ ప్రతిషిద్ధేషువతమానాఃఅ
కిత్వేంచ సరకంచ వధాయేయః । తత్సాహ—

తత్రయేపాపక్యతే స్తవవధ్వగ్ సన్ని యథా
పణంవనన్నుతే । నవరాహిగ్ సంతి ॥

తత్రప్రజాసంతానే యేపాపస్య కర్తారః త వవ ధ్వంసంతి ధ్వం
సంతే, నవరాహి పితృదీగ్ హింసంతి, యథాయదేవ పణంవన
న్నుతే కీటాదిభిః దూషితం తదేవపతతి, న వనన్నుతిం శాఖాంవా
పాతయతి, తద్వల్ ॥

ఏతదేవౌపపాదయతి—

నాస్య స్థిలౌకే కర్మభిస్సంబద్ధౌవి
ద్యతే తథాపరశ్శిక్తకర్తృఫలైః ॥ ౧౦ ॥

304 త్రిమూర్తి తత్వతాత్పర్యవివేచనానామ

అస్మిన్ సామాన్యపక్షమేకవచనమ్ । అస్యపితృదేః పూర్వపు
 తుషన్య అస్తికాంతే పుత్రకృత్యైః కర్మభిః సంబంధోనవిద్యతే ।
 భృష్టాంతోఽయమ్—యథాపుత్రకృత్యైః కర్మసుపితృదేః కర్తృ
 త్వేనాస్తి తథాపరస్మిన్నపిలోకకర్తృభూతసి సంబంధోనాస్తిత్యభిః

—తదేతేనవేదితవ్యమ్ ॥౧౦॥—

యమక్రంత్యే పాపకృతస్త ఏవధ్వంసంతే నవరాఘా హింసంతీతి త
 దభరూపం ఏతేనవక్ష్యమాణేన మౌతునావేదితవ్యం నిశ్చేతవ్యమ్॥

—ప్రజాపత్యేషామితి సర్గాయమ్ ॥౧౧॥—

ప్రజాపతేః హిరణ్యగర్భస్య ఋషీణాం చ మరీచ్యాదీనాం అయం
 సర్గోదేవాది స్థిర్యగంతః । తేచాధ్వస్తావసస్వీసే వదేవతాంతైః
 యదిదపుత్రాః పాపకృతః స్వయంధ్వంసమానాః పరానపి ధ్వంసయే
 యః, తదైతన్నోపవద్యతే పుణ్యకృతః సుఖనాద్యాపివతాంతైః ఇతి॥

అత్రోదాహరణమాహ—

—తత్రయేపుణ్యకృతస్తేషాం పృథ్వీతయః పరా

జ్వలంత్య * ఉపలభ్యంతే ॥ ౧౩॥—

తత్రసర్గాదేపుణ్యకృతః స్థూపాదయః తేషాం పృథ్వీతయః శరీరా
 ని పరాః ఉత్క్లృష్టాః జ్వలంత్యః దీప్యమానాః ఉపలభ్యంతే దివి,
 యథాసప్తర్షిమండలం । సూర్యులైచ , సుకృతాంవాపితాని జ్యో
 తీర్షియన్నక్షత్రాణి ౧ ఇతి । ఇదమపిప్రమాణంసపుత్రాణాంధ్వ
 సేపూర్వేషాం ధ్వంసఇతి ॥

—స్వాత్మకమోషయజ్ఞేన తపసావాకశ్చిత్తస

శిరోఽతవంతలూకం జయతి సంకల్పసిద్ధిశ్చస్య

న్నతు తదైశ్వర్యమశ్రమాణమ్ ॥౧౪॥—

*క.ఘ—జ్వలంత్యం.

౧ లై.సం.౫-౫-౧.

౩౯ త్రిమహావ సమ్మధర్మసూత్రైః పశ్యేత్ శిష్యః ౨౫౭ ౨౦౫

కర్తావయవేన పూర్వాజ్ఞానాం కర్తావయవేన భుక్తశేషేణ
తపసావా తీవ్రేణ కశ్చిదాధర్మరేతాః సహ శరీరేణాంతవంతం
కం జయతీతి యత్తత్సాన్యత్ సంభవేదపి, యచ్ఛసంకల్పాదేవ సిద్ధిసాన్య
దితి తదపిసాన్యత్, నతు తత్ ఆశ్రమాణాం జ్యేష్ఠ్యకాగణమితి । త
దేవం, ఐకాశ్రమ్యంత్యాచార్యాః ౧ ఇతి అయమేవవక్షః స్థాప
తః । అన్యైవస్యంతే—సర్వైశ్రమాః ధూషితాః ధూషితాశ్చ । త
తః, తేషు సర్వేషు యథోపదేశమవ్యగ్రోపరమానః క్షేమంగచ్ఛతి ౨
ఇత్యేతదేవస్థితమితి ॥ .....

— ఇతి చతుర్వింశతిః —

ఇత్యావస్తంబధర్మసూత్రవృత్తాపుజ్జ్వలాయాం ద్వివీధ్యపశ్యే

— సవమః పలులః —

— వ్యాఖ్యాతాస్సర్వవర్ణానాం సాధారణ

వైశేషికాధర్మాః । రాజ్ఞస్థ విశేషాద్వత్సామః ॥ ౧ —

ఉక్తవక్ష్యమాణసంకీర్తనం శ్రోతృబుద్ధిసమాధానాధిమ । అహిం
సాసత్వాస్తేయాదయః సర్వవర్ణానాం సాధారణధర్మాః । అధ్యయ
నాదయః త్రియాణాం, అధ్యాపనాదయో బ్రాహ్మణస్య, యద్ధాద
యః క్షత్రియస్య, కృష్యాదయో వైశ్యస్య, శుశ్రూషా శూద్రస్య । రా
జాఽత్రాభిషిక్తో ఏవక్షితః, తస్యేవహి వక్ష్యమాణం ధర్మజాతం సం
భవతి । తస్య విశేషాత్ విశేషతాయవ్యక్తస్య తద్వత్సామః । ‘వి
శేషా’ ఇతి ద్వివీధ్యంత పాఠస్తు యుక్తః ॥

— దక్షిణాద్వారం వేశ్యపురంచ మాపయేత్ ॥ ౨ ॥ —

వేశ్యగృహం, పురం నగరం । తసుభయమపి దక్షిణాద్వారంచ మాపయేత్
స్తవత్వాదిభిః కారయేత్ । దక్షిణపాశ్వేదాద్వారం యన్య తత్తథో కమ

—అంతరస్యాం పురివేత్ ॥3॥—

సర్వేషామేవ పాకారాణాం మధ్యేయాపూః తస్యామంతరస్యాం
పురివేత్ మాపయేదాత్తనః ॥

—తస్య పురస్తాదావసథస్తదామంత్రణమిత్యాచక్షతే॥—

తస్య వేత్తనః పురస్తాదావసథః కారయతన్యః । ఏత్యనస్తస్యస్థి
న్నిత్యావసథః ఆస్థానమంటపం, తస్యామంత్రణమితి సంజ్ఞా, తత్త
హ్యతిథయ ఆమంత్ర్యంలే ॥

దక్షిణానైత్యేన పురస్థానభాదక్షిణానాదద్వారాయథోఽథ

యన్ సందృశ్యేత బహిరంతరం ఛేతి ॥౪॥

దక్షిణానైత్యేనబంతమ । పురమితి ' ఏనపాద్విత్తియా ' ఇతిద్వితీ
యాంతః । పురస్య దక్షిణతః అమారేసథా కారయితవ్యా । దక్షిణోద
ద్వారా దక్షిణస్యాముత్తరస్యాం చ దిశిద్వారే యస్యాస్సాతఘోక్తా
కిమథముభయత్త దావరమితి ఛేత్, యద్బహిర్వృత్తం యచ్ఛా
భ్యంతరం తదుభయమపి యథాసందృశ్యేతైవైవ మథమితి । సేషా
ద్యూతసథా, తస్యాం ద్యూతాథిణః ప్రవిశంతి, తదాయస్థానంరాజ్ఞః

సర్వేషాం వాజసాగ్నయస్సున్యః॥౫॥

వేత్తన్యావసథేసథాయామిత్యేదమ సర్వేషాం స్థానేమలౌకికా
గ్నయః అజసాగ్నయః అవిచ్ఛేదన ధార్యాః ॥

అగ్నిపూజాచనిత్యాయథాగృహమేధే ॥౬॥

తేషాం అగ్నిమనిత్యమగ్నిపూజాకారాయథాగృహమేధేదేపాసనే
సాయంప్రాతఃకాలే ఇత్యధః । మంత్రానపితావేవద్రవ్యమపితదేవ

—ఆవసథాభ్యస్తానై అతిథి వాసయేత్ । తే విశేష్యంలే—కో

త్రియావరాధ్యానితి । అవరపర్యాయోఽవరాధ్యశబ్దః । యది స
ర్వానావసయతుం న శక్నోతి శ్రోత్రియానపి తావద్వాసయేదితి ॥

ఊమదాప మృధర్తనూత్రై ప్రశ్నే అఖండః 302

తేహంయథాగుణమావసథాశ్శయ్యాన్నపానం

చ విదేయమ్ || ౯ ||

తేహమతిథీశాం యథాగుణం విద్యాన్వత్తాద్యనగుణం ఆవథాది విదేయమ్ విశేషేణ దేయమ్ | ఆవసథాః అవసరకాదయః | శయ్యాః ఖట్వాదయః | అన్నమోదనాది | పానం తక్రమాపాది ||

గురూనమాత్యాగ్ శ్చనాతిజీవేత్ || ౧౦ ||

గురవః పితృదయః | ఆమాత్యాః మత్రిణః | తాన్నాతిజీవేత్ భక్ష్యహోహ్యచ్ఛాదనాదిషు తాన్నాతిశయాత ||

నచాస్యవిషయేక్షుధారోగేణహిమాతపాభ్యాం

వాఽవసీదేదభావాబ్బుద్ధిస్థూర్వవాశిశ్చిత్ || ౧౧ ||

అస్యరాజ్ఞోవిషయే రాష్ట్రైక్కుభా ఆహారాభావేన బుధుక్షయా, రోగేన వ్యాధినా, హిమేన నీహ రేణ విమాదినామప్యవలక్షణమేతత్, ఆరవః ఆదిత్యరక్తికాపః, వక్షైః ప్రకారైంభావాత్ బుద్ధిస్థూర్వం వా నశిశ్చిత్ అద్యాహ్లాహోప్యచీదేత్ అవసన్నస్యత్ | రాజ్ఞో హ్యయమప రాధీయవాహారాద్యభావేన కశ్చిదవసన్నస్యత్ బుద్ధి స్థూర్వం వెత్సత్రోదాహరణం—యదా శిశ్చిత్ కరమృణం వాదా వ్యోసవతి తదానాసాహిమాంపయోః నివేశయితవ్యః, భోజనాద్వాని రొద్ధవ్యః తథాసర్వాణాం రాజాదండయోధితీ ||

సభాయామధ్యేఽధిదేవనముద్దత్యావోష్యాతా

న్నివపేద్యగ్తాన్వైభీతకాన్యథార్థా || ౧౨ ||

సూర్యోక్తాయాః సభాయామధ్యేఽధిదేవనమ్ | యస్యోపరికితవాః అక్షైః దీప్యంతి తస్మానమధిదేవనమ్ | తత్పూర్వం కాష్ఠాదినాఉద్ధతి ఉద్ధత్యావోక్షతి | అవోక్ష్య తత్ర అక్షాన్ యగ్గసంఖ్యాన్వైభీత కాన్విభీతకవృక్షస్యవికారభూతాన్యథార్థాన్యావద్భిః ద్యూతం నిర్వరతైతావతోనివపతి | కః? యస్తత్రరాజ్ఞానియక్రకసనభికోనామ

అత్యంతాశ్చయస్సత్యశీలాదీవితారస్సుః ॥ ౧౩ ॥

ఆ ర్యాః ద్విజాతయః । శుచయః ధర్మశుద్ధాః । సత్సశీలాః సత్స
బాధినః । ఏనుఘాతా ఏవపురుషాః తత్రదీవితారః దేవితారస్సన్యః, త
ఏవ రుద్రదేవిగుం లభంతే ఇత్యథః । లెచ తత్రదేవిత్యా యథావరి
భావనంబున సభికాయదత్వాగచ్ఛేయః । సచ రాజ్ఞేతమాయమహ
దమాః ప్రతిమాసూప్రతిసంవత్సరం వా దద్యాత్ । సఏవసప్తానాంతరేదీ
వ్యతాదలడయెత్, సభాస్థానెచకలహ కా రాణాతత్రయాజ్ఞవల్క్యే

గ్రహేశతికి నృద్దైస్తుసభిక్తః పంచకంశతమ్ ।

శ్రీ యాదూతాకీతవా దితరాద్దశక శతమ్ ॥

స సమ్యక్పాపి తోడ ద్యాద్యాజ్ఞేభాగం యథాకృతమ్ ।

జీతము ద్రాహయజ్ఞతే దద్యాత్సత్యం వచఃక్షమీ ॥౧ ఇతి॥

అయిదు సగ్రహణం సృష్టగీతవాదిత్రాణీతి రాజా.

ధనేభ్యోస్యత్ర న విద్యేరత్ ॥౧౪॥

అయ్యధిగ్రహణాదీని రాజాధినేభ్యో రాజాశ్చనూ యేపురుషాః
తేభ్యోఽన్యత్ర స విచ్ఛేదః స భవేయః । ఉత్సవాదిష్యన్యత్రాపిభ
వత్సాచారః * ॥

 షైవ్యుడ్రాహ్మ యస్య విషయేఽమైరణ్యే,

వా తస్కరభయం నవిద్యతే ॥౧౫॥

యస్య రాజ్ఞో విషయే గామే అరణ్యే చ చారిత్రయం నాస్తి సవీమ
రాజా ధైమకృత్ ధైమకరః, స ధ్వస్యః శతం రుభ్యమితి దదానాపి ॥

❧ ❧ పంచవింశతిఖండః. ❧ ❧

 భృత్యానామనుపరోధేనక్షౌర్యంవిత్తంచ దద

హృదయైశ్వర్యధామా మనంలాకలో కానభిజయతి॥

ఓమదాపస్తమ్ సర్వసూత్రైః ప్రశ్నే ౨౬౫౦ః ౩౬౯
 భృత్యానామనువరోధేన భృత్యవగ్నస్యయథోపరోధోనభవతి త
 థా బ్రాహ్మణభోగ్యుధాహంవిద్యావృత్తానురూపం శ్రేత్సంవిత్త
 చ దధ్యాత్ | ఏవందదత్ అనంతాక్ లోకానభిజయతి॥

బ్రాహ్మణస్యాని పజగీషమాణో రాజాయోహస్య
 తెతమాహురా త్తమూపోయజ్ఞోఽనంతదక్షిణఇతి॥౨॥ **వి**
 బ్రాహ్మణస్యాని చారాదిభిరపహృతాని అపజగీషమాణో బ్రాహ్మ
 ణేభ్యో దానాయతానపజిత్య గృహీతుమిచ్ఛన్ యో రాజాయద్ధేచా
 రైః హస్యతే తమాత్తయూపోఽనంతదక్షిణో యజ్ఞ ఇత్యాహుః ధర్మ
 భ్జాః | సంక్రామోయజ్ఞః తస్యాత్తాయూపస్థానీయః | అత్తైతి శరీరమా
 హ | అంతరాత్తావశుస్థానీయః | ప్రత్యాసినీషితంతుద్రవ్యం దక్షిణా ॥
 సూత్రేతుతంయజ్ఞఇత్యాహుః ఇతిశ్లోకావాదః ॥

వి ఏతేనాస్యే శూరావ్యాఖ్యాతాః ప్రయోజనైః

యథ్యమానాస్తనుత్యజః ॥ ౩ ॥ **వి**

ప్రయోజనంచారాదిభిరపహృతానాం ద్రవ్యాణాం బ్రాహ్మణస్యా
 నాం ప్రత్యాసయనాది, తదథణా యథ్యమానాయేశూరాః తనుత్య
 జోభవతి శరీరానిత్యజంతి యేష్యేతేన రాజ్ఞావ్యాఖ్యాతా ఆత్మ
 యూపోయజ్ఞోఽనంతదక్షిణఇతి ॥

వి గామేషునగరేషుచారాన్యంస్ఫుచీచ్ఛశ్యశీలా

స్పృహగుప్తయే నిదధ్యాత్ ॥౪॥ **వి**

ఆర్యాక్ శుచీక్ సర్వశీలాక్ ఇతి వ్యాఖ్యాతమ్ ౧ | ఏవం ఘో
 తాక్ పురుషాక్ గామేషు నగరేషు చ ప్రజానాం రక్షణార్థం ని
 దధ్యాత్ నియుంజీత ॥

వి తేషాంపురుషాస్తథాగుణావనన్యః ॥౫॥ **వి**

తేషాం నియుక్తానాం యేపురుషా నియోజ్యాః తే తథాగుణాః

300 త్రిమూర్తి తత్వతాత్పర్యవిలాసవ్యాఖ్యానసహితే

ర్యాదిగుణావసరముః ॥

సర్వతామోజనంనగరం తస్మరేభ్యోరక్ష్యమ్ ॥౬॥

సర్వతః సర్వాసుదిక్షుయోజనమాత్రం నగరం తస్మరేభ్యోరక్ష్య
జీయమ్ । ‘ రక్ష్య ౯ ’ ఇత్యపపాఠః ॥

కోకోగ్రామేభ్యః ॥౭॥

గ్రామేభ్యస్తు సర్వాసు దిక్షుకోకోరక్ష్యభ్యః । గ్రామేభ్యఇతి
‘ యతశ్చాభ్యపరిమాణం తత్రపంచమీ వక్ష్యా ’ ఇతిపంచమీ ॥

తత్రయన్తుష్యతేతై సత్ప్రతిదాప్యమ్ ॥౮॥

తత్రయోజనమాత్రే కోశమాత్రే వా యన్తుష్యతే చోర్యతే తే
నియుక్తాః సావమిభ్యః తత్ప్రతిదాప్యః, రాజ్ఞానైః తత్ప్రతిదాప్యమ్
రాజ్ఞానైః ప్రతిదాపయేదతి । పాఠ్యేణదంత్యష్ట గ్రంథకారంపఠతి ॥

ధామ్యే శంకృమవహరయేత్ ॥౯॥

తత్రగౌతమః—‘ వింశతిభాగశ్శుల్కః పశ్యే ’ గయద్వణిస్ఫిరిక్రీ
యతే హింగావది తస్య వింశతితమం భాగం రాజ్యాశ్శీయాత్ । త
స్య శుల్కఇతి సజ్ఞా । ఏషధామ్యేః ధమ్యే శ్శుల్కః తమధిక్పత్రై
‘ రవావహరయేత్ గ్రాహయేదతి । మూలదిక్షు తు విశేషస్తేనైవా
క్తః ‘ మూలఫలపుష్పేషధమధుమాసత్ప్రతేధనానాంపాప్యమ్ ’ గఇతి

అకరకోత్క్రియః ॥౧౦॥

కోత్క్రియః కరంనదాప్యః, అన్యేదాప్యాః ॥

సర్వవర్ణానాంచస్త్రియః ॥౧౧॥

అకరాః । వర్ణగ్రహణాల్ పత్రిలోమాదిస్త్రియోదాప్యాః ॥

కుమారాశ్చ స్యావ్యంజనేభ్యః ॥౧౨॥

వ్యంజనాని శ్శాశ్వదీని । యావత్తాని నోత్పద్యంతే తావదక

తాఃకుమారాః ॥

త్రిమదాపస్తమ్భధర్మసూత్రోపవేశే ౨౬ ఖండః ౩౧౧

యైశ్చ యేచవిద్యాధాన్ వసంతి ||౧౩||

విద్యాముద్దిశ్య యోగురుషా వసంతి లైజాతవ్యంజనా అపి అసమాప్రవేదా అకరాః ||

తపస్వినశ్చయేధర్మపరాః ||౧౪||

తపస్వినః కృచ్ఛ్రాచాంద్రాయణాదిప్రవృత్తాః ధర్మపరాః అథ లాకాంక్షిణా నిర్వృనైమిత్తిక ధర్మనిరతాః | ధర్మపరాఇతికిం? యే అభిచారకామామంత్రస్థేధయేతపస్తప్యంతే తే అకరాః మాధూవన్నితి

శూద్రశ్చపాదావనైక్తా ||౧౫||

త్రైవర్ణికానాం పాదావనైక్తా యః పాదావనైజనవృత్తిః సశూచ్రాప్యకరః ||

అంధమూక బధిరరోగావిష్టాశ్చ ||౧౬||

అంధాదయశ్చాకరాః యావదాంధ్యాది ||

యేవ్యథాదగ్రవ్యపరిగ్రహైః ||౧౭||

యేచ పరివ్రాజకాదయో దగ్రవ్యపరిగ్రహైః వ్యథాః నిష్పృయోజనాః, శాస్త్రత్రయేషాం దగ్రవ్యపరిగ్రహాః పరిషిద్ధాః, లైప్యకరాః * తథావసస్థైః, అకరశ్చోత్త్రయోరాజపుమాననాథః ప్రవ్రజితౌదాలవృద్ధతరుణప్రశాంతాః ' ౧ ఇతి ||

అబుద్ధిపూర్వమలంకృతో యవా పరహరమ

సుప్రవిశస్కుమరీం వా వాచాబాధ్యః ||౧౮||

యత్రపరహరా ఆసతే కుమారీ వాపతింవరా, తత్రయవా అలంకృతో అబుద్ధిపూర్వమజ్ఞానా దసుప్రవిశో వాచాబాధ్యః అత్రేయమాసేమాత్రప్రవిశఇతి ||

* క.ర్ము.ఇ— 'లైషాముపయోగాధాన్ యే మతాదయః పురుషైః నిస్మష్టాః తత్రకరో న గ్రాహ్యాః ' ఇత్యధికమ్.

320   శ్రీహరిదత్తకృతౌజ్జ్వలభగవద్భాగ్యసహితే

అథ బుద్ధిపూర్వం తు దుష్టభావోదండ్యః ॥౧౯॥ శ్లో॥

యస్తు విజానన్నేన దుష్టభావః ప్రతిలోభనాథేన ప్రవిశతి స
దంశ్యోద్రవ్యానురూపం అపరాధానురూపంచ । దుష్టగ్రహణాత్ ఆ
చార్యాదిపిషితస్య ప్రవేశేశండోమాభూదితి॥

అథ సన్నిపాతవృత్తేశిన్నచ్చేదనగోసవృషణస్య ॥౨౦॥ శ్లో॥

సన్నిపాతామైథునమ్ । తస్మిన్ వృత్తేశిన్నచ్చేదనం దండః । స
వృషణస్య ఇతి ఉపసజనసాస్యపి శిన్నస్య విశేషణం, సవృషణస్య శి
న్నస్య చేదనమితి ॥

అథ కుమార్యాంతు సావన్యాదాయ నాశ్యః ॥౨౧॥ శ్లో॥

కుమార్యాంతు సన్నిపాతే వృత్తే సర్వస్వహరణం కృత్వా దేశా
న్నిరావస్యః స శిన్నచ్చేదనమ్ ॥

అథ అథభృత్యైరాజ్ఞా * ॥ ౨౨ ॥ శ్లో॥

సన్నిపాతప్రభృతి పరిహరకుమార్యై రాజ్ఞాభృత్యైగ్రాసాచ్ఛాద
న ప్రదానేన భర్తావ్యే ॥

అథ రక్ష్యచాతడిధ్వం మైథునాత్ ॥౨౩॥ శ్లో॥

అతః ప్రథమాత్ సన్నిపాతాదూధ్వం మైథునాచ్ఛ రక్ష్యమ
భావునః మైథునం స, చరతః తథాకార్యే ॥

అథ నిర్వేషాభ్యుపాయేతు స్వామిభ్యోఽవస్మజెత్ ॥౨౪॥ శ్లో॥

యదితే ఏవం నిదుద్ధే నిర్వేషమభ్యుపేతః అభ్యుపగచ్ఛతః తదా
నిర్వేషాభ్యుపాయే తు స్వామిభ్యః లై అవస్మజెత్ దద్యాత్, పరహ
రం భలైశ్వశరాయవా కుమారిపి లైభ్రాత్రైవా । అనభ్యుపగమేతు
ప్రాయశ్చిత్తస్య యానజ్జీవం నిరోధః ॥.....

శ్లో॥ ఇతిషడ్వింశతిఖండః శ్రి

౪౦ త్రిమదాప స్తమ్భధర్మసూత్రేఽప-శ్చైవబంధః 3౧2

చరితేయథాపురం ధర్మాధిసంబంధః ॥౧॥

చరితేతు నిర్వేషే యథాపురం యథాపూర్వం ధర్మాత్, తృతీ
యాథేవంచమి, ధర్మేణసంబంధోభవతీతి । హి శబ్దాహతా ।
యస్తాదేవం లస్తాదవశ్యం ప్రాయశ్చిత్తం కారయితవ్యే, తతో యజ్ఞ
వివాహాదా సకశ్చిద్దోషభితి ॥

వరచారపసంగాదుచ్యతే—

సగోత్రస్థానీయాం సపరేభ్యస్సమాచక్షీత ॥౨॥

యః అనవత్యః ఆత్మనః శక్త్యభావం నిశ్చిత్వ తైత్తిజం పుత్రమి
చ్ఛూ భార్యాంపరత్ర నియుంక్తే మృతేవా తస్మిన్ తత్ప్రిత్యాదయః ।
సంతానకాంక్షిణః, తద్విషయమేతత్ । కులాంతరాత్ ప్రవిష్టాస్త్రీస
గోత్రస్థానీయా । సాహిపూర్వం పితృగోత్రా సతీ భర్తృగోత్రధ
మై రధిక్రియతే । తతస్సాభర్తృవత్సాక్షాం సగోత్రస్థానీయాభవ
తి । భర్తాతు సాక్షాత్సగోత్రః । తాంసగోత్రస్థానీయాం సపరేభ్యః స
గోత్రేభ్యః సమాచక్షీత, 'ఇయమనవత్యా ' అస్యామవత్య ముత్పా
ద్యమ్ ' ఇతి । సగోత్రాయైవ తు సమాచక్షీత, తత్ప్రాపి దేవరాయ,
తదభావే సపిండాయ ॥

కఃపునః సగోత్రస్య విశేషః? తమాహ—

కులాయహిస్త్రీప్రదీయత ఇత్సుపదిశతి ॥3॥

హి యస్తాత్ (స్త్రీ) కన్యాప్రదీయమానా కులాయైవ ప్రదీయతఇతి
ఉపదిశంతి ధర్మజ్ఞాః । తస్తాత్సగోత్రాయైవ సమాచక్షీతేతి ॥

తమిమం నియోగందూషయతి—

తదిందియదౌర్బల్యాద్విప్రతిపన్నమ్ ॥౪॥

యద్యప్యేవం పూర్వేకృతవంతః, తథాపి తదద్య త్వేవిప్రతిపన్నం
విప్రతిషిద్ధం । కుతః ఇందియదౌర్బల్యాత్ । దుర్బలెందియాహ్య
ద్యత్వేవనుష్యాః । తతశ్చకాస్త్రవ్యాజేనాపి భర్తృవ్యతిక్రమే అతి

౩౧౪. త్రిమూర్తి తత్వతోజ్జ్వలాభ్యవ్యాఖ్యానహితే
ప్రసంగస్సృష్ట ఇతి ॥

స గాత్రవిషయేచ యోవిశేషస్సాపి నా'స్తీత్యాహ—

అవిశిష్టగోపిపరత్వంపాణేః ॥౫॥

యేన పాణినా పూర్వమగ్నిసాక్షికం పాణిగృహీతః కన్యాయాః
తస్మాత్పాణేరన్యో భవతి సగోత్రస్యాపి పాణిః యస్మాదేవ పాణేః పర
త్వమవిశిష్టం సమానం తస్మాదవిశేషఇతి । అవిశిష్టమిత్యవపాతః ॥

పాణిరన్యోభవతు కోదోషః—

తద్వ్యతిక్రమే ఖలుపునరుభయోర్నరకః ॥ ౬ ॥

తస్యపాణేః వ్యతిక్రమే ఉభయోదంపత్యోః సరకోభవతి । ఖలు
పునరితి ప్రసిద్ధివ్యోతకా నిపాతౌ । అతఃపత్యానసపాణిః త్యాజ్యః
యఃపూర్వంగృహీతః । భాగ్యయాపినసపాణిః త్యాజ్యః యేనపూర్వ
మాత్తనః పాణిఃగృహీతః ॥

నియమారంభణోపివషీయానభ్యుదయ

ఏవమారంభణౌదపత్యాత్ ॥౬॥

అరభ్యతేనెనెత్సారంభణః । యోయందంపత్యోః పరస్పరంని
యమః సఅరంభణాయస్య స నియమారంభణః । ఏవంభూతౌ యౌ
భ్యుదయః సఏవవషీయాన్ ప్రవృద్ధతరః ఏవముక్తేనప్రకారేణ ని
యోగలక్షణేన యదవ్యమారంభ్యతే తస్మాదేవ మారంభణౌదపత్యా
దవషీయానితి । ఆపత్యాదితి ప్రాయోణవతంతి ॥

నాశ్యఆర్యశ్శూద్రాయామ్ ॥౭॥

ఆర్యఃత్రైవణికః శూద్రాయాం పరభార్యాయాం ప్రసక్తః రా
జ్ఞారాష్ట్రాన్నాశ్యః నిర్వాసయః ॥

పథ్యశ్శూద్రాద్యార్యాయామ్ ॥౮॥

శూద్రస్త్రావార్యాయాం త్రైవణికాయాం ప్రసక్తోవధ్యః । ఏతచ్చ
యోస్తాపరాదిషు అధికృతో రక్షకస్సన్ సన్యాయం గచ్ఛతి తస్యభ

శ్రీమదాపస్తమ్బధర్మసూత్రే ప్రశ్న ౨౭ ఖండః ౩౧౫

పతి । అన్యస్యపూర్వోక్తం శిష్నచ్ఛదనమేన । తథాచశూద్రాధికారే
శాతమః—‘ ఆర్యస్యస్యభిగమనే లింగోద్ధారః సర్వస్వహరణం చ
గోష్ఠా చేద్వధోధికః ’ ౧ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యేన తు ప్రాతిలా
మ్యేన గమనమాత్రే వధఉక్తః । యథావా—

సజాతాపుత్రమోదండ ఆనులామ్యేతు మధ్యమః ।

ప్రాతిలామ్యేనధఃపుంసాం స్త్రీణాం నాసాదికృంతనం ౨ ఇతి
సానుబంధాభ్యాసాద్యపేక్షోద్గ్రస్తవ్యః । తథా ‘ నాశ్య ఆర్యశ్శూద్రా
యామ్ ’ ౩ ఇత్యాచార్యవచనమపి అనుబంధాభ్యాసాపేక్షం, బ్రాహ్మ
ణాదేః క్రమవివాహే యా శూద్రా తద్విషయం వా దగ్రస్తవ్యమ్ ॥

అథైవ దారంచాన్యకశయేత్ ॥౧౦॥ ధృతిః

అన్యశూద్రస్య యాదారభూతాలైన భుక్తాలైవణిక స్త్రీతాంచ
కన్యయేత్ ప్రతనియమోపవాసే । యాప్రజాతానభవతి తద్విషయమేతత్

బ్రాహ్మణక్షత్రియవిశాం స్త్రీయశ్శూద్రేణ సంగతాః ।

అప్రజాతావిశుధ్యంతి ప్రాయశ్చిత్తేన నైతరాః ॥

ఇతి స్థరణాత్ ॥

— సవణాయామన్యనూర్వాయాన్ సకృత్స

న్నిపాతే పాదః పతితీతుపదిశంతి ॥౧౧॥ —

అన్యస్పూర్వః పతిర్యస్యాన్న అన్యనూర్వా పరభార్యా, తస్యాం
సవణాయాం సకృద్గమనే పాదః పతితి । పతితస్య ద్వాదశవార్షిక
కం ప్రాయశ్చిత్తం, తస్యతురీయాంశః త్రిణివర్గానిప్రాకృతం బ్రహ్మచ
ర్యం అన్యప్రాయశ్చిత్తం । ఏతిచ్ఛ కొత్రియభార్యాయాం ఋతుకా
ల కామతః ప్రథమమాశకస్య బ్రాహ్మణస్య । తత్రశాతమః—‘ ద్వై
వరదారే । త్రిణి కొత్రియస్య ’ ౪ ఇతి ॥

302   త్రిహరద త్కృతోజ్జ్వలితాభ్యవ్యాఖ్యానహితే
 ఏనమభ్యాసే పాదఃపాదః || ౧౨ ||
 ఏనమభ్యాసే ప్రత్యభ్యాసం పాదఃపాదఃపతతి ||

అథః—

చతుర్థేనర్వమ్ || ౧౩ ||

చతుర్థేనర్వమ్ పాతే సర్వమేవ పతతిః తతశ్చ పూర్ణాంద్రాద్వదశే
 వామీకం కర్తవ్యం, తృతీయే నవవర్షాణిద్వితీయేషడితి । ఏతచ్చ
 ప్రతియోగం స్త్రీభేదేన ప్రథమమూషకస్య । ఏకస్యామేవ త్వభ్యాసే
 కల్ప్యమ్ । తత్ర , యత్పుంసః పరదారేషు తప్తైనాం చారయే
 ద్వృతమ్ ౧ ఇతి స్థరణాత్ స్త్రీయాలపిప్రతియోగం పాదఃపాదః
 పతతి । తదనురోధేన కల్ప్యమ్ ॥

— జహ్వచ్చేదగ్ శూద్రస్యార్వం ధామికమక్రోశతః ॥—

శూద్రోద్విజాతినా మన్యతమం ధామికం సప్తధర్తస్థం యద్యా
 క్రోశతి నిందతి గర్హతే తదాతస్య జహ్వచ్చేత్తవ్యేతి । మనుస్తు సా
 మానేనాహ—

యేనాం గేనావరోవర్ణోబ్రాహ్మణస్యాపరాధ్నుయాత్ ।

తదంగంతస్య చెత్తవ్యం తన్నోరనుశాసనమ్ ౨॥ ఇతి ॥

గౌతమస్తు— ‘ శూద్రోద్విజాతినభిసంధాయాభిహత్య చ వాగ్దండ.
 పాదుష్యాభ్యామంగంమోచ్యయేనోపహన్యాత్ ౩ ఇతి ॥

— వాచిపథిశయ్యామాసన ఇతి సమీభవతో

దండతాడనమ్ || ౧౪ || —

యస్తుశూద్రోవాగాదిష్యాన్రైః సమో భవతి, నతు న్యగ్భూతః, త.
 న్యదండేనతాడనంకర్తవ్యం, నడండేన తాడయితవ్యః । అయ మన్యదండః

— పురుషవధేస్తేయేభూమ్యాదాన ఇతి సాన్విన్యా

చాయవధ్యః || ౧౫ || —

శ్రీమదాప స్తవ్యధర్మసూత్రేఽ ప్రశ్నోఽఖండాః 302

భూమ్యాదానం పరక్షేత్రస్య బలాత్ప్రీతికారః । పురుషవధాదిమ
నిమిత్తేషు శూద్రఃసర్వస్వహరణంకృత్వాపశ్చాద్వధ్యఃపూరితవ్యః ॥

— చక్షునిరోధస్తే తేషుబ్రాహ్మణస్య ॥౧౭॥ —

బ్రాహ్మణస్య త్వేతేషు నిమిత్తేషు చక్షుర్నిరోధః కతవ్యః, ప
ట్టబంధాదినా చక్షుషీనిరోధవ్యే యథా యావజ్జీవం న పశ్యతి, నతూ
త్వాటయితవ్యే । ‘నశారీరో బ్రాహ్మణదండః’ ౧, ‘అక్షణాబ్రాహ్మ
ణోవృజత్’, ఇతిస్తరణాత్ । ‘చక్షునిరోధః’ ఇతిరేఫలోపశ్చాదసః

అన్యనియమాతికృమణమన్యంవా రహసి బంధయేత్ ॥౧౮॥

యోవణాశ్రమప్రయుక్తాన్నియమానతికామతి తం నియమాతికృ
మణం, అన్యంవా ప్రతిషిద్ధానాం కర్తారం రహసి బంధయేత్ నిగ
ళితం నిరుంధాయేత్ ॥

— ఆసమాపత్తైః ॥౧౮॥ —

యావదసా నియమాః ప్రతిపత్స్యేత్ ప్రతిషిద్ధభ్యో నివర్తివ్య
ఇతి బ్రూయాత్ ॥

— ఆసమాపత్తౌనాశ్యః ॥౨౦॥

యద్యసాదీఘాకాలంనిరుద్ధోపినసమాపద్యేతతతానాశ్యోనిరావస్యజి

ఆచార్యఋత్విక్వాన్తకోరాజేతిత్రాణగ్ స్వ

రన్యత్రవధాయేత్ ॥౨౧॥

యదిదండప్రవృత్తం రాజానం ఆచార్యబ్రూయాత్ ‘అహమేన,
మతః పరం వారయిష్యామి ముచ్యతామయమ్’ ఇతి తతాంగదండః
ప్రాప్తే అథదండం, అథదండేతాదనం, తాడనెధిగ్గడమితి కృ
త్వా తద్వశేవిస్మజేత్ । ఏవమృత్విజి । ఋత్విగాచార్య రాజ్ఞఃస్వ
భూతౌన దండస్య । స్నాతకో విద్యాన్రతాభ్యాం । రాజానంత
రాదిః । సర్వవేదరాజ్ఞస్సమూనాః । అతస్తే దండస్య త్రాణంస్వ్యః

ఉక్తేనప్రకారేణ రక్షకాభవేయం, నాస్యః కశ్చిత్ తైష్యన్యత్ర వ
భ్యాత్ ! యస్యవధానుగుణోపరాధః స తస్యాచార్యాదయోఽః తా
ణమ్, హంతవ్యవీచ స ఇతి॥.....

ఇతి సప్తవింశతిః.

ఇత్యసప్తవింశతిః సూక్ష్మవృత్తౌ ఉజ్జ్వలాయాం ద్వితీయే పశ్యే.

శ్లోదశమః పటలః.

శ్లో త్రేతం పరిగృహ్యోత్థానాధావాత్ఫలాభావే య.

సమృద్ధః సభావితదపహ్యః ॥౧॥

వైశ్యవైశ్యవృత్తిర్వా- పరస్య త్రేత్రకృష్ణవృత్తం పరిగృహ్యాయ
ద్యుత్థానం యత్నం కృపివిషయం స కుర్యాత్, తదభావాచ్చ ఫలం
న స్యాత్, తతఏవ తస్మిన్నమిత్రైకషణకః సమృద్ధశ్చైత్ తస్మిన్నాగ్ర
యద్భావి ఫలం తదపహ్యః అపహరయితవ్యః, రాజ్ఞాత్రేత్రస్వామి
నై దాప్యః ॥

శ్లో అవశిష్యకీనాశస్యకర్మణ్యాసేదండతాడనమ్ ॥౨॥

కీనాశః కర్షణకః । తస్యావశిష్యః అస్వతంత్రస్య నిర్ధానస్య దా
సస్య కర్మణ్యాసేదండేర్మృషికర్మణ్యసేత్ విచ్చింద్యాత్, తస్యదం
డేన తాడనం కర్తవ్యమ్, సదండేన తాడయితవ్యః । అథాభావా
న్నాథాదండః । అషరహా—అవశి అవశ్యః అవిధేయః । యదిత్రే
త్రం పరిగృహ్యవశిష్యః కీనాశస్యకృషికర్మణ్యసేత్ సస్వయం కుర్యా
త్ తదాసపరిగ్రహణో దండేన తాడ్యఇతి । యదివా అవశిష్యఇతి
జహువీహిః—యస్య కీనాశస్య వశిష్యతంత్రః త్రేత్రవాన్నాసినయ
ది పూర్వకృష్ణస్య త్రేత్రస్య కృషికర్మణ్యసేత్ తస్యతాడనం దండ
ఇతి రాజపురుషస్యోపదేశః ॥

శ్లో తథా పశువస్య ॥౩॥

ఊమదాసస్తమ్భధర్మనూప్యే ౨ ప్రశ్న-౨౦ భండుః ౩౦౯
 పశువాగోపాలః తస్యాపి కమన్యాసే పాలనాకరణే దంనైసతా
 ఉనందంశః ॥

—.. అవరోధనంచాస్యపశూనామ్ ॥౪॥ —

యేచాస్యపశవోరక్షణాయ సమర్పితాః తేషాంచావరోధనం అ
 పహరణం కర్తవ్యమ్, అన్యస్యగోపస్య సమర్పణీయా ఇతి ॥

—.. హిత్యా * ప్రజమాదిభఃకర్మయెత్పశూన్నాతిపాదయేత్ —

యే పశవోవ్యజ్ఞోష్ఠేనిరుద్ధాః తంవ్రజంహిత్యాఆదినః సస్యాదే
 భక్షయితారోభవంతి తా కర్మయేత్ బంధాదినాకృశాశుర్యాత్
 కః? యత్ భక్షితం తద్వాక్, రాజపురుషో వా । నాతిపాదయేత్
 నాతిరోధం కుర్యాత్ న తాడయేద్వేతి ॥

—.. అవరుధ్యపశూన్తాగణేనాశనె వా సాన్వమిభ్యోవస్మజెత్ —

యదిపురుషః పశూనవరుధ్యపాలయితుం గృహీత్వా భయస్థానేషు
 విస్మయోపేక్షయా మారయేత్ నాశయేద్వా, నాశనం చోరాదిభిరవ
 హరణం, ససాన్వమిభ్యః పశూనవస్మజెత్ ప్రత్యర్పయేత్, పశ్వభావే
 మూల్యమ్ ॥

—.. ప్రమాదాదరణ్యేపశూనుత్సృష్టాద్బృష్టావ
 గ్రామమానీయసాన్వమిభ్యోవస్మజెత్ ॥౫॥ —

యదిసాన్వమినః ప్రమాదాదరణ్యేపశూన్డత్సృజేయఃవినాపాలనే
 న తతస్తా దృష్ట్యాగ్రామమానీయ సాన్వమిభ్యోర్పయేత్ । కః? య
 స్తత్ర రాజ్ఞారక్షకైవైన నియుక్తః ॥

—.. పునఃప్రమాదేసకృదవరుధ్య ॥౬॥ —

పునఃప్రమాదాదుత్సృష్టేషుసకృదవరుధ్యసాన్వమిభ్యోవస్మజెత్

—.. తతడోధ్వం సమాక్షేత్ ॥౭॥ —

తతోద్వితీయాత్ ప్రయోగాదూధ్వం ' గ్రామమానీయ' ఇత్యా

* భిత్వాఇత్యపిపాఠః

3౨౦   త్రిహరద త్తక్యతోజ్జ్వలఖ్యవ్యాఖ్యానహితే
 దియదుక్తం తన్న సూక్షేత్ నాద్రియేత్, త స్తన్నిషయేఉపేక్షేత ॥

❧ పరపరిగ్రహమవిద్యానాదదాన ఏధోదకేనూ

లే పుష్పేఫలేగంధే గ్రాసేశాకఇతి వాచాబాధ్యః ॥ ❧

ఏధాకౌదకం చ ఏకోదకమ్ । గ్రాసః గవాద్యధో యవసాది
 శర్వత్ర విషయనప్తమి । యః పరపరిగ్రహ ఇత్యవిద్యాఆదదానః
 అజానా ఏధోదకాదికమాదత్తై గృహ్లాతి । స త స్తన్నిషయేతత్ర నియు
 క్తేన రాజపురుషేణ నిష్ఠురయా వాచాబాధ్యోనివార్యః ॥

❧ విదుషోవాససః పరిమోషణం * ॥౧౧॥ ❧

యస్తువిద్యానేవాదత్తై తస్యవాససో మోక్షణంఅపహరః కర్తవ్యః
 ❧ అదండ్యః కామకృతేతథాప్రాణసంశయేభోజనమాదదానః ❧

తథాశబ్దస్య భోజనమిత్యనేన సంబంధః । ప్రాణసంశయదశా
 యాం ఏధోదకాదెరాదానై కామకృతేవ్యద డ్యః । తథాభోజనమ
 ప్యాదదానః ప్రాణసంశయే న దండ్యఇతి॥

❧ ప్రాప్తనిమిలైదండాకమణి రాజానమేనస్పృశతి॥౧౨॥ ❧

ప్రాప్తందండనిమిత్తం యస్య త స్తస్మిన్పురుషే దండాకమణిదం
 ఉస్యాక్రియాయాం యది దయయా అథలోచన వా ప్రాప్తం దం
 డం నకుర్యాత్ తదాతదేనారాజానం స్పృశతి ॥.....

❧ ఇత్యప్తావిశిఖండః. ❧

❧ శ్రీ ❧

నను శాస్త్రఫలం ప్రియోక్తరి; తత్కథమన్యకృతమేనః అన్యం
 స్పృశతి? బహువిధత్యాత్మత్వభావస్యేత్యాహ—

❧ ప్రియోజయితామంతాక తేతి స్వగౌనరకఫలె

మ కి మౌసుభాగినః ॥ ౧ ॥ ❧

ధర్మమధర్మం వాకుర్వాణం యః ప్రియజ్ఞే ఇత్థం కుర్వీతి

౪౧ త్రిమహావస్తంభధర్మసూత్రే అప్రశ్నైర్నాఖండః శిష్య
 సప్రయోజయితా । సచానేకప్రకారః, అజ్ఞాపకోభ్యర్థయితా అనుగా
 హక ఇతి । భృత్యా దేర్నికృష్టస్య ప్రవర్తనా అజ్ఞా । గుర్వా దేరారాధ్య
 స్య ప్రవర్తనా అభ్యర్థనా । అనుగ్రహోద్వవిధః, ఉపదేశః తత్సమాచ
 రణంచెతి । తత్ర య ఇత్థముపదిశతి ‘ త్వం శత్రుమిమం వ్యాపాదయ, ధ
 ర్తార్జునే అయం తేఽభ్యుపాయః’ ఇతి న ఉపదేశేష్టా । యః పునః కన దిజ్ఞ
 ఘాంసితం పలాయమానం నిరుణద్ధి, నిరుద్ధశ్చ మాన్యతే, తత్ర నిరోధ్ధా
 అనుగ్రహకః । మంత్రా అనుమంత్రాయ స్యానుమతిమంతరేణ ఆర్థో సని
 ర్వర్తతే సరాజాదికోధర్తాధర్మయోరనుమంత్రా । కర్తా సాక్షాత్ క్రియా
 యానిర్వర్తకః ఏతేత్రయోపి స్వర్గఫలము సరకఫలేమచ కర్తసు ధర్మ
 ష్వధర్మేమచ భాగినః ఫలస్యాంశభాగినః అంశభాజః ॥

సర్వేషాంచ యథాకథంచితక్మర్తృత్వేన ద్యవ్యవమ్,

యోభూయ ఆరభతే తస్మిన్ ఫలవిశేషః ॥

తేషు ప్రయోజకాదిషు యోభూయ ఆరభతే యస్య వ్యాపారోద్ధని
 ‘ ర్వృత్తావధికముపయుజ్యతే తస్మిన్ ఫలవిశేషాభవతి ॥

కుటుంబినా ధనస్యే శాతే ॥ ౩ ॥

కుటుంబినా దంపతీ ధనస్య పరిగ్రహే వినియోగచ ఈశాతే ॥ య
 ద్యవ్యవం, తథాహి భర్తురనుజ్ఞయా వినా! స్త్రీ వినియోక్తుం న ప్రభవతి,
 భర్తాతు ప్రభవతి । తదేతేన వేదితవ్యం, ‘ న హి భర్తుర్విప్రవాసే నైమ
 త్రికేదానైస్తేయముపదిశంతి ’ ౧ ఇతి ..

తయోరనుమతేఽన్యేఽపి తద్ధితేషు వర్తరక ॥ ౪ ॥

తయోః దంపత్యోః అనుమతే అనుమతౌ సత్యాం అన్యేపి పుత్రాద
 యః తద్ధితేషు తయోః విహికేషు ఆముష్మికేషుచ వర్తరక ద్భవ్యవి
 నియోగేనాపి ॥

వివాదే విద్యాభిజనసంపన్నా వృద్ధామే

ధావినోధరైష్యవినిపాతినః || ౫ ||

అర్థిప్రత్యర్థినో విప్రతిషిద్ధోవాదోవివాదః । తత్ర విద్యాదిగుణ
సంయుక్తా నిర్ణతారస్సుయః ఇతివాక్యశేషః । విద్యా అధ్యయనజ్ఞాన
సంపత్ । అభిజనః కులశుద్ధిః । వృద్ధాః పరితవయసః । మేధావి
నః ఊహాపోహకుశలాః । ధరైష్య వర్తాశ్శమప్రయక్తేషు అవినిపాతి
నః, వినిపాతః ప్రమాదః తద్రహితాః ॥

సందేహేలింగతాదైవనేతివిచిత్ర్య || ౬ ||

తేచనిణయంతః సందేహస్థలమలింగతః అనుమానేనదైవేన త
ప్తమామదినా । ఇతిశబ్దఃప్రకారే, యచ్చాన్యదేవం యక్తం వచన
వ్యాఘాతాది, తేనచవిచిత్ర్య అర్థస్థితిమన్విష్యనిణైతారస్సుయః ఇ
త్యధ్యాహృతేన వాక్యపరిసమాప్తిః ॥

అథ సాక్ష్యవిధిః—

పుణ్యాహేప్రాతరగ్నావిద్ధైఃపామంతైరాజస

త్యుభయతస్సమాఖ్యాప్య సర్వానుమతే ముఖ్యస్స

త్యం ప్రశ్నంబూయాత్ || ౭ ||

పుణ్యాహోదేవసక్షత్రం; ప్రాతః సమధాహ్నాదిషు, అగ్నావిద్ధై
ఽగ్నిమిద్ధావ తత్సమిపే అపామస్తే ఉదకముపనిధాయ రాజవతిరా
జ్ఞాఽధిష్ఠితే నదసి ఉభయతః ఉభయోరర్థిప్రత్యర్థినోః కిమహంయవ
యోః ప్రమాణభూతస్సాక్షీ? ఇతి ఆత్మాసంఖ్యాపయితావ్ యదివా—
ఉభయతః ఉభయోరపి పక్షయోః సత్యవచనేచానత్యవచనేచ సాక్షీ
ణోయద్భావిఫలం తత్—

సత్యంబూహ్యసృతంత్యక్తావసత్తేనస్వగేమేష్యసి॥

ఉక్తావన్మతంమహాఘోరంనరకంప్రతిపత్త్యసే ॥౧॥

ఇత్యాదిసాప్రకారేణసమాఖ్యాప్య,ప్రాక్షిప్తవాకాదిభిః పృష్టఇతిశే

శ్రీమద్భావ స్తంబధర్మ సూత్రే ప్రశ్న ౨౯ ఖంధః ౩౨౩

షః సర్వానుమతే అర్హిప్రత్యర్థిహః సభ్యానాంచానుమతౌ సత్త్వాంము
ఖ్యః సాక్షిగుణైరుపేతః దోషేశ్చవర్జితః సాక్షిప్రశ్నం పృష్టవర్ణం స
త్యం యథా ఆత్మ నాజ్ఞాతం తథాబూయాత్ ॥

❖ అన్యతే రాజాదండం పృణయేత్ ॥ ౮ ॥ ❖

సాక్షిణా అన్యతము క్తమితి పృతిపన్నో రాజా దండం పృణయేత్
తత్ర మనుః—

యస్య దృశ్యే తస ప్రాహుదు క్తవాక్యస్య సాక్షిణః । రోగో

గ్నిజ్ఞాతమరణమృణం వాప్యోదమంచనః ॥ ఇతి ॥

నచ సందేహో దండం కుర్యాత్ ॥

న కేవలమసత్యవచనె రాజదండః, కింత హి?—

❖ సరః శ్చా త్రాధికస్సామ్న రాయే ॥ ౯ ॥ ❖

సామ్న రాయః పరలోకః తత్ర సరః శ్చ భవతి । నను—

రాజభిర్ధృతదండాస్తు కృత్వా పాపాని మానవాః ।

నిర్తలాస్వర్గమాయాంతి సంతస్సు కృతినో యథా ॥

ఇత్యస్యా యం విషయ ఇతి ॥

❖ సత్యే స్వర్గస్స ర్వభూత పృశగ్ సాచ ॥ ౧౦ ॥ ❖

సత్యే ఉక్తే స్వగోభవతి, సర్వాణి చ భూతాన్యేనం పృశంసంతి ఆ
పిదేవాః ॥

❖ సానిష్ఠాయా విద్యా (స్త్రీ) మశూద్రేషుచ ॥ ౧౧ ॥ ❖

(స్త్రీ) మశూద్రేషుచ యా విద్యా సానిష్ఠా విద్యా నమాప్తిః ।

తస్యా మధిగతాయాం విద్యాకర్మ పరితిష్ఠతీతి ॥

❖ అథర్వణస్య వేదస్య కేష ఇత్యుపదిశంతి ॥ ౧౨ ॥ ❖

అథర్వణాః ప్రోక్తమధీయతే ఆథర్వణి కాః । వసంతాదిభ్యష్టక్ ॥

తేషామాత్మాయః — ॥ ‘అథర్వణికి స్వేకలాపశ్చ’ ఆథర్వ

3.11 త్రిహరద త్తకృతౌజ్జ్వలఖ్యవ్యాఖ్యాసహితే
 ణః । తస్యవేదస్య శేషాయాం యావిద్యాస్త్రీమహాద్రేమచ ి ఇ
 త్యుపదిశంతి ధర్మజ్ఞాఇతి.

————— కృచ్ఛాధర్మసమాప్తిస్సమాప్నోతే ॥

లక్షణకర్మణాత్తుసమాప్యతే ॥ ౧౩ ॥ —————

సమాప్నోతుం పృథివదపాతః, తేన సమాప్నోతేన ధర్మసమా
 ప్తిః కృచ్ఛాధర్మసమాప్తిః సులక్షణకర్మణాత్తు సమాప్యతే ।
 యేన నామాన్యేసభిన్నానామధిగమో భవతి తల్లక్షణం, తస్యకర్తృణా
 కరణేన సమాప్యతే । కర్తృణాత్త్వితద్వితకారపాఠోనార్హః* ఆత్మ
 జ్ఞానానిపాతస్య ప్రశ్లేషః, సచ సద్యః ి ఇత్యన్యోధైద్రష్టవ్యః,
 తత్రలక్షణంవక్ష్యతే—

————— తత్ర లక్షణమ్ । సర్వజనపదేషేవకావ్రతన
 మాహితమార్యాణాం వృత్తగోసవ్యగ్నినీతానాం
 వృద్ధానామాత్తవతామలౌలుపానామదాంభికా
 నాం వృత్తసాదృశ్యంభజేత । ఏవముఖౌలాకాష,
 భిజయతి ॥ ౧౪ ॥ —————

సర్వజనఇతిగతమ్ ॥ ౧ ॥

————— స్త్రీభ్యస్సర్వవర్ణాభ్యశ్చ ధర్మశేషాపరీ
 యాదిత్యైకఇత్యేకేం* —————

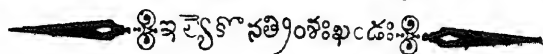
ఇత్యాపస్తంబధర్మసూత్రే ద్వితీయేప్రశ్నే ఏకాదశఃపటలస్సమాప్తః
 ఇతి ద్వితీయప్రశ్నస్సమాప్తః.

సమాప్తంచేదమాపస్తంబీయం ధర్మసూత్రమ్.

ఉక్తవ్యతిరిక్తాః యథర్థాః తే ధర్మశేషాః తాన్ స్త్ర్యాదీనామహి
 సకాశాల్. పృథియాదిత్యేకే మన్యంతే । తేచ పృథిజనేపదం పృథికు
 లంచ భిన్నాతధైవప్రవృత్తవ్యాః తత్రద్యామిడాః * కన్యామేషధే

త్రుమదాప సమ్మధ ర్తనూత్రోపశ్చే ఆఖండః ౩౦౫

సవితరిఆదిత్య పూజామాచరంతి ధూమా మండలమావిఖ్య ఇత్యాదీన్య
దాహరణాని । ద్విరు క్తిరధ్యాపరిసమాప్త్యధా.

ఇతిత్రుహరదత్తమిశ్రవిరచితాయాం ఆప సమ్మియధ ర్తనూత్రవృత్తా
ఉజ్జ్వలాయాం ద్వితీయోపశ్చే ఏకాదశపటలః.

ద్వితీయోపశ్చే సమాప్తః.

సమాప్తంచేదం ఆప సమ్మియ ధర్మనూత్రవ్యాఖ్యానమ్

ఉజ్జ్వలవ్యాఖ్యానమ్.

ఓమ్.

* క—కవచిద్విషయే.

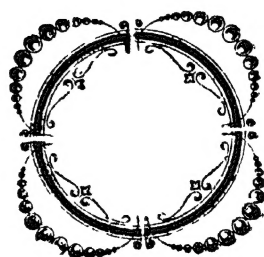

త్రుమదాప స్తంబధర్మవశోజ్జ్వలశుద్ధాశుద్ధపత్రమ్.

పుట-పక్షి-అశుద్ధ		శుద్ధ	పుట-పక్షి-అశుద్ధ		శుద్ధ
౬	౧౭ కించ	కించి	౩౨	౬ శ్వభా	శ్వభా
౭	౧౭ చారా చారా	చారా	౩౪	౧౪ త్కించి	త్కించ
	౨౪ భనతి	భాతి	౩౫	౫ మిత్తితం	మిత్తికం
౮	౧౪ కాష్ట	కాష్ట	౩౭	౧౨ రక్షి	షష్ఠి
౯	౫ ఏకద	ఏకాద	౪౭	౫ పెషి	పెషిత
౧౦	౧౪ దృచ్చి	దృచ్చి		౧౬ శానా	శనా
౧౫	౯ ధీనస్యా	ధీనస్యా	౪౮	౧ ధ్యాపయ	ధ్యాపయ
	౧౯ ధ్వచ్	ధ్వజ్	౫౦	౧౬ ప్లితం	ప్లితం
౧౯	౧౮ హరిద్రం	హరిద్రం	౫౨	౧౭ వాచ	వాచా
౧౯	౨౦ బ్రహ్	బ్రహ్	౫౪	౨౧ నత	నతత
౨౦	౧౪ చామేత్	చామేత్	౫౯	౧౪ ఏతస్మి	ఏతస్మి
౨౯	౧౮ జుగువ	జుగువ	౬౪	౨ శబ	శబ్ద
౩౦	౧౬ ధీనస్యా	ధీనస్యా	౭౨	౨౨ శబ్ద	శబ్ద

క్రిమదాప స్తంభధర్మ ప్రశో ష్టి వలాశుద్ధా శుద్ధపత్రమ్.

పుట-పజ్జి-అశుద్ధం		శుద్ధం	పుట-పజ్జి-అశుద్ధం	శుద్ధమ్
౬౯	౧౩ నబ్బ	నబ్బ ౧౫౮	౬ తూష్టి	తూష్టిం
౭౪	౮ మచ్చ	మచ్చ ౧౬౧	౬ స్త్రియా	స్త్రియా
౭౫	౧౭ శ్రుతా	శ్రుత ౧౬౧	౭ నాత్తమా	నాత్తమా
౭౯	౨ శారెణా	శారెణ ౬౨	౧౭ ధారర్ష	ధార్యర్ష
౮౦	౩ స్థాతి	స్థాతి ౧౬౭	౧౭ విపర్యయ	విపర్యయ
౮౪	౬ మతి	మతి	ఏకోనత్రింశః ఖడ్జః	
౮౮	౮ పూర	పూర ౧౬౮	౮ త్రైతేన	ప్రతేన
౯౯	౧౮ ఉద్ధృతే	ఉద్ధృతే ౧౭౧	౯ పురీషే	పురీషే
౯౬	౧౦ మృజే	మృజే ౧౮౪	౧౪ కాశా	కాలా
౯౯	౧౦ నిర్దశే	నిర్దశే ౨౦౦	౬ ధావర	ధావచార
౧౦౫	౨౧ ఉష్మి	ఉష్మి ౨౧౯	౧౫ వపు	వపు
౧౧౦	౪ ప్వంతే	ప్వంతే ౨౨౩	౯ ప్రత్యా	ప్రత్య
౧౧౪	౧౬ సుచర	సుచర ౨౨౪	౧౩ శృగ్య	శృగ్య
౧౨౦	౧౬ నాస్తిక	నాస్తిక ౨౪౫	౧౯ వచసి	చవసి
౧౨౨	౨౦ వ్యదస్య	వ్యదస్య	౨౨ గృహ్	గృహ్
౧౨౫	౪ యానివ	యానివ ౨౭౧	౬ సుముదే	సముదే
౧౩౦	౭ విప్రవి	విప్రవి ౩౦౬	౪ పుర	పుర
౧౩౧	౬ త్పరః	త్పరః	౫ కారయ	కారయ
౧౩౯	౮ యత్న	యత్న ౩౧౭	౩ సంబం	సంబం
౧౪౫	౫ భృతా	భృతా		

శ్రీమదాప స్తంబధర్మసూత్రపదసూచీ.

పద

ప్రశ్న-ఖండ-సూత్ర. పద

ప్రశ్న-ఖండ-సూ.

అంసే	౧	౨౫	౪				౨౩
అకరః	౨	౨౬	౧౦	అగారాణి	౧	౨౮	౧౯
అకర్తా	౧	౩	౧౫	అగారే	౨	౪	౧౪
అకారణాత్	౧	౭	౧౧	అగురవే	౧	౧౪	౧౫
		౧౫	౬	అగురుతలై	౧	౨౧	౧౦
		౨౬	౧	అగృహ్యమాన	౧	౧౨	౮
		౩౧	౭	అగ్నయః	౨	౨౫	౬
		౩౨	౮	అగ్నిం	౧	౪	౧౬
	౨	౨౦	౧౬				౧౮
అకాషీల్	౧	౨౬	౧౩			౧౫	౧౮
కుర్వీత	౧	౧౩	౨౦			౨౫	౬
అకృతప్రాతరాశః	౧	౧౧	౨౩				౧౩
అకృతావ్	౧	౨౫	౧౧			౩౦	౧౮
అక్తుః	౧	౮	౨				౨౦
అక్రీతపణ్యైః	౧	౨౦	౧౬		౨	౧	౧౩
అక్రీతరాజకః	౧	౧౮	౨౩			౩	౨౦
అక్రోధః	౧	౨౩	౬			౬	౧
అక్రోధనః	౧	౩	౨౩			౧౨	౬
అక్షార	౧	౨౬	౩				౫
		౨౮	౧౧				౧౧
అక్షాన్	౨	౨౫	౧౨			౧౯	౫
అక్షర	౧	౨౬	౩	అగ్నిః	౧	౧౯	౧౩
		౨౮	౧౧		౨	౬	౨
అఘాద్య	౧	౧౭	౧౭				౩
అగంతా	౧	౩	౧౨			౭	౨
అగంధసేవీ	౧	౨	౨౫	అగ్నినా	౧	౧౫	౧౭
అగారు	౧	౨౮	౧౧	అగ్నిపూజా	౧	౪	౧౭
అగారస్య	౨	౩	౨౨		౨	౨౫	౭

శ్రీమదాపస్తంబధర్మసూత్రపదసూచీ,

పద	ప్రశ్న-ఖండ-సూత్ర			పద	ప్రశ్న-ఖండ-సూత్ర		
అగ్నిభిః	౨	౨౨	౮	అగ్లాస్త్వః	౧	౩	౨౨
అగ్నిమ	౨	౭	౧౫	అంగం	౧	౧౬	౨౭
అగ్నిప్రోమ	౨	౭	౪		౨	౩	౩
అగ్నిసపకౌం	౧	౨౫	౩			౧౧	౧౪
అగ్నిహోత్రం	౧	౧౪	౧	అంగహీనః	౧	౨౯	౧౫
అగ్నిహోత్రస్య	౨	౭	౧౪	అంగానాం	౨	౬	
అగ్నిక	౧	౧౮	౩౨			౮	
	౨	౨౨	౭	అంగాని	౧	౨	౨౮
అగ్నిసోమయ	౧	౧౮	౨౪	అచలం	౧	౨౨	౪
అగ్నేః	౧	౧౬	౧౪	అచ్ఛాయోపగః	౨	౧౮	౫
అగ్నై	౧	౩	౪౨	అఘంభట్కూరా	౧	౧౨	౩
		౧౫	౧౨	అజనవాదశీలః(య	౧	౩	౧౩
	౨	౩	౯	అజసాః	౨	౨౫	౬
		౧౫	౧౩	అజావయః	౨	౧౪	౧౩
			౧౬	అజినం	౧	౩	౧౦
		౧౭	౧౮		౨	౧౯	౧
			౧౯	అజినాని	౧	౨	౪౦
		౨౯	౭			౩	౯
అగ్న్యధం	౨	౨౨	౨౩	అగ్నేన	౨	౧౮	౧౪
అగ్న్యధేయం	౧	౧	౬	అజలౌ	౧	౨౫	౧
అగ్న్యధేయాతే	౨	౧	౨	అణికః	౧	౧౯	౧
అగ్న్యతాపతే	౧	౧౧	౩౦	అణీయాక	౧	౨౩	౨
అగ్న్యదకశేషేణ	౧	౪	౨౦	అతః	౧	౧	౧
అగ్నిం	౨	౪	౧౦			౨	౧౦
		౨౫	౧౩			౧౧	౩౮
అగ్నిదిధిమ	౨	౧౨	౨౨			౨౧	౧౯
అగ్నే	౨	౪	౧౧		౨	౧౬	౨౭
			౨౭			౧౮	౧౮

